

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

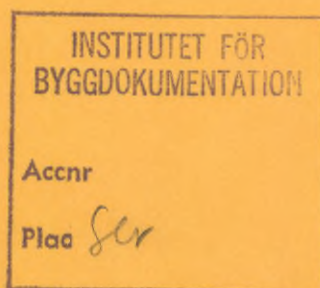
Rapport

R19:1986

Levande kollektivhus

**Att leva, bo och arbeta
i Hässelby familjehotell**

**Ingela Blomberg
Irene Goodridge
Bertil Olsson
Gunilla Wiklund
Pelle Wistén**

Byggeforskningsrådet

R19:1986

LEVANDE KOLLEKTIVHUS

Att leva, bo och arbeta
i Hässelby familjehotell

Ingela Blomberg
Irene Goodridge
Bertil Olsson
Gunilla Wiklund
Pelle Wistén

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 800369-9
från Statens råd för byggnadsforskning till Hyresgäst-
föreningen i Stor-Stockholm, Stockholm.

REFERAT

Rapporten berättar om vardag, arbete, närhet och konflikter under det nioåriga hyresgästexperimentet med att bygga upp ett kollektivt boende på arbetsgemenskapens grund.

När Hässelby familjehotell byggdes i mitten av femtiotalet - som det sista av byggmästare Olle Engkvists fem kollektivhus - erbjöd det invånarna en omfattande service. Det fanns både daghem, fritidshem, tvätt- och städservice samt restaurang i huset. Efter Olle Engkvists död i slutet av sextiotalet avvecklades alla hans kollektivhus i tur och ordning. I Hässelby familjehotell accepterade de boende inte en nedläggning och har sedan 1976 som hyresgäster själva skött den kollektiva mathållningen. Idag sjuder huset av liv och olika aktiviteter.

"Levande kollektivhus" är en dokumentation av ett stycke boendehistoria. Men det är också en handbok i konsten att bo kollektivt med erfarenheter, råd och tips till alla dem som är intresserade av ett kollektivt boende. Slutligen ges konkreta råd till planerare och beslutsfattare om vilka förutsättningar som måste vara uppfyllda för att ett kollektivt boende ska kunna lyckas.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R19:1986

ISBN 91-540-4536-3
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Innehåll

	Förord.....	5
1	Kollektivhus - för vem?.....	11
2	Kampen om makten.....	17
3	Hässelby familjehotell förr - och nu.....	57
4	Matsalens historia.....	95
5	Från patriarkat till kooperativ.....	147
6	Leva i gemenskap.....	161
7	Växa upp i familjehotellet.....	209
8	Vad man kan lära av Hässelby familjehotell.....	231
	Sammanfattning.....	241
	Så här har vi gjort.....	245
	Litteratur.....	249

Förord

En kväll på våren 1980 satt vi fyra hyresgäster runt matbordet i den provisoriska matsalen i Hässelby familjehotell och diskuterade vad som hänt i huset sedan fastighetsägaren lade ner restaurangdriften 1976. Det som många hade förutspått, att den gemensamma mathållningen skulle upphöra för gott och att hyresgästaktiviteterna i familjehotellet skulle dö ut, hade inte besannats.

Hässelby familjehotell var nu det enda av de "gamla" kollektivhusen som fungerade, fast på ett nytt sätt. Från att ha varit ett "servicehus" där man njutit köpta tjänster, hade huset utvecklats till ett kollektivhus där de boende själva ansvarade för den gemensamma mathållningen. Och nu var huset på väg att bli en modell för försök med att bygga upp nya kollektivhus "på arbetsgemenskapens grund". Vad var det då som skilde Hässelby familjehotell från de andra kollektivhusen från fyrtio-och femtiotalet? Hur kom det sig att de boende i familjehotellet inte accepterade en nedläggning - som hyresgästerna i de andra kollektivhusen gjorde - utan själva tog över verksamheten?

I familjehotellet fanns nu en social gemenskap och en arbetsgemenskap baserad på ett frivilligt deltagande, som fungerade på en hög komplexitetsnivå med ganska informell organisation. Hur hade man kommit dit? Vilka faser hade utvecklingen genomgått? Vilka organisationsmodeller var prövade? Vilka fungerade - och varför?

I den gemensamma matsalen åt ungefär en tredjedel av de boende i huset, de övriga hade valt att leva i huset som i ett vanligt hyreshus. Hur var förhållandet mellan de hyresgäster i familjehotellet som deltog i kollektiva arrangemang och de som inte deltog? Vad fick en del människor att delta medan andra avstod? Hur uppfattade de två grupperna varandra?

Vi ansåg att svaren på dessa frågor inte var av intresse bara för dem som bodde i familjehotellet, utan också för en större allmänhet, särskilt med tanke på den utveckling av kollektivhusbyggandet samhället stod inför. Så väcktes tanken att göra en dokumentation och utvärdering av Hässelby familjehotell. Det fanns också andra frågor som diskuterades i samband med de nya kollektivhusprojekten och som vi också ansåg att vi borde kunna belysa utifrån erfarenheterna från familjehotellet. Till exempel hur det är att växa upp och leva i ett kollektivhus.

Hässelby familjehotell hade visserligen beskrivits tidigare i forskningsrapporter, uppsatser och artiklar. Men så när som på en del tidskriftsartiklar skrivna av boende i huset hade beskrivningarna gjorts av personer som betraktat kollektivhusboendet utifrån och inte haft egna erfarenheter

av att bo i kollektivhus. Dessa beskrivningar hade gjorts utifrån ett iakttagande och registrerande perspektiv. Men det är inte bara registrerbara beteenden som är betydelsefulla, utan också sociala och psykologiska skeenden, sådant som kan vara svårt att få fram för en utomstående. Vi ansåg att vi som bott länge i familjehotellet borde ha förutsättningar att göra en sådan beskrivning. Vi var medvetna om svårigheterna att hålla isär fakta och uppfattningar som var uttryck för ett personligt engagemang.

Men vi ansåg att vi med hjälp av medverkan av övriga hyresgäster och en kritisk granskning av sakkunniga utifrån ändå skulle kunna göra en sakligt underbyggd beskrivning av den historiska utvecklingen och av hur det kan vara att leva, bo och arbeta i ett kollektivhus.

Vi vände oss till Byggforskningsrådet och fick också ett anslag för att genomföra en dokumentation. Ett villkor var att vi knöt en utomstående forskare till projektgruppen - vilket vi också gjort. Byggforskningsrådet utsåg dessutom en referensgrupp som skulle hjälpa till med den kritiska granskningen av projektets uppläggning och genomförande.

Under projekttiden har vi haft glädje och nytta av diskussioner med de två forskargrupper från Lund och Göteborg som samtidigt följde kollektivhusen Stolplyckan i Linköping och Stacken i Göteborg. Stolplyckan är ett exempel på den stora anläggningen i kombination med kommunala åtaganden beträffande äldreomsorg, medan Stacken är "det lilla kollektivhuset" baserat på eget ansvar och eget arbete.

Den rapport som nu föreligger utgör resultatet av fem års studier och skrivande. Under den tid projektet pågått har inga förändringar skett beträffande familjehotellets formella ställning. Det är fortfarande ett "icke officiellt" kollektivhus i ett "officiellt" hyreshus. Däremot har det hänt glädjande saker i samhället. Kollektivhus planeras och byggs på många håll i landet och efterfrågas av allt fler människor. Rädslan för att kollektivhus endast skulle attrahera en liten och särpräglad grupp människor med "extrema åsikter" har visat sig obefogad. Isen är dock inte helt bruten. Fortfarande finns skepsis och motstånd att övervinna innan kollektivhusboende blir så allmänt som många människor önskar.

Med denna rapport vänder vi oss till människor som själva vill pröva på ett gemenskapsboende. Men vi vet också att möjligheterna att bygga nya eller bygga om befintliga bostadshus till kollektivhus är beroende av en rad beslutsfattare på olika nivåer - kommunalpolitiker, byggherrar och planerare - och att ett gott resultat är beroende av att de har ett bra planeringsunderlag. Vår avsikt har varit att bidra till att ett sådant planeringsunderlag blir tillgängligt. Vi hoppas att de tre dokumentationerna sammantagna ska ge en allsidig och lärorik framställning av kollektivboendet i Sverige i dag.

Vår referensgrupp har varit oss mycket behjälplig i att stödja och kritiskt granska projektet. I den har ingått följande personer:

Thore Andersson, Linköpings socialförvaltning

Helena Altvall, Stockholms socialförvaltning

Anita Ekstrand, Sveriges Fastighetsägarförbund, Stockholm

Louise Gaunt, Statens institut för byggnadsforskning, Gävle

Christer Hedberg, Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm

Carl Eddie Lund, Byggstandardiseringen, Stockholm

Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm har varit anslagsmottagare och skött det administrativa arbetet.

Under projektarbetets första fas, medan vi formulerade intervjufrågor och utarbetade frågelistor, hade vi värdefull hjälp av sociolog Volkmar Kettner. Arbetet i Hyresgästföreningens kontaktkommitté har beskrivits i kapitel 2 av Tage Wiklund, Hässelby familjehotell. Gunvor Backesjö, Hässelby familjehotell, har skrivit ut rapporten.

Vi tackar alla för god hjälp.

Sist men inte minst: Utan Hässelby familjehotell hade det inte blivit någon rapport. Alla ni som hjälpt oss - genom att generöst ställa er till förfogande för långa intervjuer och efterkommentarer, genom att ge oss tillgång till dagboksanteckningar och genom att beredvilligt ställa dokumentationer, arbetsmaterial och fotografier till förfogande - TACK HÄSSELBY FAMILJEHOTELL.

Hässelby i september 1985

Ingela Blomberg

Irene Goodridge

Bertil Olsson

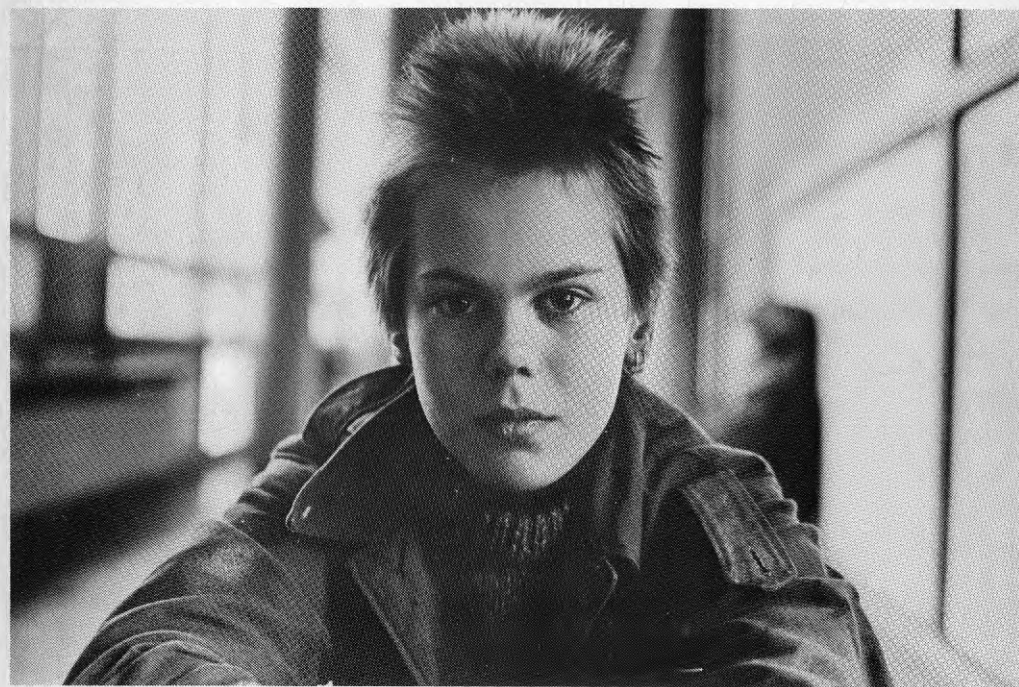
Gunilla Wiklund

Pelle Wistén

Rapporten tillägnas medboende av alla generationer i Hässelby familjehotell

Foto: Håkan Elofsson, Åsa Franck

1. Kollektivhus - för vem?

Att förbättra kvinnornas situation inom både familjen och arbetslivet uppfattades av många som en av de angelägnaste reformerna i Sverige på 30-talet, och framförallt kvinnorna inom socialdemokratin drev på för att få till stånd snabba och effektiva åtgärder. Kvinnorna i arbetarfamiljerna var särskilt hårt trängda - de flesta var tvungna att bidra till familjens försörjning genom att yrkesarbeta vid sidan om hemarbetet. Också de gifta medelklasskvinnorna hade anledning att vara missnöjda med sin situation. Många av dem kände sig isolerade och instängda i kärnfamiljen och ville frigöra sig ur sitt sociala och ekonomiska beroende av männen genom att skaffa sig utbildning och arbete och göra en egen yrkeskarriär. Eftersom medelklassfamiljerna inte längre hade råd att anställa tjänstefolk, var hemarbetet det stora hindret för en större självständighet för medelklasskvinnorna. För alla dessa kvinnor var det alltså en förändring av hemarbetet som uppfattades som den naturliga möjligheten att åstadkomma förbättringar.

Tekniska lösningar på sociala problem

På 30-talet var det inte tal om att kvinnorna skulle kunna avlastas hemarbete genom att männen tog över delar av det. Istället försökte de som arbetade för ökad jämställdhet att hitta lösningar som inte skulle uppfattas som en försämring av männens situation.

Industrialiseringen som vid den här tiden i allt snabbare takt började avsätta synliga resultat i samhället, hade skapat nya resurser och möjligheter till utveckling utan gränser, som det verkade. Det föreföll som om industrins arbetsmetoder och teknik skulle kunna erbjuda en lösning när det gällde kvinnornas situation. Man skulle avlasta dem genom att rationalisera och mekanisera hemarbetet med hjälp av industrins resurser och organisation, där begrepp som standardisering, specialisering, arbetsdelning och stordrift var huvudingredienserna. Serviceinstitutioner, arbetsbesparande hushållsmaskiner och mat i halvfabrikat var några tänkbara tillämpningar av industriell organisation och teknik inom hemarbetets sfär.

Men de radikalaste innovatörerna ville gå längre än att införa punktvisa förändringar. De ville ta ett helhetsgrepp på kvinnornas och familjernas situation - de ville ta boendet som utgångspunkt för en revolution av familjelivet. En ny boendeform skulle skapas - kollektivhuset - en typ av flerfamiljshus med speciellt utrustade servicelokaler där yrkesutbildad personal skulle ta över huvuddelen av hemarbetet: mathållning, barntill-

syn, tvätt och städning. I denna "boendemaskin" skulle social ojämlikhet och könsdiskriminering elimineras. Kollektivhuset skulle bli en miljö där alla kunde leva på lika villkor och bilda grogrunden för en demokratiseringsprocess som skulle sprida sig ut i samhället. Kollektivhuset skulle bli en generell lösning på bostadsfrågan, det skulle utformas så att det passade för alla samhällsklasser och så att samhället skulle få möjligheter att mer direkt påverka familjernas sociala förhållanden - framförallt värden av barnen och deras uppfostran. Kollektivhuset skulle också ge samhället ökade möjligheter att hushålla med resurserna. Förutom att hemarbetet skulle organiseras rationellt så att man sparade in arbetskraft och tid skulle lägenheterna i kollektivhuset kunna göras mindre än normalt genom att hemarbetet flyttades ut ur bostaden.

Motståndet mot kollektivhusidén

Förhoppningarna om kollektivhuset som lösningen på bostadsfrågan i det utvecklade industrisamhället blev emellertid inte långlivade. Trots att kollektivhusidén lanserades av socialdemokrater i en period när socialdemokratin hade regeringsmakten och arbetade med stora sociala reformer visade varken bostadskooperationen, arbetarrörelsen eller socialdemokratin i stort något intresse av att pröva den praktiskt. Kollektivhusförespråkarnas betoning av den tekniska rationaliteten och storskaligheten skrämde många. Dessutom visade ekonomiska kalkyler att kollektivhusboendet - åtminstone på kort sikt - skulle ligga utom räckhåll för arbetarfamiljerna. Men framförallt visade det sig att det fanns ett starkt psykologiskt motstånd mot den förändring av familjelivet som kollektivhusboendet otvivelaktigt skulle föra med sig. Kritikerna förutspådde familjens upplösning som en trolig effekt av kollektivhusboendet och såg den påtvingade nära kontakten mellan familjerna som ett hot mot familjens integritet. Arbetarfamiljerna var rädda för att åter hamna i den ofrivilliga nära samlevnad som de hade levt i och fått nog av under industrialismens framväxt.

Socialdemokratin valde istället att satsa på punktinsatser för att förbättra arbetarfamiljernas och förhoppningsvis även kvinnornas situation. Man skapade fristående institutioner för barntillsynen, man propagerade för användning av halvfabrikat i de enskilda hushållens mathållning och man betraktade med välvilja dammsugarförsäljarnas entusiastiska och växande skara. Ifråga om boendet kom socialdemokratin att aktivt stödja den mest privata lösningen - egnahemsboendet - framför kollektiva lösningar. Det blev ironiskt nog genom privata initiativ som kollektivhusidén kom att leva vidare och prövas praktiskt. De experimenthus som så småningom byggdes i Stockholm i slutet av trettioalet, till exempel kollektivhuset på John Ericssonsgatan och Yrkeskvinnors Klubb på Gärdet, var små projekt med utformningar som bestämdes av de tomter man lyckades hitta och av finansieringsmöjligheterna. Husen var utpräglade exponenter för funktionalismen såväl när det gällde byggnadsstilen som den inre utformningen - funktionalisternas entusiasm för tekniska anordningar och tro på nödvändigheten av att omforma de traditionella boendemönstren präglade experimenthusen. Genom att utforma lägenheterna med köksmatplatser, vardagsrum och t o m sovrum utan avskiljande väggar och köken som komprimerade laboratoriekök kunde man krympta lägenhetsytorna. Husen försågs med mathissar och tvättnedkast, som inte bidrog till att effektivisera hemarbetet nämnvärt men gjorde det möjligt för de boende att utnyttja servicen utan att behöva ha särskilt mycket kontakt med grannar och anställd personal.

Personal som kom att bestå av de dubbelarbetande arbetarkvinnor som kollektivhusen, enligt propagandan, framförallt var avsedda för. De som flyttade in i de här husen var i stället väletablerade familjer med hög utbildning och god ekonomi. Dessa experimenthus kunde inte ge erfarenheter som skulle kunna användas för ett byggande för bredare befolkningsgrupper. Det handlade först och främst om att ersätta hembiträdet för medelklassfamiljerna.

Kollektivhus för flera

Den som så småningom började experimentera med kollektivhuset för att hitta en lämplig form för ett byggande i större skala var byggmästare Olle Engkvist. Han hade ingått i den krets socialdemokrater som tidigt hade diskuterat kollektivhuset från mer ideologiska än teknisk-ekonomiska utgångspunkter. Med sin praktiska läggning insåg han att kollektivhuset var en boendeform för framtiden och en boendeform som skulle komma att efterfrågas av växande grupper i samhället. Inte i första hand av industriarbetarfamiljer - som de andra socialdemokratiska ideologerna hade föreställt sig - utan av människor som hade eller höll på att skaffa sig högre utbildning, och av familjer där båda makarna ville gå in i en yrkeskarriär. För denna kategori familjer var de traditionella könsrollerna inte viktiga att försvara och ett arbetskrävande egnaomsboende inget hägrande mål. Och de tvivlade inte på sin förmåga att bevara sin integritet och hålla samman familjen. Däremot efterfrågade de den avlastning i hushållsarbetet som kollektivhuset skulle kunna erbjuda. (Om det blev nödvändigt var de dessutom beredda att offra en del "lyxkonsumtion" för att kunna betala för den servicen).

Kategorihus

Efter att ha byggt flera kategori-kollektivhus - Smaragden för ensamstående kvinnor, Marieberg för gifta studerande och Blackeberg för ensamstående utan barn - fick Olle Engkvist bekräftat att det fanns en efterfrågan på kollektivhusen. Men han insåg också snart att kategori-kollektivhusen inte var någon lösning för den största gruppen hushåll - barnfamiljerna. Deras situation och behov förändrades snabbt och de kunde inte bo i kollektivhus som hade utformats för speciella hushållssituationer, för småhushåll eller unga familjer med små barn. Kategorihusen byggde på att servicebehovet bara fanns under några år och att familjerna så småningom skulle återgå till att bli "normalt" självförsörjande när det gällde hemarbetet och flytta tillbaka till ett traditionellt boende. Den tanken visade sig vara felaktig. Att bo i kollektivhus byggde inte på ett tidsbegränsat behov utan var snarare ett nytt sätt att leva. Det visade sig bland annat i att det nästan inte blev någon omsättning av hyresgäster i kollektivhusen för ensamstående studerande; de som flyttade in från början visade ingen tendens att vilja flytta när de var klara med sina utbildningar. I de två sista kollektivhusen som Olle Engkvist byggde skulle därför familjer i olika hushållssituationer och åldersgrupper kunna bo. Husen innehöll olika lägenhetsstorlekar och man skulle kunna bo kvar även om familjesituationen förändrades genom att byta lägenhet inom huset.

Den fungerande helheten

Olle Engkvist betraktade inte kollektivhuset som enbart en praktisk lösning för att tillgodose ett behov av service i boendet. Till skillnad från

funktionalisterna insåg han att människor i allmänhet - och den kategori som han riktade sig till i synnerhet - ställde högre anspråk på boendet än enbart en tillräckligt rymlig och tekniskt välutrustad bostad och en rationellt organiserad ram kring vardagslivet. Han menade att de också hade krav på mera svärfångade kvaliteter - de väntade sig att bostadsmiljön skulle fylla vissa anspråk på trivsamt och estetisk standard. De var inställda på att bo kvar under lång tid och skulle inte acceptera en torftig och slentrianmässigt planerad bostadsmiljö.

Trots att kollektivhusen i Nockebyhov och Hässelby därför fick en så genomtänkt utformning när det gällde storleken, lägenhetssammansättningen, servicen och miljön hade de en allvarlig brist: daghem hade inte planerats i något av dem. När det visade sig att befolkningssammansättningen i Nockebyhovs familjehotell - som blev färdigt några år före huset i Hässelby - inte alls blev den tänkta med alla typer av hushåll utan fick en koncentration av vissa kategorier och åldersgrupper, fick Olle Engkvist klart för sig att barntillsynen var en nyckelfunktion. Han kompletterade då Hässelby familjehotell med ett daghem genom att i den sista byggnadsetappen bebygga en markbit som var planerad som parkering. Senare tillkom också två fritidshem genom att några källarlokalerna byggdes om.

Oväntad boendesammansättning

Trots alla ansträngningar att göra Hässelby familjehotell till det fulländade kollektivhuset fungerade det ändå inte som Olle Engkvist hade hoppats. När huset var färdigt och inflyttat bodde där minst tre olika kategorier hushåll; två av dem hade Olle Engkvist inte avsett skulle bo där överhuvudtaget. En var den stora grupp bostadssökande som i bostadsbristen som rådde vid mitten av femtiotalet anvisats lägenheter i familjehotellet av bostadsförmedlingen. En annan kategori var en grupp medelålders, välsituerade, borgerliga familjer med hemmafruar, som i familjehotellet såg en möjlighet att få den service som tidigare generationer kunnat ordna med eget tjänstefolk och hembiträden.

Den första kategorien, de som enbart hade sökt en bostad, var inte bara ointresserade av servicen utan såg den dessutom som en ekonomisk belastning som de helst ville slippa. Den andra gruppen hade höga anspråk på servicen och sin boendesituation överhuvudtaget och var inställd på att göra sina anspråk hörda.

Den tredje kategorin, den kategori som Olle Engkvist egentligen hade byggt huset för, det vill säga familjer där båda makarna studerade, ensamstående förvärvsarbetande eller dubbelarbetande makar, fann sig som väntat väl tillrätta i Hässelby familjehotell och gjorde inte mycket väsen av sig under de första åren. De skulle göra sig påmind först så småningom. Gruppen var troligen ganska liten från början och bestod framförallt av unga familjer som inte hade särskilt mycket pengar att röra sig med och ganska blygsamma anspråk på servicens standard. För de här familjerna var det daghemmet i huset, inomhusförbindelserna och matservicen som var det väsentliga. Någon mer hjälp i form av organiserad service hade de inte råd med och behövde de inte heller.

Sådan var i grova drag situationen i Hässelby familjehotell de första åren efter färdigställandet i slutet av femtiotalet. Att de tre boendegruppernas motstridiga intressen ledde till konflikter är inget att förvånas över. Hässelby familjehotell, som Olle Engkvist hade tänkt sig skulle bli den sista finputsens av idén om servicehus blev istället ett experiment i

samlevnad mellan människor med vitt skilda bakgrunder, ekonomiska förhållanden, livssituationer och livsmål. Istället för den roll som välvillig övervakare av huset som Olle Engkvist tänkt sig spela, upptäckte han snart att han själv tvingades bli medagerande i en framväxande konflikt mellan olika motstridiga intressen.

Den ursprungliga tanken

Trots svårigheterna och de inre motsättningarna fungerade Hässelby familjehotell i drygt 20 år i ungefär den form Olle Engkvist hade planerat. Men när tillväxten i samhällsekonomin avstannade samtidigt som lönerna för de yrkeskategorier som stod för servicen steg brant under sjuttioalet ökade påfrestningarna ytterligare och ledde så småningom till att restaurangdriften lades ner. Att Hässelby familjehotell ändå kunde överleva som kollektivhus berodde till stor del på Olle Engkvists förutseende. Den framsynta utformningen av miljön i stort, lägenheterna och lokalerna är en del av förklaringen. Det hyregästdeltagande i förvaltningen och det informella hyresgästsamarbete som Olle Engkvist hade skapat förutsättningar för är en annan del. Därför kunde Hässelby familjehotell utvecklas istället för att successivt stagnera som så många andra bostadsområden gjort. Det nya skede i husets historia som inleddes år 1976, när hyresgästerna tog över matservicen och började driva den med egna arbetsinsatser, gav kollektivhuset ny aktualitet. I och med att priset för servicen visade sig kunna bestå i en måttlig arbetsinsats istället för pengar öppnade sig en möjlighet att förverkliga den ursprungliga tanken med kollektivhusen - att de skulle vara en boendeform för alla.

2. Kampen om makten

"Är det mitt eller ert hus?"
Olle Engkvist

Det här kapitlet handlar om den kanske mest centrala frågan i Hässelby familjehotells historia: Vems behov ska styra boendet? Frågan är aktuell i ett kollektivhus där det inte funnits någon lagstiftning som garanterat hyresgästerna några rättigheter.

Arkitekten

Hässelby familjehotell byggdes i mitten av femtioalet. Arkitekt var Carl-Axel Acking.

Vid ett besök i familjehotellet år 1981 beskrev han hur det gick till när huset planerades och byggdes. En hyresgäst skrev om besöket i hustidningen:

"Huset började projekteras 1953. Från början var det meningen att det skulle vara fyra friliggande höghus plus ett antal låghus - alltså inget korridorsystem som sammanband husen. Men en dag när Acking sitter mitt i ett sammanträde ringer det på telefonen. Det visar sig vara byggmästare Engkvist i luren som ivrigt insisterade på att de skulle träffas. Acking föreslog en tid dagen efter men se det gick inte - om en timme blev svaret. Eftersom ryktet gick att Olle Engkvist var en ganska fordrande person skyndade Acking till mötet.

Byggmästaren hade studerat stadsplanen och upptäckt att det skulle vara möjligt att binda samman huskropparna. Han hade hittat lösningen - nu var det bara att sätta igång att spränga. Acking protesterade: Det fanns inget program skrivet och endast ritningar i skala 1:200 framtagna. Sprängningarna började dock och projektet växte fram över ritbordet och de skisser som framkom blev efter hand diskuterade och omarbetade.

Alltmedan husen växte besökte Engkvist byggplatsen allt oftare. Han ville gärna sätta igång och improvisera genom att ge order om väggar som skulle flyttas och när Acking märkte att husen började bre ut sig utanför tomtgränserna reste han en barack på byggområdet. Mer för att bevaka byggmästaren än för att se till att arbetet gick som det skulle.

Det var ett ovanligt sätt att bygga hus på, men alla som arbetade med

bygget var engagerade och visade stort intresse men fortfarande fanns inget skrivet program. Engkvist ogillade byråkrater och väntade sällan på beslut. Fort skulle det gå! Det var höga räntor som skulle betalas - han var inte bara en stor idealist utan också en skicklig affärsman.

Det hela började till och med bli ganska allvarligt. Engkvist var på väg att bli av med sina byggnadsrättigheter. Men han var smart - dels gick han runt och charmade beslutsfattarna, dels framträdde han i Veckojournalen där han tillkännagav att nu var det nog dags att han drog sig tillbaka. Resultatet av detta blev att han fick behålla rättigheterna - man hade ingenting att vinna på att ta ifrån honom dem när han ändå tänkte dra sig tillbaka.

Angående utformningen av korridorerna, försökte man undvika att de skulle få karaktären av kulvertar, likaså ville man undvika alltför långa raksträckor. Samtidigt skulle de öppna sig och fånga in gårdarnas olika karaktär. Rymlighet, enstaka sittplatser och kontaktytor skulle ge karaktären av uppehållsplats och kontaktyta och inte enbart kommunikationsled.

Man försökte pressa ner höjden på läghuset för att de skulle skilja sig från den omkringliggande bebyggelsen, därav de välvda taken.

Mängden tegel avpassades efter tillgänglig arbetskraft - putsade ytor kunde andra arbeta med utan att ha den yrkesutbildning som murarna hade. Allt för att det skulle gå fort!

Figur 2.1 Restaurangbyggnaden med ett av punkthusen i bakgrunden.
FOTO: Uffe Hylén

Restaurangen ansågs viktigast (!) därför lades den på en central plats i huset. Likaså huvudingången och receptionen. När receptionen lades ner 1 oktober 1973 togs första steget till avvecklingen, ansåg Acking. Den var viktig - där fanns alltid någon som tog hand om en oavsett om man var besökare eller boende i huset. Bredvid receptionen fanns en garnaffär och det var tänkt att om det inte fanns någon i receptionen skulle personalen i garnaffären kunna stå till tjänst med upplysningar.

När det gällde lägenheterna ansåg Acking det viktigt att blanda dem så mycket som möjligt för att undvika segregation. I höghuset finns därför i

varje plan utom högst upp en etta, en tvåa, en trea och en fyra. Tanken var att forma miljön så att den inbjöd till aktiviteter och gemenskap men ändå gav tillfälle till valfrihet.

Daghemmet var ett av de första som byggdes i den storleken. Lika viktigt som att man slapp gå ut då man skulle till eller ifrån matsalen var det att daghemmet kunde nås via korridorsystemet. När daghemmet invigdes 4 juni 1956 togs ett foto av Olle Engkvists hund, Bonzo. Fotot sattes upp i en nisch i väggen på dagis och Bonzo-fotot matades varje dag av barnen. Vem som sedan åt upp maten visste Acking inte".

Figur 2.2 Olle Engkvists hund Bonzo.
KÄLLA: Bildfolder om familjehotellet från femtiotalet.

Berättelsen om Olle Engkvist

Vem var egentligen Olle Engkvist, denne handlingskraftige visionär? Så här beskrivs han i boken "Olle Engkvist, byggmästare".

"Brunnsvikspojken som blev samhällsbyggare

Talang är en avundsvärd egenskap men i det långa loppet är nog karaktären något ännu mera väsentligt och bärkraftigt. Talang är en luftig och spirituell projektion rätt ut i det blå, karaktär en armerad betong på gråbergsgrund. Denne redlige svenske man, Olle Engkvist, utgör en eljest ovanlig fusion av talang och karaktär; talang att projektera byggen, karaktär att genomföra dem till gagn för samhället och - sig själv. Man kan stryka ut hans namn ur eftervärldens minne men hans insats skall likafullt äga bestånd genom sin sakliga styrka och sin sociala ansvarsmedvetenhet."

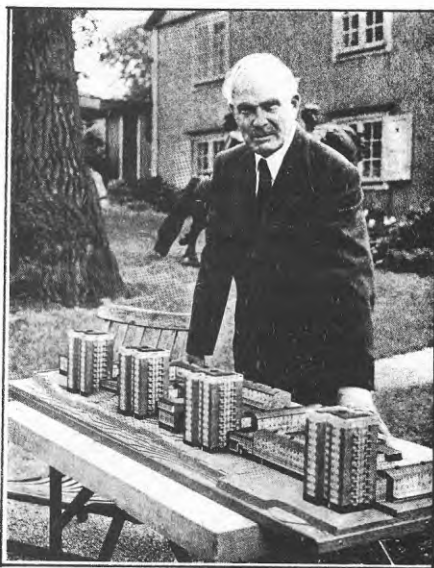
Olle Engkvist berättar i boken:

"Själv är jag uppfödd i yrket. I Gävle, där min far var murarbas, sattes jag i murarlära våren 1904 och ansågs 1907 utlärd. Därefter började ett konditionerande hos olika byggmästare i olika delar av landet, mest som murare och murarbas, men även som byggnadsverkmästare."

Så småningom hamnade Olle Engkvist på Brunnsviks Folkhögskola. En samtida kamrat skriver:

"Olle Engkvist på Brunnsvik - det var ju rena blädären. Det fanns inget system i hans studier. Ibland kom han på föreläsningarna och dessemellan var han borta långa

tider. Man visste inte vad han hade för sig men ofta for han iväg på långfärdsvandringar och dillade hit och dit. Strövade omkring på fjället med Ernst Josephsons dikter i ryggsäcken och studerade geologi, ornitologi och botanik. Årligt talat trodde vi inte att det skulle bli något av honom, men så helt plötsligt - i början av 20-talet - märkte vi att han blivit storbyggmästare i Stockholm och en fasligt märkvärdig karl."

Figur 2.3 Olle Engkvist med en modell av Hässelby familjehotell.

KÄLLA: Presentationsbroschyr om Hässelby familjehotell

Tiden efter Brunnsvik beskriver Olle Engkvist så här:

"Sedan jag 1918 utexaminerats från Byggnadsyrkesskolan i Stockholm, kompletterade jag studierna ett par år som extra elev vid Tekniska högskolan. Under två år hos professor Lallerstedt lärde jag ritteknik och arkitektens syn på husbyggnader. År 1919 erhöj jag byggmästar rättigheter i Stockholm. Efter ett års studieresor i Tyskland, Frankrike, Italien och England (sedermera även Amerika) började jag den 1 maj 1922 egen verksamhet."

Bostadsfrågan var för Olle Engkvist en viktig social angelägenhet. Han ägnade mycket kraft och energi åt den delen av byggnadsverksamheten. Det ledde till att han i början av trettio-talet, tillsammans med bland andra Alva och Gunnar Myrdahl, Ernst Wigforss och Sven Markelius diskuterade möjligheten att bygga kollektivhus. Men kollektivhusbyggnandet lät vänta på sig. Olle Engkvist skriver:

"Det tar lång tid att föra fram nya bostadsprinciper. Idealiteten är inte en tillräcklig faktor för framförandet av nya principer beträffande bostadsbyggande. Jag har intensivt varit inne på frågan om den nya bostads-

formen 'kollektivhus' och under några oroliga år sökt tillföra bostadsbyggandet nya former och idéer."

Efter ett första försök med ett litet kollektivhus på John Ericssonsgatan 1935 hade ingen byggherre nappat på förslaget att pröva kollektivhus-idéerna i större skala. Den enda möjligheten för Olle Engkvist att realisera sina idéer var att själv stå som byggherre och bygga för egen förvaltning.

Från 1938 till 1956 byggde han så sina fem kollektivhus. De tre första var Smaragden (1938), Marieberg (1944) och Blackeberg (1952) - de var alla kategorihus och avsedda att fungera som genomgångsbostäder, men i de två sista - och största - husen i Nockebyhov (1951) och Hässelby (1956) genomförde han som tidigare nämnts kollektivhustanken fullt ut. De här husen, som innehöll flera hundra lägenheter, skulle kunna fungera som små samhällen, där en social gemenskap skulle kunna utvecklas mellan de boende, menade han.

Olof Theodor (Olle) Engkvist, son till murarmästare Olof August Engkvist med hustru Beata, föddes den 31 mars 1889 i Uppsala och dog den 22 februari 1969 i Stockholm.

Inflyttning i familjehotellet

Figur 2.4
TECKNING:
Kalle Schmidt

HÄSSELBY FAMILJEHOTELL

Ärade hyresgäster!

Det är oss ett kärt nöje att hälsa alla nyinflyttade i familjehotellet välkomna.

Ni har kommit till ett stort hus (som egentligen är flera). Här finns en hel del kollektiva anordningar som fungerar bra, och en del som inte fungerar. Vi som bor här trivs bra. Tidigare bodde här människor som inte trivdes - dom har flyttat nu. Vi hoppas Ni tillhör den

typen av människor som av egen fri vilja sökt Er hit för att bo i ett kollektivhus, typ familjehotell, och inte kommit hit bara för att Ni har kunnat få en lägenhet här.

Bor man i ett kollektivhus tvingas man väl ibland att se varandra, men man behöver ju inte träffas, om man inte själv önskar. Det finns dock en del människor som har lite fritid över och som gärna vill syssla med någonting annat.

Här i familjehotellet har vi ett rikt förgrenat nät av hobbyverksamheter, och här finns en förening som vill stå till Er tjänst i såväl nytta som nöje. Föreningen bär också denna ädla devis i sitt namn.

Får vi alltså presentera: FÖRENINGEN FÖR NYTTA & NÖJE INOM HÄSSELBY FAMILJEHOTELL."

Denna välkomsthälsning samt en 'hotellguide' var det första Pelle fick läsa när han som nyinflyttad 11-åring kom till familjehotellet 1958. I hotellguiden kunde man läsa om vilka verksamheter som fanns i huset och vilka regler man hade att rätta sig efter när det gällde husets egna servicefunktioner. Så här berättar Pelle om den tiden:

"Pappa läste högt ur guiden och försummade inte att med stolthet förklara vad titlarna betydde som de ansvariga i de olika verksamheterna hade.

Efter pappas högläsning togs jag med på en rundtur i huset och jag kände ganska snart att här skulle jag inte våga gå ensam. Det fanns ingen chans att hitta hem igen. Redan när vi kommit ner till bottenvåningen med hissen hade jag glömt hur många trappor jag bodde på. Trots det, och efter att ha läst hotellguiden i en vecka, förstod jag att jag förr eller senare måste ta det stora steget ut i världen, det vill säga huset. Pappa hade berättat att det bodde 'en trevlig ung man' en trappa under oss, och en dag gick jag ner och ringde på. Genom den 'trevlige unge mannen' lärde jag snart känna flera trevliga unga män, och nu fick jag uppleva husets möjligheter på riktigt. Korridorerna, som jag tidigare hade tyckt vara oändliga, framstod nu som småpotatis jämfört med källarna, där vi hade turnering ett helt sportlov, keramiklokalen, där vi körde med elektriskt tåg och kåkade bullar och drack läsk. Jag blev också medlem i klubben 'Tissel-Tassel', vars huvuduppgift var att smyga på vuxna. Snart smög vi överallt: på taken, i rabatterna, under borden i matsalen - överallt där det fanns en vuxen människa i närheten.

Första besöket i matsalen blev en blandad upplevelse: Pappa och mamma hade gått ner i förväg eftersom jag hade glömt att tvätta händerna och sätta på mig rena tröjan och byxorna utan hål. Jag rusade nerför trapporna (vågade inte åka hiss ensam), och väl nere följde jag efter tanterna och farbröderna som hade en korg i handen. Utanför matsalen tittade jag in genom fönstren tills jag upptäckte mamma, sen gick jag in. Mamma följde mig fram till serveringsdisken där man fick ta mat själv. Jag minns att det var pannbiff med lök."

Figur 2.5 Restaurangen i Hässelby familjhotell

Nytta och Nöje

"Föreningen för Nytt och Nöje i Hässelby Familjhotell" var det formella namnet på den husförening som bildades i huset så fort det var färdigbyggt och folk flyttat in. Så här såg programförklaringen ut:

"Styrelsen har som sin viktigaste uppgift sett att få igång den verksamhet inom Familjhotellet, för vilken intresse kunde föreligga bland hyresgästerna."

Ur Nytt och Nöjes årsberättelser från de första åren har vi hämtat följande citat som väl illustrerar tidsandan och bredden på verksamheten:

"Länbiblioteket

F n innehåller biblioteket ca 300 volymer omfattande såväl svensk som utländsk litteratur. Omsättningen är stor och en del av böckerna hotar bli sönderlästa, varför nya bokgåvor tacksamt emotes. Chef Fru Zetterblad.

Hobbysektionen

Hobbysektionen ledes administrativt av styrelsen. För närvarande omfattar medlemsantalet 46 st betalande medlemmar.

Allt hobbyarbete drivs med största individuella frihet och samvaron i hobbylokalerna är glatt bohémartad.

Vissa grenar av hobbyverksamheten är organiserade i vad vi kallar 'utskott' och bedrivs till stor del gruppvis. Hobbyintressen som för närvarande kan anses vara permanentade och genom utskott organiserade är: snic-

keriutskottet, keramikutskottet samt vävningsutskottet. Exempel på andra verksamma utskott är: fotoutskottet, blomsterutskottet m m. Hobbysektionen disponerar f n tre st källarlokalerna. Varje hobbyit är lyckligt tacksam för varje form av välvilja, som visas Hobbysektionen och dess hobbyverksamhet. En filmföreläsning och en exkursion 'Vandring i växtvärlden' har arrangerats. De av sektionen tillverkade och uppsatta 55 fågelholkarna har livligt frekventerats. Ordförande Hr Ekman, sekreterare Hr Rundqvist.

Sportsektionen

Sektionen omfattar f n följande verksamhetsgrenar: - bordtennis, badminton och gymnastik. Sektionen har under vårsäsongen räknat 20-talet aktiva bordtennisspelare... Motionsgymnastik äger rum i stora gymnastiksalen. Ledare anvisas av SAGA. Sektionen ordnade under våren en timmes damgymnastik under 10 veckor med 11 deltagare. Intresset för herrgymnastik var för litet för att någon sådan skulle komma till stånd, medan däremot ca 30 damer anmält sig till damgymnastiken för hösten.

Nöjessektionen

Nöjessektionen har till uppgift att arrangera olika slag av underhållning i Familjehotellet och har hittills varit initiativtagare till kåserier, föredrag och filmvisningar i foyén. Verksamheten omfattar även amatörteater. Sektionen mottar tacksamt alla uppslag och alla anmälningar om deltagande av kända eller okända förmågor."

Från att ursprungligen mest ha sysslat med organiserandet av olika hobbyverksamheter inriktades Nyttan och Nöjes verksamhet ganska snart på att få inflytande över husets förvaltning och servicens omfattning och skötsel. I årsberättelsen från år 1958 framgår den nya inriktningen av följande utdrag:

"Bland frågor som bl a diskuterats med Familjehotellets ledning och därigenom fått sin lösning, vill styrelsen särskilt nämna sjuksköterskefrågan och servicebutiken. Vad gäller sjuksköterskefrågan har Familjehotellet utan kostnad ställt ett behandlingsrum till förfogande och har därjämte mot sedvanlig hyra ställt en mindre lägenhet till sjuksköterskans förfogande... Beträffande servicebutiken har styrelsen som ett önskemål hävdlat, att butiken måste komma till stånd. Från Familjehotellets och Metrobutikernas sida föreslogs i våras, att en orderlåda skulle uppsättas, varefter beställda varor skulle kunna avhämtas i matutlämningen. Sedan styrelsen förklarat ett sådant arrangemang oantagbart, har butiken numera öppnats.

Matrådet

För att framföra till och förhandla med hotellets ledning om hyresgästernas önskemål beträffande maten har tillsatts ett särskilt matråd. Vid det ovannämnda sammanträdet med byggmästare Olle Engkvist fastställdes matstandarden under mars-april som normal-

standard, vilken ej skall sänkas utan förhandlingar med styrelsen. I detta sammanhang lovade byggmästare Engkvist att varje höjning av priset för maten eller annat skulle varslas om i god tid. Byggmästare Engkvist medgav även, att en kontaktman i styrelsen skulle få insyn i restaurangens räkenskaper.

När hyresgästerna märkte att Nyttä och Nöje mer och mer satte sig in i och deltog i husets förvaltning höjdes röster för att styrelsen också skulle ta upp de ekonomiska frågorna. Hyresnivån var ett år efter inflyttningen ännu inte fastställd, inte heller var det klart hur fördelningen av hyrorna för lokalerna skulle ske. Att få klarhet i dessa frågor var för många hyresgäster viktigare än något annat.

Splittring

1958

På årsmötet 1958 beslutades det att man skulle tillsätta en kommitté om minst fem personer för att förhandla på hyresgästernas vägnar i hyresfrågan.

Den utredning som hyreskommittén gjorde angående hyrorna visade att det skulle bli nödvändigt att gå in i direkta förhandlingar med värden om hyresgästernas intressen skulle bevakas. Detta ledde till att Nyttä och Nöjes uppgift och syfte började diskuteras i huset. Skulle föreningen ägna sig åt trivseln och ordningen i huset eller skulle den fungera som hyresgästernas förhandlare gentemot värden? Det verkade vara omöjligt att förena de båda uppgifterna. Situationen ledde till slut till splittring och oenighet mellan olika grupper bland hyresgästerna och resulterade i att en del drog sig ur de gemensamma verksamheterna. Medlemsantalet i Nyttä och Nöje sjönk och var 1960 nere i 185 från att ha varit 275 vid starten 1956.

Oenigheterna mellan hyresgästerna präglade även fritidsverksamheten. Det framgår av protokollen att hobbysektionen bojkottades av vissa medlemmar och att stora tvistigheter rädde i vävstugan beträffande äganderätten till vävstolarna. Deltagandet i de olika verksamheterna minskade påtagligt och det ifrågasattes om inte hobbysektionen borde upplösas.

Hela verksamheten i huset var i gungning. Kulmen hade nåtts när en bagatellartad händelse tilläts anta orimliga proportioner. En dag då restaurangen serverade fiskfärs, drabbades gästerna av matförgiftning. Känsloerna svallade. Hälsovårdsnämnden kopplades in av en av hyresgästerna och lovade att göra en undersökning. Händelsen skildrades i ett mötesprotokoll från våren 1959:

"Då de (hälsovårdsnämnden) ej avhördes, ringde herr H två veckor senare till fru S (på fastighetskontoret), som uppgav, att hon erhållit skriftligt besked, att det ej var maten som var orsak till att så många hyresgäster blivit sjuka. Hon ifrågasatte, om det inte istället var så, att någon bakterie spritts genom gemensamma toaletter, dörrhandtag e.d. Hälsovårdsnämnden ansåg vid förnyad påringning, att denna fru S:s framställning var tillrättlagd. Undersökningen hade givit vid handen, att man ej funnit några bakterier i det insända fiskfärsprovet. Detta kan emellertid ha tagits av en frisk del

av färsen. Färsen kan nämligen ytterst vara nedkyld och frisk men innerst varm och bakteriebemängd.

Herr H berörde även frågan om ersättning för fiskfärsen. Om hotellet erhållit återbetalning från leverantören men inte hyresgästerna från hotellet, innebar det en förtjänst för hotellet, som därmed ej fick tillräckligt stort intresse för att i framtiden undvika olyckor av detta slag. Fru S hade på förfrågan meddelat att någon återbetalning till hyresgästerna ej skulle ske denna gång...

Herr W föreslog, att hyresgästerna skulle kräva bättre mat en vardag som ersättning. Kyckling och glass ansåg han vara en skäligen motprestation...

Herr S ansåg det finnas anledning till ersättning av två slag, dels för den betalda maten och dels i form av skadestånd för förlorad arbetsinkomst m m p g a sjukdom. Herr A föreslog, att man skulle nöja sig med att till hotellet framföra föreningens erinran om förgiftningen".

Figur 2.6 Husmöte i matsalen

I början av sextioalet var många hyresgäster trötta på det ständiga diskuterandet om gemensamma lokaler och på oenigheten om hur problemen i huset skulle tacklas och Nyttä och Nöje sysslade nästan enbart med olika festarrangemang. Olle Engkvist var nu öppet kritisk mot hyresgästerna och irriterad på den grupp som ställde krav på ökat inflytande. Han ansåg att den representerade en minoritet som hade lyckats skaffa sig en dominerande roll i huset och motarbetade hans strävanden och syften.

Dessutom lade han ansvaret för den vandalisering i korridorer och lokaler, som började vid den här tiden, på hyresgästerna. Hyresgästerna visste dock att huset användes både som värmestuga och lekplats av barn och ungdom från omgivningarna.

STOCKHOLM den 15 september 1961

CF/IM

Föreningen Nytt och Nöje
Kommendör Hilmer Bergmark
Ormängsgatan 63, A,
VÄLLINGBY

Hobbylokalerna i Hässelby Familjehotell.

Tyvärr har det visat sig, att rubricerade hobbylokaler i övervägande grad disponeras av element, som icke har vare sig vilja eller förstånd att uppföra sig hyggligt. Hyresgäster, vilka bor i närheten av dessa lokaler, framför allvarliga klagomål mot det busliv, som föres av ungdomarna. Då det tycks vara omöjligt att få dessa ungdomar att uppföra sig hyggligt, och enär de även skadar fastigheten och inventerierna, finner vi det nu nödvändigt att stänga lokalerna.

Det har också visat sig beträffande vävstugan att vävstolarna stått avsevärd tid med samma arbete utan att begagnas. Vi är dock villiga att tills vidare låta Eder behålla denna lokal under förutsättning, att vi erhåller en försäkran från Eder, att Ni själva ansvarar för att åverkan icke göres vare sig å inventarier eller å rummet i dess helhet. Självklart svarar Ni också för ordningen i vävstugan.

Hobbylokalerna kommer vi att stänga redan i kväll. Skulle erforderlig försäkran beträffande vävstugan icke inkomma, avstänges den före nästa veckas utgång.

Det känns ytterligt genant att vi icke, trots bemödanden, lyckats få fason på detta som många klagande hyresgäster karakteriserar som busliv.

Högaktningsfullt
OLLE ENGVIST
Fastigheter Aktiebolag

Olle Engkvist

Figur 2.7 Skrivelse från Olle Engkvist till hyresgästerna om stängning av hobbylokalerna.

Föräldrakommittén och daghemsföreningen bildas

Buslivet och vandaliseringen hade man dittills bara gjort tafatta försök att komma tillrätta med. Trycket på föräldrarna från grannarna var stort, och räkningar från fastighetsbolaget på skadegörelse i huset dämpar ner i brevlådorna. För att ta itu med problemen slöt sig föräldrarna

samman och bildade en förädrakommitté. En hyresgäst minns hur det var att vara ung på den tiden:

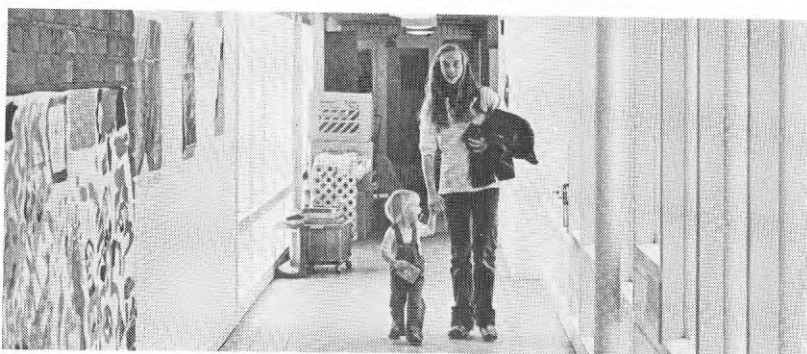
"Det mesta i huset var förbjudet. Vi fick inte vara i korridorerna, inte på garagetaket bland annat. Det gjorde att vi ofta var hemma hos varandra, på ången eller på fotbollsplanen. Det är klart att vi busade mycket också: kastade vattenpåsar från balkongen, - smög på maskinisten, tog semlor i matutlämningen och sånt..."

Under en period förekom ganska mycket förstörelse i hotellet, som vi fick skulden för. Vi var fem grabbar i huset som vardera fick en räkning från Olle Engkvist på 2.534 kronor för skadegörelse i korridoren. Men vi var oskyldiga, och det enda vi betalade var någonting på 20 kronor var. Men det ledde till ett aktivare engagemang från de vuxna: vi fick ha fester i festvåningen; vi dansade däruppe och de vuxna vaktade i foajén. Vi började spela pingis i lokalen som nu är bastu, och en modellplansklubb startade under en vuxens ledning."

Idén med en förädrakommitté som arbetade direkt med ungdomarna visade sig vara ett lyckokast. Föräldrarna till de yngre barnen i huset följde snabbt efter och bildade en daghemsförening.

Daghemsföreningen bildades för att öka kontakten mellan föräldrarna och daghemspersonalen. Men hur reagerade personalen på daghemmet på att föräldrarna drog igång en förening där de "lade sig i" arbetet på daghemmet? Dåvarande föreståndarinnan berättar:

"Jag upplevde först att daghemsföreningen bildades för att dom skulle lite kolla oss, men det var kanske en misstolkning. Det är mycket möjligt. Nu tycker jag det är helt naturligt att den ska finnas. Det var den första daghemsföreningen som startades i Sverige."

Figur 2.8 På väg från daghemmet
FOTO:Åsa Franck

Olle Engkvist bryter kontakten

Olle Engkvist stödde officiellt det arbete som hyresgästerna bedrev inom de olika föreningarna. Ändå visade det sig snart att hans bristande förtroende för hyresgästerna kvarstod.

1966 Följande skriftväxling mellan föräldrakommittén och Olle Engkvist visar tydligt Olle Engkvists inställning:

Avskrift

Byggmästare Olle Engkvist

Föräldrasektionen, tidigare Föräldrakommittén, som är en fristående och självständig del av föreningen Nyttä och Nöje inom Hässelby Familjehotell och vars ändamål är att syssla med frågor, som rör barn och ungdom inom Familjehotellet, har drivit sin verksamhet under ett par års tid...

Den 11 november 1965 fick ordförande ingenjör J H av föräldrasektionen i uppdrag att hos huvudkontoret undersöka möjligheterna att få låna en fritidslokal - dvs en lokal som tidigare upplåtits till hyresgästerna för hobbyverksamhet - att användas både som FS:s sekretariat och till hobbylokal. Ordföranden har tagit många kontakter, cirka ett tiotal telefonförfrågningar, med huvudkontoret under hösten 1965 och våren 1966. Den 6 september i år fick FS genom fru Doris D H det beskedet, att den aktuella lokalen icke kunde ställas till FS:s förfogande. I anslutning härtill har ingenjör J H av sagt sig ordförandeskapet.

Föräldrasektionen är förvånad över den brist på förståelse för ett givande samarbete, som huvudkontoret genom detta beslut gett uttryck för. Om förvaltningskontoret under sitt mångåriga arbete med kollektivhus har förlorat något av sin tillit och geist må vara förlåtligt, och vi har den största förståelse för detta, men att krympa föräldrasektionens möjligheter att arbeta vidare är, som vi ser det, mycket kortsynt. Vi har inom FS haft den uppfattningen, att byggmästare Engkvist sett något positivt och riktigt i att barn- och ungdomsverksamhet varit igång, speciellt som tidigare uttalanden från byggmästare Engkvist pekat i den riktningen. Vi har gjort allvarliga och ärliga försök att lösa de problem, som alltid uppstår och kommer att finnas var helst människor lever tillsammans. Det som varit drivfjädern hos FS:s medlemmar har varit en solidaritetskänsla med hemmamiljön i Familjehotellet. En hemmamiljö, som i många avseenden har fördelar gentemot s k vanligt boende...

Vi har trott - och vi tror fortfarande - att FS:s verksamhet har varit till gagn för hela Familjehotellet. Dock ställer vi oss nu - inför årsmötet - den frågan, om vi skall tvingas lägga ner hela verksamheten.

FS ser allvarligt på dessa problem och skulle gärna höra byggmästare Engkvists åsikt om vår verksamhet samtidigt som vi anhåller om, att byggmästare Engkvist tar den för oss så vitala lokalfrågan under omprövning. Vi vore tacksamma att om möjligt erhålla ett svar före den 30 september 1966.

Vi skulle också med glädje se Byggmästare Engkvist som vår gäst på årsmötet torsdagen den 13 oktober 1966 kl. 20.00 i hotelllets matsal, där vi bjuder på kaffe med bröd och förutom årsmötesförhandlingarna visar barnkläder från Bredenberg på husets egna ungdomar.

Stockholm den 21 september 1966

FÖRÄLDRASEKTIONEN

Styrelsen

Figur 2.9

Avskrift

Stockholm den 30 september 1966

Föreningen för Nytt och Nöje
Föräldrasektionen

Eder skrivelse av den 21 dennes har jag mottagit.

Utän tvivel lägger Föräldrasektionen ner mycket arbete för att bidra till trivseln inom Hässelby Familjehotell, och jag uppskattar mycket detta intresse.

Jag har noga tänkt igenom Eder begäran om att åter få disponera en hobbylokal för ungdomsverksamheten. Emellertid har jag sedan många år och inom mina olika fastigheter mycket dåliga erfarenheter av upplåtelser av detta slag. Till en början brukar ungdomarna sköta sig, men ganska snart brukar det hela urarta och lokalerna måste återtagas. Denna min inställning vet jag delas av andra hyresvärdar, som har haft och har samma problem. Jag anser mig därför inte kunna tillmötesgå Eder i denna fråga och jag hoppas, att Ni skall förstå min inställning.

Samtidigt ber jag få tacka för Eder vänliga inbjudan att delta i Edert årsmöte torsdagen den 13 oktober 1966. Det skulle glädja mig mycket att få vara med vid detta tillfälle men tyvärr har jag ingen som helst möjlighet härtill.

Eder
Olle Engkvist

Figur 2.10

Detta var den sista personliga kontakten Olle Engkvist hade med hyresgästerna i Hässelby familjehotell. Samtidigt skrev han i tidningen Husbladet:

"Som sammanfattning vill jag säga, att jag har en känsla av att Hässelby Familjehotell håller på att finna sin form. De flesta hyresgästerna har numera själva sökt sig till denna bostadsform och accepterat den. Jag är tacksam mot Föreningen Nytt och Nöje för deras intresse och arbete för Familjehotellet och trivseln där. Med gemensamma ansträngningar hoppas jag, att vi ska kunna klara upp de problem, som ännu finnes inom Familjehotellet."

Den bild Olle Engkvist lägger fram ifrågasätts av "besviken hyresgäst."

"Tvärtemot vad man hoppats, har under årens lopp servicen i Hässelby familjehotell minskats snarare än ökats. Det senaste slaget för oss som arbetar hemma var när luncherna drogs in med en diffus motivering. Snart finns det bara restaurangen, några hobbylokaler och vemodiga minnen av en genial idé och ett sobert utförande kvar.

Hyresvärdar - den ende som insett hur boende skall utformas i det tjugonde seklet - är värd vår tacksamhet. Men är det han som successivt motarbetar sina egna grundtankar? Kunde man inte tänka sig, att man från Olle Engkvists kontor nästa gång det blir aktuellt med en indragen service, att i förväg höra sig för om hyresgästernas mening? Om det är vi som inte motsvarar förväntningarna, kan vi inte ges en chans till bättring innan slaget faller?

Besviken"

1968 Brytningstid

Under en följd av år hade fastighetsägaren gjort inskränkningar i servicen. Städ-och tvättservicen samt receptionen hade lagts ner och lunchserveringen hade dragits in. Riktigt oroliga blev hyresgästerna dock först när det kom en skrivelse från fastighetsbolaget om inskränkningar av middagsservicen. Misstanken att fastighetsbolaget hade bestämt sig för att avveckla kollektivhusen började få fäste hos hyresgästerna.

Till

Bostadshyresgästerna i kollektivhusen.

För närvarande är restauranterna öppna helgfria måndagar - fredagar och i regel tre lördagar och två söndagar per månad. Matkuponghäftena innehåller 24 måltidskuponger, varav två söndagskuponger och kostnaden per häfte är Kr 140:-.

Den arbetstidsförkortning som genomförts på arbetsmarknaden innebär, att arbetstiden minskat från 45 timmar till 42,5 timmar per vecka och anställd. Förändringen medför att restauranterna icke kan hållas öppna i nuvarande utsträckning. Från och med juni månad i år kommer därför restauranterna att vara öppna måndagar - fredagar som hittills och dessutom en lördag och en söndag per månad. Matkuponghäftena kommer att innehålla 21 måltidskuponger, varav två söndagskuponger (för den som önskar bjuda en gäst). Priset per kuponghäfte blir oförändrat, Kr 140:-. Gästtilläggen blir också oförändrade, sönd- och helgdagar Kr 3:- och övriga dagar Kr 1:-.

Stockholm den 8 maj 1968

OLLE ENKVIKST FASTIGHETER AB

Figur 2.11

Nytta och Nöje gick omgående till aktion. Till skillnad från tidigare tillfällen när fastighetsbolaget genomfört förändringar utan förvarning, reagerade Nytta och Nöje den här gången inte med att skriva till fastighetsbolaget. Föreningen valde nu en ny väg - de vände sig till hyresgästerna först: dels skickades en enkät om matservicens betydelse ut till samtliga hushåll; dels inbjöd man till ett diskussionsmöte istället för de traditionella informationsmötena.

Av de 304 enkäterna som delades ut besvarades 209. Resultatet visade att en absolut majoritet av hyresgästerna ville behålla matservicen i oförändrad omfattning och ansåg att en inskränkning skulle innebära väsentliga nackdelar.

På mötet, som samlade 120 personer, var det många som yttrade sig. Två frågor diskuterades särskilt livligt: mathållningens betydelse för boendeformen och om förhandlingarna skulle drivas med ideella krafter i huset eller om professionell hjälp skulle anlitas. Mötet utsåg en förhandlingsgrupp på två personer, som skulle försöka komma i förbindelse med värden. Dessutom tillsattes en arbetsgrupp på sex personer, som fick till uppgift att utreda servicefrågan inför senare diskussioner med värden.

Under hösten fastställde arbetsgruppen riktlinjer inför de kommande förhandlingarna med värden. Målsättningen var att man med enkäten och husmötesdiskussionen som underlag skulle utarbeta förslag till lösningar som hyresgästerna kunde enas kring. För att genomföra lösningarna föreslog arbetsgruppen att det skulle bildas en samarbetsnämnd, bestående av sex personer, med lika många representanter från fastighetsbolaget och hyresgästerna:

"Arbetsgruppen är nämligen övertygad om att ett sådant samarbete skulle vara till ömsesidig nytta och fördel, eftersom flertalet frågor beträffande de kollektiva tjänsterna och även beträffande andra förhållanden i familjehotellet endast torde kunna lösas tillfredsställande på gemensam basis."

Samarbetsnämnden var ett nytt försök att upprätta en förhandlingsordning med fastighetsbolaget. Till skillnad från tidigare gjorde hyresgästerna den här gången ett noggrant förarbete där de beskrev avsikten med samarbetet och drog upp klara riktlinjer för hur det skulle bedrivas; tanken var att företrädare för fastighetsbolaget och hyresgästerna tillsammans skulle diskutera fram lösningar på uppkomna problem istället för att skicka brev fram och tillbaka. Samarbetsnämnden skulle fungera som ett beslutande organ.

Liksom vid tidigare kontakter i konfliktsituationer reagerade fastighetsbolaget officiellt (per brev) positivt. Men när det blev dags att sätta sig ned med representanter för hyresgästerna och diskutera praktiska lösningar, kom det istället en ny skrivelse.

I skrivelsen avvisade bolaget alla väsentliga önskemål beträffande servicen och lokalerna och den föreslagna samarbetsformen. Skrivelsen avslutas:

Frågan om samarbetsnämnd har tidigare varit på tal. Vi tror att en sådan anordning kan ersättas av önskelistor av den art vi med detta brev sökt besvara.

Arbetsgruppen lät sig inte nöja med detta. Istället bestämde man sig för att ta till hårdare tag. Men för att fortsättningsvis kunna sätta kraft bakom orden insåg man att det var nödvändigt att ha en stark opinion bakom sig i huset. Därför gick arbetsgruppen ut med ett upprop till hyresgästerna där man beskrev det låsta läget och den handlingslinje arbetsgruppen ville gå in på. Samtidigt skickades en skarpt formulerad skrivelse till fastighetsbolaget:

... Ert svar gjorde oss emellertid mycket besvikna, enär det inte visar något tillmötesgående gentemot våra framförda önskemål och inte vittnar om förståelse för våra strävanden att försöka åstadkomma goda förhållanden i familjehotellet.

Vi kan inte tolka detta som annat än otillräcklig kännedom om förhållandena i familjehotellet och bristande engagemang för de grundläggande riktlinjerna för dess drift.

Inte minst beklagar vi, att Ni avvisar vårt förslag att tillsätta ett samarbetsorgan för att hålla fortlöpande och förtroendefull kontakt och för att på gemensam basis och i gemensamt intresse diskutera och samråda rörande förhållandena i familjehotellet.

Vi betraktar det inte bara som en brist utan även som en otidsenlig inställning, att fastighetsförvaltningen inte är öppen för samverkan. Vi upplever det som otillfredsställande och "odemokratiskt", att ärenden som gäller oss som bor i familjehotellet handläggs auktoritärt, och att förhållandena regleras genom att hyresgästerna förutsättes uppträda som supplikanter hos fastighetsägaren.

Vi kan vidare inte acceptera, att fastighetsförvaltningen avfärdar våra framförda önskemål utan närmare motiveringar och utan att prestera några positiva förslag eller alternativ för att önskemålen skulle kunna förverkligas eller i varje fall kunna tillgodoses i så stor utsträckning som möjligt.

Fastighetsbolaget reagerade med att arrangera ett möte där hyresgästernas önskemål togs upp på nytt. Inga utfästelser gjordes dock, utan man bad att få återkomma. Arbetsgruppen uppfattade uppskovet från bolagets sida som att man arbetade med en positiv lösning.

Strax efter att arbetsgruppen meddelat hyresgästerna sitt beslut att skjuta upp intervjuerna i huset i avvaktan på den väntade uppgörelsen kom istället en ny skrivelse från fastighetsbolaget - en vecka innan semestrarna:

1969

Vi har fått Er skrivelse den 18 april 1969.

I denna tar Ni upp åtskilliga frågor. Vi behandlar först den, om vilken Ni i st. 8 i Ert brev uttalar:

"Vi har som tidigare framförts med otillfredsställelse och ogillande upplevt de inskränkningar och försämringar beträffande serviceförhållandena, som undan för undan har skett och som har vidtagits utan hyresgästernas godkännande, varav den senaste lett till en minskning av matservicen till 21 middagsmåltider per månad. Denna minskning betraktar vi som ett brytande av hyreskontraktens utfästelser och som ett åsidosättande av de rättigheter som kontraktligt har tillförsäkrats hyresgästerna och som tidigare också har erbjudits dem".

Det är ett känt förhållande att kostnaderna för all slags servicepersonal sedan länge befinner sig i oavbrutet och markant stigande med kännbara konsekvenser för konsumenterna. En blick på den offentliga servicen räcker för att få förhållandet illustrerat. Järnvägsbiljetterna ökar i pris, samtidigt som stationer dras in och serveringen på tågen radikalt försämras. Posten höjer successivt sina porton, nu sist för viss vikt-klass med 110% på en enda gång. Antalet turer begränsas. På allmänheten läggs besväret att ange postnummer. Sedan länge sker ingen utbäring på söndagarna. Den ökade kostnaden för servicepersonalen resulterar i höjda priser eller försämrad service eller i en mix av bådadera. Inom den privata och kooperativa sektorn har särskilt kvartersbutikernas tilltagande dödlighet uppmärksamats av allmänheten. I alla dessa fall är man inte ute för att trakassera allmänheten utan agerar under trycket av stigande kostnader. De ökade kostnaderna för just serveringspersonal har medfört stora svårigheter för t.ex. alla slags föreningar, som driver restaurantverksamhet som ett komplement till annan verksamhet. Den s.k. klubböden är en direkt följd härav.

Inskränkningar i servicen är alltså en snart sagt universiell företeelse och inte något för vårt familjehotell speciellt.

Om vi läst den här citerade passusen rätt i Ert brev, gör Ni gällande att vi åtagit oss att för all framtid avskärma våra hyresgäster från samma slags reduktioner i service, som alla andra konsumenter enligt det nyss sagda näst finna sig i. Ett åtagande av så vittgående och

Figur 2.12

unik slag kan icke intolkas i våra utfästelser enligt kontrakten eller eljest. Kontrakten är för övrigt uppsägningsbara från båda sidor, varför denna av Er upptagna juridiska fråga väl är av väsentligen akademisk karaktär. Däremot är det riktigt, att vi - lika väl som järnvägen, posten och butikerna - inte fått våra kunders godkännande av serviceinskränkningarna och prishöjningar.

Er "otillfredsställelse och ogillande" delas säkert av alla dem, som får sitta hungriga på ett tåg helt utan servering eller förgäves vänta på ett viktigt brev. Otillfredsställelsen och ogillandet delas också av oss och de övriga förmedlarna av service. Vi söker alla göra vårt bästa för att hålla servicen uppe men tvingas hålla oss inom ramen för det möjliga.

Utgångspunkten för bodömandet måste enligt alla ekonomiska och juridiska lagar, inklusive dem som reglerar hyrorna, vara att här som eljest kostnadsökningen måste bäras av konsumenterna.

Ert uttalande (i st. 7) antyder, att Ni är på det klara med detta. Förbättrad service betyder i det aktuella fallet högre priser på matkupongerna.

Låt oss först perentetiskt förklara, att vi på vår sida ingalunda uppfattar våra hyresgäster som supplikanter utan som våra värderade "paying guests". För att markera detta och dessutom spara utrymme skall vi i fortsättningen helt kort kalla dem våra gäster.

Våra gäster, alltså, är dessvärre sinsemellan långt ifrån eniga i frågan om servicens omfattning. Er egen grupp är vänner av full service. En motpol bildar de ej så få, som på grund av t.ex. mycken bortovaro helst skulle vilja se all service indragen och restaurantilokalerna i träda eller utnyttjade för annat än service. Mellan dessa båda ytterpoler finns ett brett mellanskikt, som ser på slantarna och vill ha servicens omfattning avvägd mot kostnaderna.

Nu förhåller det sig enligt vårt bodömande så, att både full service och radikalt nedskuren service leder till konsekvenser, som är svåra att acceptera för de flesta av våra gäster. Full service kräver nyanställning av personal, särskilt över vissa veckoskiften. Sannolikt kan vi icke alls få sådan personal. För vi den, ökas de rörliga kostnaderna språngartat. De extra måltiderna blir orimligt dyra för konsumenterna. En radikalt nedskuren service leder till starkt ökad belastning per måltid av de fasta kostnaderna och därför till ökat pris för matkupongerna, möjligen också till nedläggning av hela serveringen.

Att under dessa förhållanden vara alla gäster helt till lags är för värd-folket inte möjligt. Vi kan inte annat än kvitta rådande missnöje över för litet service med rådande missnöje över för mycket service.

Ni hoppas, att en mer "demokratisk" förvaltning skulle leda till mer tillfredsställande ordning. Vi är inte övertygande härav. Järnväg och post är i sista hand under demokratisk kontroll, vilket inte hindrat de tidigare berörda åtgärderna. Men Ni kanske åsyftar en "konsumentdemokratisk" ordning. Det närmaste man kan komma till blir väl då de kooperativa företagen. De är för närvarande fullt sysselsatta med att för alltid stänga dörrarna till en mängd småaffärer till ackompanjemanget av klagoljud från husmödrarna i omgivningen. Närmare en "konsumentdemokratisk" ordning i betydelsen av sammankomster, överläggningar och omröstningar än till det kooperativa systemet kan man väl dock inte komma.

Vi har under den långa tiden efter det vi mottog Ert brev nogra övervägt, om vi kunde medverka till att våra gäster själva övertog administrationen av restauranten. Mellertid föreligger så nära samband mellan skötseln av restauranten och övrig förvaltning, att vi slutligen fann tanken alltför svår att realisera.

Däremot kunde man naturligtvis tänka sig, att våra gäster koopererar i någon form för att få fram en opinion till vår ledning. Men denna opinion måste vara mycket bred. I annat fall måste vi alltjämt känna oss bundna med hänsyn till gäster som inte gjort sina röster hörda. För närvarande sker diskussionen med oss, trots att den rätteligen borde ske med medgäster av annan uppfattning om rätt servicevoly. Vi skulle med glädje hälsa en ordning, genom vilken de av servicen berörda kunde sinsemellan, direkt

och inte via oss, utbyta åsikter. Vi hoppas därmed ha klargjort, att vi inte vill vara "autoritära". Den av Eder f.n. planerade intervjuundersökningen möts alltså uteslutande med sympati från vår sida. Vi hoppas, att den kommer att bidra till att utjämna de motsättningar mellan våra gäster i servicefrågan, för vilka vi hittills fungerat som clearingställe.

De största besvärligheterna i vår strävan att tillfredsställa våra gästers skilda och med varandra oförenliga krav bereder oss för närvarande ingalunda Er grupp, vänner av full service, utan en ytterflygel i det motsatta lägret, vänner av bostad men fiender till service. För att måltider skall kunna lämnas till rimliga priser krävs, att gästerna utnyttjar restaurangens kapacitet i viss minimiomfattning. Det finns gäster, som har föga behov av restaurant och därför helst skulle vilja befrias från skyldigheten att lösa matkuponger i rimlig proportion till sin väningsyta. Om vi lämnade vår medverkan härtill, skulle restaurangen inte kunna drivas ekonomiskt och familjehotellet förr eller senare förvandlas till ett hyreshus av konventionell typ, och ett med olämplig planering av lokalerna. Ännu syns emellertid denna senare grupp vara så fåtalig att vi inte haft anledning att för dess skull avvika från vad Ni betecknar som riktlinjerna för familjehotellets drift. Kostnaderna för servicepersonal kan förväntas fortsätta att stiga. I längden måste det därför bli alltmer ekonomiskt att kvarbo för gäster, som vill ha bostad men inte service. Denna effekt lik-som den av Er påtalade har vi endast föga möjlighet att förhindra trots god vilja.

Ett par ord i en ordningsfråga. I nr 6 av Husbladet sid. 10-11 behandlas frågan om ungdomarnas behov av lokalutrymme för aktivitet på deras egna villkor. De syften, som föranlett artikeln, äro i och för sig goda och lofvärda. Annorlunda förhåller det sig tyvärr med de konsekvenser, som uppstår, när dessa tankar konfronteras med verkligheten och konfrontationen sker inom kommunikationsutrymmena (korridorerna), vilket författaren vill se som en fördel. Den fastighetspersonal, som har att avlägsna spåren efter korridorvistelserna och som därför har detaljkänedom om, vad som förekommer, kan berätta om att ungdomarna spottar, snusar, skräpar ned med pepper, tomteuljer, ölburkar m.m. Prydnadsväxter rycks upp ur planteringslådorna och det förekommer t.o.m. att man använder de allmänna utrymmena som w.c:en. Man går, som det heter, ut inne. Den vakt, som varit anställd för att övervaka ordningen, har utsatts för trakasserier av ungdomarna. Det är denna verklighet - jämte övertypelsen att åtgärden överensstämde med flertalet hyresgästers önskemål - som föranledde förvaltningen att söka inskränka vistelserna i korridoren. Det kan tilläggas, att den skadegörelse, som sker i korridorerna och som medför kostnadskrävande reparationer, ytterligare inskränker de ekonomiska möjligheterna att tillgodose andra önskemål från hyresgästernas sida.

Tack, slutligen, för blomen till Fröken Haarne. Vi sätter själva stort värde på både henne och våra andra medarbetare på familjehotellet. Vi hälsar Er välkomna igen, när Ni visat Er representera en bredare opinion bland våra gäster.

Med vänlig hälsning

OLLE ENKVIST
FASTIGHETER AB

David Belin
David Belin

Figur 2.12

På hösten gick arbetsgruppen ut med ett nytt upprop till hyresgästerna, där den förklarade sig beredd till ännu större och mer tidskrävande insatser än tidigare. Det talades också för första gången om att det kunde bli aktuellt med vissa stridsåtgärder:

Ske Familjehotellet bli ett hyreshus bland alla andra ?

Ny på arbetsgruppen i Matsalsfrågan till aktion!

Före den 1 juni 1968 serverades 24 måltider per månad. Sen dess får vi hyresgäster bara 21. Tre helger i månaden tvingas vi nu att själva svara för mathållningen, något som vi knappast räknade med när vi flyttade hit.

Omedelbart efter det att hyresvärden utan vårt hörande genomförde denna inskränkning gav hyresgästerna i ett opinionsmöte den s.k. Arbetsgruppen i Matsalsfrågan i uppdrag att åstadkomma en återgång till den tidigare matservicen. Trots tidskrävande insatser av Arbetsgruppen har ansträngningarna hittills bara givit obetydliga resultat.

Inom kort går Arbetsgruppen ut med den intervjuundersökning som utlovades i ett brev i våras till alla hyresgäster. Någon av de närmaste dagarna kommer Du att få besök av någon bland de hyresgäster som Arbetsgruppen utsett. Du kommer att bli fullständigt informerad om de åtgärder som Arbetsgruppen ämnar vidtaga för att i första hand få till stånd förhandlingar med hyresvärden. Du kommer också att få kännedom om de stridsåtgärder som Arbetsgruppen kan tvingas tillgripa om förhandlingarna inte ger önskvärt resultat.

För att Arbetsgruppen ska kunna åstadkomma en utökad matservice - och för att den ska kunna verka för ett bättre samarbete mellan värd och hyresgäster - krävs det att Du ställer Dig lojal till Arbetsgruppens strävan. Det gör Du genom att underteckna den solidaritetsförklaring Du kommer att få i Din hand.

För att Arbetsgruppen ska kunna vidtaga de åtgärder som anses lämpliga eller nödvändiga för att fullgöra sitt uppdrag så ger Du den Ditt namn på den fullmakt Du också kommer att få.

Matservicen har skurits ner - och inga garantier finns mot ytterligare nedskärningar. Kvällsbutiken har stängts genom beslut ovanför hyresgästernas huvuden. Våra ungdomar förvägras chansen till en egen lokal. Listan skulle kunna göras lång på allt det vi hyresgäster vill vara delaktiga i - på allt det vi vill förändra och förbättra. Nästan alla våra ansträngningar att göra vår röst hörd i de frågor som rör den boendeform vi valt har varit förgäves.

Arbetsgruppens aktion ger Dig ett sällsynt tillfälle att äntligen åstadkomma resultat i förhandlingarna med hyresvärden. Öppna Din dörr för Arbetsgruppens medarbetare - det är det minsta Du kan göra för att hävda Din rätt att få bo på det sätt Du valt. Läs noga igenom de papper Du får i Din hand - och lyssna till den information Du får. Fråga gärna om något är oklart. Det står Dig naturligtvis fritt att behålla handlingarna några dagar om Du vill diskutera frågan med någon.

Till sist är det Din namnteckning som Arbetsgruppen behöver. Helst både på solidaritetsförklaringen och fullmakten. Det är givetvis matsalsfrågan som Arbetsgruppen kommer att koncentrera sina insatser på - och som den här aktionen främst gäller. Men får vi inte Ditt fulla stöd nu så finns risken att Familjehotellet blir ett hyreshus bland alla andra. Arbetsgruppen tror inte att vare sig Du eller mannen bakom husets idé hade tänkt sig den utvecklingen...

Med vänlig hälsning
Arbetsgruppen i Matsalsfrågan

Figur 2.13

Majoritet

När arbetsgruppen hade genomfört intervjuundersökningen stod det klart att en majoritet av hyresgästerna gett gruppen fullmakt att förhandla om lösningar för en förbättring av matservicen. En skrivelse skickades till fastighetsbolaget, där gruppen krävde att restaurangen skulle hållas öppen i samma omfattning som före inskränkning eller att matservicen skulle ordnas på något annat sätt som hyresgästerna kunde acceptera. Dessutom begärde man att representanter för hyresgästerna skulle få ta del av kalkylerna beträffande restaurangdriften med uppgifter om alla de kostnader som hörde dit: personallöner, lokal- och råvarukostnader.

Bolaget svarade med att skicka ut en egen enkät till hyresgästerna. Enkäten och den åtföljande skrivelsen illustrerar tydligt fastighetsbolagets dåvarande inställning till boendeformen och till de aktiva hyresgästerna samt deras uppfattning om sin egen roll och sina rättigheter som fastighetsförvaltare och fastighetsägare.

Stockholm den 17 december 1969

Till

Våra gäster i Hässelby Familjehotell.

Vi måste i dag besvara Er med några frågor. Vi brukar inte göra detta. Men det gäller här något, som borde intressera Er, nämligen Er mat eller - mera exakt - måltidsservicen på hotellet. Vi hoppas därför Ni vill ta tid på Er att läsa igenom det här brevet och att besvara det.

Bakgrunden är de i all serviceverksamhet ständigt ökande svårigheterna att få personal. Den press, som familjehotellet därigenom utsätts för, har vi liksom de flesta andra serviceföretag delvis mött genom inskränkning av servicen. Antalet middagar i månaden har sålunda begränsats till för närvarande c:a 23 stycken. Redan att upprätthålla denna begränsade service vållar oss svårigheter. Personalrekruteringen går utomordentligt trögt. På vår senaste annons om köksbiträden fick vi intet som helst svar. Man kan utgå från att utvecklingen i detta hänseende kommer att fortsätta i samma riktning som hittills och att det alltså blir successivt svårare att rekrytera krafter till kök och servering.

Restaurangen drivs av oss i princip på självkostnadsbasis. Ökade kostnader slås därför automatiskt ut på hotellets gäster. Kostnaderna träffar inte oss själva. Någon anledning för oss att i eget intresse hålla nere servicen föreligger alltså inte. Vår enda önskan är att restaurangen sköts på det sätt, som är mest ägnat att tillfredsställa restauranggästerna och få dem att trivas i familjehotellet.

En grupp gäster har till oss framfört önskemål om ökad service. I och för sig är dessa önskemål för oss enbart glädjande. Vi tycker de visar, att de grundtankar som föranledde familjehotellets uppförande alltjämt är riktiga, eller med andra ord att det alltjämt finns ett behov för åtskilliga familjer av både husrum och matservice. Detta trots de fördyringar av många slag, som resulterat i en allt högre måltidskostnad.

Emellertid är vi övertygade om att en ökning av antalet måltider utöver det nuvarande beträffande priset på matkupongerna skulle medföra konsekvenser, vilka för de allra flesta gäster skulle framstå som helt oacceptabla. Arbetsorganisationen i restaurangen är icke "elastisk" på sådant sätt, att ökningen av måltidsantalet skulle medföra en blott proportionell ökning av arbetsstyrkan. I stället skulle nödvändiggöras en radikal omläggning av organisationen med behov av betydande nyrekrytering. Så länge vi bär ansvaret för restaurangen är vi ej benägna med-

verka till vare sig denna åtgärd eller någon annan, ägnad att medföra klagomål som vi själva skulle betrakta som berättigade. Vi är vidare ej berägna dela ansvaret för restaurationen med annan.

I tron på familjehotellet som bostadsform är vännerna av ökad service alltså, som det heter, mer katolska än påven själv. Själva har vi ju ansett renlärigheten böra något kompromissa med hårda ekonomiska realiteter. Ett begränsat antal måltider har fått gå samma väg som hembiträdena, postutbäringen på söndagarna och nu senast kvartersbutikerna. Den fraktion bland gästerna som öppnat diskussionen med oss är den mest servicevänliga. Den motsatta ytterflygeln och alla mellanliggande skikt med varierande servicesympati bör givetvis nu också få komma till tals.

Vi vill därför nu gärna orientera oss om hur alla våra gäster ser på frågan. Därför ber vi Er vänligen pricka av bilagda formulär. Självfallet är Ni också välkomna att begagna tillfället till att meddela oss vad helst annat Ni kan vilja ha framfört. Svaren kan lämpligen läggas i brevlåden vid restaurangkontoret, ju förr dess hellre.

Vi bilägger till Er upplysning kopior av de tre senaste brev, som växlats mellan oss och vännerna av ökad service (jämfte höjda måltidspriser).

Det skall bli oss ett nöje att senare återkomma med en kortfattad sammanställning av erhållna svar.

Vi tackar på förhand för Ert besvär!

Med vänliga hälsningar
från Er värd

Olle Engkvist Fastigheter AB

Figur 2.14

Arbetsgruppen uppmanade hyresgästerna att inte besvara enkäten från fastighetsbolaget. Några resultat redovisades aldrig.

Ändrade kupongvillkor

1969 genomfördes en förändring som blev kännbar för många av dem som bodde i eller flyttade in i familjehotellet. Då förändrades kontraktvillkoren beträffande matservicen så att skyldigheten att lösa måltidskuponger kopplades till lägenhetens storlek i stället för som tidigare till hushållets storlek (ett vuxenhäfte med 21 måltidskuponger per vuxen, ett barnhäfte per barn och månad). I lägenheter om 1 RKsK - 1 RK måste man lösa ett vuxenhäfte per månad, i lägenheter om 2 RKsK och 2 RKv ett vuxenhäfte och ett barnhäfte, i 2 RK - 3 RK två vuxenhäften och i 4 RK tre vuxenhäften per månad. Ett vuxenhäfte kunde bytas ut mot två barnhäften.

Förändringen motiverades med att underlaget för matservicen skulle bli för litet om den "utglesning" som pågick i lägenheterna i familjehotellet (liksom i bostadsbeståndet som helhet) fick fortsätta spontant. Konstruktionen av de nya kontraktvillkoren drabbade många hårt rent ekonomiskt och skapade orättvisor mellan hyresgäster i olika lägenhetsstorlekar; för vissa lägenhetsstorlekar blev de nya villkoren orimligt hårda medan de för andra blev mer rimliga och mindre kännbara. Hyresgäster i tvårumslägenheterna måste till exempel lösa lika många

måltidskuponger som de som bodde i trerumslägenheterna (två vuxenkuponghäften per månad).

Förutom att orättvisorna i matservicevillkoren var irriterande för dem som drabbades var villkoren också rent allmänt mindre lyckade - de byggde på en otidsenlig företällning om hushållens faktiska sammansättning och vilka rimliga krav de borde kunna ha rätt att ställa ifråga om utrymmesstandard i sjuttioalets Sverige. De hushåll som drabbades hårdast var de allt vanligare enförälderfamiljerna, som inte kunde bo "ekonomiskt" i enlighet med de nya matservicevillkoren och samtidigt ställa skäliga krav på möjlighet till avskildhet i bostaden för familjemedlemmarna. Även i enförälderfamiljerna behöver ju barnen egna rum.

Effekten av de nya villkoren blev att bland andra dessa enförälderfamiljer indirekt fick en avsevärt höjd boendekostnad. Kupongerna som de inte kunde utnyttja blev i praktiken ett hyrespåslag. En ensamförälder med ett barn i en lägenhet om $2\frac{1}{2}$ - 3 RK fick ett halvt kuponghäfte "över" varje månad, en tvåbarnsförälder i en 4 RK-lägenhet ett helt häfte, vilket betydde 100-200 kronor i "merhyra" per månad i början på sjuttioalet. Också för ensamstående som bodde i lägenheter från 2 rum och kokskåp fick de nya matservicevillkoren liknande effekter. Effekterna av systemet mildrades något genom att matkuponger kunde omsättas i matvaror i restaurangen, men kupongernas värde reducerades då betydligt genom att fasta kostnader för restaurangdriften drogs av. Alla hade emellertid inte förmåga eller tillfälle att utnyttja denna möjlighet.

TVÅ SÄTT ATT FÅ DET ANDRA MATKUPONGHÄFTET ATT GÅ ÅT.

TIPS I HUSBLADET

Frivillig kontraktsändring

Skrivelsen från den 23 juni 1969 och skrivelsen med enkäten uppfattades av arbetsgruppen som ett första steg mot en nedläggning av matservicen. Bekräftelsen kom i nedanstående skrivelse om frivillig kontraktsändring från den 7 mars 1970:

1970

Stockholm den 7 mars 1970.

Till bostadshyresgästerna i
Hässelby Familjehotell.

De arbetstidsförkortningar, som skett under senare år och svårigheterna att anskaffa personal har medfört ständigt ökande problem för oss att kunna tillhandahålla hyresgästerna den restaurantservice, som varit avsedd. Detta gäller speciellt veckoskiftena (lördagar samt sön- och helgdagar).

Nämnda utveckling, över vilken vi icke råder, kan förväntas fortgå. Vi överväger i denna situation att upphöra med restaurantverksamheten och den service, som har samband därmed.

Som bekant har hyresnämnden på sin tid räknat in vissa restaurantkostnader m.m. i grundhyrorna. Om restaurantverksamheten upphör, bör följaktligen bashyrorna - under medverkan av hyresnämnden - sänkas med det belopp, som motsvarar dessa kostnader. Därjämte bör hyreskontrakten ändras på det sättet, att "restaurantklausulen" slopas.

För att hyreskontrakten skall anpassas till den ändrade situation, som uppkommer vid stängning av restauranten, bör hyresvillkoren från och med den 1 oktober 1970 ändras på sätt framgår av närslutna handling (2 ex.). I ett fåtal fall förekommer att uppsägningstiderna i kontrakten stadgar sex månader. För att uppnå likformighet föreslår vi att dessa kontrakt ändras till att gälla med en uppsägningstid av tre månader.

Om Ni accepterar ändringsförslaget, anhåller vi, att Ni ville underteckna detsamma och därefter lämna det ena exemplaret i brevlådan vid restaurantkontoret senast den 14 denna månad.

Med vänlig hälsning
Olle Engkvist
Fastigheter AB

Figur 2.15

I skrivelsen antydde bolaget att en stängning av matsalen inte gick att undvika på sikt. Samtidigt försökte man få hyresgästerna att frivilligt skriva på en kontraktsändring som innebar att varslat om stängning minskades från tolv till två månader. Som motprestation skulle hyrorna sänkas om restaurangen stängdes. De som inte skrev under frivilligt försökte man skrämra genom att hota med uppsägning.

Från fastighetsbolagets sida hävdades att för att man skulle kunna fortsätta med matservicen måste man ha en viss rörelsefrihet, vilket de nya kontrakten skulle ge. Fick man inte det, tänkte man stänga omedelbart. Detta var den förklaring arbetsgruppen fick vid sina kontakter med fastighetsbolaget.

Hyresgästernas reaktion blev ett husmöte den 11 mars, där en resolution antogs, som undertecknades av 230 boende:

Resolution

antagen den 11 mars 1970 av undertecknade hyresgäster i Hässelby Familjehotell i anledning av det förslag till kontraktsändringar som tillställts hyresgästerna i brev från Olle Engkvist Fastigheter AB av den 7 mars 1970.

Undertecknade tolkar innebörden av den föreslagna kontraktsändringen så att Fastighetsbolaget tidigast den 1 december i år önskar upphöra med den nuvarande restaurangservicen inom hotellet. Vi drar också slutsatsen av ändringsförslaget att vi hyresgäster från och med samma datum fräntas rätten både att disponera de aktuella lokalerna och att få möjligheter att driva restaurangen i egen regi.

Vi protesterar mot att så sker. En klar och entydig majoritet bland hyresgästerna har vid två tillfällen redan demonstrerat en stark önskan om en fortsatt restaurangdrift. Vi vädjar till Fastighetsbolaget att respektera denna majoritet.

Vi protesterar mot att det fåtal hyresgäster som inte önskar bo kvar i Familjehotellet, och den definitiva minoritet som helst ser att matservicen ytterligare skärs ner, skall tillåtas förvandla Familjehotellet till ett vanligt hyreshus.

Vi protesterar mot att de premisser under vilka hyresgästerna flyttat in i Familjehotellet helt ställs åt sidan på grund av Fastighetsbolagets ovilja att hörsamma och taga hänsyn till den klara och entydiga majoritet bland hyresgästerna som nu i nästan två års tid arbetet för utökad eller bibehållen matsalsservice.

Vi vädjar till Fastighetsbolaget att istället i positiv anda föra vidare den idealitet för kollektivhusets idé som präglade skaparen av Hässelby Familjehotell - det kollektivhus han själv betraktade som kronan på sitt livsverk. Olle Engkvist hävdar i augusti 1960 följande: "Kollektivhuset utgör ett försök att frigöra husmödrarnas arbetskraft för förvärvsarbete utanför hemmet genom att befria dem från åtskilliga husmorsysslor såsom städning, matlagning m.m. Dessa sysslor ombesörjas istället av kollektivhuset genom de gemensamhetsanordningar och den service i övrigt, som detta erbjuder de boende."

Vi protesterar mot att Fastighetsbolaget ensidigt tolkar hyreskontrakten så, att skyldigheten att lösa matkuponger inte skall motsvaras av någon som helst skyldighet från Fastighetsbolagets sida att vidmakthålla matservicen. Vi vill samtidigt betona att vi givetvis önskar behålla åtagandet att lösa kuponger eftersom detta är förutsättningen för att restaurangdriften skall kunna tryggas.

Vi kräver att Fastighetsbolaget - om möjligheter att driva restaurangen inte längre föreligger - ger hyresgästerna garantier för att matservicen kan fortsätta, eventuellt i annan form.

Vi kräver också att garantier skapas för att hyresgästerna icke i något läge fräntas rätten att disponera de aktuella lokalerna.

Vi kräver vidare att den av Fastighetsbolaget föreslagna kontraktsändringen icke införs i något av de kontrakt som kommer att undertecknas efter den 14 mars denna månad. Varken nya hyresgäster, eller hyresgäster som flyttat eller står i begrepp att flytta inom hotellet, skall tvingas underteckna kontrakt som innebär att de på endast två månaders varsel kan komma att stå helt utan matsalsservice.

Vi kräver att Fastighetsbolaget före den 1 april aktivt medverkar till skapandet av ett samarbetsorgan bestående av representanter från Fastighetsbolaget och ett motsvarande antal valda representanter från hyresgästernas sida.

Detta samarbetsorgan skall ha som främsta uppgift att på ett för båda parter tillfredsställande sätt och i positiv anda tillförsäkra hyresgästerna någon form av fortsatt matsalsservice.

Vi kräver vidare att samarbetsorganet utöver detta tar upp och diskuterar alla de problem och förändringar som berör Hässelby Familjehotell och dess hyresgäster. För undvikande av konflikter mellan värd och hyresgäster kräver vi vidare att samarbetsorganet med enkel majoritet skall godkänna all den information som i fortsättningen tillställs hyresgästerna gemensamt.

Vi kräver vidare ett bindande löfte från Fastighetsbolaget sida att icke någon hyresgäst som undertecknat denna resolution utsätts för någon som helst åtgärd som kan betraktas som obillig, varken nu eller i framtiden.

Vi beklagar den utveckling som denna affär tagit, men vill samtidigt med skärpa betona dess orsaker: hyresgästernas alla förhoppningar att genom ett fruktbärande samarbete nå ett för båda parter acceptabelt resultat har tyvärr konsekvent mötts av en oförstående attityd, präglad av bristande insikt i de krafter som driver ett föränderligt samhälle framåt. Kampen för kvinnans frigörelse hör dit. En allt intensivare debatt kring boendemiljön hör dit. Kraven på jämlikhet, insyn och medbestämmanderätt hör dit.

Denna resolution avser inte endast att trygga den bostadsform vi själva valt och uppskattar, den avser minst lika mycket att betona vikten av insyn och medbestämmanderätt för alla dem som i framtiden kommer att bo i de kollektivhus som nu byggs och planeras.

Hässelby Familjehotell
11 mars 1970

Denna resolution har även delgivits press, radio, TV och andra organ av statlig och kommunal natur.

Utställningen om kollektivhusets idé som anordnats av Aktionsgruppen för kollektivhus i Bostadsförmedlingens informationslokaler i city står öppen för alla intresserade.

Namnlistor bifogas.

Figur 2.16

Som reaktion på resolutionen sade fastighetsbolaget upp samtliga de hyresgäster som inte skrivit på kontraktsändringen i en skrivelse av den 16 mars 1970:

Vi har tidigare meddelat, att vi skulle komma att uppsäga hyreskontrakten för den, som inte godkönt vårt förslag till ändring av kontrakten. Dessa uppsägningar verkställas nu.

Anledningen till att vi inte vill uppskjuta åtgärden är, att vi har en del sexmånaderskontrakt. Det tar lång tid att få en kontraktsändring till stånd. Vi vill få proceduren inledd omedelbart.

Sedan uppsägningarna väl är klara, föreligger däremot ingen brådska från vår sida. Det kommer att bli riklig tid för undersökningar, hur uppkomna problem bäst kan lösas. Vi är beredda att medverka till dessa undersökningar.

Vissa hyresgäster har uttryckt farhågor för sin bostad eller i varje fall för sin "matsal" och utbett sig garantier från oss. Vi vill då påpoka två ting. Det ena är hyreslagstiftningen, som skyddar rätten till bostaden. Vi har alltid varit långt liberalare än denna lagstiftning i vårt tillmötesgående av krav från våra hyresgästers sida. Vi avser inte att ändra denna politik. Det andra är syftet med vår uppsägning. Detta är uteslutande att befria oss från den permanenta kritiken mot vårt sätt att fullgöra de nuvarande hyreskontrakten och alltså strängt begränsat.

I de nuvarande hyreskontrakten har intolkats för oss vittgående förpliktelser. Lämna vi redan nu för oss bindande garantier måste vi räkna med risk att även dessa tolkas på ett sätt som från vår sida aldrig åsyftats. Vi kan därför inte lämna garantier utan åtskilligt förarbete på deras utformning.

Däremot är vi oförhindrade göra en deklARATION, som bör visa vår goda vilja och korrigera en felaktig uppgift i tidningarna.

Enligt vårt bedömande bör restaurangen och övrig förvaltning helst ligga på samma hand. Vi ställer oss emellertid positiva till tanken, att - om så skulle önskas - vi behåller denna övriga förvaltning men utarrangerar restaurangen till något förstklassigt företag i branschen. Det finns åtskilliga sådana att välja bland. Däremot är vi f.n. högst tveksamma om lämpligheten av att hyresgästerna själva övertar restaurangen.

Byggmästare Olle Engkvists bortgång har inte inneburit någon ändring i principerna för vårt företags ledning. Detta ligger i händerna på gamla modarbetare till honom. Många av Er känner till, att de aktualiserade problemen är av gammalt datum och sysselsatte även honom. Risken för de flesta av dem förutsågs för övrigt vid husets projektering och beaktades vid dess utformning. I öppen dager låg redan på den tiden tendenserna till höjning av servicepersonalens standard i avseende på bl.a. fritid, till en ökad efterfrågan per person (matgäst) av lägenhetsyta och till mycket annat, som ligger i botten av våra problem. Att Byggmästare Engkvist gått bort har på intet sätt medfört någon ändring i vårt företags inställning till familjehotellen och våra gäster. Vi ställer alltså gärna upp till en inledande diskussion i familjehotellet med blicken inriktad på framtiden. Därefter föreslår vi emellertid en smula lugn och ro å ömse håll för begründande av problemen och för detaljbehandling av eventuella projekt att komma till rätta med dem.

Med vänlig hälsning

OLLE ENGVIST
FASTIGHETER AB

Motsättningarna mellan hyresgästerna och fastighetsbolaget uppmärksammades av pressen, bland annat sammanförde Dagens Nyheter parterna till en diskussion. Mötet refererades i en artikel den 13 mars 1970:

DN 13/3-70

Matstrid i kollektivhus Uppsagda om inte kontrakt accepteras

Husägaren: Vi fullföljer åtgärderna. Skriver inte hyresgästerna på blir det uppsägning. Vi måste ur förpliktelsen att hålla hyresgästerna med mat.

Hyresgästen: Men om hyresgästerna själva kan ordna restaurangverksamheten?

Husägaren: Aldrig i livet. Vi tror inte att dom kan.

Hyresgästen: Underskattar ni oss inte?

Husägaren: Jag bedömer er efter aktivitetsgruppens handlande.

Hyresgästen: Kan ni inte se hur gärna vi vill.

Husägaren: Vi tycker synd om er. Det bästa vore att sälja huset. De här replikerna är tagna ur ett möte under torsdagseftermiddagen mellan företrädare för fastighetsbolaget och hyresgästerna för att teckna ett tilläggskontrakt för utfamiljehotell och representanter för hyresgästerna i huset.

Omedelbart ett stormöte

I måndags fick hyresgästerna varsel om att restaurangen i huset skulle upphöra. Hässelby familjehotell är ett av de två fullständiga kollektivhus som finns i Stockholm. Tillsammans med varslat kom ett tilläggskontrakt för underskrift, där bolaget krävde rätt att upphöra med mathållningen. Det blev omedelbart stormöte om saken och man beslöt att inte skriva på tilläggskontraktet tills vidare.

Under torsdagseftermiddagen sammanförde DN parterna. På ena sidan hr Claes Sandels, medlem i stiftelsens styrelse, och David Belin, VD i Ollie Engqvist fastigheter AB. På den andra sidan docent Edgar Asplund och advokat Olof Nyström, hyresgäster i Hässelby familjehotell sen åtta respektive tio år tillbaka.

DN: Är ni som representant för husägarna, villig att ändra på beslutet att stänga restaurangen?

Sandels: Jag är knappast det. Vi ställde en rundfråga om restaurangen och majoriteten svarade inte den gången.

DN: Men då var ju inte nerläggningen aktuell.

Sandels: Man frågar ju inte utan orsak. Men så har det varit sen huset byggdes, det har legat ett moln av gnol över detta hus. 50 svarade.

Nyström: Den här enkäten var ju misslyckad. Man borde bemedlat sig att göra en enkät som kunde bearbetas statistiskt. Här var frågorna meningslösa.

"Vi vågar inte överlåta maten"

Sandels: Som läget är nu, när majoriteten inte ens svarar, så vågar vi inte överlåta en så viktig sak som mathållningen att hand-

has av en grupp, där majoriteten inte ens lds svara på en enkät.

Nyström: Om man nu la ett större personligt ansvar på hyresgästerna, t ex i egenskap av medlemmar i en ekonomisk förening. En förening som skötte mathållningen.

Sandels: Jag klipper av här. Det är helt uteslutet. Vi är inte villiga att separera restaurangen från fastighetens övriga skötsel.

"Vi straffas för de få enkätsvaren?"

Asplund: Ni betraktar alltså de få svaren i er enkät som en provokation och nu vill ni straffa oss?

Sandels: Ni har demonstrerat bristande intresse för frågan.

Asplund: Intresse, skulle det vara för sent, då?

Sandels: Det har minskat vårt förtroende för er förmåga.

Asplund: Hur ska vi uppföra oss för att få ert förtroende?

Sandels: Ni har hela tiden klagat. Jag kan inte ge andra råd om ert uppförande. Ni har visst bristande förståelse för matekonomi.

Nyström: Har ni meddelat om matekonomi någon gång?

Sandels: Hyresgästerna får gå och titta där i lokalen, det räcker fullständigt. Vi är inte redovisningskyldiga till er.

"Kostnaderna angår er inte"

Nyström: Vi ska gissa vilka kostnader som finns?

Sandels: Det angår er väl inte.

Här blev det häpen paus bland de två hyresgästerna. Med något höjd stämma sa så advokat Ollie Nyström:

— Hur ska vi då kunna ta ställning till de begärda höjningarna i matpriserna? Är det meningen att ena parten i ett kontraktförhållande dekreterar: Nu tar vi mera betall för maten.

Sandels: Vi är bundna av bostadslagarna. Restaurangnäringen är ju inte underkastad någon pris kontroll. Självkostnadspris är en kinkig fråga.

Belin: Enligt våra experter sköts restaurangen rationellt.

Sandels: Vi har gjort en kalkyl på vår mathållning. Den visar underkott.

Nyström: Kommer ni att stänga restaurangen?

Sandels: Javisst. Vi vill inte ar-

beta med kontrakt, där det finns skyldighet för oss att hålla hyresgästerna med mat.

DN: Hur ser ni på Hässelby familjehotells uppgift. Är det att tillhandahålla våningar eller servicebostäder.

Kan inte rätta oss efter majoriteten

Sandels: Det är svårt. Majoriteten är intresserad av mathållningen. Men vi måste i första hand skydda hyresgästernas rätt till bostad. Varje hyresgäst har lika rätt. Vi kan inte rätta oss efter majoriteten.

DN: Underskattar ni inte hyresgästerna här?

Sandels: Jag bedömer hyresgästerna efter de papper jag fått från aktivitetsgruppen. Det bästa vore om någon ville överta huset — Stockholms stad eller någon annan.

DN: Hur går det med andra Enkvisthus i stan, som får sin mat från Hässelby. Blir de utan nu?

Sandels: Vi ska försöka ordna det så länge det går. Vi har fem kollektivhus, för närvarande är det Hässelby som är i frontlinjen. Men vi reglerar ju inte över de ekonomiska rörelserna i samhället, när de underprivilegierade går ut ur öket. Och de privilegierade måste göra maten själva.

Bara mött missnöje i Hässelby

Asplund: Vårfrå måste ni börja inkränkningarna i Hässelby? Är svårigheterna mindre i de andra husen.

Sandels: Vi har bara mött missnöje i Hässelby. På de andra ställena är man lättare att tillfredsställa. Där är det inte ständiga klagomål.

Nyström: Men ni har också sumpat chansen att få ett harmoniskt kollektivhus.

Så bjödde diskussionen fram och tillbaka. Hr Sandels pekade åter på skyldigheterna mot den enskilde, och hyresgästerna talade om möjlighet till enhälligt beslut bland hyresgästerna. Hyresgästerna ville träffa advokat Sandels igen. Men han hade nästan ingen tid alls. Till slut blev det klartext om kontraktet. Uppsägning för att få hyresgästerna att skriva på reviderade kontrakt.

Sandels: Vi får ses inför någon hyresmyndighet.

INGER WENNERLUND

Fastighetsbolaget klargjorde att man inte tänkte gå med på att hyresgästerna tog över restaurangdriften själva. Möjligheten av att ett "förstklassigt företag i branschen" skulle ta över antog arbetsgruppen att fastighetsbolaget inte hade för avsikt att undersöka. Gruppen tog därför själv kontakt med Konsum. Konsum förklarade efter ett par kontakter att man var beredda att ta över och driva restaurangverksamheten i familjehotellet. Man kom också överens om formerna för ett samarbete. Konsum tillmötesgick de önskemål om medinflytande och samarbetsformer som hyresgästerna under flera år utan framgång försökt diskutera med fastighetsbolaget.

Detta är protokollet över uppgörelsen:

<u>HÄSSELBY FAMILJEHOTELL</u>		Avskrift.
Protokoll fört den 27/4 1970 å restaurant Gondolen		
Närvarande:	Fru Nyman Herr Törnlund	Fru Loodin Herr Thorburn Herr Segerstedt

§ 1	Diskussion samt information om nuläget	
§ 2	Enades om lördagsöppet under 1970	
§ 3	Enades om söndagsöppet fr, o, m, 1971	
§ 4	Enades om ej högre matpriser dessa dagar	
§ 5	Enades om ej månadsbundna, dock årsbundna kuponger	
§ 6	Enades om att nuvarande kupongpris ej höjes under 1970, ej heller under första kvartalet 1971, vid ett eventuellt övertagande.	
§ 7	Enades om att Konsum är villig deltaga i månatliga matrådsmöten.	
§ 8	Enades om att nuvarande form (självtag) vid serveringen skall bibehållas.	
§ 9	Enades om att, om så var möjligt, förlänga öppethållandetiden vardagar till klockan 19.30.	
§ 10	Enades om att, om så var möjligt, ändra nuvarande öppethållningstid å lördagar från klockan 13.30 - 16.00 till 15.00 - 18.00.	
§ 11	Enades om att då söndagsservering blir aktuell, restauranten hålles öppen klockan 15.00 - 18.00.	
§ 12	Enades om att under 1970 (lördagsöppet) kupongantalet ökas från nuvarande obligatoriska 21 st per månad till 23 st per månad, samt från och med 1971 (lördags- och söndagsöppet) från 23 st till 25 st per månad.	
§ 13	Enades om att restauranten hålles lördags- och söndagsstängd under juni- och augusti månad samt semesterstängd under juli månad.	
§ 14	Enades om att, så långt möjligt, bibehålla nuvarande personal.	
§ 15	Enades om att vuxna löser kuponghäften under 10 månader och barn mellan 10 - 18 år under 8 månader.	
§ 16	Enades om att gästtillägg ej skall utgå vid hämtning av matkorgar även om personen i fråga äter i matsalen.	
§ 17	Enades om att inga prishöjningar uttogs utan föregående information i matrådet.	
§ 18	Meddelades att till grund för eventuella prishöjningar ligger offentliga pålagor, ävenså löne-, live- och levnadskostnadsindex.	
Stockholm den 25 maj 1970		
NILS THORBURN		
/protokollförare/		

Figur 2.18

Arbetsgruppen arrangerade därefter ett möte mellan Konsum och fastighetsbolaget, där Konsum förklarade sig villigt att ta över restaurangdriften inom ett halvår på de villkor man kommit överens med arbetsgruppen om. Med Konsum som intressent kunde fastighetsbolaget inte längre använda de tidigare argumenten - som till exempel svårigheter att hitta personal - för en nedläggning av restaurangen.

Efter mötet mellan arbetsgruppen, Konsum och fastighetsbolaget skickade fastighetsbolaget ut en ny enkät till hyresgästerna. Syftet angavs åter vara att ta reda på vilken service hyresgästerna önskade. Resultatet av enkäten skickades ut till hyresgästerna.

Stockholm den 2 juli 1970.

Bostadshyresgästerna i Hässelby Familjehotell:

På vårt frågeformulär av den 29.5.70 angående måltidsservicen har vi erhållit 270 svar. Sammanställningen ger följande resultat:

Fråga	Ja	Nej	Obesv.	Summa
(1. Hur många matkuponger löser Ni per månad...)				
2. Önskar Ni att nuvarande service behålles i nuvarande regi?	136	119	15	270
3. Önskar Ni, att nuvarande service utökas, vilket förutsätter att Konsum övertar restaurationen?	139	106	25	270
4. Om majoriteten av hyresgästerna önskar att Konsum övertar restaurationen, motsätter Ni Er då att så sker?	41	205	24	270
5. Vill Ni helst				
a) att restauranten hålls öppen förutom måndag-fredag även <u>alla</u> lördagar, vilket förutsätter att 23 kuponger löses per månad?	46	178	46	270
b) att restauranten hålls öppen samtliga dagar i månaden, d.v.s. även <u>alla</u> söndagar, vilket förutsätter att 25 kuponger löses per månad?	136	105	29	270
6. Är Ni beredd medverka till sådan ändring av kontraktet, att Ni förpliktas lösa det antal matkuponger värden bestämmer, dock högst 25 per månad?	178	60	32	270
(7. Har Ni i övrigt någon synpunkt eller något önskemål?)				

Förutom dessa svar på våra frågor har många synpunkter framförts som motivering till svaren.

Av svaren har vi erhållit den uppfattningen att någon ändring av nuvarande service icke bör ske för närvarande. Öppethållandet i restauranten och servicen i övrigt fortsätter därför i den omfattning som förekommer i dag och i vår egen regi som hittills.

Vi begagnar tillfället meddela vår avsikt att senare mjuka upp reglerna för matkupongernas giltighetstid och att öka öppethållandet i restauranten på kvällarna, måndag-fredag, till kl. 19.30. Närmare uppgifter om detta kommer att meddelas i höst.

Med vänlig hälsning
OLLE ENKVIST FASTIGHETER AB

Figur 2.19

Som framgår av sammanställningen accepterade en majoritet att Konsum tog över restaurangdriften.

Det fanns nu en lösning som uppfyllde alla bolagets krav och samtidigt accepterades av hyresgästerna. Men bolaget valde att nonchalera den. Trots tidigare uttalanden att svårigheterna att driva restaurangen "upplevts som oöverstigliga" fortsatte fastighetsbolaget själva istället.

Kontrakten plockas

I november 1970 avslog hyresnämnden - dit hyresgästerna hade överklagat uppsägningarna den 16 mars - fastighetsbolagets begäran om kontraktsändring. Detsamma gjorde tingsrätten ett år senare efter bolagets överklagande.

Fastighetsbolaget fick istället inrikta sig på att plocka kontrakten ett och ett, till exempel vid nyinflyttningar och omflyttningar inom huset. Fördelen för fastighetsbolaget med den metoden var att kontraktsändringarna inte uppmärksammades och därmed inte ledde till organiserat motstånd. De spreds i tiden och togs inte upp på husmöten, eftersom de som lyckats ordna ett lägenhetsbyte då hade riskerat att bytet gått omintet. Nackdelen var att det tog tid. Först efter 1976, efter sex år, hade antalet kontrakt med 12-månadersklausul gått ner rejält; då fanns endast 22 "gamla" kontrakt kvar.

För att bli av med ytterligare några "gamla" kontrakt avlossade bolaget ett skrämnskott i form av följande skrivelse till de 22 innehavarna.

1976

OLLE ENKVIST FASTIGHETER AB Box 44049, 100 73 Stockholm Tfn 18 82 40 1976-05-06 DB/W	Avskrift
<u>Restaurantservicen</u>	
Som vi tidigare meddelat ökar svårigheterna att driva restauranten undan för undan. Vår avsikt är dock att tills vidare fortsätta som hittills. Skulle det visa sig att tillräckligt antal av berörda hyresgäster inte accepterar prishöjningen enligt vårt meddelande i maj 1976 eller om personalsvårigheter eller annat lägger hinder i vägen är vi emellertid nödsakade upphöra med restaurangdriften.	
Fortsatt restaurangdrift kan dock bli beroende av om vi slipper åtaga oss sådan förpliktelse ett år i taget fr. o. m. 1976-10-01. Endast 22 (ca 7 %) av 328 lägenheter i Hässelby familjehotell har årskontrakt vad beträffar restauranttillägget. Blir alla kontrakt likformade med "tvåmånadersgaranti" är det lättare att så länge som möjligt fortsätta restaurangdriften som hittills.	
Med tanke på att 93 % av lägenhetsinnehavarna blir beroende av detta ställningstagande hoppas vi att bilagan till mellanhavande kontrakt kan ändras till samma lydelse som i de övriga 306 hyreskontrakten vad beträffar tiden för åtagandet. I övrigt sker ingen ändring av kontraktsvillkoren.	
Det nya kontraktstillägget bifogas vederbörligen underskrivet av oss. Vi är tacksamma er hålla ett exemplar i underskrivet skick till den 15 ds	
Med vänlig hälsning	
OLLE ENKVIST FASTIGHETER AB	

Figur 2.20

I skrivelsen håller bolaget alla vägar öppna för att motivera en stängning av restaurangen samtidigt som man lägger huvudansvaret på innehavarna av de 22 "gamla" kontrakten. Genom den här skrivelsen lyckades man få in ytterligare 6 underskrifter, så att endast 16 "gamla" kontrakt återstod. Antalet "gamla" kontrakt var nu så litet att fastighetsbolaget bedömde att ett stängningsbeslut skulle stå sig vid en rättslig prövning.

Den 9 juni - strax innan semestrarna - kom så beskedet om nedläggning av restaurangdriften:

Till hyresgästerna i Hässelby Familjehotell.

Restauranten.

Som vi tidigare meddelat har svårigheterna att driva restauranten ökat undan för undan. Utvecklingen har numera - på grund av personalbrist och ökade kostnader - gått därhän, att en fortsatt drift inte är möjlig.

Restaurantverksamheten måste därför tyvärr upphöra den 1 oktober i år. Härmed meddelar vi Er att detta kommer att ske.

Detta medför att Ni befrias från plikten att lösa matkuponger från samma datum.

Mellanvarande hyreskontrakt innehåller en klausul som möjliggör denna förändring utan att kontrakten behöver skrivas om.

Vi är medvetna om att många hyresgäster önskar behålla restauranten och beklagar att en utveckling, som ligger utom vår kontroll, tvingar oss att upphöra med denna verksamhet. Samtidigt vill vi upplysa om att restauranten i pensionärshotellet, Örmängsgatan 10, är tillgänglig för ålders- och sjukpensionärer.

För att konstatera att alla berörda hyresgäster fått detta meddelande är vi tackfulla om bifogade kopia underskrives och lämnas till restaurantkontoret eller insändes till vårt kontor till den 16 denna månad.

Med vänlig hälsning
OLLE ENCKVIST FASTIGHETER AB

Figur 2.21

Förhandlingar 1975 - 1985

Från 1974 skedde kontakterna mellan fastighetsbolaget och hyresgästerna, när det gällde den alltmer komplicerade "matsalsfrågan", med hyresgästföreningen i Stor-Stockholm och dess kontaktkommitté i familjehotellet som representant för hyresgästerna.

För den som vill fördjupa sig i hur förhandlingarna om familjehotellens restaurang förts följer här en kortprimerad redogörelse:

1975-76 skedde en alltmer direkt koppling mellan Hyresgästföreningens hyresförhandlingar och "kollektivhusfrågan":

- Hyresgästföreningen tilltvingade sig förhandlingar med fastighetsbolaget om matkupongpriserna och fick insyn i bokföringen.
- Hyresgästföreningen anlidade en restaurangexpert.

- Hyresgästföreningen krävde att hyran i förhandlingarna skulle delas upp på "normal" lägenhetshyra och tillägg för gemensamma ytor (specificerade).
- Hyresgästföreningen krävde information från fastighetsbolaget till nya hyresgäster om boendeformens möjligheter, rättigheter och skyldigheter.
- Hyresgästföreningens kontaktkommitté diskuterade rationaliseringar och andra förändringar i restaurangdriften med företrädare för fastighetsbolaget.

Var det dessa krav på reellt boendeflytande - som delvis drevs igenom - som fick fastighetsbolaget att besluta om nedläggning av alla sina kollektivhus?

Hårda manglingar

Vid den första regelrätta förhandlingen på högsta nivå om kollektivhusets vara eller inte vara den 13 september 1976 blev skiljelinjerna ganska klara. Under 7½ timmars hårda manglingar utkristalliserades motsättningarna främst kring frågan om villkoren för Konsum eller annan restauratör vad gällde upplåtelsen av lokalerna för mathållning.

Hyresgästföreningens linje var att hyresgästkollektivet skulle stå som hyresmotpart för restaurangen liksom för andra gemensamhetslokaler. Fastighetsbolaget kunde enbart tänka sig att teckna särskilt hyresavtal för restauranglokalerna direkt med restauratören.

Rent ekonomiskt kom fastighetsbolaget däremot med kortsiktigt generösa bud. Sex månader "hyresfritt" (det erbjudandet hade hyresgästerna i Nockebyhov fått och accepterat ett år tidigare) och därefter vissa "garantier" (till exempel flerårskontrakt) för att hyran inte skulle drivas upp alltför våldsamt. Formellt skulle dock detta betyda att hyressättningen blev fri och alltså inte reglerades som bostadshyra (dvs bruksvärdering, förhandling med Hyresgästföreningen m m) och att hyresgästerna ställdes helt utan inflytande. Mathållningen skulle bli en fråga mellan fastighetsbolaget och en entreprenör.

Bättre, inte sämre

För hyresgästerna skulle detta till och med vara en viktig **försämring** jämfört med dittillsvarande förhållanden. Den koppling av mathållningen till hyresavtalet som 1970-71 fick hyresnämnden och tingsrätten att avslå fastighetsbolagets begäran om stängning av matsalen skulle med ovannämnda konstruktion vara borta.

Det var **förbättringar** av inflytandet Hyresgästföreningen sökte och konstruktioner som skulle trygga kollektivhusets fortlevnad.

"För vår del finns det inga kollektivhus längre efter den 1 oktober", var en av nyckelreplikerna den 13 september 1976. Den uttryckte nog motsättningarna klarare än de "tekniska" och juridiska termer som förhandlingarna synbarligen kretsade kring.

Efter 1975 hade Hyresgästföreningen uppenbarligen bestämt sig för att satsa ordentligt både på principfrågan kollektivt boende och på en lösning enligt de boendes vilja i Hässelby familjehotell. Det var en markering av detta att förste ombudsmannen (dvs högste befattningsha-

varen i Stor-Stockholms Hyresgästförening) engagerade sig och själv var med i förhandlingarna den 13 september utöver ordinarie ombudsmannen. Han var vid förhandlingarna lyhörd för argument från Kontaktkommitténs representanter och överraskande hård och envis i sina försök att pressa fastighetsbolagets företrädare till eftergifter och att hitta nya infallsvinklar för en uppgörelse utan att släppa huvudlinjen - hyresgästkollektivet måste vara de som hade kontraktet på de gemensamma lokalerna, inklusive matsalen.

Uppgörelse utan maktförskjutning

Även värdens förhandlare önskade en uppgörelse, annars hade man knappast suttit till $\frac{1}{2}$ 8 på kvällen. Men instruktionerna var uppenbarligen kompromisslösa på en punkt: uppgörelsen fick inte innebära att hyresgästerna som kollektiv (företrädna av Hyresgästföreningen) tog över makten och ansvaret för restauranglokalerna och mathållningen. Däremot kunde man väl tänka sig att hyra ut lokalerna till vem som helst annan som kunde betala hyran och man hade heller inte något emot att det var en restauratör som hyrde för att driva restaurang i lokalerna. Det var ju det de var byggda och utrustade för.

Man kan alltså konstatera att vid det här laget (hösten 1976) var motsättningen preciserad till frågan om **kollektivhus** med den innebörd av medvetna hyresgäster med krav på boinflytande det hade fått. Det räckte inte med att hyresgästerna och Hyresgästföreningen var beredda att ta ett ansvar som motsvarade inflytandet. Det skulle innebära en maktförskjutning från ägarna till brukarna.

Att principen var viktigare än pengarna blev ännu tydligare i senare förhandlingsomgångar där matsalsfrågan togs upp (trots sammanbrottet den 13 september 1976). Fastighetsbolaget hade förmåtts att räkna fram ett bud på vilken kvadratmeterhyra man begärde för matsalen och dess olika bihang. Hyresgästföreningen erbjöd den begärda hyran som tillägg till övriga hyror i Hässelby familjehotell.

Fastighetsbolagets representanter avböjde med hänvisning till sitt tidigare beslut att matsalen endast fick hyras åtskild från resten av familjehotellet.

Även en ekonomisk förening med intresserade hyresgäster i Hässelby familjehotell som medlemmar skulle kunna få hyra restauranglokalerna. Längre fram utvecklas skälen till att de boende avvisat den lösningen.

Närmare granskning av argument och taktik

Fastighetsägaren

I mars 1970 begärde fastighetsbolaget ändring av kontrakten så att restaurangverksamheten kunde upphöra med två månaders varsel (mot tidigare 12 mån). Den aktionen vände sig endast mot Hässelby familjehotell av fastighetsbolagets alla kollektivhus. I uttalanden för massmedia gjorde fastighetsbolagets styrelseordförande ingen hemlighet av att det var en repressalieåtgärd mot i värdens tycke alltför aktiva och krävande hyresgäster i Hässelby familjehotell.

Genom snabba och målmedvetna motaktioner i Hässelby familjehotell blev hörsamheten för denna kontraktsändring ganska liten. Hyresnämnden avslög (27 november 1970) en framställning från bolaget att tvinga igenom kontraktsändringen och likaså tingsrätten (22 december 1971)

efter bolagets överklagande av Hyresnämndens beslut. Aktionerna med tvåmånadersklausulen blev alltså kortsiktigt ganska misslyckad.

Dessa domar till hyresgästernas fördel kunde dock inte hindra fastighetsbolaget från att successivt införa klausulen vid nyinflyttningar till Hässelby familjehotell och vid byten av lägenheter inom huset. Juridiskt var detta "en frivillig överenskommelse mellan värden och hyresgästen". I verkligheten hade hyresgästen att välja mellan att godkänna kontraktet eller att bli utan den önskade lägenheten.

Sedan nyåret 1976 pågick diskussioner mellan företrädare för fastighetsbolaget och kontaktkommittén om åtgärder för att möta de svårigheter som bland annat anfördes i en skrivelse från fastighetsbolaget i maj 1976 (se sid. 47). Hyresgästernas representanter uppfattade dessa diskussioner som seriöst menade och ansåg att problemen kunde bemästras. De kallades den 10 juni 1976 till fastighetsbolagets kontor för, som de trodde, fortsatta diskussioner. I stället möttes de av beskedet att brev redan postats till samtliga boende i Hässelby familjehotell med beskedet att matservicen skulle upphöra från 1 oktober 1976 och att fortsatta diskussioner därför var meningslösa.

Likställda parter

I viss mån i förhandlingarna mellan fastighetsbolaget och Hyresgästföreningen, men egentligen först inför hyresnämnden och bostadsdomstolen, har fastighetsbolaget och hyresgästerna varit formellt likställda parter med krav på sig att inte bara ha yrkanden, utan också presentera motiv för dessa.

I hyresnämnden och bostadsdomstolen avvisade fastighetsbolaget Hyresgästföreningens förstahandsyrkande (fortsatt matservice) med argumentet "personalsvårigheter" och andrahandsyrkandet (att lokalerna fortfarande skulle disponeras av hyresgästerna och hyran för dessa betalas över lägenhetshyran) med hänvisning till sitt löfte till hyresgästerna att lokalerna inte skulle belasta hyran sedan matservicen upphört. Som argument mot Hyresgästföreningens krav å hyresgästernas vägnar hävdade alltså fastighetsbolaget sin omtanke om hyresgästerna.

Vid några få tillfällen har fastighetsbolaget presterat rimligare argument: att restauranglokalerna genom sin storlek och utrustning (köksmaskinerna, fontänen m m) skiljer sig från de övriga lokaler som hyrs gemensamt och att man därför ville ha en juridiskt mer väldefinierad motpart än hyresgästkollektivet. När Hyresgästföreningen vid ett par tillfällen erbjudit sig som ansvarig juridisk person har fastighetsbolaget dock avböjt.

Hyresgästerna/Hyresgästföreningen

Under 1960-talet minskade servicen i familjehotellet, bl a restaurangens helgöppethållande, från tre till en lördag-söndag per månad. Den officiella linjen från hyresgästerna var bestämda protester mot denna sänkning av servicenivån.

Höjda matpriser och stora lönehöjningar i restaurang- och servicebranschen medförde årligen mycket stora höjningar av matkupongpriset (några år 15-20 procent). Det blev ekonomiskt alltmer betungande för barnfamiljer och för dem som bodde en eller två personer i stora lägenheter (och enligt dåvarande matkupongsystem måste lösa fler häften än antalet personer i hushållet). Det växte också fram en önskan

att bättre ta tillvara de kontaktmöjligheter och andra sociala värden som fanns i den gemensamma mathållningen och andra kollektiva aktiviteter i huset.

När "matsalsfrågan" efter domstolsbehandlingen återgick till förhandlingsbordet blev det i fortsättningen konsekvent dispositionen av lokalerna som hävdades av de boende via Hyresgästföreningens ombudsman. I en enkät som Hyresgästföreningen genomförde i Hässelby familjehotell hösten 1979 fick denna förhandlingslinje stöd av cirka 75 procent av hushållen.

Vid ett par tillfällen har parterna till synes varit mycket nära en uppgörelse, bland annat vid en förhandling med en hyresnämndsordförande som medlare. Då har hyresgästerna varit beredda att betala det pris fastighetsbolaget har begärt för lokalerna, och Hyresgästföreningen har ställt upp som den juridiskt ansvarige för att tillmötesgå fastighetsbolagets krav på en väl definierad motpart för fall av skadegörelse och dylikt på utrustning och inredning i restauranglokalerna.

Det enda som skilt har varit sättet att betala matsalshyran. Fastighetsbolaget har krävt att hyresgästerna skulle bilda en ekonomisk förening och att dess medlemmar skulle vara hyrestagare till matsalen. För de boende har det varit ett oeftergivligt krav att hyran betalades enligt samma princip som för korridor, bastu, vävstuga och övriga gemensamhetslokaler, dvs inbakad i lägenhetshyran i proportion till lägenhetsstorleken. Den principen ligger definitionsmässigt i kollektivhusidén och matsalen är den utan jämförelse mest kollektiva lokalen även om anslutningen till mathållningen är frivillig, som i familjehotellet sedan oktober 1976. Här har alltså skiljelinjen kommit att gå.

De juridiska möjligheterna uttömda

Utslagen i hyresnämnden och bostadsdomstolen 1976-77 slog fast att hyresgästerna inte hade någon lagstadgad rätt till de "förmåner" de yrkade på att behålla (matservice respektive disposition av lokaler). För den hyreslagkunnige var detta knappast någon överraskning. Det finns helt enkelt inget lagrum enligt vilket man kan förhindra en fastighetsägare att göra som han vill i sådana frågor oavsett vad hans hyresgäster vill. Innan införandet av den tvåmånadersklausul som nämnts tidigare, gällde fastighetsbolagets åtaganden i och för sig tolv månader i taget (med 1 oktober som startpunkt). Men med iakttagande av denna ettåriga uppsägningstid hade fastighetsbolaget vilket år som helst, också före 1976, kunnat säga upp matservicen och dispositionsrätten till matsal och övriga gemensamhetslokaler i Hässelby familjehotell och övriga kollektivhus (med undantag för tvättstuga och barnvagnsförråd som finns angivna som obligatoriska bostadskomplement i hyreslagen) utan ens den risk för skadeståndsskyldighet som nu fanns gentemot de hyresgäster som inte skrivit på tillägget om två månaders uppsägningstid.

Varför då denna utdragna strid i olika hyresinstanser? (Den startade med fastighetsbolagets begäran om kontraktsändring 7 mars 1970). Det var knappast okunnighet - Olle Engkvists Fastigheter AB företräds av en av Sveriges mest erfarna hyresjurister. 1970 var syftet sannolikt endast att förbättra manöverutrymmet - två månaders uppsägningstid är bättre än tolv eftersom hyresgästerna inte hade någon motsvarande uppsägningssmöjlighet. Då var det inte aktuellt att upphöra med matservicen men bedömdes viktigt att mildra åtagandet särskilt som hyresgästerna då agerade för utökad service. Mot den ovan beskrivna bakgrunden är det utslaget i hyresnämnden och tingsrätten 1970-71 till hyresgästernas fördel som är anmärkningsvärt, inte det som kom 1976-77 till fördel för fastighetsbolaget.

Moraliska segrar

Förhandlingarna har varit den mest påtagliga konfrontationen med fastighetsbolaget och därför spelat en viktig roll för kampmoralen. Rent juridiskt har motgångarna varit legio sedan 1976, men styrkan i de egna argumenten och bräckligheten i motpartens - ibland öppet påtalad av de dömande instanserna - har gett hyresgästerna viss kompensation i form av moraliska segrar. Den tid som olika förhandlingsomgångar tagit har också gett den frist som behövs för att samla sig till och utveckla det praktiska arbetet - att gemensamt klara kollektiv mathållning och därmed också hålla andra gemensamma aktiviteter vid liv och t o m skapa nya.

Det praktiska arbetet i huset har till skillnad från förhandlingarna direkt engagerat många människor och har därför i det avseendet varit viktiga för uthålligheten i kampen om huset. Att det är många som är aktiva och därmed demonstrerar sitt intresse för att kollektivhuset fortsätter att fungera har också ofta varit ett avgörande argument i förhandlingarna.

I de refererade förhandlingarna den 13 september 1976 deklarerade fastighetsbolagets företrädare sitt ointresse och sin motvilja mot kollektivhusidén. I utslagen i hyresnämnden och bostadsdomstolen 1976-77 framgick att kollektivhuset inte hade något stöd i tillämplig lagstiftning. Möjligheterna att med enbart hyresgästföreningens stöd vinna slutlig framgång var därmed i praktiken uttömda. Det behövdes även andra stödgrupper.

"Politisk" lösning via kommunen

Redan tidigt hösten 1976 tog kontaktkommittén, med hyresgästföreningens samtycke, kontakt med Stadshuset. Först informellt med finansborgarrådet John-Olle Persson, som dels rådde hyresgästerna att skriva till kommunstyrelsen - "som inte kan lägga undan och förhålla besvärliga frågor utan måste göra nånting ganska snabbt" -, dels uttalade sig positivt om möjligheterna till ett kommunalt övertagande av Hässelby familjehotell "om det är eller kan bli till salu". Senare underhandskontakter med finansroteln stärkte intrycket att åtminstone socialdemokraterna var beredda att driva linjen om ett övertagande av familjehotellet av något av kommunens allmännyttiga bostadsbolag.

Valutgången i september 1976 ledde till att moderaterna tog finansborgarrådsposten. Deras inställning, att kommunen bör sälja och inte köpa hyreshus, gjorde fortsatta direktkontakter med finansroteln i Stadshuset tämligen utsiktslösa.

I oktober 1976 skickade hyresgästerna (alltså inte hyresgästföreningen eller kontaktkommittén) en skrivelse till kommunstyrelsen med dels begäran "att kommunen förvärvar eller på annat sätt medverkar till att fastigheten överförs i kooperativ eller allmännyttig förvaltning". I avvaktn på en sådan lösning begärdes "att kommunen med stöd av tomträttsavtal och byggnadslagstiftning inte tillåter annan användning för restauranglokalen samt att daghemmet som hittills i första hand får utnyttjas för husets barn". (Enligt gällande tomträttsavtal mellan kommunen och fastighetsbolaget skall Hässelby familjehotell bli innehållare restauranglokal. Hyran för barnstugelokalerna i familjehotellet betalades t o m september 1976 av hyresgästerna kollektivt i proportion till lägenhetsstorlek mot att barn som bodde i huset hade förtur till daghems- och fritidshemsplatserna).

Skrivelsen undertecknades av 241 hyresgäster, dvs en mycket stor majoritet av dem som kunde nås på en begränsad tid efter dess formulerande.

Politisk hearing

I skrivelsen till kommunen är det alltså andra lagrum än hyreslagstiftningen som åberopas (bestämmelserna för tomrätt och kravet på byggnadslov för ändring i användningen av en byggnad. Rent juridiskt har fastighetsägaren även i dessa avseenden den starkaste ställningen - mot hyresgästerna och mot kommunen. Men en fastighetsägare, särskilt om han som Olle Engkvist Fastigheter AB har en avsevärd good-will att värna om, tar inte i första taget öppen strid med "sin" kommun. Det har åtminstone varit en av beräkningarna bakom de boendes i familjehotellet hänvändelse till kommunen.

Kommunkontakterna kom av sig i och med moderaternas makttillträde. Socialdemokraterna var inte heller särskilt intresserade längre, de hade större frågor att syssla med eftersom maktskiftet gällt även rikspanet.

Så småningom var det en centerpartist i fastighetsnämnden, som började intressera sig för frågan och tog upp den formellt. Det gav hyresgästerna nya förhoppningar om att stadshuspolitikerna kunde vara till hjälp. I juni 1978 skickade de en ny skrivelse till kommunstyrelsen. Inför dess behandling i fastighetsnämnden inbjöds samtliga partier till en "hearing" i familjehotellets matsal den 25 januari 1979. Representanter för samtliga partier infann sig och genom att en centerpartist klart deklarerade sitt stöd för att rädda familjehotellet bröts "blockpolitiken".

Hjälp från kommunen

Fastighetsnämnden och senare kommunstyrelsen, gjorde ett överraskande starkt uttalande till stöd för de boendes krav:

"Enligt gällande tomrättsavtal får användningen av bl a matsalen i Hässelby familjehotell inte ändras utan kommunens medgivande.

En betydande opinion bland familjehotellets hyresgäster önskar bevara matsalen. Skulle frågan om ändrad användning av denna aktualiseras får detta ärende prövas i vanlig ordning. Fastighetsnämnden ställer sig emellertid principiellt negativ till att medge en sådan ändrad användning under förutsättning att hyresgästerna önskar behålla matsalen.

Fastighetsnämnden anser, för sin del, att en uppgörelse där matserveringen bibehålles måste uppnås mellan parterna. Ett sådant avtal skulle ligga helt i linje med kommunens nuvarande politik vad gäller kollektivhus."

De boende uppfattade uttalandet som en viktig moralisk framgång, men den ledde inte till någon lösning av konflikten. Den måste lösas genom en uppgörelse "mellan parterna" som det hette i uttalandet.

Och mellan parterna - dvs fastighetsbolaget och de boende/Hyresgästföreningen - var lösningen oförändrad. I nya underhandskontakter med stadshuspolitikerna begärdes att en lämplig företrädare för kommunen skulle gå in som medlare i förhandlingarna.

Närmast liggande för denna uppgift var fastighetsborgarrådet som efter valet 1979 var moderaten Sune Haglund. Han tyckte till en början att fastighetsägarens förslag om en ekonomisk förening bland de boende som hyrde matsalen var både rimligt och vettigt.

Ombyggnadsförslag

Så småningom ställde sig Haglund dock bakom ett kompromissförslag som de boende utarbetat. Det gick ut på att fastighetsägaren gjorde vissa ombyggnader i planet under matsalen så att mathållningen kunde klaras där i lokaler som till större delen redan disponerades -enligt principen att hyran betalades av samtliga boende. I gengäld skulle "blockaden" av restaurangväningen upphöra genom att de boende lämnade sk hyresgästintyg och kommunen byggnadslov för ombyggnad till någon användning fastighetsägaren fann önskvärd och lönsam.

Ombyggnadskostnaderna för den nya matsalen skulle enligt fastighetsägaren bli cirka en miljon kronor, enligt de boende högst en halv miljon. Även för det högre beloppet skulle den årliga kapitalkostnaden bli en bråkdel av de intäkter restaurangväningen kunde ge.

Kring detta förslag har Haglund diskuterat med fastighetsbolagets VD och försökt, men enligt uppgift misslyckats, att träffa bankrepresentanten och ordföranden i den styrelse som ytterst bestämmer om familjehotellets öde.

När valrörelsen 1982 tog över engagemanget hade ännu en mandatperiod passerat och ännu en mäktig politiker misslyckats med att hitta en framkomlig väg till en uppgörelse i matsalsfrågan i Hässelby familjehotell.

I september 1982 tillträdde tidigare socialborgarrådet Mats Hulth som fastighetsborgarråd och kommunfullmäktige hade stark socialistisk majoritet. Även om det varit en medveten ambition bland de boende att inte partipolitiserat kampen om familjehotellet, sågs detta ganska allmänt som "de gynnsammaste förutsättningarna hittills". Nu eller aldrig.

Därpad optimism

Forfarande våren hösten pågår "sista ronden" i kampen om Hässelby familjehotells framtid som kollektivhus. Under tiden har Stockholm fått nya kollektivhus i de kommunala bolagens förvaltning: Älvsjö inflyttat augusti 1984, Fruängen (Orion) första inflyttning december 1984, Gröndal och Liljeholmen färdiga under 1985.

"Nu då kollektivhusen blommar måste vi se till att moderplantan, Hässelby familjehotell, kan överleva och utvecklas vidare", sa borgarrådet Mats Hulth vid ett möte med kontaktkommittén under 1984. Han hade då gett stadens fastighetskontor uppdraget att hitta en lösning.

I maj 1985 invigdes den närbelägna Loviselundskolans nybygge innehållande gymnastiksal och fritidshem. Det innebär att gymnastiksal och fritidshem i familjehotellet blivit lediga. Husföreningen Nyttä och Nöje har begärt att få hyra gymnastiksalarna (cirka 200 m²) och det verkar inte möta något hinder. Med dessa tillskott skulle de boende ha ungefär så mycket gemensamma ytor som de önskar sig. Det "enda" som fattas är en överenskommelse där fastighetsbolaget går med på att göra vissa ombyggnader av dessa utrymmen - bland annat ett kök - och i gengäld få hyresgästintyg för en ombyggnad av cirka 2.000 m² andra outnyttjade

lokaler till något ändamål som bolaget finner lämpligt. En lösning verkar nära. Optimismen bland de boende dämpas dock av minnena av tidigare bakslag i sista stund.

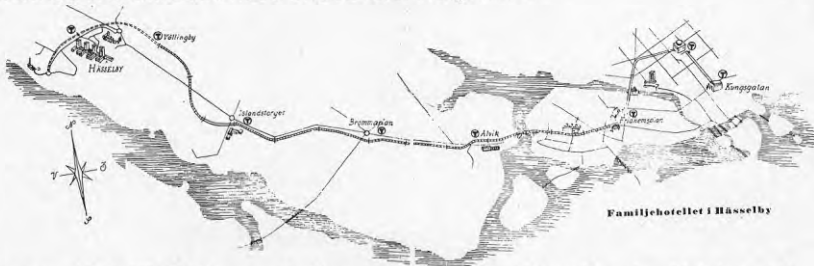

3. Hässelby familjehotell före och nu

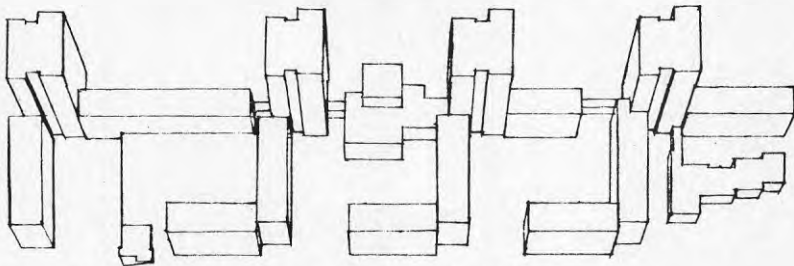
Det här kapitlet handlar om husets utformning och människorna som bor i det. Först beskrivs huset när det var nytt. Därefter hur det ser ut och fungerar idag. Befolkningsstatistiska jämförelser och en socioekonomisk redovisning ingår också i kapitlet.

Familjehotellet

Hässelby familjehotell ligger i Hässelby Gärd, en förort som byggdes ut på femtiotalet, cirka femton kilometer väster om Stockholms city. Familjehotellet byggdes under åren 1954-1955 och var helt färdigställt och inflyttat våren 1956. Huset består av 14 flerfamiljshus grupperade kring fyra gårdar; fyra nio- till tiovänings punkthus, nio två- till trevänings lamellhus och ett trevänings loftgångshus. Förutom bostadshusen finns en treväningsbyggnad med restaurang och olika gemensamma lokaler samt en envåningsbyggnad med barndaghem. Med undantag för loftgångshuset är alla husen sammanbundna av ett korridorsystem.

Figur 3.1 KÄLLA: Presentationsbroschyr om Hässelby familjehotell.

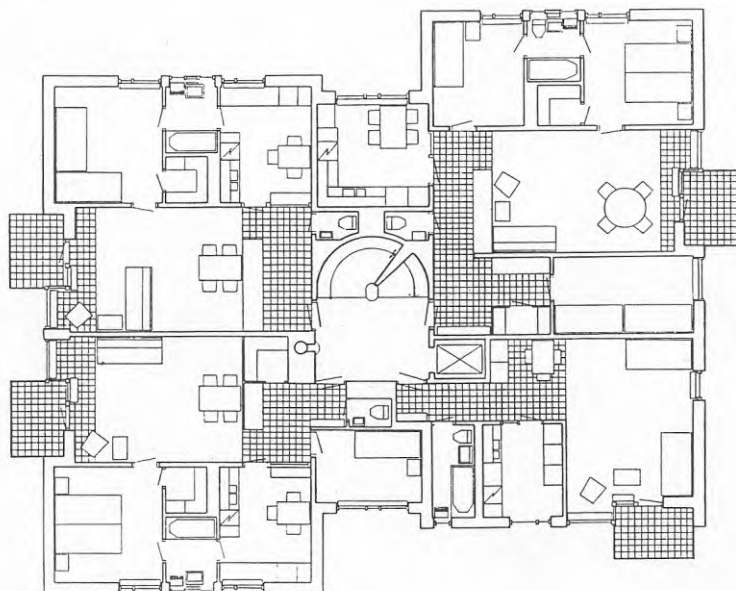
Figur 3.2 Översiktbild av familjehotellet

Lägenheterna

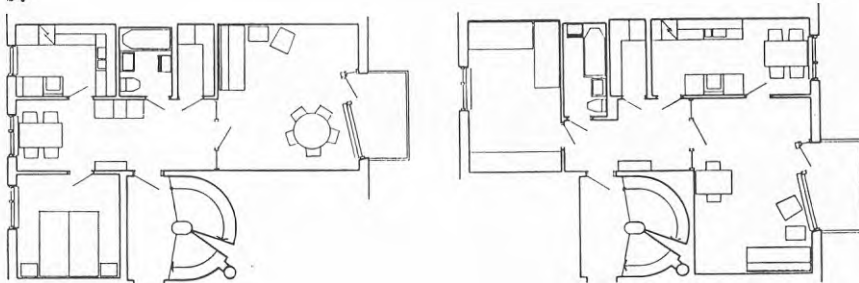
Familjehotellet innehåller 328 lägenheter av olika storlek, från 1 rum och kokskåp till 5 rum och kök. Lägenhetssammansättningen framgår av tabell 3.1.

Huset som helhet utformades så att man skulle få en blandning av hushållstyper i husets olika delar. I de fyra punkthusen, som innehåller nästan hälften av lägenheterna, finns därför en etta, en tvåa, en trea och en fyra i varje våningsplan. Husets fem nor ligger högst upp i punkthusen. Lamellhusen innehåller ettor, tvåor, treor och enstaka fyror på de övre våningsplanen och ettor och tvåor med lägre standard i korridorplanet. Ett av lamellhusen innehåller dock enbart tvåor och loftgångshuset, som nås inomhus endast genom källaren, innehåller förutom en enstaka fyra enbart ettor och tvåor med kokvrår.

a.

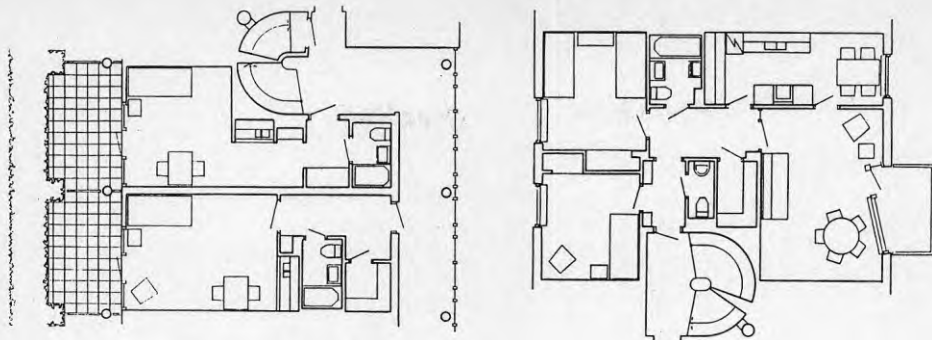

b.

Figur 3.3 a,b Våningsplan i punkthuset och exempel på lägenheter i lamellhusen

KÄLLA: Presentationsbroschyr om Hässelby familjehotell

Figur 3.4 Kokskåpslägenheter i korridorplanet och exempel på trerumslägenhet i lamellhusen.
KÄLLA: Presentationsbroschyr om Hässelby familjehotell

Figur 3.5 En pratstund på gården.
FOTO: Jane Melin

Lokalerna förr

När huset stod klart innehöll det förutom lägenheterna följande lokaler:

Bostadskomplement

I källaren i varje punkthus låg en tvättstuga som var utrustad med två pulsatormaskiner, en marmormangel och ett torkrum.

Övriga bostadskomplement som cykel- och barnvagnsgarage, lägenhetsförråd och matkällare fanns i samma omfattning som i vanliga flerfamiljs-hus.

Kollektiva lokaler med personal

Restaurang med kök och matutlämning

Restaurangen rymde cirka 200 samtidigt ätande. Där serverades familjehotellets hyresgäster lunch och middag till självkostnadspris. Restaurangen bestod av en stor huvudmatsal som efter några år kompletterades med en mindre matsal avsedd för småbarnsfamiljer. Dessutom fanns en matutlämning där hyresgäster som var förhindrade att äta i restaurangen kunde hämta hem varm mat.

Daghem

Daghemmet innehöll fyra avdelningar. Hyran betalades över lägenhets-hyran av familjehotellets hyresgäster som också hade förtur till daghems-platserna.

Fritidshem

I två av husen inreddes källarlokal till fritidshem för husets skolbarn.

Reception

Invid huvudentrén fanns en vaktmästarloge där hyresgästerna kunde beställa tvättider och lägenhetsstädning. Vaktmästaren skulle också visa besökande tillrätta och ta emot paket till hyresgästerna.

Gemensamma lokaler

Festvåning

Ovanför restaurangen låg en festvåning som lånades ut till husets hyresgäster. Den bestod av en sal som var möblerad med matbord, ett förrum med soffor och låga bord samt ett serveringskök.

Foajé

Under restaurangen fanns en samlingslokal, kallad foajén, som var möblerad med bord, stolar och fåtöljer. Lokalen lånades ut till hyresgästerna vid speciella tillfällen.

Fritidslokaler

I källarplanet fanns lokaler för snickeriverksamhet, vävning, keramik och pingis.

Gymnastiksal

Huset innehöll två gymnastiksal som hyrdes av den intilliggande skolan och även användes av daghemmet. På kvällstid disponerades salarna av olika föreningar i Hässelby samt av familjehotellets hyresgäster.

Lokaler med kommersiell service

Mitt i huset fanns i korridorplanet en kvällsöppen filial till snabbköpet i loftgångshuset vid torget. I huset fanns också en kemtvättinrättning, en

Figur 3.6 I gymnastiksalen

Figur 3.7 Ett parti kort på "fritis".
FOTO: Birgitta Rydbeck

damfrisering, en garnaffär, en fotoateljé, ett skrädderi, en syateljé och en blomsteraffär. I källarplanet i ett av punkthusen fanns en tandläkarmottagning.

Övriga servicelokaler

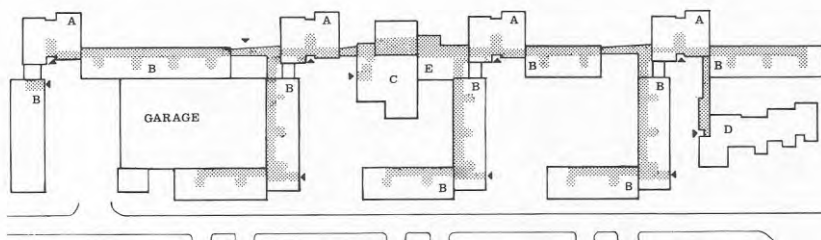
För den personal som arbetade med fastighetsskötseln - städerskor, maskinister, trädgårdsmästare, snickare och målare - fanns lokaler i korridorplanet och källarvåningarna.

Övriga lokaler

Ett kapell med ingång både från korridorplanet och familjehotellets baksida hyrdes av Hässelby församling. Till kapellet hörde också expeditionslokaler.

Korridorer

I korridorerna som binder samman familjehotellets olika delar fanns bänkar och blomlådor utplacerade.

Figur 3.8 A=höghus, B=låghus, C=restaurang, festvåning, samlingslokaler mm, D=daghem, E=gymnastiksal. De prickade ytorna är korridorer. Skala 1:2 000.

KÄLLA: God Bostad 5, Bostadsstyrelsen 1977

Lokalerna nu

Under de snart 30 år som gått sedan familjehotellet byggdes har en hel del förändringar skett när det gäller såväl lokalernas utformning som deras användning.

Bostadskomplement som ändrat användning

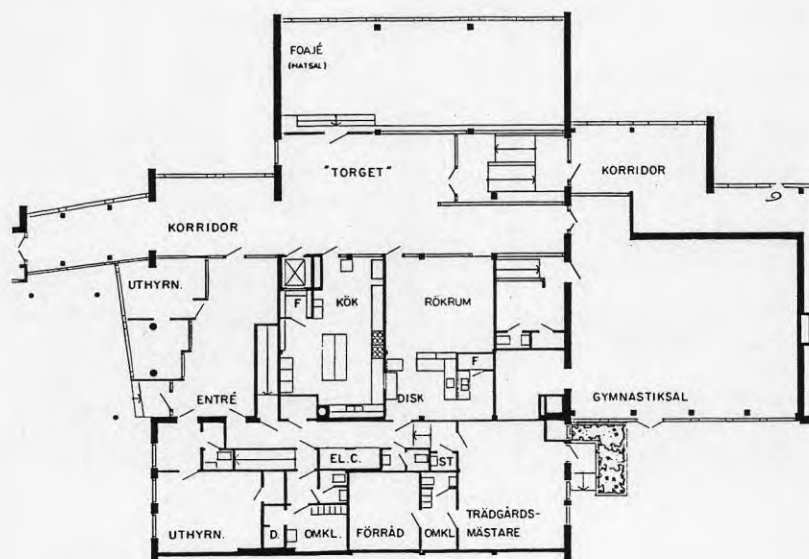
Tre av de fyra tvättstugorna har byggts om och hyrs ut till olika privata företag: en redovisningsbyrå, en ingenjersfirma och en psykiatrisk mottagning. Den fjärde tvättstugan är moderniserad och innehåller nu åtta automatiska tvättmaskiner, torktumlare, torkskåp och elektriska manglar.

Kollektiva lokaler med personal

Restauranglokalerna och festvåningen står plomberade och oanvända sedan 1979 medan matutlämningen fungerar som provisoriskt kök för den nuvarande kollektiva mathållningen.

Figur 3.9 Matlagning i gamla köket.
FOTO: Lennart Bergherantz

Figur 3.10 Korridorplanet i matsalsbyggnaden

Figur 3.11 Restauranglokalerna står oanvända sedan 1979...
FOTO: Bertil Olsson

Daghemmet

Förturen för husets barn till daghemmet upphörde 1979. Enligt den "närhetsprincip" som numera tillämpas vid fördelning av daghemsplatser får dock husets barn lätt plats på daghemmet.

Figur 3.12 De flesta småbarnen i familjehotellet får plats på husets daghem.
FOTO: Bertil Olsson

Fritidshemmen

Fr o m höstterminen 1985 har socialförvaltningen sagt upp hyreskontrakt-
en och flyttar till nya lokaler utanför familjehotellet. Familjehotellets
lokaler står därmed tomma.

Foajén

Foajén fungerar sedan 1979 som matsal för den kollektiva mathållningen. Efter matserveringens stängning används lokalen fortfarande till alla de aktiviteter som ägde rum där innan den blev matsal: bridge, bokcirkel, filmföreställningar, fester och andra tillfälliga evenemang. I foajén hålls också husmöten och andra möten ordnade av Nytt och Nöje, Hyresgästföreningens kontaktkommitté, matsalens ekonomiska förening eller andra grupper i huset. Även grupper som inte har direkt anknytning till huset - till exempel studiecirkel och föreningar - har möten där. På kvällar och veckoslut används lokalen även nu för privata fester av olika slag.

Figur 3.13 Snickarlokalen
FOTO: Lennart Nygren

Snickerilokalens användning är oförändrad. Vävstugan har flyttat till en rymligare lokal med fönster.

Keramiklokalen är numera Nytt och Nöjes förråd för trädgårdsmöbler, dekorationsmaterial, teaterkulisser m m.

Pingisen har flyttat till den tidigare vävstugan och pingisrummet har byggts om till bastu med omklädningsrum.

Gymnastiksalarna står just nu tomma eftersom skolan sagt upp sitt hyreskontrakt fr o m höstterminen 1985.

Lokaler med kommersiell service

Servicebutiken är nerlagd. Sedan 1979 används lokalen i den kollektiva mathållningen. I det inre utrymmet diskar man, det yttre är inrett med bord, stolar och bokhyllor. Där kan man dricka kaffe och röka efter maten. I bokhyllorna har hyresgäster ställt böcker för fri utlåning.

Damfriseringen, blomsteraffären och tandläkarmottagningen finns kvar, städservicen, kemtvätten, fotoateljén, skrädderiet, syateljén och garnaffären är nerlagda. Garnaffären är uppdelad i två lokaler; båda hyrs privat av hyresgäster i familjehotellet. Den ena används som repetitionslokal för "husbandet", den andra som kontor.

Övriga lokaler

Kapellet med expeditjonslokaler hyrs sedan 1984 av diakonin inom Svenska kyrkan och används i kyrkans sociala verksamhet.

Kollektivt liv i familjehotellet nu

Mathållningen har i alla år varit den viktigaste kollektiva funktionen i familjehotellet. Före oktober 1976, när fastighetsbolaget drev restaurangen och hyresgästerna var förpliktade att lösa matkuponger, åt flertalet hyresgäster dagligen i restaurangen. När bolaget lade ner restaurangdriften upphörde samtidigt skyldigheten att lösa matkuponger. I den nya "frivilliga" mathållningen i hyresgästernas regi blev deltagandet betydligt mindre än tidigare. I dag är det ungefär en tredjedel av de boende i huset som äter vardagsmiddagarna tillsammans. De övriga kollektiva verksamheterna påverkades till en början inte nämnvärt av de förändrade förhållandena. Efterhand som de praktiska problemen med att driva den kollektiva mathållningen lösts har de övriga verksamheterna ökat påtagligt i omfattning.

Kollektiva verksamheter

I foajén äter man gemensam middag varje vardagkväll. Maten lagas av boende i huset som är organiserade i arbetsgrupper och arbetar var fjortonde dag. Till en början drev de boende mathållningen i restaurangen och tillhörande kök. 1979 fick dessa lokaler inte längre disponeras av hyresgästerna och mathållningen flyttades till foajén och den tidigare matutlämningen och servicebutiken.

I en av gymnastiksalarna pågår motionsgymnastik och innebandy varje vecka under terminerna; ledare är folk i huset. Ett intresse för teater har funnits i familjehotellet i många år och studiecirklar i dramatik och teaterövningar av olika slag har pågått kontinuerligt. Teatern har efterhand fått en allt viktigare funktion i huset och flera grupper arbetar varje termin med uppsättningar av pjäser som spelas upp vår och höst.

Sedan några år finns en liten orkester på sex personer - "husbandet" - som repeterar varje vecka i en lokal som bandet själv hyr. Husbandet svarar oftast för dansmusiken på husets olika fester. Kören "familjeflickorna" sjunger ibland på olika fester. Bridge spelas i foajén en kväll i veckan

Figur 3.14 Sedan sommaren 1979 har foajén varit kollektivhusets matsal.
FOTO: Bertil Olsson

Figur 3.15 En "Öppet hus-dag" sommaren 1979 avslutas med sång och lyrik.
FOTO: Jane Melin

precis som bokcirkeln som också träffas där en kväll i veckan. Bridgen och bokcirkeln är husets äldsta verksamheter - båda har drivits sedan slutet av femtiotalet.

Under åren har många studiecirklar arrangerats. De startas genom att någon tar initiativet och undersöker intresset med hjälp av insändare i hustidningen eller en affisch på stora anslagstavlan utanför matsalen. Det har varit språk-, energi- och miljöcirklar. Studiecirkelarna möts också i foajén.

Tisdagar är den "fasta" dagen i vävstugan. Eftersom alla som deltar har egna nycklar behöver de inte gå dit just då utan kan välja dag och tider efter möjligheter. Men den som är sugen på sällskap vet att det alltid är någon där på tisdagarna.

Också till bastun har deltagarna egen nyckel och kan använda bastun när de har tid och lust. För dem som vill bada tillsammans finns "fasta" öppettider ett par kvällar i veckan. Medlemmar löser kort för 50 - kronor per person och termin. De som bara använder bastun sporadiskt lånar nyckel av bastuföreståndaren (utsedd av Nyttä och Nöje) och betalar en avgift på tio kronor.

Snickerilokalen innehåller arbetsbänkar, handverktyg och hyllor för virke. Den är tillgänglig för alla boende i familjehotellet. Nyckel har en lokalansvarig (utsedd av Nyttä och Nöje). Mot en avgift kan de som vill använda lokalen regelbundet och få en egen nyckel. En grupp hyresgäster har gemensamt bekostat och köpt in ett antal snickerimaskiner som går att använda till möbeltillverkning.

Fotolabbet används av medlemmarna i "fotosektionen" som själva bekostat och installerat utrustning för framkallning och kopiering och gemensamt står för inköp av vätskor och annat förbrukningsmaterial.

Det förekommer många periodiska och tillfälliga evenemang av olika slag. Filmklubben visar 16 mm spelfilm i foajén en gång i månaden. Filmerna lånas från Västerorts kulturkommitté, där Nyttä och Nöje är medlem. Det händer också att Nyttä och Nöje eller någon hyresgäst på eget initiativ bjuder in artister till matsalen - vissångare, körer, musikgrupper och poeter. Husfesterna ansvarar klubbmästaren i Nyttä och Nöjes styrelse för. Klubbmästaren utser festkommittéer som planerar det praktiska arbetet och engagerar folk som hjälper till med förberedelserna och städningen efteråt. Mindre fester försiggår i foajén, inför de större festerna förvandlas foajén, en av gymnastiksalarna och korridoren utanför till en enda stor festplats.

Varje vår och höst anordnas en klädbytdag. Framför allt är det barnkläder och fritidssaker som köps och säljs. Vid några tillfällen har loppmarknad ordnats för att samla in pengar till husets kriskassa.

På den största av de tre gårdarna mellan husen pågår ett livligt umgänge under sommarmånaderna. Där finns det sandlådor, sittgrupper och en stor gräsmatta. Säsongen inleds med en gårdsfest sista lördagen i juni, innan skolan slutar. Gräsmattan fylls då av filter och människor med medhavd mat och dryck. Gårdsfesten avslutas traditionellt med säcklöpning, dragkamp och underhållning.

Boule har blivit något av ett "husspel". Sköna sommarkvällar spelas det boule på garagetaket eller på grusplanerna intill huset.

Aktiviteter pågår inte bara i anslutning till huset. Det är vanligt att man

Figur 3.16 Vävstugan
FOTO:Lennart Nygren

Figur 3.17 På bio i foajën.
FOTO: Birgitta Rydbeck

också gör andra saker gemensamt på fritiden. De som är medlemmar i Hässelby-Vällingby konstförening går tillsammans på de utställningar som föreningen anordnar. Till stan åker man ofta i en större grupp när det är något stort evenemang. Om någon tycker att en teaterpjäs eller en konsert verkar intressant görs en snabbenkät i matsalen och om det verkar finnas ett intresse inköps några tiotal biljetter.

På semestrarna besöker man varandras sommarställen, paddlar kanot, cyklar, åker på kurs eller reser utomlands tillsammans. På vintern åker man skidor eller gör turer med långfärdsridskor.

Gårdsfest
24.5 kl. 14⁰⁰ på garagetaket

För vuxenkupong+4kr för stora,
resp. barnkupong+4kr, får du:

REVBENSPJÄLL ELLER KOTV
SALLAD OCH PAIN RICHE
Vin öl och läsk finns att köpa.
LEKAR OCH TÄVLINGAR
DANS TILL DRAGSPEL
LOTTERI

Tag gärna med egen sol- eller viktstol.

Biljettförsäljning: Torsdag, Fredag + Tisdag Onsdag

Figur 3.18

Figur 3.19 På klädbyttardagen kan man göra fynd.
FOTO: Bertil Olsson

Figur 3.20 En scen ur "Hjälten på den gröna ön" med en av
familjehotellets teatergrupper.
FOTO: Thomas Roll

Deltagandenivåer

Delar av det gemensamma livet i familjehotellet är organiserat och fast i strukturen; det är klart uttalat vilka som deltar och på vilket sätt. Detta gäller naturligtvis först och främst mathållningen och teatergrupperna. Man åtar sig en bestämd, regelbundet återkommande arbetsuppgift under en längre tid. Fullgör man inte det man sagt blir andra lidande eller åsamkas i varje fall besvär.

En andra nivå av deltagande är att mer eller mindre regelbundet "njuta frukterna" av andras arbetsinsatser genom att till exempel delta i studiecirkel, i gymnastiken eller bokcirkeln. Man bestämmer sig för att vara med för en termin eller ett år i taget, men man kan hoppa över några gånger eller rent av låta bli att komma alls utan att det drabbar andra.

En tredje nivå är att delta i "evenemanget". Det är klädbytdagen, loppmarknaden, poesiaftonen, diskussionskvällen eller festen. Det vill säga man tar del i något trevligt eller intressant som sker vid ett enstaka tillfälle. Det aviseras på olika sätt och man kan delta utan att anmäla det i förväg. Naturligtvis innehåller också evenemanget - vare sig det rör sig om fester eller klädbytdagar - moment av arbete både med förberedelser och genomförande, men underhållningsmomentet överväger.

Figur 3.21

En fjärde nivå av deltagande är att utnyttja de olika fysiska resurser som den enskilde hyresgästen får tillgång till i huset, som snickeriverkstaden, vävstugan, bastun eller fotolabbet. Här handlar det inte i första hand om att göra saker tillsammans (i varje fall är det inte nödvändigt) utan om att det finns möjligheter att använda utrymmen och utrustning som var och en inte har utrymme för eller råd att skaffa privat.

Människorna i huset

I Hässelby familjehotells 328 lägenheter bor 1985 cirka 550 personer. Totalt deltar en tredjedel i någon del av det registrerbara kollektiva livet i huset. I arbetsgrupperna i matsalen, som är den mest krävande delen av det kollektiva arbetet, deltar för närvarande cirka 90 personer, medan antalet ätande vuxna och barn varje dag varierar mellan 60 och 120. Totalt deltar 184 personer i mathållningen. I bokcirkeln deltar 44 personer, varav de flesta äter regelbundet i matsalen medan andra inte deltar i någon annan organiserad verksamhet i huset. I bridgeklubben är förhållandet det omvända. Av de 20 medlemmarna är det bara två som deltar i matsalsarbetet.

Huset rymmer alltså människor som förhåller sig mycket olika till de gemensamma aktiviteter som erbjuds - allt från ett helt " normalt " anonymt hyreshusboende till en integrerad gemensam vardagstillvaro med olika mellanformer.

Att vara ovetande om vad som finns att ta för sig av i huset är nästan omöjligt - i så fall måste man aktivt avskärma sig från den information som alla i huset får del av på olika sätt. Hustidningen Hus-Nytt (tidigare Husbladet) som delas ut till alla hushåll berättar om de gemensamma verksamheterna och om tillfälliga evenemang. Dessutom sitter lappar på anslagstavlor vid varje trappuppgång om veckans mat, månadens film, bokcirkeln och vad som ska diskuteras på nästa husmöte. Alla i huset får veta vad som pågår och de är välkomna att delta.

En del människor deltar - andra inte

Inför intervjuundersökningen - som denna rapport till stor del grundar sig på - gjordes en indelning av de boende i familjehotellet i tre huvudgrupper: "mycket aktiva", "aktiva" och "icke-aktiva" alltefter graden av engagemang i organiserade aktiviteter.

Den första gruppen - de "mycket aktiva" - deltar i arbetet i matsalen och är dessutom engagerade i en hel del andra regelbundna eller sporadiska gemensamma händelser eller åtaganden i huset. Den andra gruppen - de "aktiva" - deltar bara i andra aktiviteter i huset än mathållningen. Slutligen finns det den grupp människor som förenklat kallats de "icke-aktiva". Hit räknas de som bor i huset som i ett vanligt hyreshus.

Indelningen gjordes utifrån föreställningen att de tre typerna av beteenden tydligt gick att avgränsa mot varandra. Det visade sig dock att medan gränsen mellan "mycket aktiva" och "aktiva" var klar och entydig och det var helt tydligt när någon rörde sig över den, var gränsen mellan "aktiva" och "icke aktiva" mer flytande och man rörde sig lätt över den vid olika tidpunkter. Dessutom fanns det också en gemenskap i huset bland många av de så kallade "icke aktiva"; man hälsade på varandra i korridorerna, föräldrar lärde känna varandra genom daghemmet och umgicks och hjälpte varandra. Den goda grannkontaktens yttringar i ett utbyte av tjänster verkade finnas i betydligt större omfattning i familjehotellet än i vanliga hyreshus. En uppdelning mellan "aktiva" och "icke aktiva" blev därför

från familjehotellet och sex hushåll hade slutat att delta. Under samma tidsperiod hade 23 hushåll av dem som flyttat in i familjehotellet under perioden och 2 av dem som hade bott länge i huset börjat delta i mathållningen.

Inom "matsalsgruppen" hade många flyttningsrörelser inom huset förekommit under samma tidsperiod. Tre par hade separerat men bodde kvar i huset i varsina lägenheter. Tre tonårsbarn hade flyttat från sina respektive föräldrars lägenheter till egna små lägenheter i huset. Några i "matsalsgruppen" hade bytt lägenheter sinsemellan inom huset för att skaffa sig bostäder som passade bättre för deras nuvarande behov. Andra hade lyckats överta lägenheter som lämnats av "övriga hyresgäster" när de flyttat från huset. Sammanlagt 22 av de hushåll som ingår i "matsalsgruppen" har flyttat mellan olika lägenheter i huset minst en gång; en person har bott i sex olika lägenheter i huset.

I "matsalsgruppen" har 20 personer en eller flera släktingar som bor i huset. Nio personer har sina föräldrar boende i huset i egna lägenheter, fyra har syskon, fem har sina tidigare män eller hustrur och några har mor, mormor eller syskonbarn. Sju tonårsbarn i "matsalsgruppen" bor i egna lägenheter i huset, företrädesvis i de små, ofullständiga lägenheterna om ett rum och kokskåp eller kokvrå. Ett exempel på tregenerationsboende finns: mor-dotter och dotter-dotter bor i varsin lägenhet. En kvinna som flyttade från huset 1980 har både sin mor och sin vuxne son kvar i huset i varsin lägenhet. En kvinna som 1980 flyttade från huset med barn och sammanboende har flyttat tillbaka med barnet och tillhör nu "matsalsgruppen" igen.

Som helhet kan man alltså säga att "matsalsgruppen" är stabila hyresgäster. De flyttar om en del inom huset för att få tag i bostäder som passar hushållet bättre, men de håller sig kvar i huset och flyttar inte därifrån om de inte anser sig tvungna.

De som vill byta från en liten lägenhet till en större lyckas i allmänhet till slut, ofta tack vare den solidaritet som utvecklats inom "matsalsgruppen". Någon som bor "glest" i en stor lägenhet genom att vuxna barn flyttat hemifrån byter ner sig för att hjälpa en trångbodd familj, trots att många i och för sig gärna vill behålla sin "för stora" lägenhet eftersom skillnaden i hyra inte är så stor. För dem som bor trångt i en fyra är det däremot svårare. De tre femrumslägenheter som finns är ytterst eftertraktade och byter sällan innehavare.

De hushåll som flyttar ut för att de inte kan få tag på en tillräckligt stor lägenhet i huset består oftast av två tidigare ensamstående föräldrar med flera barn som vill flytta ihop. Behovet av en tillräckligt stor lägenhet blir akut. Går det inte att lösa i familjehotellet inom överskådlig tid, blir man tvingade att flytta någon annanstans. Familjer som vuxit gradvis har haft lättare att successivt anpassa sig eller vänta ut större lägenheter.

Flyttningarna från huset går inte alltid smärtfritt. Många talar om hur svårt det var att fatta beslutet. En tydlig tendens är att kvinnorna har haft svårare att lämna huset än männen. Männen ville ofta "rå sig själva och sin partner" - de uppfattade huset som en rival som hotade parrelationen. Flertalet av de familjer som flyttade under den period vi studerat hade barn, och för barnen var det i de flesta fallen mycket svårt att lämna huset. Lång tid efter flyttningen längtade de tillbaka.

Flera av dem som flyttat håller kvar kontakten med huset; de hälsar på där eller håller på andra sätt fast vid de vänner de fått i huset. Några familjer fortsätter till exempel att tillbringa delar av semestrarna tillsammans med vänner som bor kvar i familjehotellet.

oprecis och ointressant. Det visade sig att en tydlig skiljelinje i stället fanns mellan dem som deltog i mathållningen och dem som inte deltog.

För att kunna göra en mera funktionell beskrivning av de boende i familjehotellet gjordes därför en ny uppdelning av hyresgästerna i "matsalsgruppen" och "övriga boende" i huset. Till "matsalsgruppen" fördes de som löser abonnemangshäften och regelbundet äter i matsalen, även om de inte deltar i arbetet med mathållningen. Skälet till att gränsen sattes vid ätande i matsalen och inte vid deltagande i arbetsgrupperna är att utnyttjandet av den kollektiva mathållningen visade sig ha ett nära samband med hur djupt man deltar i övrigt kollektivt liv i huset. Det är i matsalen som idéer föds, testas och sprids - och det är där man frågar vilka som är intresserade av att delta i olika aktiviteter.

Alla som inte äter i matsalen fördes till gruppen "övriga boende" i familjehotellet. Gränsen mellan de två grupperna är tydlig och går att bestämma vid varje tidpunkt. Under loppet av ett år passerar emellertid några människor gränsen åt båda hållen - in i "matsalsgruppen" kommer nyinflyttade eller sådana som tidigare inte deltagit, ut försvinner de som ingått i gruppen och flyttar från familjehotellet och de som slutar att delta. Rörelserna är dock små och lätta att notera.

Bland de "övriga boende" i familjehotellet finner man hela skalan av beteenden, från att använda sig av de möjligheter som bjuds att delta i organiserade kollektiva aktiviteter till att bara bo som i vilket "normalt" hyreshus som helst.

"Matsalsgruppen"

De som tillhör "matsalsgruppen" i Hässelby familjehotell deltar, förutom i mathållningen, också oftast i någon eller några ytterligare aktiviteter. Många av dem ägnar mer än två timmar i veckan åt gemensamma göromål eller aktiviteter i huset förutom matsalsarbetet, som tar en till en och en halv timme i veckan.

Gruppen omfattade hösten 1984 84 hushåll med 64 kvinnor, 42 män och 78 barn. Av dessa 84 hushåll bodde 56 i familjehotellet 1976 då fastighetsbolaget lade ner restaurangen. De tog genast del i arbetet med att fortsätta driften av mathållningen och har utgjort kärntruppen i matsalsarbetet sedan dess. Nästan ingen i gruppen har minskat sitt engagemang från 1980-81 annat än de som av olika skäl har flyttat från huset. De kan dock under vissa perioder ha dragit sig undan andra aktiviteter än matsalsarbetet för att efter ett tag ha kommit igen.

Vintern 1980-81 var fördelningen mellan antalet hushåll som tillhörde "matsalsgruppen" och "övriga boende" en fjärdedel respektive tre fjärdedelar. Hösten 1984, tre år senare, var proportionerna mellan de båda grupperna densamma. Men det var stor skillnad mellan de båda grupperna. "Matsalsgruppen" utgjordes till största delen av samma hushåll som vintern 1980, medan det hade skett stora förändringar bland de övriga boende i huset. Av de 228 lägenheter som 1980 beboddes av sådana som inte deltog i matsalsarbetet hade 115 fått nya hyresgäster 1984. Mellan sommaren 1983 och sommaren 1984 hade 24 av dessa lägenheter bytt innehavare, vilket ger en årlig omflyttning på cirka 10 procent. I jämförelse med omflyttningen i flerbostadshus, ägda av allmännyttiga företag i Blackeberg, Vällingby och Hässelby, som ligger på cirka 10 procent och i Storstockholm på 15 procent, kan man påstå att de som inte tillhör matsalsgruppen i Hässelby familjehotell flyttar "normalt" ofta.

Mellan 1980 och 1984 hade 18 hushåll tillhöriga "matsalsgruppen" flyttat

Statistiska jämförelser

När man ska beskriva Hässelby familjehotell är det nödvändigt att också sätta in det i ett bostadssocialt sammanhang med hjälp av statistiska jämförelser. Sådana studier har gjorts vid flera tillfällen tidigare beträffande kollektivhusen i Sverige. På femtio- och sextiotalen gjorde Gunnar Åsvärn på uppdrag av Bostadskollektiva kommittén och Bostadsbyggnadsutredningen två undersökningar, där Hässelby familjehotell ingår i den senare. I mitten på sextioalet gjorde Ingrid Jussil och Dick Urban Vestbro en bostadssociologisk undersökning av två kollektivhus, där det ena är Hässelby familjehotell. När dessa studier gjordes fungerade familjehotellet som ett renodlat servicehus, där anställd personal stod för servicen. Den period vi lagt tonvikten på i våra studier gäller åren efter 1976, när hyresgästerna övertog ansvaret för den kollektiva mathållningen.

När fastighetsbolaget slutade driva mathållningen befriades hyresgästerna från skyldigheten att solidariskt stå som ekonomiska garantier för en kollektiv mathållning. Därmed förändrades förutsättningarna för husets funktion och hyresgäst sammansättning i grunden. En kollektiv mathållning baserad på frivilligt deltagande kunde inte bilda något fast underlag för en ekonomisk planering, och utsikterna att kunna driva en sådan mathållning verkade bli ännu ogynnsammare på lång sikt på grund av att bostadsförmedlingen efter det att fastighetsbolaget upphört att driva mathållningen anvisade bostadssökande lägenheter i familjehotellet utan hänsyn till deras intresse och behov av kollektiv mathållning. Urvalet av nya hyresgäster blev därmed helt slumpmässigt. Med tanke på att andelen aktivt kollektivhusintresserade enligt olika antaganden än så länge är högst 10 % av de bostadssökande skulle denna förmedlingspolitik leda till att andelen kollektivhusintresserade i Hässelby familjehotell sjönk i snabb takt om omsättningen på hyresgäster var densamma som i hyreshusbeståndet i stort och lika stor i gruppen kollektivhusintresserade som i gruppen ointresserade, vanliga hyreshusboende. Familjehotellet skulle i så fall tömmas på kollektivhusintresserade inom loppet av 10-15 år.

Någon minskning av antalet kollektivhusintresserade i Hässelby familjehotell skedde emellertid inte, trots att omsättningen av hyresgäster varit densamma som i andra flerbostadshus från samma period, 10-15 %. De kollektivhusintresserade har i stor utsträckning stannat kvar i familjehotellet, medan omsättningen på de hyresgäster som varit ointresserade av den kollektiva mathållningen t o m varit något större än hyresgästomsättningen i andra hyreshus. De flyttningsrörelser som skett i gruppen kollektivhusintresserade har i stället mest bestått i omflyttningar inom huset.

Förhållandet att familjehotellet inte längre är något kollektivhus med personalbemannad service som de boende måste betala för innebär att förutsättningarna för hushållssammansättning och andra befolkningskarakteristika numera är helt annorlunda än de som rådde när de tidigare studierna av familjehotellet gjordes. Dessa studier gick främst ut på att undersöka utfallet av och de boendes attityder till den typen av service. Att göra jämförelser mellan dåvarande förhållanden och dagens situation är därför inte meningsfullt. De nio år som förflutit sedan "omvälvningen" av Hässelby familjehotell tror vi är en tillräckligt lång tid för att befolkningsituationen ska ha hunnit stabiliseras och i stället andra jämförelser ska vara intressanta. För att beskriva familjehotellet har vi valt att göra jämförelser med boendeförhållandena och befolkningen i ordinära bostadsområden.

Eftersom det normalt finns tydliga skillnader mellan flerbostadsbebyggelse och småhusbebyggelse ifråga om befolkningsstruktur, inkomstförhållan-

den och sysselsättningskategorier ville vi jämföra familjehotellet med bostadsområden av båda hustyperna. Sådana jämförelser går relativt lätt att göra i Hässelbyregionen, eftersom större delen av flerbostadshusen och småhusen ligger väl samlade där och områdena statistiskt redovisas så avgränsade, att flera av dem är nästan renodlade ifråga om hustyp. De stadsdelar som benämns Hässelby Torg och Södra Hässelby Gärd består av nästan enbart flerbostadshus (4.630 lägenheter, varav 3 i småhus) medan förhållandet är det omvända i Norra Hässelby Villastad (2.332 lägenheter, varav 18 i flerbostadshus). Större delen av flerbostadshusen byggdes på femtiotalet, ungefär samtidigt med familjehotellet. Småhusområdet har däremot byggts ut under en längre period, men ungefär tre fjärdedelar är byggda före 1976. Utöver jämförelser med dessa områden gör vi också jämförelser med Vällingby-Hässelbyregionen som helhet och med Stockholms kommun som helhet, beträffande hushållsstorlekar också med riket som helhet. Delar av den befolkningsstatistik vi jämför med är baserade på folk- och bostadsräkningen 1980 och alltså äldre än våra uppgifter från familjehotellet 1984. Detta har antagligen liten betydelse, eftersom de tendenser som vi intresserar oss för i allmänhet förstärkts under de fyra år som gått sedan FoB 80 gjordes. Framför allt gäller detta uppgifterna om boendetäthet, hushållsstorlekar och åldersfördelning.

I tabellerna nedan används följande förkortningar: HF betecknar Hässelby familjehotell som helhet, HFm betecknar lägenheter eller boende som gäller "matsalsgruppen", HFö "övriga boende" i familjehotellet, HG betecknar flerfamiljshusområdena Hässelby Torg + Södra Hässelby Gärd, NHV betecknar småhusområdet Norra Hässelby Villastad, HGx hela Hässelby Gärd, HVx hela Hässelby Villastad, V&H Vällingby-Hässelbyområdet, S betecknar Stockholms kommun.

Lägenhetssammansättning

Familjehotellet innehåller 328 lägenheter av olika storlek, från 1 rum och kokskåp till 5 rum och kök.

Lägenhetssammansättningen framgår av nedanstående tabell.

Tabell 3.1 Lägenhetssammansättningen i Hässelby familjehotell

Antal	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²
46	1 rum, kokskåp	20 - 44
23	1 rum, kokvrå	26 - 45
34	1 rum, kök	42 - 46
8	2 rum, kokskåp	33 - 45
11	2 rum, kokvrå	39 - 61
91	2 rum, kök	56 - 72
70	3 rum, kök	65 - 88
42	4 rum, kök	88 - 114
3	5 rum, kök	143
328		

Nedan görs en jämförelse mellan familjehotellets lägenhetsfördelning och lägenhetsfördelningen i Hässelby Torg + Södra Hässelby Gärd (flerbostadshus), Norra Hässelby Villastad (småhus), Stockholms kommuns flerbostadshus- och småhusbestånd och lägenhetsfördelningen i kommunen som helhet.

Tabell 3.2 Lägenhetsfördelningen i bostadsområden i Hässelby och Stockholms kommun som helhet (i procent)

Område	-1 RK	2 RK	3 RK	4 RK	5+ RK	Uppgift saknas
HF	31	34	21	13	1	0
HG	31	33	26	8	2	0
Sflerb	35	30	23	8	4	0
NHV	1	1	3	37	56	2
Ssmåhus	2	4	20	28	45	1
Stotalt	31	27	23	10	9	0
	Lägenheter avsedda för barnlösa hushåll		Lägenheter avsedda för barnfamiljer			

Andelen lägenheter för barnlösa hushåll och för barnfamiljer i familjehotellet och i flerbostadshusen i Hässelby Gård överensstämmer nästan helt. Den enda påtagliga skillnaden finns inom gruppen lägenheter för barnfamiljer och gäller fördelningen mellan tre- och fyrrumslägenheter, där familjehotellet har en något större andel stora lägenheter än flerfamiljshusen i omgivningen. Vid en jämförelse mellan familjehotellet och flerbostadshusen i Stockholms kommun som helhet finner man också en påtaglig överensstämmelse beträffande andelen smålägenheter och familjelägenheter. Småhusen i såväl Hässelby som i kommunen som helhet domineras däremot helt av familjelägenheter. Totalt sett kan familjehotellet ifråga om lägenhetssammansättningen betraktas som ett ganska normalt flerbostadshus.

Befolkning

1984 bodde 552 personer i Hässelby familjehotell. När Gunnar Åsvärn gjorde sin undersökning i början på sextiotalet, då huset fortfarande var relativt nytt, var antalet 740, dvs drygt 30 % högre. Befolkningsminskningen motsvarar ungefär den utglesning i boendet som skett i flerbostadsbebyggelsen i stort under tidsperioden.

Tabell 3.3a Befolkningen i Hässelby familjehotell, Hässelby Gård, Hässelby Villastad och Stockholms kommun som helhet fördelad på hushållstyper (i procent)

Område	Barnfamiljer tot			Sammanboende utan barn	Ensamboende	Tot	ant. pers. per hush.
	därav m. två föräld.	därav m. en samför.					
HFm	57	24	33	2	41	100	2,2
HFö	13	9	4	18	69	100	1,5
HG	14	8	6	37	49	100	1,7
NHV	66	62	4	28	6	100	3,4
S	16	12	4	35	49	100	1,8
Hela riket							2,4

När man delar upp invånarna i familjehotellet i de två grupperna "matsalsgruppen" och "övriga boende" blir fördelningen 184 respektive 368 personer, dvs 1/3 respektive 2/3. Delar man upp hushållen på motsvarande sätt blir fördelningen 84 respektive 244, dvs ungefär 1/4 respektive 3/4. Ovanstående tabell redovisar familjehotellets hushållsfördelning och hushållsfördelningen i bostadsområden i Hässelby och i Stockholm som helhet.

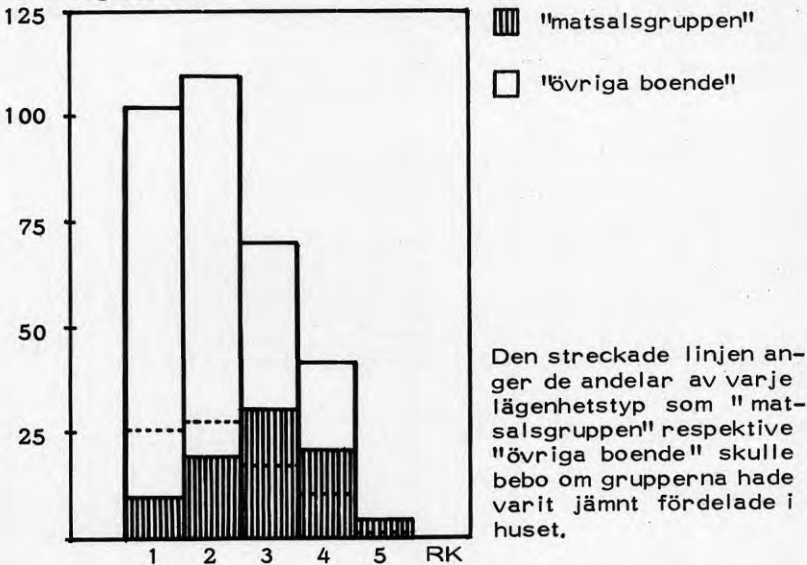
Område	Andel barn
HFm	33
HFö	12
HG	11
NHV	35
S	14

Tabell 3.3b Andelen barn i de olika populationerna

När man jämför de båda grupperna "matsalsgruppen" och "övriga boende" med varandra är de mest påtagliga skillnaderna den höga andelen barnfamiljer och enföräldershushåll i "matsalsgruppen" och den höga andelen ensamstående i gruppen "övriga boende". Jämför man båda grupperna med populationer utanför familjehotellet visar det sig att gruppen sammanboende utan barn är påfallande liten i familjehotellet.

Andelen barnfamiljer är anmärkningsvärt stor i "matsalsgruppen" även när man jämför med populationer utanför familjehotellet. Det är bara i småhusområdet som andelen barnfamiljer är av samma storleksordning. I flerbostadshusområdena i Hässelby Gärd är andelen barnfamiljer mycket lägre och nära överensstämmande med andelen i gruppen "övriga boende" och med Stockholmsgenomsnittet.

Antal lägenheter

Figur 3.22 Hässelby familjehotells hushåll fördelade på lägenhetsstorlekar 1984.

Hushållen i "matsalsgruppen" bor inte jämnt fördelade över alla lägenhetsgrupperna, de bor oftare i familjelägenheterna (3 RK och större) och mindre ofta i smålägenheterna. Fördelningen är resultatet av en lång process som startade redan på sextiotalet. "Matsalsgruppen", dvs de hushåll som önskade bo kollektivt på lång sikt, fanns i praktiken redan då, och många av hushållen i gruppen var växande barnfamiljer. De önskade bo kvar i familjehotellet och lyckades genom byten eller genom att ställa sig i fastighetsbolagets interna kö och "vänta ut" avflyttningar där inga lägenhetsbyten var aktuella efterhand få lägenheter som motsvarade familjens behov. Under loppet av 15-20 år har de på det sättet tagit i anspråk en allt större andel av familjelägenheterna.

Gruppen "övriga hushåll", vars medlemmar inte varit särskilt intresserade av att bo kollektivt, har flyttat till familjehotellet som led i den tioprocentiga, årliga omflyttningen och har varit hänvisade till de lägenheter som "blivit över", dvs framför allt smålägenheterna, som inte har anvisats till barnfamiljer utan enbart till 1-2 personhushåll. Även i jämförelse med invånarna i flerbostadshusen i Hässelby Gärd och i Stockholm i stort är andelen ensamstående påfallande stor i gruppen "övriga boende", och andelen sammanboende utan barn påtagligt liten. Ifråga om andelen barnfamiljer med en eller två föräldrar är överensstämmelsen stor mellan gruppen och både flerbostadshusen i Hässelby Gärd och Stockholm som helhet.

Att båda grupperna har normal och ungefär samma utrymmesstandard framgår av tabell 3.4. Att andelen "sammanboende utan barn" är liten i både "matsalsgruppen" och bland de "övriga boende" oavsett vilken population man jämför med, kan förklaras av att just den hushållstypen (tillsammans med unga "ensamstående") har minst behov av kollektiv service. De två hushållen av "sammanboende utan barn" som ingår i "matsalsgruppen" är inte överraskande båda pensionärshushåll.

Område	Antal boende per bostadsrumsenhet
HFm	0,75
HFö	0,78
HG	0,77
NHV	0,75
S	0,72

Tabell 3.4 Boendetäthet

I tabellen har måtenheten "bostadsrumsenhet" använts i stället för den vanligen använda måtenheten "rumsenhet". Skälet till att vi inte velat räkna in köken i rumsantalet är att många smålägenheter (1-2-rumslägenheter) i familjehotellet och andra flerbostadshus från samma period inte innehåller något utrymme med köksutrustning som kan fungera som en möblerbar rumsenhet, utan ofta endast kokskåp eller små kokvrår.

Inflyttningsår

Av de 84 hushållen i "matsalsgruppen" 1984 flyttade 11 in i familjehotellet under den första tioårsperioden 1955-64, 33 under tioårsperioden 1965-74 och 42 under perioden 1975-84. Ungefär hälften av hushållen flyttade in under perioden 1969-76, det vill säga åren efter 1968 års radikaliseringsvåg i samhället.

Tabell 3. 5 Inflyttningsår i Hässelby familjehotell för medlemmarna i "matsalsgruppen" under perioden 1955 - 1984, totalt 84 hushåll

År	Antal hush.	År	Antal hush.	År	Antal hush.
1955	3	1965	4	1975	6
56	-	66	2	76	8
57	-	67	2	77	4
58	-	68	-	78	3
59	4	69	2	79	4
60	1	70	7	80	6
61	-	71	2	81	3
62	2	72	2	82	3
63	1	73	8	83	4
64	-	74	4	84	1

28 av hushållen, det vill säga en tredjedel av det totala antalet hushåll i matsalsgruppen, flyttade in efter det att fastighetsbolaget lagt ner restaurangdriften 1976. Denna grupp är särskilt intressant, eftersom medlemmarna i gruppen flyttade in ovetande om att familjehotellet var ett fungerande kollektivhus. De hade inte aktivt sökt sig till ett kollektivboende, men anslöt sig till "matsalsgruppen" efter en tid, när de hade upptäckt den kollektiva mathållningen och informerat sig om hur den fungerade. De hade flyttat in i en takt motsvarande mellan tre och fyra hushåll per år, dvs de utgjorde 5-10 % av de nyinflyttade varje år under perioden.

Åldersfördelning

Tabell 3. 6a Befolkningen i Hässelby familjehotell, Vällingby-Hässelbyområdet och Stockholms kommun som helhet fördelad på åldersgrupper 1984 (i procent)

Område	0-6	7-15	16-19	20-44	45-64	65-	Totalt
HFm	8	26	9	40	12	5	100
HFö	7	5	3	48	23	14	100
HG	6	5	4	37	27	21	100
NHV	10	20	8	41	18	3	100
VäIH	8	11	5	35	27	14	100
S	7	7	4	39	22	21	100

Område	20 - 24 år
HFm	2
HFö	15
HG	10
NHV	5
VäIH	6
S	8

Tabell 3.6b Åldersgruppen 20-24 år i de olika populationerna 1984 (i procent)

I "matsalsgruppen" är andelen i åldersgruppen över 44 år markant låg i jämförelse med alla de andra populationerna. Det beror antagligen på att behovet av matservice är mindre i den åldersgruppen än i andra åldersgrupper; barnen har flyttat hemifrån, hushållsmedlemmarna äter ofta sitt lagade mål mat på arbetsplatsen. Pensionärerna som har behov av matservice har tillgång till den i servicehuset som ligger intill familjehotellet. Den höga andelen barn i skolåldern och äldre barn förklaras av att barnfamiljerna i "matsalsgruppen" som tidigare nämnts i stor utsträckning bor kvar i familjehotellet även när familjen växer eller barnen blir äldre och behöver eget rum. Den höga andelen barn i skolåldern och den låga andelen pensionärer har någon motsvarighet endast i sinähusområdet Hässelby Villastad, fast av helt andra orsaker. Där bor man i regel i stora hus med 4-5 eller to m fler rum, och behöver inte flytta när barnen behöver mer utrymme. Pensionärerna däremot vill eller orkar ofta inte bo kvar i stora villor.

Åldersfördelningen inom gruppen "övriga boende" skiljer sig inte markant från åldersfördelningen inom befolkningen i Hässelby Gård och Stockholm som helhet mer än på en punkt. I jämförelse med Hässelby Gård finns en tydlig förskjutning mellan åldersgrupperna 20-44 år och åldersgrupperna över 45 år mot den yngre åldersgruppen. Tendensen är densamma när man jämför med Vällingby-Hässelbyområdet som helhet och med Stockholms kommun som helhet.

De vuxna i gruppen "övriga boende" är alltså genomgående yngre än i Hässelby i övrigt och i kommunen i stort. Detta beror säkert till stor del på att hushållen i åldersgruppen i stor utsträckning är unga hushåll som bebor kokskåpslägenheterna i familjehotellet och svarar för en stor andel av in- och utflyttningarna. När man undersöker åldersgruppen 20-44 år särskilt visar det sig också att den utgör en betydligt större andel av sin population i gruppen "övriga boende" i familjehotellet än den utgör i de andra populationerna. Den är ungefär dubbelt så stor som i Vällingby-Hässelbyområdet och Stockholms kommun som helhet och 50 % större än i flerfamiljshusen i Hässelby Gård.

Andelen förskolebarn är lika stor i båda grupperna i familjehotellet. I absoluta tal uppgår till de till 42, medan daghemmet i huset har 40 platser.

Könsfördelning

Omr	20-44	45-64	65-	Tot
HFm				
Kv	61	52	78	60
Män	39	48	22	40
HFö				
Kv	50	61	51	53
Män	50	39	49	47

Tabell 3, 7 Hässelby Familjehotells vuxna befolkning fördelad på kön 1984 (i procent)

I "matsalsgruppen" är könsfördelningen någorlunda jämn endast i åldersgruppen 45-64 år. Eftersom gruppen är mycket liten är detta antagligen en ren tillfällighet. I de övriga åldersgrupperna är kvinnodominansen påtaglig, när det gäller åldersgruppen 20-44 år framför allt beroende på det stora antalet barnfamiljer med ensamföräldrar, där kvinnodominansen generellt är stor.

Att enförälderhushållen trivs och stannar kvar i kollektivhus är lätt att förstå. Om småbarnsfamiljer normalt blir socialt isolerade, blir ensamförälderhushållen dubbelt isolerade. I kollektivhuset blir möjligheterna större för ensamförälderhushållen att få kontakt med människor som de kan samarbeta med när det gäller barntillsyn och annat hushållsarbete så att de kan få en viss avlastning i det tyngsta vardagslivet. I kollektivhuset finns också fritidsverksamheter inom huset, vilket gör det möjligt för de ensamma föräldrarna att delta och lära känna nya människor. Det blir lättare att få barnpassning och de kan kila hem då och då om barnen lämnats ensamma hemma.

Pensionärgruppen bestod tidigare av ungefär lika många män som kvinnor, idag är det överskott på kvinnor eftersom flera av männen avlidit.

I gruppen "övriga boende" är könsfördelningen jämn utom i åldersgruppen 45-64 år. Någon förklaring till den ojämn könsfördelningen i gruppen har vi inte.

Socioekonomisk indelning

Tabell 3.8 Fördelning på socioekonomiska grupper i "matsalsgruppen" i Hässelby familjehotell, befolkningen i Hässelby Gård, Hässelby Villastad, Vällingby-Hässelbyområdet och Stockholms kommun som helhet 1984 (i procent)

Sysselsättning	HFm	HGx	HVx	VälH	S
Högre tjänstemän och företagare	4	9	35	16	15
Tjänstemän på mellannivå	47	14	31	18	15
Lägre tjänstemän	18	17	12	15	15
Facklärd arbetare	15	11	8	10	8
Ej facklärd arbetare	2	14	4	12	11
Pensionärer	8	27	10	23	29
Hemarbetande	0	1	0	1	1
Deltidsarbetande	0	0	0	0	0
Uppgift saknas	2	4	1	3	3

"Matsalsgruppen" i Hässelby familjehotell har en större andel "tjänstemän på mellannivå" än någon av de andra populationerna. Tillsammans med "högre tjänstemän" utgör de hälften av "matsalsgruppen". Endast Hässelby Villastad har en andel "tjänstemän på mellannivå" av samma storleksordning.

Även andelen "facklärd arbetare" är påtagligt större i "matsalsgruppen" än i de övriga populationerna. Endast grupperna "högre tjänstemän och företagare" och "ej facklärd arbetare" är tydligt underrepresenterade i "matsalsgruppen". Beträffande den senare gruppen kan den låga andelen möjligen förklaras av att man inte "känner sig hemma" i "matsalsgruppen" där det sociala umgänget präglas av homogeniteten ifråga om bakgrund och värderingar.

De kollektivt boende har alltså ofta högre utbildning av något slag. Detta gäller även pensionärerna. Många i "matsalsgruppen" har också byggt på sin utbildning medan de bott i familjehotellet. Flera har uttalat att den sociala miljön i familjehotellet och det stöd de fått av medhyresgäster i "matsalsgruppen" varit en viktig pådrivande faktor.

Den socioekonomiska indelningen kan ge intrycket att "matsalsgruppen" i Hässelby familjehotell är en mycket homogen grupp av i huvudsak tjänstemän och byråkrater. Spridningen på olika yrkesområden och på den privata och offentliga sektorn är emellertid stor i gruppen. För att ge en bild av denna spridning redovisas nedan en uppställning över de yrken och befattningar som medlemmarna i "matsalsgruppen" i familjehotellet representerar.

<u>Högre tjänstemän och företagare</u>	<u>Lägre tjänstmän</u>
apotekare	sekreterare
bankdirektör	terminaloperatör
konsult	förskollärare
marknadschef	kontorist
	informatör
<u>Tjänstemän på mellannivå</u>	undersköterska
läkare	postkassör
adjunkt	bokföringskontorist
1:e byråsekreterare	domstolssekreterare
psykolog	
gymnasielärare	<u>Facklärd arbetare</u>
marknadsförare	provare
försäljare	apotekstekniker
journalist	hemvårdare
mellanstadielärare	barnskötare
arkitekt	teletekniker
systemerare	snickare
behandlingsassistent	verktygsmakare
stadsplanerare	elektriker
redaktör	faktor
orderchef	typograf
ombudsman	behandlingsassistent
högskolelektor	
reklamkonsulent	<u>Ej facklärd arbetare</u>
byrådirektör	elevassistent
avdelningsingenjör	vårdbiträde
socialinspektör	
ekonom	<u>Pensionärer</u>
inredningsarkitekt	sekreterare
byråsekreterare	amanuens
filmtecknare	byråassistent
sjuksköterska	ämnslärare
laboratorieassistent	regissör
arbetsvägledare	skådespelare
dramapedagog	intendent
översättare	kartritäre
TV-producent	
vårdare	
psykoanalytiker	
psykoterapeut	
socialsekreterare	
kurator	
bibliotekarie	
skyddsassistent	
programmerare	

Inkomster

Tabell 3.9 Individinkomster i olika åldersgrupper och populationer, inkomstår 1982

Område		25 - 49	50 - 64	65 -
HFm	Män	105	94	77
	Kvinnor	80	115	70
	Totalt	90 1,3	103 0,8	72 1,1
HGx	Män	83	92	62
	Kvinnor	65	65	36
	Totalt	75 1,3	77 1,4	46 1,7
HVx	Män	122	129	75
	Kvinnor	68	72	36
	Totalt	94 1,8	102 1,8	53 2,1
S	Män	87	96	67
	Kvinnor	69	70	38
	Totalt	78 1,3	82 1,4	49 1,8

1,3 anger förhållandet mellan männens och kvinnornas inkomster i de olika åldersgrupperna och populationerna

I åldersgruppen 25-49 år har medlemmarna i "matsalsgruppen" i Hässelby familjehotell betydligt högre inkomster än invånarna i Hässelby Gård och i Stockholm som helhet. Av jämförelsepopulationerna har endast Hässelby Villastads invånare högre inkomster, 25 procent respektive 20 procent högre inkomster än invånarna i Hässelby Gård och Stockholm som helhet och ungefär 5 procent högre inkomster än medlemmarna i "matsalsgruppen" i familjehotellet.

I åldersgruppen 50-64 år är överensstämmelsen när det gäller inkomster-na nästan fullständig mellan "matsalsgruppen" i familjehotellet och Hässelby Villastads invånare.

I pensionärgruppen har "matsalsgruppen" i familjehotellet betydligt högre inkomster (50 procent) än de övriga populationerna, där inkomstskillnaderna i åldersgruppen är relativt små.

När det gäller inkomsterna fördelade på kön är fördelningen i åldersgruppen 25-49 år densamma i "matsalsgruppen" i familjehotellet som i Hässelby Gård och Stockholm som helhet; männens inkomster är i genomsnitt 30 procent högre än kvinnornas, medan skillnaden i Hässelby Villastad är 80 procent.

I åldersgruppen 50-64 år är proportionerna i stort sett omvända i "matsalsgruppen"; männen har 20 % lägre inkomster än kvinnorna. I de övriga populationerna är proportionerna ungefär desamma som i åldersgruppen 25-49 år.

Bland pensionärerna är inkomsterna nästan lika för män och kvinnor i "matsalsgruppen" i familjehotellet, medan skillnaderna mellan män och kvinnor är ännu mer uttalade i alla de övriga populationerna; männen har nästan dubbelt, i Hässelby Villastad mer än dubbelt så höga inkomster som kvinnorna.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de kollektivt boende i familjehotellet har relativt höga inkomster, men att inkomsterna i gruppen är något jämnare fördelade mellan män och kvinnor än i Stockholm i stort. Den höga inkomstnivån beror på att de kollektivt boende är människor med relativt hög utbildning. Inkomstskillnaderna inom gruppen är dock mycket stora. Den som tjänar mest är en man med 220.000 kronor i årsinkomst, den som tjänar minst är också en man med 22.000 kronor i årsinkomst.

En stor spännvidd mellan inkomsterna i kollektivhusen observerades också av Gunnar Åsvärn på sextiotalet, då servicen bedrevs som lönearbete av anställd personal och kostnaderna för den därför var proportionsvis mycket högre än den är i Hässelby familjehotell idag:

"Även om ... de boende i kollektivhusen i huvudsak räknas till de högre socialgrupperna, innebär inte detta att de i allmänhet kan betecknas som särskilt välsituerade. En femtedel av hushållen har visserligen årsinkomster över 30.000 kronor men en något större andel har årsinkomster, som understiger 10.000 kronor. Betydligt mer än en tredjedel av hushållen har inkomster om 10.000-20.000 kronor. Inkomstnivån bland kollektivhusets hyresgäster kan således inte anses ligga särskilt högt. I synnerhet bland de ensamboende kvinnorna ligger inkomsterna i stor utsträckning på en rätt låg nivå. Huvuddelen av de boende kommer inte över en inkomstnivå, som är rätt vanlig för betydande grupper av kroppsarbetare. Den ensidiga sociala sammansättningen kan således inte bero på att kollektivhusformen skulle ställa sig för dyr för dessa senare."

Med tanke på den stora andelen ensamförälderhushåll och på att de högsta inkomsterna ofta förekommer i hushåll med två förvärvsarbetande kan inkomstnivån i "matsalsgruppen" ändå inte betraktas som särskilt hög, generellt sett. Det finns heller inte några skäl till att enbart höginkomstagare skulle ha råd att bo kollektivt i familjehotellet; lägenhetshyrorna är obetydligt högre i familjehotellet än i andra flerfamiljshus i regionen och kostnaden för middagen i matsalen ungefär densamma som när middagen lagas i bostaden. Grovt förenklat kan medelinvånaren i kollektivet i familjehotellet beskrivas som en relativt högt utbildad kvinna i 35-45-årsåldern, som är tjänsteman på mellannivå med en årsinkomst på cirka 80.000 kronor år 1982. Hon är ensamförälder med ett eller två barn och flyttade till familjehotellet 1973.

De som inte deltar

De hyresgäster som inte deltar i den kollektiva mathållningen visar många olika förhållningssätt till huset.

För dem som flyttade in före 1976 på grund av att de inte hade någon bostad blev matsalen och allt övrigt som fanns i huset någonting man fick ta ställning till när man väl hade flyttat in. Några fann sig snabbt väl tillrätta och tog aktiv del i det kollektiva livet, andra upptäckte först så småningom fördelarna. Många valde dock att bara äta i matsalen och inte i övrigt delta i det som pågick i huset. Vid nedläggningen av restaurangen 1976 valde de att avstå från att delta i arbetet med mathållningen i hyresgästernas regi. De som flyttat in efter 1976 har flyttat till en vanlig lägenhet i ett vanligt hyreshus, oftast har de fått lägenheten via bostadsförmedlingen. Några av dem blev intresserade av det kollektiva livet i huset och började äta i matsalen och så småningom också delta i arbetslagen. De flesta bor dock i huset som i ett "vanligt" hyreshus.

Den goda grannkontakten

Huset har dock genom sin utformning och genom sin atmosfär av öppenhet gett möjligheter till ett gemenskapsliv för alla på "den goda grannkontak- tens" nivå.

"Jag tycker att även människor som inte har lust att delta i aktiviteterna ska ha rätt att bo här och ändå känna tryggheten. Man kan ju ändå känna tryggheten omkring sig även om man inte tar del av aktiviteterna."

"Även om man inte tar del i aktiviteterna kan det vara väldigt viktigt att man får del av den grannkontakten. Att folk morsar på en i trappen, vet nånting om en. Man tar korridoren in och då ser man människor, man känner igen ansikten och det är viktigt att man känner igen varann."

"Uffe som flyttade för en två, tre år sen - vi är goda vänner och håller ihop. Det är kanske mycket tack vare huset. Vi har ju känt varann nästan sen vi var embryon!"

Att gemenskapen existerar och upplevs även bland dem som inte deltar i mathållningen är väl omvittnat. Många säger att de trivs utmärkt och inte vill flytta - det finns något speciellt i huset som de inte vill mista.

Genom att kontinuerligt stöta på och möta samma människor i vardagen, blir man till slut trygg med dem och börjar umgås, inte i form av bjudningar utan på ett praktiskt plan, kanske man byter tjänster sinsemellan.

"Just för att man bor så här - även om man inte är med i det dagliga livet i matsalen - ser man folk, man träffar folk, man hälsar på folk och stöter på varann i korridoren. Jag bryr mig om folk i huset, men det behöver inte vara mer än att man morsar på nån. I vanliga hyreshus är det inte ens vanligt att man

morsar på varann. Jag vet att det finns hus där man inte känner sina grannar och då blir det mer att man hälsar för att vara artig. När jag hälsar på nån är det för att det är en kompis och inte för att vara artig."

"Jag tycker man hälsar mer på varann här. Barnen som leker utanför och i korridoren stannar man och pratar med lite och så där."

"Folk verkar umgås mer med varandra här än i höghus eller läghus i en förort i allmänhet. Käken som mina föräldrar bor i till exempel, en trevåningskåk i Bredäng, det är inte många som umgås med dom där. Jag har varit uppe hos några här, och då har jag sett att folk kommer och går hela tiden...sitter och pratar och tittar in och så där. Jag har lärt känna ett par i samma hus här. Jag går upp och dricker te hos dom ibland. Det är dom jag umgås med och den där tjejen jag tränar tillsammans med. Jag kan gå ner och snacka med henne ibland."

"Jag fick lägenheten här i huset genom mitt arbete, ett rum och koksåp och badrum. Och när jag hade flyttat in trivdes jag på en gång, trivdes väldigt bra. Det var nånting med atmosfären i huset som gjorde att jag trivdes, jag kan inte förklara riktigt varför. Jag trivdes i alla fall väldigt bra."

"Trots att jag inte deltar känner jag mej inte isolerad som i ett vanligt hyreshus."

"Jag vet inte vad som gör att det är en så trivsam atmosfär här, aktiviteterna i huset bidrar kanske. Jag vill inte gärna flytta från huset. Jag har till och med fått erbjudande om att flytta in till stan, men jag ville inte, trots att jag jobbar inne i stan."

De som tillhör den här gruppen har mer kontakter i familjehotellet än de skulle haft i ett vanligt flerfamiljshus. De går oftast korridorvägen till sina lägenheter och barnfamiljerna har barnen på daghemmet eller fritidshemmet. Också för denna grupp blir boendet mindre anonymt - även om man inte engagerar sig i husets aktiviteter.

"Det finns många människor som utnyttjar möjligheterna till kontakt fast dom kanske inte aktivt utnyttjar husets funktioner. Som min granne till exempel. Han blev änkeman i somras och har många kontakter med folk i huset och sitter inte helt allena. Och det tycker jag är viktigt. Men han har då inget som helst intresse av och inget gemensamt med den aktiva gruppen."

Man anser att det är bra att de gemensamma lokalerna och verksamheterna finns, och är gärna med och betalar hyran för lokalerna - för att man vet att man har tillgång till dem om och när man vill använda dem.

"Jag tycker att det är väldigt viktigt att de (gemensamma lokalerna) finns. Jag tycker att det är bra att det finns grejer i närheten. Det kanske kommer en dag när man vill göra nånting. Och man vet att det finns i huset och att man kan gå dit ifall man vill."

De som inte deltar i mathållningen vet ändå vad som händer i huset. Man läser Husnytt och tittar på anslagstavlor i korridoren och man vet vem man ska ringa till om man blir intresserad av att delta i någon aktivitet. Många är dessutom medlemmar i Nytt och Nöje, som 1985 hade cirka 220 vuxna medlemmar.

"Jag gick på informationsmöten när vi flyttade hit. Vi är med i Nytt och Nöje. Vi läser Husnytt som kommer i lådan och vill man ha reda på någonting kan man fråga någon som man vet är 'aktiv'."

Några använder sig tillfälligtvis - eller tänker använda sig - av de möjligheter till gemensamma aktiviteter som huset erbjuder utan att de därför anser sig vara "kollektivhusboende".

"Jag trivs bra här. Den där bastun, det finns inte i många hyreshus, det är en bra grej, Och om det behövs, om man blir intresserad, finns ju hobbylokaler till exempel."

"Jag tror att var och en kan ha glädje av huset på något sätt."

Daghemmet skapar kontakt

En speciell gemenskap uppstår kring daghemmet - många som inte äter i matsalen eller arbetar i mathållningen har berättat om hur föräldrar hjälper varandra, till exempel genom att ta hem barnen efter dagis. Många kontakter som utvecklats till umgänge och vänskap har etablerats den vägen. Inomhusförbindelserna gör det också lätt för barnen att gå hem till varandra och gör det möjligt för den förälder som behöver stanna kvar i stan att hämta sitt barn lite senare från någon kamrats lägenhet. Ibland sover barnen helt enkelt över hos varandra och gör sedan sällskap till daghemmet på morgonen.

"Innan min dotter började på dagis var det svårt, sen blev det mycket lättare. Hade jag inte fått in henne på dagis här, då hade jag nog inte haft så mycket kontakter."

"Vi har fruktansvärt svårt att tänka oss att flytta härifrån. Vi bor visserligen rätt trångt men det har ju att göra med den här tryggheten att ungarna har många kompisar, och att det finns många vuxna som känner ens barn. Det finns alltid möjlighet till kontakt - även om man inte utnyttjar den, så känns det som att man alltid har möjlighet att återuppta den om man vill. Det dröjde 1½ år innan vi fick daghemsp plats i familjehotellet. Då kom bägge barnen in på dagis. Tidigare hade jag plats på annat dagis. Dessförinnan kom vi inte in i den vardagliga gemenskapen i huset utan det skedde först genom barnen på dagis. Och barnen hade heller inga vänner i huset förrän då."

"Den mesta kontakten i huset för oss består i att barnen leker hemma hos varandra efter dagis. Och så ringar vi runt till varandra efter barnen vid matdags."

Varför deltar man inte?

Orsakerna till att man inte deltar i mathållningen varierar: ett av skälen är att man inte har tid, lust eller ork att engagera sig i ett åtagande man inte anser sig ha behov av.

"Nu hinner jag inte helt enkelt. Jag har ju inte varit där (i matsalen) på minst två år...det har inte blivit så. När jag flyttade hit gick jag dit, men jag vet inte riktigt varför jag slutade. Finns det plats för alla därnere? Det är ju bara att gå ner, men det är lite svårt faktiskt."

"Jag tycker inte om organisationen. För det första vill jag inte vara bunden av att stå där nere och laga mat och diska och jocka vissa tider i veckan - eller vad det nu är för intervall. Och dels sägs det, men det är kanske bara snack, att det är väldigt bullrigt där nere och att barnen för väsen. Och sånt där irriterar mej väldigt. Har man haft ungar och människor omkring sej ett helt liv vill man åtminstone kunna sitta i lugn och ro och äta och när vi höll till i den gamla matsalen var jag lite irriterad när föräldrarna lät barnen springa och leka bil och i den där stilen... och tjuta och skrika. Då fungerade ju den där barnmatsalen väldigt bra. Då slapp man ifrån de värsta slaskåldrarna."

"Egentligen har jag tid att delta i matsalen, rent objektivt. Varför jag inte äter därnere eller tar del av det är för att jag känner att jag inte orkar. Det blir för mycket engagemang, dels eftersom jag är i stort sett ensam om att ta hand om ungarna. Och sen har jag då jobbet och det som händer där. Och min mamma som har varit väldigt sjuk. Det blir för mycket rent psykologiskt...det är kanske en brist att jag inte orkar. Jag kanske kan komma igen när ungarna är lite större."

Att barnen behöver lugn och ro efter en intensiv "kollektiv" dag på daghemmet anges också som skäl till att en del aldrig börjat delta i matsalsarbetet.

"Jag tycker ungarna blir stökiga, dom behöver lugnas ner när dom varit på dagis och fritis. Helst ska dom bara vara hemma, men det är svårt, för dom vill leka en stund med kompisarna i korridoren och allt vad det är. Men jag tycker att dom helst bör vara hemma, för det blir för mycket för dom. Det funkar inte på det viset i matsalen att barnen äter med föräldrarna och sen går hem. Utan dom äter snabbt som attan och så lite som möjligt, och sen vill dom ut och leka med kompisarna - och det tycker inte jag är bra. Det är ingen matro heller."

De som vill komma in i arbetsgemenskapen - men inte vågar

Vetskapen om hur svårt det var och är att komma som ny till huset och försöka ta sig in i den etablerade gemenskapen har gjort att "matsalsgruppen" ökat ansträngningarna för att öppna leden och bjuda in de "nya"att

delta i mathällningen. Ändå räcker det ofta inte. Rädslan för att bli bortstött om man trots allt skulle försöka "ta sig in" är stark.

"Jag har fått kallelse (att äta i matsalen) nån gång, men jag törs inte gå ensam för jag känner ingen."

"Man känner sej så otrygg när man inte känner nån. Man är kanske rädd att man gör bort sej. Jag tror det är den största orsaken, det är säkert flera andra som tycker så också. Ibland är det en ren plåga att gå förbi matsalen och inte våga gå in...det luktar så härligt. Och det är billigt också."

Efter en fest i huset kunde man läsa följande insändare i hustidningen:

"Jag har bott i familjehotellet i 8½ år och varit betalande medlem i föreningen Nytt och Nöje under hela tiden. När NoN:s tidning dimper ner i brevlådan läser jag den med stor iver för att se om det finns något kul man kunde vara med på. Jag har många gånger gått förbi när det varit någon festlighet på gång, men jag har aldrig vågat gå in. Alla verkar känna varandra och på grund av att jag ej har småbarn har det inte funnits någon chans att få en naturlig kontakt genom dem. Redan under matsalstiden upplevde jag att man fick sitta ensam vid sitt bord med sin tallrik och titta på hur "alla andra" satt tillsammans.

I senaste numret av NoN-bladet såg jag dock min chans. Man inbjöd till dans med husbandet en fredagskväll. Tog mod till mig och gick ner till foajén, där jag kände igen många ansikten men ingen som jag känner personligen. Det kändes faktiskt nervöst. Jag försökte 'nicka' till några och satte mig på en stol. Där satt jag sedan en timme utan att någon sade ett ord till mig eller ens låtsades om min existens. Jo, det var någon som frågade mig hur mycket klockan var. Det kändes faktiskt hemskt. Nu vill jag fråga er som ingår i den s k 'maffian' (uttrycket kommer från andra hyresgäster som upplevt det samma som jag) hur man ska bära sig åt för att få deltaga i den gemenskap, som ni tydligen värnar om och propagerar så mycket för? Skulle man inte till exempel kunna ha en s k värd eller värdinna, som tar hand om 'nykomlingar' vid dylika tillställningar?

Om ni nu verkligen vill att alla ska deltaga i gemenskapen och att familjehotellet ska vara till för alla, oavsett civilstånd, kön och antal barn, får ni skärpa er!

Jag vore mycket tacksam att få synpunkter på det här och kanske även ett råd hur man ska bära sig åt för att våga göra ett nytt försök utan att behöva gå hem och känna 'gemenskapen' som ett hän och ensamheten ännu värre.

M.E. (Mor till två vuxna barn och mormor)

Ur Hus-Nytt nr 1:84.

Insändaren illustrerar tydligt den etablerade gemenskapens "baksida" - den tendens att sluta sig mot omvärlden som starka gruppbildningar automatiskt utvecklar. Det faktum att den här kvinnan skrev brevet och ställde frågan i stället för att dra sig tillbaka sårad och besviken är dock ett tecken på att lösningar är möjliga. Och kanske också ett bevis på att den etablerade gruppens slutenhet inte uppfattas som absolut ogenomtränglig.

Att skapa "öppningar" för växt och förnyelse är ett villkor för ett boendekollektivs fortlevnad. Det är en uppgift som kollektivet måste ta på sig och hitta en fungerande lösning på. För Hässelby familjehotells vidkommande är det särskilt svårt att hitta sådana lösningar eftersom huset inte behandlas som ett "officiellt" kollektivhus av bostadsförmedlingen. De som flyttar till familjehotellet rekryteras inte från kollektivhuskön utan från den vanliga bostadskön. Utgångsläget för kontakter med nyinflyttade blir därför dåligt. Dels blir andelen ointresserade som flyttar in stor, dels kan kontakten upplevas som påtvingad i stället för väntad och önskad.

Motståndare

Även om den allmänna inställningen till det kollektiva livet i familjehotellet bland dem som inte deltar i det stora hela förefaller pendla mellan passivt stöd och välvillig tolerans finns det en liten grupp som har en klart aggressiv hållning till de kollektiva aktiviteterna, framför allt då mathållningen. Denna inställning har under årens lopp yttrat sig i små men kännbara sabotagehandlingar, vandalisering, inbrott och stölder. Vid ett tillfälle stals till exempel alla bestick ur matsalen, vid ett annat stängdes en huvudströmbrytare av i köksutrymmena så att mat för tusentals kronor förstördes i frysar. Vid ett av inbrotten försvann dagboken med statistik över antalet ätande. Telefonledningarna avklippta upprepade gånger på svåråtkomliga ställen och systematiskt nerrivna matsedlar är andra exempel på protesthandlingar.

Någon förklaring till dessa händelser har inte gått att få - ingen har trätt fram och tagit på sig ansvaret för protesthandlingarna som ytterst riktar sig mot den kollektiva verksamheten i huset. Antagligen rör det sig om personer som uppfattar kollektivhuset med sitt iögonenfallande sociala liv som plågsamt att bo i. Rimligheten i antagandet styrks av att några som lämnat huset har angett just en stark utanförkänsla som skäl till att de flyttat från familjehotellet.

De som deltog under de första åren men hoppade av

Av dem som inte deltar i mathållningen nu finns det en grupp, vars uppfattningar om och förhållningssätt till huset är av särskilt intresse. Det är hyresgäster som bodde i familjehotellet 1976, somliga sedan slutet av sextiotalet, och som genast tog del i ansträngningarna att hålla igång mathållningen men som gav upp efter en tid. De illustrerar tydligt det ej konfliktfria skiftet från serviceboende till kollektivboende i Hässelby familjehotell. Gemensamt för dem är att de samtliga hade flyttat till ett hus med service, när de kom till familjehotellet, till skillnad från övriga grupper, där motiven för flyttning till familjehotellet varierat.

"Jag kom hit för matens skull, för servicen i allmänhet."

"Jag flyttade till ett servicehus, medvetet. Jag visste att matsalen fanns och jag ville slippa laga mat."

"Det var ett klart medvetet val. Vi var goda vänner

med en kvinna som bodde i huset, och vi hade ju sett hur huset fungerade när vi hälsade på henne. Vi tyckte att det verkade fint. Då fungerade 'servicen' och den ville vi gärna få. Jag jobbade mycket fackligt då och med ganska oregelbundna arbetstider."

"...men att vi ville hit var ingen tillfällighet. Min fru gick då på en mycket besvärlig utbildning som tog all tid och hon tyckte att hushållsarbetet då blev hemskt betungande. Pojken gick ju i skolan och hade också väldigt varierande tider, och då räknade vi ut att flytta hit, med matsalen och kupongsystemet, det skulle ju vara idealet. Vilket det visade sig vara också. För naturligtvis gick vi ju och åt tillsammans när det passade. Men var det så att vi hade väldigt underliga tider tog var och en sin kupong och gick ner bara. Och ingen disk, och ingen matlagning och mycket små inköp. Och dessutom fanns den där lilla servicebutiken därborta, så när man gick från matsalen inhandlade man då lite småsaker som behövdes till frukosten. Det var ju fullkomligt idealiskt. Och det som min fru upplevde nästan som allra bäst, det var ju när man hade gäster. Man kunde ordna med fin dukning och lite extra mat om så var och lite drycker. Det var det absolut förnämsta av alltihop... för vi flyttade alltså hit för att det var ett servicehus."

Några slutade efter ett par månader, andra fortsatte så länge man höll till i de egentliga restauranglokalerna. När värden lät avhysa hyresgästerna därifrån 1979 och mathållningen flyttades till foajén slutade de övriga i gruppen. Motiveringen var i allmänhet att man deltagit för att man trott på värdet av den gemensamma matsalen och att man "hjälpte till att hålla det hela igång" interimistiskt, i avvaktan på att en servicelösning skulle återuppstå, det vill säga att personal skulle ta hand om arbetet igen. När det 1979 stod helt klart att värden inte hade någon avsikt att återuppta restaurangdriften slutade de flesta. En del trodde också att det var farligt att reta värden genom att fortsätta - andra trodde det var olagligt.

"Det var ju så att matsalen stängdes på hösten -76. Då ställde min fru och jag upp. Vi lagade mat och jag körde diskmaskinen. Vi gjorde det i förhoppningen att vi då hjälpte till att hålla det hela igång tills en ny lösning skulle komma på något sätt. Vi hoppades alltså att få tillbaka servicen. Vi hade säkert hängt med lite till om det inte hade varit så olyckligt att vi någon gång i december åkte på en magsjukdom bägge två. Så vi var väldigt dåliga och det var inte tal om att gå ner och äta eller jobba. Och sedan kom juluppehållet och vi var bortresta i tre veckor. Och sedan blev det helt enkelt bara inte av. Och så var det rätt knepigt också. Man var ju slut precis efter att ha stått en hel kväll och kört diskmaskinen och blöt och dan och blaskig. Och när man har ett komplett kök så visar det sig att det är så enkelt att laga mat och diska själv när man bara är två. Så vi kom inte tillbaka, och sedan har tiden gått."

Deras uppfattning om dem som nu enträget fortsätter att laga mat tillsammans har lite olika tonlägen - några är beundrande medan andra

tycker att "det är så tillfälligt därefter" och markerar därmed att den i deras ögon näst intill illegala verksamheten är lite avskräckande. "Fast de är duktiga...", säger man också.

"Ja, jag beundrar dom. Jag har kopplat bort allt det där och känner bara 'att dom orkar'. Att bara jobba på med något som är ovisst, nee...."

Det finns också exempel på att människor som länge varit aktiva dragit sig ur - slutat äta i matsalen och slutat arbeta i arbetsgruppen. I de flesta fallen gäller det familjer som fått barn och som finner det svårt att förena familjeliv och kollektivt liv.

Barnens uppmärksamhet blir lätt splittrad i matsalen av att många människor rör sig i rummet och av att deras kompisar springer runt borden eller leker i korridoren utanför. Det är svårt att få den koncentration som behövs för att barnen ska kunna äta i lugn och ro, så följden blir ofta att föräldrarna i alla fall får laga till någon mat åt dem senare i den egna lägenheten. En del barn behöver också få vara ensamma med föräldrarna eller familjen vid middagsmålet efter intensiva dagar på daghemmet eller i skolan.

"Vi tyckte inte att det fungerade för oss, barnen åt inte, vi kom aldrig hem. Vi hann inte. Det passar väldigt bra för dom som har tonåringar, men inte när man har mindre barn. Vi hann inte med att jobba heller, och det är grymt."

"Jag slutade efter en semester då jag hade varit borta i 1½ månad...Plötsligt upptäckte jag att Ola var stor, och jag märkte att jag höll på att tappa kontakten med honom. Då bestämde vi att vi skulle laga mat och äta tillsammans varje dag. Det här hände samtidigt med skilsmässan. Jag hade inte tänkt på att den här situationen skulle uppstå. När vi gick till matsalen hamnade han bland sina jämnåriga och jag bland mina. Om det är någon period som är svår, så är det när barnen just blir vuxna, då är det viktigt att hålla kontakten med dom..."

Det finns alltid möjlighet att komma tillbaka när det inte längre råder någon motsättning mellan familj och kollektiv. En av fördelarna med ett kollektivhus av Hässelby familjehotells storlek är att kollektivet inte faller sönder för att några drar sig undan, för en period eller för gott.

H. Matsalens historia

"En individ som fräntagits möjligheten till revolt har endast förakt kvar".

Det här kapitlet börjar med nedläggningen av restaurangdriften i familjehotellet. Därefter beskrivs tiden efter det att hyresgästerna övertog ansvaret för den kollektiva mathållningen. Kapitlet avslutas med en beskrivning av hur arbetet är organiserat idag.

Restaurangdriften läggs ner

Inför hotet om att restaurangdriften skulle läggas ned bildades på sensommaren 1976 en informell grupp som kallade sig "Rädda-huset-gänget". I ett upprop efterlyste gruppen cirka 60 personer som var och en skulle arbeta med huset en kväll var tredje vecka. Och, stod det i uppropet "den kvällen kan du inte jobba över...den kvällen kan du inte ha tvättstugan osv. Om du inte kan är det lika bra att du säger ifrån nu, eftersom vi inte kan bygga upp verksamheten på halva ja eller nej." Vad som egentligen skulle göras var "Rädda-huset-gänget" inte riktigt klara över, men de avslutade sitt upprop med att säga att "vi måste fortsätta leva tillsammans...Kan vi kanske laga mat tillsammans...förslag finns. Kan vi utveckla dem?" Uppropet var det första embryot till den verksamhet och arbetsdelning som finns i matsalen än idag.

"Vi vill ha kvar vår restaurang"

— det kravet kommer från hyresgästerna i Hässelby familjehotell.

Vi vill ha kvar vår restaurang!
650 hyresgäster i Hässelby familjehotell står enade mot värdens, Olle Engquist AB, försöka att lägga ned kollektivhusets restaurang.

Det var stormöte i Hässelby igår kväll. Där beslöt hyresgästerna att eventuellt driva restaurangen i egen regi.

— Restaurangen är avgörande för den mänskliga gemenskapen i kvarteret. Utan den kan man inte tala om kollektivhus, säger Ingvar Thörnblom, ordförande i familjehotellets förening Nyttä och Nöje.

Vill man bo i Hässelby familjehotell är restaurangkuponger en obligatorisk kostnad vid sidan av hyran. Varje vuxen hyresgäst måste köpa ett kuponghäfte för 280 kronor i månaden.

"DE FLESTA VILL HA KVAR KUPONGERNA"

— Det här kan se ut som ett mattvång, säger Ingvar Thörnblom. Men faktum är att 90% av dem som bor här vill ha kvar kupongsystemet.

För en tid sedan fick de boende

i kollektivhuset besked från hyresvärdens, Olle Engquist AB, att restaurangen skulle läggas ned 1 oktober i år. De officiella skälen var ökade löne- och råvarukostnader och svårigheter att anställa yrkeskunnig personal.

Samtidigt meddelade värdens också att äldre hyreskontrakt från före 1970 skulle sägas upp för sk villkorsändring.

I de äldre kontrakten finns nämligen en klausul som säger att restaurangen är en rättighet som ingår i hyresvillkoren.

Det kan alltså bli juridisk sak av Olle Engquists nedläggningsplaner.

— I ett hyresmän om kontraktsändring kommer de som har de äldre kontrakten att bestrida ändringar, säger Ingvar Thörnblom.

Också i kollektivhuset i Marieberg, med 300 hyresgäster, vill värdens upphöra med restaurangen.

På Olle Engquist AB tänker man inte ta tillbaka beslutet att lägga ned restaurangen. VD David Berlin:

— Men däremot är vi villiga att medverka till att en entreprenör tar över restaurangen.

Pelle Jacobsson

Figur 4.1 KÄLLA: Aftonbladet, juni 1976

1976 Restaurangdriften lades ner torsdagen den 30 september 1976. Så här minns en av hyresgästerna den kvällen:

"Jag tror att dom flesta av oss inte riktigt kunde tro att matsalen faktiskt skulle stängas för gott. På den tiden var vi som bodde här ungefär som vilka hyresgäster som helst, bortsett från att vi var vana vid att umgås med varandra. Vi träffades i matsalen där man oftast satt familjevis, bland annat beroende på att dom flesta borden var avpassade för fyra, fem personer. Dom som inte hade familjer satt förstås ofta ensamma, men det hände också att man klämde ihop sej tillsammans med andra. Fast ändå, om jag jämför med nu, så levde vi då fortfarande ett ganska utpräglat familjeliv, även om vi som sagt åt bredvid andra.

Sista gången

Ja, så satt vi då där och åt för sista gången. Allt var som vanligt, dvs vi åt som vanligt. Men det låg något särskilt i luften, nästan som en feststämning. Eller förväntan. Det låter barockt, det kanske är rättare att säga att alla såg ut som om dom väntade på nåt särskilt. Maten var antagligen särskilt fin i alla fall, jag kommer inte ihåg vad det var. Kanske ägghalvor i förrätt med kaviar, sen kött, sås och potatis. Glass och kaffe? En riktig festmåltid säkert.

Maten tog slut på tallrikarna, servitriserna (för sådana hade vi som tog bort de tallrikar vi smutsade ner, och tog fram nytt när vi ätit upp) började plocka undan. Massor av folk som var rätt anonyma i huset, dvs inte deltog så mycket i gemensamma aktiviteter och fester, försvann hem precis som vanligt. Andra stod lite tveksamt vid dörren och sa att "ja, då får man väl gå då". Och så gick dom.

Personalfest

Personalen började på olika sätt visa att det var dags för oss övriga att gå. Till slut blev vi ombedda att gå, för personalen skulle ha en liten fest, sa dom. Det var ju deras sista arbetsdag tillsammans. Vad vi vet var alla uppsagda utom föreståndarinnan som erbjudits annan plats. Flera i personalen hade arbetat mycket länge i huset, en ända från början. Föreståndarinnan som var en korrekt och samlad kvinna, hade starkt ogillat att vi hyresgäster och restauranggäster inte lugnt hade funnit oss i att matsalen skulle stänga. Hon tyckte våra protester mot matpriser och stängning inte var nåt vi egentligen hade med att göra. Dessutom kände hon sej kanske personligen sårad i sin yrkesstolthet när vi hade föreslagit en förenklad matsedel samt att vi skulle kunna duka ut efter oss själva. Allt för att få ner priser och för att kunna minska personal - eftersom värden sa att det var däri driftsvårigheterna låg.

Irriterad stämning

Föreståndarinnan som **vissa** personer var **du** med, andra inte, cirkulerade runt i den nu ganska tomma matsalen och försökte tala om för oss att vi måste gå hem. Vi nekade och sa att vi ville stanna och diskutera hur vi skulle göra. Vi hade nu samlats vid några bord längst ner mot tegelväggen. Hur många kunde vi vara? 60?

Stämningen blev snabbt irriterad från personalens sida. Dom hade helt enkelt bråttom att få ut oss så att dom kunde sätta igång och festa. Flera av oss gick fram och pratade med dom, främst med fru P som vi alltid tyckt om, och försökte få igång ett samarbete mellan personalen och oss hyresgäster, mot värden. Vi var alla drabbade av beslutet att stänga, både vi som boende och dom som arbetande. Dom misste helt enkelt sina jobb. Men åratal's ojämlikhet blossade nu upp. Det hade alltid känts fånigt att bli uppsagd, och personalen tyckte nog vi grisdade ner rätt mycket. Den där "stilkänslan" som antagligen

Figur 4.2 TECKNING:Kalle Schmidt

fanns i huset från början, hade successivt luckrats upp under åren. Ursprungligen var det ganska välbärgade och väletablerade människor som bodde här. Som var vana att bli uppsagda. Alla hade sina givna platser - herre och slav. Det var på ett sätt lättare då. Personalen var van att passa upp trevliga, väluppfostrade, välutbildade och till och med en del kända människor. Jag tror att det började gnissla i huset

och matsalen när folk började ifrågasätta dessa roller. Nytt folk kom hit, fortfarande ganska välutbildade, men nu mer "radikala". Folk som tyckte det var besvärande att bli uppassade. Folk som ville tycka, och "lägga sej i" matsalens skötsel - och husets. Allt det där gjorde antagligen personalen mer och mer osäker och latent ganska aggressiva mot oss.

Glåpord

Stängningskvällen blossade denna aggressivitet ut för fullt. Föreståndarinnan hade stort inflytande över personalgruppen och hon hade en längre tid varit öppet aggressiv mot dom av oss som lagt sig i matsalsdriften. Ja, så besvärliga hade vi varit, att värden och hon, nu inte längre **orkade** med oss, utan måste stänga matsalen för att få vila ut.

Minuterna gick, glåpord slängdes från personalen mot oss. Jag har inget minne av att vi på något sätt var aggressiva tillbaka. Men det var en upprörd stämning. Det var otäckt att sitta där och liksom bli en hatad grupp. Så småningom började personalen i alla fall duka sitt festbord, men föreståndarinnan satt instängd i sitt kontor och var ledsen.

Ny omgång glåpord från personalen, som nu antagligen kände sej fruktansvärt klämda mellan sin lojalitet till föreståndarinnan, önskan att få ha sin fest, att vi skulle gå, att dom inte skulle behöva sluta...! Hur kunde vi vara så fruktansvärt okänsliga att vi nu tänkte helt och hållet FÖRSTÖRA deras fest?! Medlingsförsök från vår sida, där personer som ansåg sej ha ett bra förhållande till föreståndarinnan kilade emellan.

Pressen ökar

Nu började vi känna oss ganska pressade. Jag höll matkorgen i famnen och försökte se ut som om jag höll med personalen, samtidigt som jag höll med oss. På den tiden var jag, precis som de flesta av oss - och av personalen - van att lyda. Utan att ifrågasätta. Jag brukade inte ifrågasätta saker direkt, jag kunde kanske gnälla eller till och med protestera, men att fortsätta och protestera, att stanna kvar fast vi inte "fick", det var en pärs. Och så svårt att klara av när hela personalgruppen vände sej mot oss i öppen ilska. Jag hade aldrig varit med om nåt liknande. Jag blev helt enkelt rädd. Och många med mej. Folk smet iväg hem när pressen blev för stor, dom bara slank iväg plötsligt.

Irritationen steg, stämningen blev upphetsad, personalen satt med ryggen mot oss och försökte spela fest, med blommor, vin och tacktal. Då och då demonstrerande mot oss. En man som "alltid" bott i

huset, alltid haft goda förbindelser med personalen och föreståndarinnan, som till och med firat bröllop en gång i matsalen, ställde sej upp på sin stol och åskade tystnad: 'Kära personal. Vi tycker om er, vi har alltid tyckt om er, vi vill faktiskt inte er personligen något ont. Vi vill inte förstöra er fest, men ni måste förstå att vi måste stanna här tills vi har kommit på nån lösning...' Sen hann han inte längre förrän personalen blev alldeles för provocerade och började ropa i munnen på varann mot oss: 'Ni vill förstöra vår fest...'

Från anarki till handling

Stämningen var laddad och det var full anarki i vår grupp. Vi hade ingen handlingslinje, rösterna var upprörda. En hyresgäst tog till orda, fruktansvärt upprörd. En korrekt, hygglig person, som nu verkade vara på gränsen till desperation. Han näst intill skrek och uppmanade oss alla att ta vårt förnuft till fånga. Han ville mer eller mindre tvinga oss ut ur matsalen. Sa att vi var galna om vi stannade kvar, att vi **måste** visa lite hänsyn. Mycket upprörd gick han så ut själv, och några som inte orkade längre gick med. Hur många kunde vi vara kvar? 30-40? Så försökte vi komma överens om hur vi skulle handla. En del tyckte vi skulle gå ut, lämna matsalen och inte förstöra festen. Andra försökte säga att visst var det synd om personalen med sin förstörda fest, men menade att vi **inte** kunde ta hänsyn till det ändå, eftersom det hela handlade om en helt annan sak, nämligen vår sista möjlighet att få tillgång till matsalen. Flera föreslog att vi väl kunde gå ut och **sen** ta upp förhandlingar om att få använda matsalen. Upprörda röster menade att om vi **en gång** lämnade matsalen skulle vi **aldrig** ha en chans att komma igen."

Efter häftiga diskussioner och påtryckningar från hyresgästerna fick de till slut löfte om att få matsalsnycklarna. Men fastighetsbolaget ville först göra en inventering, tills vidare fick de endast nyckeln till festväningen. De lämnade matsalen - men inte för gott.

Matsalsstängningen innebar en stor förändring för alla som bodde i familjehotellet. De flesta åt i matsalen (istället för att ta hem mat) och hade ett mer eller mindre djupt förhållande till personalen och till övriga som åt där. Åtminstone hade man sett samma människor varje dag - och det var en trygghet. Den tryggheten togs nu abrupt bort.

"Jag reagerade med rädsla och sorg. Och också över att mista kvinnorna i personalen som tagit hand om mej när jag var liten. Det fanns speciellt en, fru P, jag älskade henne - fast hon kunde vara sträng också. Och vid avskedsmiddagen kramade vi om henne. Hon och dom andra miste ju en arbetsplats. Jag kände ingen kampglädje då, vi visste ju inte hur det skulle gå. Och man visste inte vad som var lagligt eller olagligt."

"Det var jobbigt, det kändes jättesvårt, allt var så ovisst. Man var rädd för att huset skulle bli tyst och stängt, ungefär som det var på somrarna när restaurangen stängde i fyra veckor. Då såg man inte en människa. Man tänkte att så får det bara inte bli."

"Det var hotfullt. Det kändes som ett allvarligt ingrepp i vårt familjeliv. En känsla av utsatthet. Någon kunde göra något som ingrep kraftigt i mitt privatliv."

"Jag blev skrämmd, förvirrad och lite rädd...Det innebar ju inte bara stängning av matsalen, utan av gemenskapen. Matsalen blev en symbol för det hela."

Kyckling och hälleflundra

Redan dagen efter stängningen kunde familjehotellets hyresgäster äta middag i festvåningen. En person ur "Rädda-huset-gänget" hade ordnat med mathämtning från en kvartersrestaurang. Den första dagen med mat i egen regi köptes 135 portioner färdiglagad kyckling och hälleflunda in för 1.282;50, det vill säga cirka 9;50 per portion. Stämningen var optimistisk. En av hyresgästerna lämnade ut maten och i förrummet satt en annan och tog betalt. Någon i "Rädda-huset-gänget" hade köpt en flaska sherry för att fira dagen och ur den flaskan fick vissa personer ta sig ett litet glas. En viss irritation uppstod när några undrade över på vilket sätt man skulle gjort sig bemärkt för att få smaka. Det här var ett av de tidiga incitament som visade var det kunde uppstå spänningar och samarbets-svårigheter i framtiden.

I fortsättningen kom en matsedel från kvartersrestaurangen för varje kommande vecka. På den fick var och en boka vilka dagar man skulle äta och vilket matalternativ man önskade. Två dagar i förväg måste man boka. Varje morgon skulle sedan någon företagsam person från familjehotellet ringa upp restaurangen och beställa önskat antal portioner. Det var inte alltid alldeles klart vem som egentligen skulle ringa och beställa. Ibland ringde ingen, eftersom alla trodde att någon annan redan ringt. Andra gånger ringde flera upp och beställde. Personalen på kvartersrestaurangen var dock överseende med denna något oupplärade organisation. Varje eftermiddag levererades maten färdiglagad och förpackad portionsvis i aluminiumformar. En chaufför körde ut beställningen som någon måste stå och passa vid den låsta porten på framsidan för att ta emot. En dag den första veckan blev det full panik när ingen chaufför syntes till och klockan närmade sig middagsdags. Cirka hundra personer hade beställt mat och vankade hungriga omkring i korridorerna. På restaurangen kunde de endast bekräfta att mat och chaufför åkt iväg för länge sedan. Så småningom dök den stressade chauffören upp - en trafikolycka med stockning som följd hade stoppat honom. Och hyresgästerna började ana att de gett sig in i något som de kanske inte helt insett vidden av.

Sämre service

De första dagarna övertygade alla varandra om att maten var god. Efter några dagar stod det dock klart att den inte var god. Till en del berodde det på att aluminiumformarna skulle värmas i ugnen och det blev kanske lite si och så med uppvärmningen. Inte heller var det så roligt att äta ur

en form, med ett kladdigt, halvt nedtryckt lock som skulle petas av först. På detta stadium gav en del människor upp och slutade äta i matsalen. Dessutom var det krångligt med förbeställningssystemet. Man måste veta **vilka** dagar i veckan man skulle vara hemma och **vilken** mat man då ville äta.

"Tiden efter stängningen kändes det som att gå på gungfly. Man fick trampa oerhört försiktigt för att inte kliva fel gentemot värden och dom andra i huset. Varje middag var ett helvete. Avvaktande rädsla och dåligt lagad mat den allra första tiden innan vi hittade några former för att hitta tillbaka till någon slags trygghet."

En vecka efter restaurangnedläggningen fick ordföranden i Nyttä och Nöje kvittera ut matsalsnycklarna och hyresgästerna kunde åter ta matsalen i besittning. Nu dock under helt andra förhållanden än när anställd personal ansvarade för rutinerna. Ansvarat låg nu på hyresgästerna. Till den första middagen i den "riktiga" matsalen beställdes 74 portioner gulasch och 24 portioner kraftströmming.

Bakslag

På ett husmöte som hölls samma kväll skulle alla hyresgäster enas om en fortsatt handlinglinje samtidigt som de måste lägga upp en plan för det rent praktiska arbetet. Varje dag skulle mat fram till cirka 100 personer. Någon skulle värma och servera maten, någon skulle diska, någon skulle torka av bord och någon skulle ta betalt. På mötet meddelade kontaktkommittén att hyresnämnden samma dag beslutat att hyresvärden **fick** upphöra med restaurangdriften. Motiveringen var att de tagit hänsyn till de hyresgäster som **inte** var intresserade av en gemensam restaurang. Det var ett bakslag och knappast väntat. Besvikelsen var stor. Ändå beslöt hyresgästerna att fortsätta äta gemensamt och att matsalen inte skulle få vara stängd en enda vardag. Efter den första besvikelsen tog kamplusten överhanden och det blev mycket prat om praktiska ting. Allt arbete med förhandlingar och eventuella överklaganden hänsköts till husets kontaktkommitté. Problemet med att få fram mat varje dag var i stället något som alla kunde delta i. Det var ett tungt maskineri som skulle dras igång. De flesta yrkesarbetade, hade ont om tid och kom hem sent på kvällarna. Nu måste tiden plötsligt räcka till för att utföra arbete som andra dittills gjort för hyresgästerna.

Listor cirkulerade där man kunde anteckna sig för om man kunde rycka in på något sätt. Högst upp på en lista stod: "Jag vill gärna vara med och hjälpa till med matservicen någon kväll i månaden". På en annan lista stod: "Människor som vill ställa upp i köket". 57 personer skrev på.

Arbetet i matsalen var roligt och det var en utmaning att få det hela att fungera. De flesta kastade sig in i arbetet med liv och lust fulla av tillförsikt inför framtiden.

"Jag var med från första stund när vi tog över matsalen. Jag var med för att det var så fantastiskt roligt, det var ju så spännande att vi skulle ta över och hur det skulle organiseras. Det var oerhört stimulerande hela den perioden."

Med tillgång till matsalen och ett ordentligt kök blev det möjligt att byta matleverantör. Folk erkände att maten i aluminiumformarna inte var så rolig. Många hade undersökt olika alternativ och det diskuterades hit och

dit, allt från att laga maten själva till att köpa färdiga "SAS-brickor". Till slut bestämdes det att man skulle pröva alternativet med färdiglagad mat från en stor restaurang. Maten skulle levereras i kantiner med sallad och okokt potatis separat. I mitten av oktober gjordes så den första beställningen därifrån på 100 matportioner. Notan är ställd på "Kollektivhusets Familjehotell" - en kanske symptomatisk sammanblandning av olika begrepp. I inköp kostade maten 5:50 eller 6:50 per portion. Till detta kom sedan moms. Gick den totala beställningen under 100 portioner tillkom en transportavgift på 40 kronor. Det beslöts att en middag skulle kosta 10 kronor per vuxen och 5 kronor per barn. Detta skulle också täcka kostnader för mat, kaffe, smör, hårt bröd och ost samt hushållspapper, ljus, städmaterial och diskmedel. Genom att hyresgästerna inte tog något betalt för det egna arbetet blev det nu betydligt billigare att äta i matsalen. Cirka 30 procent mot tidigare i fastighetsbolagets regi, då det kostade 14 kronor per vuxen (1976).

Problem dök upp och måste lösas. Fastighetsbolaget hade sagt upp matsalens abonnemang på sophämtning och telefon. Hur skulle det lösas? Det beslöts att soporna skulle delas upp i vanliga plastpåsar och slängas av matgästerna i ordinarie sopnedkast när de gick hem från matsalen. Det sågs som ett rimligt förfarande eftersom varje hushåll fick motsvarande mängd mindre sopor. Telefon beställdes för nytt abonnemang i Nyttä och Nöjes namn.

Välvilliga supportrar

Inte alla i huset hade insett att det skett stora förändringar när det gällde matservicen. Alla visste naturligtvis att man inte längre var "tvungen" att köpa matkuponger, men alla såg också att det trots allt pågick en verksamhet i matsalen. Om det sedan var anställd personal eller några andra som höll på, var kanske inte så betydelsefullt. En dag ringde en dam i huset och ville beställa begravningsmiddag i matsalen. En nära anhörig hade omkommit i en olycka och hon var uppriven och ledsen. Tidigare hade man kunnat ringa och be om särskilda arrangemang. Då dukades det nere vid bassängen med vit eller pastellfärgad duk, ljus och blommor. Man kunde äta dagens mat eller beställa något extra. Mot extra ersättning kunde man dessutom få serveringshjälp.

Damen som ringde hörde inte till dem som åt eller arbetade i matsalen sedan hyresgästerna själva tagit över. Men när hon behövde hjälp gjorde hon som hon alltid gjort tidigare - ringde till matsalen. Några av hyresgästerna lovade hjälpa henne med allt och ordna mat och servering. En del tyckte det var fel att ställa upp, att man inte borde hålla på med sådant. Det hade varit skillnad om hon till exempel hört till dem som åt i matsalen eller åtminstone brydde sig om den, menade de. Hon var en dam som hade det gott ställt och var van att köpa sig tjänster. Men nu hade hon det svårt. Löftet stod kvar och hon fick sin middag. Förrätt beställdes särskilt, huvudrätt blev samma som alla andra åt den dagen. Vin till maten tog damen med sig själv, borddukar hämtades hos henne någon dag innan. Blommor inköptes för att dekorera bordet med och för att det skulle bli så fint som möjligt. Middagen avlöpte väl, men flera av de ordinarie ätarna irriterades av att det satt ett helt bord med människor som lät sig passas upp.

På ett sätt hade kritikerna rätt. De hjälpsamma hyresgästerna hade trott att familjen skulle börja äta i matsalen efter detta. Men så blev det inte. De köpte en tjänst och "försvann". Men kanske det hela ändå gav dem ett positivt intryck av hur ett kollektivhus kan fungera.

Nr 9920

RESTAURANG VÄSTBERGA AB

Västberga allé 5 - 126 30 Hägersten - Kontor Västberga tel. 19 98 00
 Huvudkontor tel. 99 34 00 - Beställning tel. 99 16 03-04, Centralkök tel. 99 50 70
 Restaurang och festvåning tel. 19 89 80
 VÄSTBERGA GRILLHORNEN tel. 19 89 23
 ÅRSTABAREN tel. 81 43 68 - MÖLLERBAREN tel. 91 81 14

Föresändes till

Kulleråkersbyns Familjebatal

Nr 1046

RESTAURANG VÄSTBERGA AB

Västberga allé 5 - 126 30 Hägersten - Kontor 99 34 00
 Beställning tel. 99 16 04, Centralkök 99 16 03
 Restaurang och festvåning tel. 19 89 80
 RESTAURANG ROSENLUND tel. 84 83 21 ÅRSTABAREN tel. 81 43 68
 VÄSTBERGA GRILLHORNEN tel. 19 89 23 MÖLLERBAREN tel. 91 81 14

Föresändes till

*Hässelby Familjebatal***RESTAURANG VÄSTBERGA AB**

Västberga allé 5 - 126 30 Hägersten - Kontor Västberga tel. 19 98 00
 Huvudkontor tel. 99 34 00 - Beställning tel. 99 16 03-04, Centralkök tel. 99 50 70
 Restaurang och festvåning tel. 19 89 80
 VÄSTBERGA GRILLHORNEN tel. 19 89 23
 ÅRSTABAREN tel. 81 43 68 - MÖLLERBAREN tel. 91 81 14

Föresändes till

Hässelby Familjebatal

Nr 2657

RESTAURANG VÄSTBERGA AB

Västberga allé 5 - 126 30 Hägersten - Kontor Västberga tel. 19 98 00
 Huvudkontor tel. 99 34 00 - Beställning tel. 99 16 03-04, Centralkök tel. 99 50 70
 Restaurang och festvåning tel. 19 89 80
 VÄSTBERGA GRILLHORNEN tel. 19 89 23
 ÅRSTABAREN tel. 81 43 68 - MÖLLERBAREN tel. 91 81 14

Föresändes till

*Hässelby Familjebatal**Matlösen**1192,25-**Varus moms 118,40**48*

Ovanstående emottagit erkännes

HÄGERSTEN den *1, 2 1977**g Restaurang Västberga AB*

Figur 4.3 Under det första året köpte hyresgästerna färdiglagad mat från restaurang. Följesedlarna hade många "olika mottagare..."

Jul

Under den gamla matsalstiden var det alltid stor högtid vid julen med julbord. Hyresgästerna fick äta i omgångar eftersom alla inte fick rum samtidigt. Köerna till julbordet slingrade sig genom korridorerna. Alla var finklädde, det var frisyrier, sammetsklänningar och en doft av parfym. När den första "egna" matsalsjulen närmade sig skulle det också vara lite festligt. Som vanligt diskuterades det mycket och matleverantören hade många olika alternativ att erbjuda. Valet föll på ett bord där så gott som allt fanns med av traditionell julmat. Över 200 personer kom och åt av julmaten. Stämningen var hög och inte en ledig stol fanns att uppbringa. Succén var given och trots att det var ovana personer som organiserat det hela flöt arbetet bra och alla fick rikligt av julmaten. Julmiddagen fick dock ett tragikomiskt slut. Till julbordet hörde ett grilljerat grishuvud med äpple i munnen. Huvudet tronade mitt på julbordet och efter middagen var det så gott som bara det kvar. Pappersdukarna slogs om huvudet och någon kastade det i sopnedkastet i köket. Det vill säga det som såg ut som ett sopnedkast - i verkligheten var det ett tvättnedkast. Den luckan tejpades sedan över när det upptäcktes att några slängde ner sopor där. Men att även grishuvudet var där - det visste ingen. Inte förrän en obehaglig lukt började sprida sig nere i källaren. En kväll när stämningen var god tog några personer mod till sig och sa att nu, nu skulle de ta hand om de "instängda" soporna. Utrymmet var låst, men med hjälp av en stålkam gick dörren upp. Där låg huvudet samt diverse annat. Efter avslutat arbete kom sopröjarna upp tämligen bleka. Matleverantören var heller inte glad. Längre efterlyste han det försvunna grishuvudet. Det var nämligen ett "vandringshuvud" som skulle användas till såsongens alla övriga julbord. När huvudet äntligen återfanns var det inte i det skick att det gick att använda - dessutom var julen sedan länge över.

Pensionärerna rycker in

Maten från restaurangen kom nu med bil varje dag vid 15-16-tiden till lastbryggan på matsalshusets baksida. Den första tiden var det några av husets pensionärer som passade bilen och låste upp dörrarna till lastbryggan och till köket. Det blev opraktiskt i längden och därför tillverkades kopior av matsalsnycklarna så att chauffören kunde få egen nyckel och själv lasta in matkantinerna i hissen direkt från lastbryggan. Därifrån åkte han upp i köket och ställde in den färdiglagade maten i kylrummen medan salladen och den okokta potatisen fick stå framme. Sedan skulle potatisen kokas, maten värmas på hällarna eller i ugnarna och ställas i värmebad tills de första ätande kom. Allt detta gick egentligen ganska snabbt; problemet var att hällarna och ugnarna tog så lång tid att värma upp att någon skulle behöva sätta på dem redan vid 15-tiden för att allt skulle bli klart i tid. Här kom pensionärerna återigen till hjälp. Två äldre herrar som brukade sitta tillsammans och äta, erbjöd sig att sätta på ugnar och spisar varje dag. Den ena såg mycket dåligt och hade bara ledsyn och den andra hade en arm som inte var brukbar. På något sätt stöttade och hjälpte de varandra och trevade sig varje dag fram till knappar och rattar i det stora köket.

Entusiastiska arbetare

För allt arbete som skulle göras skrev frivilliga hyresgäster upp sig på listor. Det hela gick bra, det fanns gott om arbetskraft och alla var entusiastiska. Efter några veckor började det dock bli ganska oordnat. Arbetsuppgifterna behövde vara klarare med ordentligt uppjorda gränser

Figur 4.4 Pensionärerna gjorde en viktig insats när hyresgästerna övertog mathållningen.

för vad var och en skulle göra. De första veckorna vimlade det också av folk i köket, därefter började det tunnas ut.

På kvällarna efter maten, pratades det hit och dit. Om hur man skulle arbeta, om hur många man skulle vara och om vad varje arbetspass skulle omfatta. Diskussionerna utmynnade i ett arbetsschema där varje dag delades upp i fem arbetspass. Där stod hur länge varje person skulle arbeta, men inte med vad. Ett arbetsschema för 14 dagar sattes upp på en anslagstavla inne i matsalen och där kunde alla själva fylla i när de kunde arbeta. På det första arbetsschemat (1976) fanns 20 olika namn. Efter fem år (1981) var 15 av dessa fortfarande aktiva i matsalsarbetet, det vill säga tre fjärdedelar. Det är en siffra som fortfarande gäller för gruppen aktiva i förhållande till den aktiva gruppen då.

Efter ett tag dök ett nytt problem upp: Man skrev upp sig för en viss dag men när dagen kom blev man kanske bortbjuden, arbetade över, skulle på klassmöte, blev sjuk eller liknande. Och så strök man sig på listan i all tysthet. En del ringde till matsalen så sent som samma dag de egentligen skulle ha arbetat, och meddelade förhinder. Resultatet blev en tom plats och dubbelt så arbetsamt för dem som fick ta över. Det här med frivilligt arbete på kvällarna; att planera in det, att komma ihåg att skriva upp sig, att komma ihåg dag och tid när det var dags, att komma ihåg att hålla den kvällen "ren" osv, det var ett helt nytt sätt att planera på för de flesta.

Ett annat problem var osäkerheten. Varje fredag sattes kommande veckas arbetsschema upp. Men på fredagen orkade inte så många planera för matsalsarbete i veckan därpå. På fredagsmiddagen ville de flesta prata, skratta, koppla av och kanske dricka vin. Ofta blev det därför dåligt med namn på listan och särskilt drabbades då måndagarna.

Ett tredje problem var att om en dag inte blev fulltecknad blev det så mycket arbetsammare för de övriga. Ingen hade heller lust att skriva sitt

namn på en dag där det verkade dåligt med folk eftersom man då riskerade att få arbeta mer eller mindre ensam. Det fick till följd att en del dagar blev helt tomma. När dagen kom måste ändå någon eller några göra arbetet - om mathållningen skulle fortsätta.

Klyftan vidgas

1977

Kring årsskiftet 1977 hade det gått så långt att en del höll på att arbeta "ihjäl" sig, medan andra hade konstant dåligt samvete för att de arbetade för lite. Klyftan mellan de båda grupperna vidgades. På ett husmöte beslöts det att problemet skulle lösas genom att olika personer skulle utses som veckoansvariga för matsalsarbetet. Den veckoansvarige skulle då se till att hans/hennes vecka fylldes upp av arbetsvilliga. Många trodde detta skulle innebära en lösning på den dåliga arbetsdisciplinen, medan en del ansåg att man på så vis endast skulle skjuta upp insikten om att **alla** måste ta lika stor del av arbetet och ansvaret. En utsedd "ansvarsperson" skulle inte ensam behöva dra lasset, menade de.

Den veckoansvarige fick ett tungt arbete, visade det sig. Han/hon skulle se till att arbetsschemat blev ifyllt. Blev det inte ifyllt på samtliga pass måste den ansvarige rycka in själv. Systemet fungerade fram till slutet av sommaren 1977. Under dessa 32 veckor var det endast nio personer som åtog sig arbetet som veckoansvarig. Någon lösning på problemet med den ojämnna arbetsdelningen innebar systemet alltså inte. Tvärtom. I stort sett samma personer som redan tidigare arbetat för mycket fortsatte nu att göra det - men inom ramen för ett system som många uppfattade som bra, eftersom ansvarsfrågan var löst.

Systemet med en veckoansvarig person dog så småningom ut. Utan att något formellt beslut fattades skrev ingen veckoansvarig upp sig på arbetsschemat efter mitten av augusti 1977. Veckoansvarigerutan gapade tom i ett halvår tills någon konsekvent började stryka över den med blyerts.

Nya värvas

1977

När den första tidens osäkerhet var över och det praktiska arbetet flöt någorlunda, började flera av dem som åt i matsalen fundera över vilka som inte åt. Ungefär 250 personer åt där mer eller mindre regelbundet. Men de övriga 300, hur skulle man få med dem i verksamheten? Matsalen och verksamheten där fick inte bli avskild från husets övriga liv, ansåg de. Det fick inte bli något som några höll på med och som andra såg sig utestängda från.

Frågan togs upp på ett husmöte. På mötet beslöts att samtliga i huset skulle få information om vad som pågick. Ett anslag skulle sättas upp med matsalens öppettider och kupongpriser. Dessutom skulle alla i huset få ett brev i brevlådan. Där skulle stå hur arbetet i matsalen bedrevs samtidigt som alla skulle inbjudas att komma dit - utan att för den skull omedelbart känna sig förpliktade att arbeta. I brevet som sedan delades ut fanns också en veckomatsedel och så stod det att en kontaktperson skulle komma inom den närmaste tiden för att svara på frågor och eventuellt sälja kuponger till matsalen.

På husmötet var det några som trodde att en förklaring till att folk inte kom till matsalen var att de visste att det "krävdes" att man skulle arbeta i köket om man skulle äta. Det var ett engagemang som kanske inte alla

var beredda att ställa upp på, menade de. Dessutom var köket stort med okända maskiner och mat skulle fram till hundra personer varje dag. Även det kunde verka avskräckande, trodde de.

För att göra det lättare för dem som var osäkra på om de skulle klara arbetet i restaurangköket beslöts det att ett praktikantpass skulle införas på schemat. Praktikantpasset skulle inte vara tidsbundet utan praktikanter skulle kunna prya vid den tid som passade dem bäst. Ungefär samma grupperingar uppstod som vid beslutet om veckoansvarig. Den grupp som röstade för att införa en veckoansvarig var ungefär samma grupp som nu ville satsa på ett praktikantpass. Motståndarna ansåg att ett särskilt praktikantpass var onödigt eftersom alla hjälpte varandra oavsett man var praktikant eller ej. De trodde också att införandet av ett så lösligt arbetspass, där man kunde komma och gå som man ville - på samma sätt som införandet av en veckoansvarig - skulle fördröja insikten om att var och en måste ta ansvar för att vissa, bestämda arbetsuppgifter också blev gjorda.

Praktikantpasset infördes på schemat och fanns kvar där som eget pass i åtta månader. Under dessa cirka 175 praktikantpass var det totalt 16 pass som 12 praktikanter antecknat sig för. För tre av dem blev praktikantpasset en inkörsport till fortsatt deltagande i matsalsarbetet.

Informella beslut

Husmöten ordnades om det var något viktigt som skulle beslutas. Men problemen som dök upp till vardags måste det också beslutas om. Det kunde gälla sådant som arbetspassens längd, vad som skulle ingå i respektive pass, hur diskmaskinen skulle skötas, vem som skulle laga allt som gick sönder, vilka som åt i matsalen och hur man skulle få fler människor att delta. Så till exempel diskuterade en grupp - den grupp som varit tveksam till om praktikantpasset fyllde någon funktion när det gällde att få med nya i matsalen - ofta vart de personer tagit vägen som varit med i matsalsarbetet från början men som sedan mer eller mindre försvunnit. Varför hade de slutat? Och varför hade andra aldrig kommit med? Samtidigt som husmötena beslöt om praktikantpass för att få fler till matsalen, fördes alltså en parallell, informell diskussion om hur man skulle kunna gå tillväga. Ett personligt prat med i första hand alla dem som gett upp ganska snart, trodde denna grupp skulle vara bäst. Det hela resulterade i att två personer under ett par månaders tid på eget initiativ arrangerade samtal i mindre grupper där personer som var aktiva i matsalsarbetet pratade med sådana som inte var aktiva.

En del ägnade mer tid än andra åt att efter maten sitta och diskutera och analysera sådana här frågor sinsemellan. Så gott som varje dag satt en grupp personer kvar i matsalen och diskuterade. På det sättet blev en mindre grupp väl insatt i alla frågor och i hur arbetet fungerade. På husmöten gick denna grupp ofta ut hårt i diskussioner och tyckte många gånger att det var självklart hur en viss fråga borde lösas. En fråga som de kanske diskuterat igenom många gånger, men som var ny och inte så självklar för andra. De som stod utanför denna grupp anklagade gruppen för att vara "en klick" som styrde huset. "Klicken" uppfattade inte sig själva så. De menade att vem som helst kunde stanna kvar i matsalen och delta i diskussionerna. En förklaring till att inte så många var pigga på det trodde "klicken" berodde på att de som stannade kvar sist i matsalen också fick göra en massa arbete som ingen gjort. Till exempel diska när inga diskare fanns, tömma sopor, leta upp folk till nästa dags tomma arbetspass osv. Naturligtvis resulterade alla diskussioner och allt praktiskt arbete i att "klicken" blev trygga med varandra. Faktum var att de också

bestämde en massa saker ganska självväldigt.

"Alla stora, principiellt viktiga beslut har fattats på husmöten. På husmötena har det ibland varit mycket, ibland lite folk. Många beslut har reellt fattats av en liten grupp och formellt av husmötet. Rätt mycket har det röstats om, till exempel nuvarande organisation av mathållningen. Där fanns det klart olika läger. Men dom enda beslut som har överlevt är dom som har haft anslutning hos majoriteten. Att kupa igenom någonting är knappast möjligt, inte heller att driva igenom någonting verkligen viktigt mot en tyst majoritet. Däremot finns det nog exempel på frågor där dom som skaffat sig bästa kunskaperna, kontakterna och insikten osv, kan driva på mot ett gemensamt beslut som ligger tvärtemot vad man trodde tidigare. Frågan om bostadsrätt till exempel, som kom upp år efter år, röstades ner för att den inte stöddes av dom som hade störst pondus."

Haltande system

Det blev allt arbetsammare att få systemet med total valfrihet att fungera. Det var stora svårigheter med att få arbetsschemat ifyllt ordentligt. På fredagarna efter middagen gick några personer igenom de föregående veckornas arbetsschema för att se vilka som arbetat. Så tog de nästa veckas arbetsschema och såg efter vilka pass som stod tomma. Sedan började ett knepigt och påfrestande arbete. De som inte arbetat på ett tag ringdes upp på porttelefonen för att lockas till arbete. Det var ett trist och tidsödande arbete och kallt och dragigt i porten där centralporttelefonen hängde. Den som ringde upp kände sig som en slavdrivare och den som svarade kände sig skyldig. Det var obehagligt för båda parter.

"Systemet var inte bra, det gjorde att man kunde smita. Det väckte både smitaren och polisen inom mej. Att arbeta för mycket - då sätter man sej på andra. Att arbeta för lite - då utnyttjar man andra."

"Vi hade scheman som man själv skulle fylla i. Det var alltför många som gled för lätt bort. Jag själv kände, när jag såg luckorna på schemat, ett väldigt tvång, 'Nu måste jag göra något'. Det är mycket bättre att veta att den och den dagen tjänstgör jag."

"Systemet var inte särskilt bra. Allt flöt - det var för liten grupp som hade för stort ansvar. Just det att en del skulle gå och be andra om att de skulle arbeta, det var svårt."

1977 Aterigen blev läget ohållbart och det var dags för nytt husmöte. Det var uppenbart att arbetet inte fungerade tillfredsställande. Många arbetspass stod obemannade och alldeles för få personer arbetade alldeles för mycket. Det hela resulterade i att det togs husmötesbeslut på vissa förändringar när det gällde matsalsarbetet:

- o Arbetsschema skulle sättas upp för fyra veckor i taget. Det skulle göra det lättare att få överblick så att man kunde planera i god tid.

- o Städning infördes som ordinarie arbetspass.
- o Kuponghäfte infördes. Ett häfte innehöll 15 kuponger à 10 kronor styck gilt för vuxna och 5 kronor för barn. Häftet hade obegränsad giltighetstid (i fastighetsbolagets regi var de månadsbundna).
- o Förhandsbeställningen togs bort för dem som köpte häften.

Äta men inte arbeta

1977 På våren 1977 fick alla i huset en tidning i brevlådan som hette Matsalsnytt. Den var producerad av en formellt tillsatt "matsalsgrupp" och informerade om läget i matsalen. Nya ätare inbjöds till lockpris med formuleringen "Det är inget som hindrar att du utnyttjar matsalen även om du ej kan delta i köksjobbet. Det viktigaste är att vi blir fler middagsgäster".

Bakom formuleringen låg många och hetsiga diskussioner. En grupp ansåg att viktigast av allt var att fler människor i huset blev intresserade av att delta i matsalen. Det där med arbete skulle man tills vidare tala tyst om. En annan grupp kände sig klivna till att locka med fler människor utan att tala om att man också borde arbeta om man skulle äta. De ansåg att det redan var alldeles för många som deltog genom att äta utan att arbeta. Å andra sidan var det viktigt att fler verkligen utnyttjade matsalen. Men kunde man bara locka folk genom att säga att man slapp arbeta? Skulle man inte kunna vända på det hela och i stället locka med att erbjuda möjligheten att delta i gemensamt arbete, undrade de. Om detta rådde det delade meningar. För många var arbete lika med plikt och tvång. För andra ett nytt sätt att umgås på.

Mat från råvaror

Så kom den första sommaren i egen regi. Att helt stänga och åka iväg på semester verkade oklokt. Risken fanns att hyresgästerna då skulle mista lokalerna. Alltså beslöt de att hålla öppet som vanligt. Men att beställa mat från restaurangen under sommaren, det var orealistiskt med tanke på att så pass få var hemma. Två sommarlediga personer erbjöd sig då att laga mat direkt från råvaror. Inköpen skötte de med ett lånat kort från en grossist och för transporter fick de låna privatbilar inom huset. Ibland fick de också hjälp av en hyresgäst som var taxichaufför. Det var inte många som var hemma och åt under sommaren, kanske ett trettiotal per dag, men tack vare att matsalen kunde hållas öppen dog inte verksamheten ut. Matlagningen gav också nya och nyttiga erfarenheter som kom väl till pass vid den fortsatta planeringen.

När hösten kom stod hyresgästerna inför en ny situation. Skulle de börja beställa mat från restaurangen igen, eller kunde de fortsätta laga mat själva? Alla hade upptäckt hur mycket godare maten blev om den var hemlagad och det kändes svårt att gå tillbaka till färdiglagat. Dessutom var det roligare att stå för allt själva. Vid ett husmöte diskuterades dessa frågor. Alla tyckte det skulle vara fantastiskt om hyresgästerna kunde laga maten själva, men när terminerna började skulle det bli fler ätande igen. Skulle de klara det? Det kändes osäkert att själva stå för allt. Alla inköp och all tillredning. Matlagarna måste dessutom börja redan vid 15-tiden varje dag. Skulle det finnas tillräckligt med folk som kunde det? Det fanns det, visade det sig. Två personer som hade börjat studera och därför

kunde disponera sin tid själva, bildade stommen i en grupp som för övrigt bestod av mer tillfälliga matlagare.

I samband med att hyresgästerna beslöt sig för att fortsätta att laga mat själva gjordes ett nytt arbetsschema med nya arbetstider. Praktikantpasset föll bort och in kom ett serveringspass istället. Den personen skulle se till att mat fylldes på, att maten räckte och att det såg prydligt ut kring matkärlen. Nu fanns det sex arbetande personer för varje dag: två för matlagning, en för kassa, en för servering och två för diskning. Maten kostade fortfarande 10 kronor för vuxna och 5 kronor för barn, inklusive sallad, smör, bröd och ost samt kaffe.

Roligt arbeta tillsammans

Matsalsnytt 3 delades ut på hösten 1977. Där berättade matsalsgruppen om de nya arbetstiderna samt att hyresgästerna börjat laga mat själva. En ny linje när det gällde att få med nya ätande, hade också inträtt i gruppen. Man talade inte om arbetet i matsalen som något avskräckande, snarare tvärtom. Nu pratade man om arbetet som något som var roligt:

"Eftersom vi lagar maten själva nu blir den både godare och nyttigare. Det blir jobbigare men matlagningsspasset är ju den roligaste delen av arbetet...Man kan naturligtvis vara flera om ett arbetspass så att man också kan hinna ha det trevligt tillsammans i arbetslaget."

Faktum var att det ännu, efter ett år i egen regi, gick på kryckor med en mycket haltande arbetsorganisation. Fortfarande gjorde för få för mycket. Dessutom var det många unga och friska personer (cirka 20) som åt utan att arbeta. Ett oroande tecken var också att allt fler arbetspass stod helt tomma. Kring jultiden 1976/77 var alla arbetspass besatta under en åttaveckorsperiod. Under en åttaveckorsperiod ett år senare var 38 av 240 arbetspass tomma! Vid det laget visste säkert de flesta att det inte skulle behöva vara så. Mellan 100-150 personer av de ätande var vuxna friska, ickepensionärer och arbetsföra.

Fastare planering

Ett nytt husmöte ordnades för att försöka komma tillrätta med hur arbetet skulle kunna organiseras. Vissa konkreta beslut togs, till exempel när det gällde matkuponger, priset och vem som skulle betala vad. Matpriset höjdes från 10 till 12 kronor per vuxen person och hälften för barn. Barn bestämdes på mötet, var barn mellan 5 och 12 år och skulle då betala med en barnkupong, oavsett om de åt mycket eller litet. Barn upp till 5 år åt gratis. När man fyllde 13 år var det dags att betala med vuxenkupong.

När det gällde arbetsdelningen var det svårare att komma till beslut. Efter mycket diskuterande beslöt mötet att utse en "matplaneringsgrupp" som skulle ta hand om dessa frågor. Av den försiktiga formuleringen i mötesprotokollet kan man uttyda att ämnet var brännbart:

"Vi diskuterade möjligheten att få en lite fastare planering av matsalsdriften. Frivilliga erbjöd sig att försöka hitta en form för detta under februari och

mars. Förhoppningsvis kan vi då få ett schema för matsalssysslorna som omfattar en längre tidsperiod än nu. Det är då lättare att planera för sin arbetsinsats".

Matplaneringsgruppen arbetade snabbt och snart hade alla som brukade äta i matsalen en personlig skrivelse i brevlådan. På den stod i klartext exakt vad som fordrades av var och en i fråga om arbetsinsatser för att matsalstriften skulle kunna fortsätta. Det var en skrivelse som i sin rättframhet fick många att reagera kraftigt.

Det går inte

Hässelby Familjehotell 13.1.1978

i längden att hålla igång matsalen om inte alla som utnyttjar den och kan hjälpa till också gör det regelbundet.

På senaste tiden har det varit så, att en del jobbat väldigt mycket (en gång i veckan eller mer) och en del väldigt lite (en gång i månaden eller mindre).

Efter en genomgång av gamla arbetscheman visar det sig att under en två-månadersperiod har de som jobbat mest gjort upp till 8 arbetspass. Bara 1/3 har kommit upp till 4 pass, som borde vara en normalinsats under den tiden. 2/3 gör alltså inte sin andel.

Vi har räknat ut att vi är minst 75 som borde kunna jobba (pensionärer, ensamma föräldrar med små barn och de som är förhindrade av hälsoskäl oräknade). Alla vi 75 måste ställa upp på ett arbetspass (om 2,5 tim) av något slag varannan vecka för att arbetsbelastningen på var och en ska bli rimlig och uthärdlig och rättvis. Viktiga arbetsuppgifter utöver mathanteringen, som kan utföras av dem som absolut inte kan jobba på de ordinarie arbetspassen finns förtecknade på anslagstavlan i matsalen. Där finns också anteckningslista. De jobben kan göras på andra tider och dagar än det ordinarie matsalsjobbet, t.ex. på lördagar eller söndagar. Stämningen av matsalen och köket är ett sånt jobb, som görs varje söndag kl 17. - Om vi alltså gör ett arbetspass varannan vecka betyder det att vi i genomsnitt jobbar 15 minuter om dan för att få middag i matsalen.

För att underlätta jobbet kommer vi att dela ut ett instruktionshäfte om matsalsjobbet och de andra jobben till var och en, så att vi vet vad som ingår i de olika arbetspassen. Du kan hämta ett ex. i kassan senast 28 jan.

Vi måste bestämma oss för att betrakta jobbet i matsalen som en lika viktig bit i vårt dagliga liv som jobbet, studierna, dagis och skolan. Vi måste pricka in matsalsjobbet i schemat över fasta engagemang och låta våra fritidsaktiviteter komma därefter - om vi ska kunna hålla igång matsalen.

Matplaneringsgruppen (som bildades vid husmötet den 10 jan) gör nu upp arbetscheman för 3 veckor i taget med början den 30 jan. för att vi alla ska få chansen att långtidsplanera, vilket kommer att spara mycket tid på sikt. Att ragga folk till de olika arbetspassen från dag till dag, som vi hållit på med länge, tar nämligen alldeles för mycket av våra resurser och ork, och belastar orättvist dem som jobbar regelbundet, som då ofta måste rycka in själva eftersom det är svårt att få tag i folk på kort varsel.

Ett sätt att hitta tider att teckna sig för på arbetschemat är att utgå från de dagar och tider vi absolut inte kan p.g.a. jobbet, i stället för att vi som hittills utgår från livets allmänna oöverskånelighet och omöjligheten att överblicka fritiden ens en vecka i taget. Om vi alltså tecknar oss för tider då vi vet att vi inte är förhindrade i det ögonblick vi skriver, kan vi byta med någon eller leta upp en ersättare om det dyker upp något livsviktigt, i efterhand. Men vi måste skaffa ersättare själv när vi får förhinder, vi får inte som vi brukat bara stryka vårt namn och lita på att någon annan fixar det. Det drabbar alltid orättvist någon som redan har fullt upp själv.

3-veckorsschemat kommer att sitta på anslagstavlan i matsalen fr.o.m. måndagen den 16 jan. Alla har möjlighet att under veckan - fram till fredagen den 20 jan. - själv välja tider (i princip 4 pass per vuxen) eller lämna in den här lappen påtecknad på baksidan (i kassan) med skil till förhinder att jobba helt eller delvis. Veckan därpå kommer planeringsgruppen att fylla listan (om de händelsevis inte är fulltecknad) med dem som inte tecknat sig och som inte lämnat skil till förhinder att jobba på matlagningsspassen. Om du vill fråga om något med anledning av det här papperet kan du kontakta undertecknad eller någon annan i planeringsgruppen: Lucia Briones, Ingrid Gerdin, Margareta Erlandsson, Margareta Jansson, Ingrid Luterkort eller Yngve Säfström.

Matplaneringsgruppen gm Bertil Olsson

Figur 4.5 Många blev upprörda över denna skrivelse.

Det sista stycket, om att man skriftligt skulle uppge skäl till varför man var förhindrad att arbeta i matsalen, uppfattades som särskilt provocerande. En person som ätit troget under hela matsalstiden i egen regi, men som inte deltagit i arbetet, blev så ilsken att han ringde och meddelade att han aldrig mer skulle sätta sin fot i matsalen. En annan person sa att alla i matsalen var kommunister och maten kommunistmat (ibland stod Kinäfläsk eller Röd fiskgryta på matsedeln). En tredje person tyckte att det serverades "kommunistkryddad" mat. En kvinna ansåg att det var obehagligt med "registreringen", som hon kallade det, och tyckte inte hon hade anledning att ställa upp på det. Huset sjöd av upprörda stämmor.

Det hela lugnade ner sig efter ett tag och ett åttaveckorsschema kom upp på anslagstavlan. Det fylldes i ganska ordentligt, folk stod där med sina fickalmanackor och försökte få sina liv och tider att stämma och räkna till. Att man skulle lämna en skriftlig förklaring till varför man eventuellt inte kunde arbeta i matsalen, det blev aldrig något som fullföljdes.

Tiden gick och arbetet i matsalen gick ömsom bra, ömsom dåligt. Efter varje uppryckning och efter varje husmöte fungerade det hela bra ett tag, sedan återföll allt i sina vanliga, ganska oordnade gängor. Fortfarande fanns många arbetsuppgifter utöver de schemalagda. Dit hörde tryckning av veckoschema, uppsättning, nedtagning och arkivering av matsedel, inköpsplanering och inköp, inventering, kupongtillverkning och ekonomisk planering. Allt detta måste göras och gjordes också. Det var ofta, men inte alltid, som dessa arbetsuppgifter utfördes av dem som också hade vanliga schemalagda arbetspass.

Rykten

1978 En ny sommar (1978) närmade sig. Varje sommar utbröt (och utbryter) en oro i huset. Hittills har alla obehagliga meddelanden från fastighetsbolaget kommit just under somrarna. Då är verksamheten i huset sårbar, många är på semester och utspridda över hela landet. Det blir av praktiska skäl svårt att kommunicera. Inför denna sommar florerade dessutom flera rykten. Ett sa att elektriciteten skulle stängas av i kök och matsal (hyresgästerna hade blivit tillsagda av fastighetsbolaget att tömma frysarna). Ett annat rykte sa att fastighetsbolaget skulle byta lås på matsalsdörrarna. Helst av allt ville hyresgästerna, precis som de flesta andra människor, ha ledigt ett tag och slippa alla bekymmer. Innan de tog ledigt måste de ändå kalla till ett nytt husmöte för att diskutera sommaren.

På husmötet beslöts att man skulle försöka hålla matsalen öppen även den sommaren. Dessutom gjordes det upp en lista med namn och telefonnummer på alla personer som var på semester. Alla skulle kunna nås om det plötsligt inträffade något. Men sommaren kom och gick och ingen befarad "ny stängning" av matsalen inträffade. Inte heller stängdes elektriciteten av.

När hösten kom kändes matsalsarbetet tungt. Många var trötta efter två års kämpande och tyckte att arbetet borde löpa av sig självt. Men det gjorde det inte. Samma problem kvarstod - för få människor drog ett för tungt lass. Klyftan mellan den alltmer högljudda grupp som krävde att folk skulle ställa upp solidariskt på lika villkor när det gällde matsalsarbetet och den grupp som hävdade att arbetet var frivilligt och att var och en själv fick bedöma hur mycket arbete han/hon skulle göra, växte alltmer. På kvällarna satt den så kallade "klickern" kvar och pratade och diskuterade. Varför fortsatte allt att fungera så haltande? Varför ställde inte friska personer upp och gjorde sin arbetsinsats en gång

Tid/PERSON	Måndag	Tisdag 30/11-76
PERSON 1 kl. 16 ³⁰ -20 ⁰⁰	Namn: <u>Anders Sandvick</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>Bertil Sandvick</u> Husnr: 45 Tfn:
PERSON 2 kl. 16 ⁴⁵ -19 ⁴⁵	Namn: <u>Birgitta Sandvick</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>Gunnel Appelblad</u> Husnr: 47A Tfn: 88926
PERSON 3 kl. 16 ⁴⁵ -19 ⁴⁵	Namn: <u>Arvid Thorslund</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>Torbjörn Östergren</u> Husnr: Tfn:
PERSON 4 kl. 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	Namn: <u>Greger Bachög</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>Jörgen Wiklund</u> Husnr: 63A Tfn: 370
PERSON 5 kl. 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	Namn: <u>Stig Leanders</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>Knut Sandvick</u> Husnr: Tfn:
	Onsdag 1/12	Torsdag 2/12
1 kl. 16 ³⁰ -20 ⁰⁰	Namn: <u>Annika Wikström</u> Husnr: 697A Tfn: 729	Namn: <u>Bo Sundvall</u> Husnr: Tfn:
2 kl. 16 ⁴⁵ -19 ⁴⁵	Namn: <u>...</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>Olle Wiklund</u> Husnr: Tfn: 878
3 kl. 16 ⁴⁵ -19 ⁴⁵	Namn: <u>...</u> Husnr: Tfn: 5	Namn: <u>...</u> Husnr: 63B Tfn: 878
4 kl. 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	Namn: <u>Stig Björkmark</u> Husnr: Tfn:	Namn: <u>...</u> Husnr: Tfn:
5 kl. 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	Namn: <u>H. Björkmark</u> Husnr: 697B Tfn: 388532	Namn: <u>...</u> Husnr: Tfn: 878
	Fredag 3/12	
1 kl. 16 ³⁰ -20 ⁰⁰	Namn: <u>...</u> Husnr: 697A Tfn:	<p>Var snällt och texta Ditt namn och skriv husnummer och telefonnummer, så vi kan nå Dig om det behövs!</p> <p>CPB</p>
2 kl. 16 ⁴⁵ -19 ⁴⁵	Namn: <u>Gunnel Wiklund</u> Husnr: Tfn:	
3 kl. 16 ⁴⁵ -19 ⁴⁵	Namn: <u>Tomas Ladberg</u> Husnr: 47A Tfn: 895782	
4 kl. 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	Namn: <u>Bertil Sandvick</u> Husnr: Tfn:	
5 kl. 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	Namn: <u>Susanne Thorslund</u> Husnr: 63A Tfn: 878592	

VECKOSCHEMA för arbete i köket 18/7 - 22/7-77
 Veckoansvarig: husnr: porttel: tel:

TID/PERSON	Måndag 18/7	Tisdag 19/7
Matlagning kl 16 ³⁰ -19 ⁰⁰	1 Namn: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:
Matlagning kl 17 ⁰⁰ -19 ⁴⁵	2 Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:
Kassa kl 17 ³⁰ -19 ³⁰	3 Namn: <u>Bert Thorslund</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Diskning kl 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	4 Namn: <u>Torgny Wiklund</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Diskning kl 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	5 Namn: <u>Yngve Wiklund</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Praktikant	Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:
	Onsdag 20/7	Torsdag 21/7
Matlagning kl 16 ³⁰ -19 ⁰⁰	1 Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:
Matlagning kl 17 ⁰⁰ -19 ⁴⁵	2 Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:
Kassa kl 17 ³⁰ -19 ³⁰	3 Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>Tage Wiklund</u> Husnr: Porttel: Tel:
Diskning kl 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	4 Namn: <u>Jörgen Wiklund</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Diskning kl 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	5 Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Praktikant	Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:
	Fredag 22/7	Söndag 23/7
Matlagning kl 16 ³⁰ -19 ⁰⁰	1 Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Matlagning kl 17 ⁰⁰ -19 ⁴⁵	2 Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Kassa kl 17 ³⁰ -19 ³⁰	3 Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Diskning kl 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	4 Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Diskning kl 18 ³⁰ -21 ⁰⁰	5 Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:	Namn: <u>...</u> Husnr: Porttel: Tel:
Praktikant	Namn: Husnr: Porttel: Tel:	Namn: Husnr: Porttel: Tel:

Figur 4.6 a,b Det var gott om frivillig arbetskraft det första året som hyresgästerna skötte mathållningen. Med tiden blev det allt svårare att få arbets-schemana ifyllda.

varannan vecka? Alla visste i princip att det var vad som fordrades för att det hela skulle gå runt - men ändå inte. Och de personer som bara åt då och då. Var det rimligt att andra med sitt arbete höll matsalen igång för att de skulle kunna utnyttja den vid behov? Var det rimligt att var och en själv bedömde hur ofta man kunde/orkade eller ville arbeta i matsalen?

Alarmerande ökning

Under en åttaveckorsperiod 1978 stod 51 av 240 arbetspass tomma (1976 var det 0, 1977 var det 38)! En alarmerande ökning alltså - och då ska man hålla i minnet hur otroligt krångligt, trist och arbetsamt det blev så fort ett enda pass stod tomt. Måndagar och fredagar var de dagar som drabbades värst. I förhållande till det stora antalet ätande på fredagarna (cirka 120 personer) var det verkligen arbetsamt att råka ut för att bli ensam diskare då. Av de åtta fredagarna under den undersökta perioden, var det så mycket som fem fredagar där det saknades en diskare och fem där serverare saknades. I stort sett satt då endast en person i kassan medan den andre skulle klara av allt annat, till exempel fylla på mat, bröd, ost, smör, bestick, glas, tallrikar, ta ut all disk i köket på en vagn, sköta diskmaskinen, diska grovdisken...

I sin helhet var situationen besvärlig. En känsla av hopplöshet och handlingsförlamning hotade att ta över. Efter långa diskussioner, främst i "klicken", enades man om att ett sista, allvarligt försök måste göras för att få situationen att vända. En diskussion om arbetsdelningen måste återigen tas upp. Men "klicken" visste också att ett traditionellt husmöte knappast var det rätta forumet. Tillräckligt många möten hade hållits utan att det gått att komma tillrätta med problemet. Ofta var det också samma "säkra" personer som yttrade sig på möten medan andra alltid satt tysta. Endast cirka en tredjedel av dem som gick på husmötena brukade själva yttra sig. I detta läge var det oacceptabelt.

"Det var en klick på ett tiotal personer - det var väl dom som dominerade totalt. Sen var det då enstaka som kom med frågor, men dom som förde ordet och ledde det hela, det var en grupp på tio personer. Det var praktiskt taget alltid samma personer."

"Det var alltid en grupp som var aktiv, det var inte hela kollektivet. Som alltid i en grupp som verkar sammanhållen tar man bort möjligheterna för en del andra att vara med och yttra sej. En del vågar inte heller yttra sej."

Det var absolut nödvändigt att varenda människa som någon gång brukade äta i matsalen också skulle få en chans att yttra sig och diskutera sina åsikter tillsammans med andra. Detta skulle bara gå i en liten grupp, ansåg "klicken." Den lilla gruppen var en förutsättning för att även ovana eller blyga personer skulle våga uttala sig.

Ungefär 130 vuxna personer brukade äta i matsalen. De delades in i 13 olika smågrupper med en ansvarig för varje smågrupp. Idén med diskussioner i smågrupper förankrades hos alla smågruppsansvariga som i sin tur fick i uppgift att samla sina smågrupper för att diskutera igenom matsalsdriften och arbetsdelningen. Som diskussionsunderlag fick varje grupp en tre sidor lång skrivelse med förslag till hur arbetet skulle kunna organiseras. En otrolig aktivitet bröt ut. I korridorerna sprang folk till eller från möten och alla diskuterade samma sak. Ingen lämnades utanför och allas åsikter var värdefulla. Diskussionerna skulle protokollföras för

att redovisas på ett stort husmöte. Det var uppiggande med all aktivitet och den hemska känslan av handlingsförlamning försvann.

Frivillighet - tvång

På det husmöte som sedan följde presenterades en sammanfattning av smågruppsdiskussionerna. Det stod helt klart att någon form av organiserat "matlag" ville alla grupper ha samtidigt som man var ense om att ätande också förpliktade till en viss arbetsinsats. Äntligen på väg mot en lösning.

Men så hände något. En av de ytterst få personer som inte deltagit i smågruppsdiskussionerna reagerade häftigt mot att det skulle införas "tvång" att arbeta i matsalen och pläderade i stället för "frivillighet" - det vill säga total valfrihet - som funnits i tre år. Det hela utmynnade i ett stort gräl där två grupper stod mot varandra; de som pläderade för "tvång" och de som pläderade för "frivillighet". Alltså samma konflikt som mer eller mindre tydligt funnits under hela den tid hyresgästerna själva skött matsalsdriften. De olyckliga formuleringarna "tvång" kontra "frivillighet" fördes in i debatten och låste positionerna. Diskussionen var tillbaka vid utgångspunkten och det enda beslut mötet kunde ta var att smågrupperna skulle träffas igen för att diskutera frågan med utgångspunkt från husmötesprotokollet. Därefter skulle det bli nytt husmöte. Grälet refererades försiktigt i mötesprotokollet:

"NN uttryckte motvilja mot tvång i matsalsfrågan och ansåg ej att matlag borde bildas på tvångspremissor."

Smågrupperna träffades alltså återigen. Situationen var förvirrad, smågrupperna visste inte riktigt vad de skulle diskutera, och det blev inte lättare av att två personer plötsligt dök upp med egna skriftliga förslag på hur arbetsdelningen skulle kunna lösas. Det ena förslaget gick i stort sett ut på att matsalen skulle vara öppen för alla och ingen skulle "skrämmas" bort. Arbetet skulle man kunna köpa sig fri från. Om man arbetade fick man matkupongpriset sänkt - arbetade man inte fick man betala fullt pris.

Det andra förslaget gick ut på att fasta arbetslag skulle bildas för varje dag. Förutom de fasta arbetslagen skulle det finnas ett lag med personer som inte kunde binda sig för fast dag men som kunde hjälpa till med annat. Slutligen skulle det finnas ett lag med reserver. Förslaget om de fasta arbetslagen utarbetades av den person som pläderade för "icke-tvång." Det förslaget gick dock längre i "tvång" än vad många av "tvångsanshängarna" någonsin förespråkade. Att förslaget så småningom gick igenom berodde antagligen på att det **uppfattades** som byggt på "icke-tvång" eftersom det lanserades av en företrädare för "frivilliglinjen."

Framtiden

När alla smågrupper träffats ännu en gång var det dags för ett nytt husmöte. Spänningen var stor och utgången osäker. Alla visste att det hela **måste** utmynnas i ett förslag till ny arbetsdelning i matsalen. Efter nya diskussioner verkade det som om förslaget med en uppdelning i fasta arbetslag skulle vara den mest realistiska lösningen. Någon föreslog att det skulle bildas en arbetsgrupp som skulle utarbeta en fullständig organisationsplan för matsalsarbetet. Förslaget godtogs och namn på

personer som skulle ingå i gruppen ropades upp. Det blev åtta namn, varav endast ett på en person som hörde till "klickern", det vill säga den inofficiella (och för många okända) grupp som förespråkade "tvång" och som dittills varit med och organiserat allt arbete under tre år. Övriga personer i den nyvalda gruppen hade deltagit mer eller mindre aktivt, några mycket perifert. Det hela upplevdes av "klickern" som ett kraftigt misstroendevotum. "Klickern", som själva inte riktigt visste vilka som av andra ansågs höra dit, pratade inte med varandra om det som skett. Den som blev vald till den nya, officiellt tillsatta arbetsgruppen, sågs som något av en överlöpare av en del i "klickern." En förklaring till att han blev vald till den nya gruppen var kanske att han, med sin mjuka framtoning, av många inte uppfattades som tillhöra den mer militanta delen av "klickern".

Den formellt tillsatta arbetsgruppen befarade att deras organisationsförslag skulle kunna saboteras av den mer eller mindre avsatta informella arbetsgruppen "klickern". Så skedde dock inte eftersom viljan att ordna upp det hela och rädda kollektivhuset för framtiden var större än eventuella personliga besvikelser. Kanske var det också bra för husets fortlevnad att den uthålliga, men då trötta gruppen, som dittills dominerat i huset fick ta ett steg åt sidan för att släppa fram en grupp med krafterna i behåll. Dessutom hade den nya arbetsgruppen en "mjukare" framtoning och det var nog en förutsättning för att verkligen få med alla i en omfattande arbetsorganisation.

"Jag stred bra då 1978. Det var ju massor med förslag. Jag var med i en grupp och vi la ett förslag. Det stred jag för, jag presenterade förslaget trots personliga motsättningar. Jag vet inte - jag tog striderna och konflikterna. Till slut nådde vi fram till en lösning som vi kunde enas kring. Men nu, så här efteråt, tror jag det var till fördel för oss att vi fick kämpa lite för att hitta rätt lösning. Om vi bara beskedligt beslutat oss för en viss linje i matsalsfrågan utan debatt och strid så tror jag aldrig att uppslutningen kring matsalen varit så stor som den faktiskt är."

Den nya arbetsgruppen startade sitt arbete med att dela ut en skrivelse och en enkät till alla som brukade äta. I skrivelsen berättade de hur den nya matsalsorganisationen skulle se ut. På enkäten skulle man fylla i om man kunde arbeta i matsalen och i så fall hur mycket. Enkäten var klokt utformad. De flesta ville nog inte fylla i rutan om att de inte kunde/ville arbeta i matsalen och på så sätt ställas utanför, utan de antecknade sig på så mycket arbete de ansåg sig klara av. Det verkade också som om personer som nyligen motsatt sig "tvånget" att arbeta var fjortonde dag nu utan betänkligheter ställde upp på samma "tvång". Genom sitt smidiga agerande, genom att inte moralisera eller kräva något av någon, fick arbetsgruppen med sig så gott som varenda ätande i den nya arbetsorganisationen. Viljan till en uppgörelse fanns nog också hos alla, de gångna åren hade varit slitsamma.

"Jag var positiv till att införa arbetslag, men jag kommer inte ihåg hur de olika förslagen var. Men har vi inte ett obligatorium på sätt och vis? Solidaritet, det funkar ju inte, det vet vi. Det blir bara irritation."

"Den (nya arbetsorganisationen) var väldigt bra. Jag tyckte mycket om den och framför allt att den fick växa fram naturligt. Jag inbillar mej att den fick

komma fram med våra misstag och det tog bort våra dåliga samveten för att vi arbetade för mycket eller för litet."

Fast arbetsorganisation

1979 I januari 1979, efter två och ett halvt år i egen regi, påbörjades arbetet med en fast arbetsorganisation. Den innebar att cirka 85 personer förband sig att arbeta en viss dag en gång varannan vecka. 14 personer ville/kunde inte binda sig för en fast dag utan skulle fungera som "löpare", det vill säga hoppa in vid förhinder.

Matlagarna räknades inte in i organisationen med arbete var fjortonde dag. Det fanns inte så många som kunde ställa upp redan klockan 15, därför fick de matlagare som fanns arbeta oftare - i en del fall flera gånger per vecka.

Matlagningsspassen hade dock fungerat bra hela tiden - mycket tack vare att några personer haft möjlighet att ställa upp ofta och regelbundet under lång tid. Några hade också valt att laga mat i stället för att ta ett vanligt yrkesarbete - och de betalades också med en "marknadsmässig" lön för det arbete de gjorde utöver sin normala andel var fjortonde dag.

Att det lyckades att organisera alla var en stor framgång och en nödvändighet för att kunna möta andra, nya hot i framtiden. Att så gott som all kraft skulle gå åt till konflikter, som uppstod på grund av avsaknad av en fungerande arbetsorganisation, var inte rimligt.

Under vintern och våren (1979) fungerade arbetet i stort sett mycket bra. Inga arbetspass gapade längre tomma. Den som hade förhinder hade själv skyldighet att skaffa löpare/ersättare. Gick inte det fick dagens arbetslag sinsemellan ordna upp arbetet. Naturligtvis visade det sig så småningom att en del arbetslag fungerade mycket bra medan andra fungerade sämre. Detta rättades oftast till vid terminstarterna då det gjordes upp nya arbetsscheman och arbetslagen grupperades om.

"Jag deltog på fredagar i tre år, jag drog ett tungt lass. Dom är ju jobbigast, fredagarna. Samtidigt tyckte jag att det var kul med fredagarna, det var en utmaning på något sätt, särskilt i gamla matsalen. Fullt med folk och in i helvete med disk ute i köket. Kastruller och bunkar och allt bara seglade där ute. Det var en enorm utmaning att kasta sig över det där."

"Vi har inte haft några större konflikter. Det var den här killen förut, vi gick till och med hem en gång till honom när han inte kom. Vi skällde på honom ibland, pratade ibland och la lappar i brevlådan när han inte kom. Vi försökte verkligen. Och när han kom för sent då sa vi att han måste komma i tid och att han inte först fick sätta sej och äta i lugn och ro utan att göra nåt. Han gick så småningom över i ett städslag. Men nu har han helt försvunnit. Jag har dåligt samvete faktiskt, egentligen skulle väl nån gå hem och prata med honom. Förhoppningsvis stötte vi väl inte bort honom helt men..."

"(Vår arbetsgrupp) fungerar jättebra. Vi kommer alltid när vi ska vara där, och har nån förhinder ordnar den alltid ersättare."

Det kom ett brev

1979 I februari 1979 skickade fastighetsbolaget ett brev till den hyresgäst som i egenskap av Nyttä och Nöje-ordförande hade kvitterat ut nycklarna till restauranglokalerna hösten 1976. Brevet lød:

"Nycklarna till rubricerade lokaler överlämnades till Er mot kvitto 1976-10-07. Vi ber Er återställa samtliga nycklar till oss senast 1979-02-16, efter vilket datum lokalerna inte längre får disponeras av hyresgästerna."

Naturligtvis var det otänkbart att hyresgästerna godvilligt skulle lämna ifrån sig matsalsnycklarna. Ärendet överlämnades till kontaktkommittén och hyresgästföreningen. Efter två förhandlingsomgångar konstaterades att positionerna var låsta.

Den 21 juni kom en "underrättelse om sökt utmätning och avhysning" från kronofogdemyndigheten i Stockholm. Den 17 juli överlämnade hyresgästföreningen matsalsnycklarna till kronofogdemyndigheten - och det hela skulle alltså vara utagerat. En lång och ojämn kamp var över. De boende hade dock inte gett upp. Eftersom de - utan hyresgästföreningens vetskap - ordnat med kopior av matsalsnycklarna, fortsatte de sin verksamhet.

9 - 20 Juli MATSEDEL

NYTOMÅTTENS KONOM ATT VÄLJAS FRÅN DAG TILL DAG.

Måndag	9/7	Korv Stroganov
Tisdag	10/7	Lentallriksströming
Onsdag	11/7	lansskägg, Mousse, Chili con carne
Torsdag	12/7	Kinafläsk i sötvär sås
Freitag	13/7	Skinkmelett med Hasselbackepotatis
Måndag	16/7	Kasaler med Potatisgratäng
Tisdag	17/7	Risotto med paprika och soja
Onsdag	18/7	Bergströmska toriken
Torsdag	19/7	Mattig siddagsmatlåd med spödvare viltköttparisriska
Freitag	20/7	Köttfärsfyllda Paprikor

UJÄRTLIGT VÄLKOMNA!

Figur 4.7 Den 20 juli 1979 blev hyresgästerna utfösta från matsalen. Sedan dess firas varje 20 juli med köttfärsfyllda paprikor.

Den 20 juli stormade polis restaurangen och föste eller släpade ut de cirka 50 hyresgäster som befann sig i lokalerna. Polisaktionen berörde alla mycket illa och för många tog det lång tid att komma över den chock aktionen gav upphov till. Samtidigt upplevde många en stark sammanhållning. Redan samma kväll lagades middag på hastigt hopsamlade kokplattor i provisoriska lokaler.

"Det var en sån stämning när man kom hem på kvällen -ingen uppgivenhet - man kände i stället en stark kampvilja, det bara kokade. Och mitt i allt stod maten och puttrade som vanligt - då tänkte jag att tack och lov att jag bor här."

Lördagen 21 juli 1979 • Pris 2:--
-fornylsens tidning

SvD
SVENSKA DAGBLADET

Ledare:
Pressad att tala
Under strecket:
En ostindielarare

Stockholms-Extra

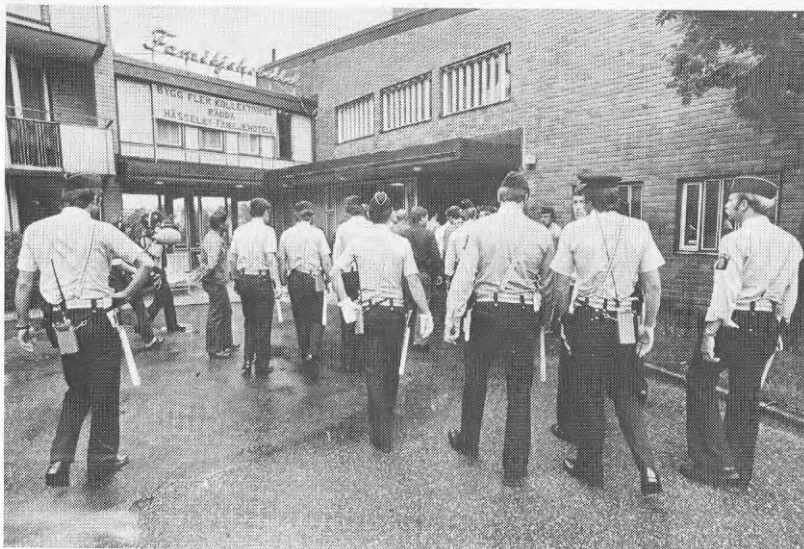
Hässelby familjehotell:

**POLISEN
stormade
matsalen**

**Ytterligare 750
båtflyktingar hit**

Svenska Dagbladets tryckeri, Stockholm 1979

Figur 4.8 Den 21 juli 1979 dominerades Stockholmstidningarnas löpsedlar av polisdramat i familjehotellet.

Figur 4.9 Ett tjugotal poliser "stormade" matsalen där cirka 40 hyresgäster befann sig. 11 greps och togs till förhör hos kriminalpolisen.

FOTO:Gunnar Bergherantz

Hässelby familjehotell:

Polisen stormade kollektivmatsalen

Matsalen i landets sista kollektivhus, Hässelby familjehotell, stormades på fredagen av polis sedan hyresgästerna vägrat lämna lokalerna. Boende i alla åldrar från barn till pensionärer föstes ut av polis på begäran av fastighetsägaren.

Elva personer fördes till kriminalpolisen sedan de låtit sig bäras ut ur matsalen. Ytterligare tio antecknades för att olovligen ha uppehållit sig i lokalen.

Situationen var unik därför att hyresgästerna i hela tre år har skött den gemensamma matsalen. Hela dagen väntade ett 30-tal av hyresgästerna i matsalen på polisaktionen. Stämningen var hela tiden lugn men när 25 poliser snabbt och plötsligt tog sig in och handgripligen började föra ut folk chockades en del. Både barn och pensionärer fanns bland ockupanterna.

Hyresgästerna har bland an-

nat med hjälp av Hyresgästföreningen försökt få behålla matsalen i egen regi och menade att saken inte hade prövats rättligt i alla instanser. Ett argument som inte kronofogde och polis tyckte var hållbart.

Enligt den ursprungliga idén med kollektivhusen i Hässelby skulle en gemensam matsal finnas tillgänglig förutom lägenhetsskötten. Många har flyttat till familjehotellet just av det skälet.

Tog över driften

När fastighetsföretaget 1976 tyckte matsalen var olönsam tog hyresgästerna själva över driften. Det har man hållit på med fram till nu.

Enligt företaget, Olle Enkvist AB:s tomttrötsavtal med Stockholms kommun får inte matsalen användas till annan verksamhet. Fastighetsägaren har heller inte meddelat vare sig hyresgäster eller andra vad matsalen i stället skall användas till. Konsekvensen kan alltså bli att detta utrymme centralt i familjehotellet hålls låst för hyresgästerna och inte används till något annat.

Ingen representant för fastighetsägaren har funnits anträffbar för kommentarer.

— Jag ville gärna bo så här på grund av mitt handikapp, säger 70-årige Helge Christoffersson som var en av dem som höll ut i matsalen.

— Hoppas matsalen öppnar igen och helst i hyresgästernas regi.

Förhandlingar om matsalen har pågått i flera omgångar mellan hyresgästerna och fastighetsföretaget.

Bråk om avgifter

Företaget menar att hyresgästerna inte betalar avgifter för att använda matsalen. De boende vill lägga dessa avgifter på hyran vilket skedde före 1976 och har genom hyresgästföreningen drivit den linjen. Företaget har inte önskat ett sådant arrangemang trots att majoriteten av de boende i en enkät uttryckt önskemål om detta.

De som fördes till polisen kommer troligen att åtalas för oloaga intrång, ett fall för våd-samt motstånd mot polis.

Enligt uppgift skedde ingen

enbetyg uppskrivning av de närvarande. En del antecknades, andra inte.

Hyresgästerna ger sig inte efter fredagens händelser. De tänker nu försöka driva upp frågan i Högsta domstolen och hoppas då få Hyresgästföreningens hjälp.

Politikerna i Stockholms stadshus menar sig inte kunna göra något mer åt saken. Det har diskuterats om kommunen skulle ta över familjehotellet men det är enligt fastighetsborgarrådet P.-O. Hansson (fp) inte till salu.

Hulth beklagar

Socialborgarrådet Mats Hulth (s) beklagar situationen som uppstått, men framhåller att politikerna inte kan göra så mycket åt saken. Han vill att kommunen tar initiativ till nya överläggningar mellan parterna.

Båda herrarna är ense om att tomttrötsavtalet innebär att matsal och inget annat än matsal är vad som skall finnas i den aktuella lokalen.

Anders Jörle

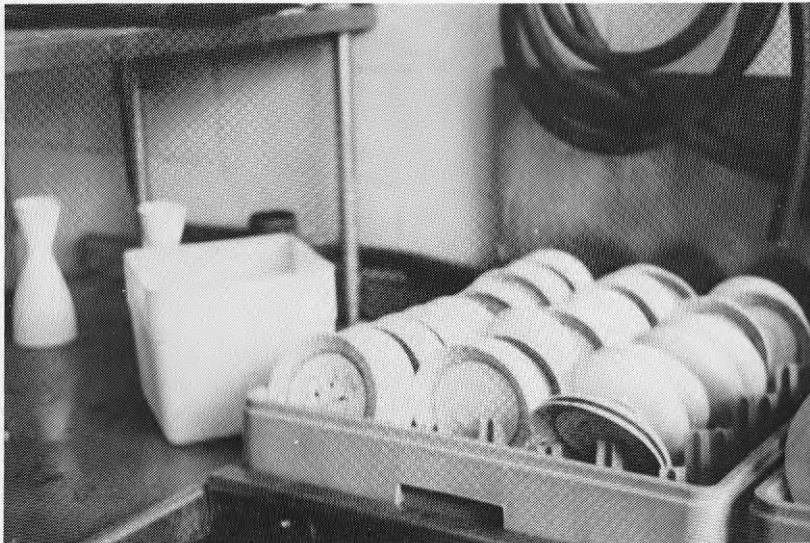
Figur 4.10 KÄLLA: Svenska Dagbladet, 21 juni 1979

Tack vare den välfungerande arbetsorganisationen kunde mathållningen fortsätta utan avbrott i de provisoriska lokalerna. Lokaler som hyresgästerna nu (1985) förhandlar med fastighetsbolaget om att få utöka, reparera och inreda mer ändamålsenligt.

a.

b.

Figur 4.11 a,b Den gamla matsalen med tillhörande kök och festvåning står låst och övergiven sedan 1979. Salt- och pepparkar står kvar på borden jämsides med askkoppar fyllda med fimpar. I disken står tallrikar med intorkade maträtter precis som de stod när polisen föste ut hyresgästerna 1979.

Fortfarande - efter nio år - sker arbetet med mathållningen i de former som arbetades fram under de tre första åren i egen regi.

1985 Det praktiska arbetet

Många föreställer sig nog att mathållning för storhushåll kräver speciell tillagning och utrustning och att de som ska arbeta med det måste ha särskild utbildning. Det var också vad många av hyresgästerna trodde när de övertog mathållningen hösten 1976.

Alltsedan starten har de mer eller mindre "tvingats" pröva de flesta tänkbara kombinationer när det gäller tillagningssätt, utrustning och arbetsorganisation. Det enda som är oförändrat är yrkesutbildningsnivån. Med ett undantag har ingen av dem som ingår i arbetskollektivet haft någon utbildning för, eller erfarenhet av, yrkesmässig restaurangverksamhet.

Deras erfarenheter är att behoven av såväl kunskaper som teknisk utrustning är förhållandevis små när det gäller mathållning av storleksordningen 100 ätande per dag. De har klarat matlagningen med ungefär samma resultat och med ungefär samma tidsåtgång på alltifrån primitiva kokhållar av fritidshusmodell till kvadratmeterstora restaurangugnar från femtiotalet och modern varmluftugn från åttiotalet.

Figur 4.12 All disk diskas för hand. Diskjobbet blir lika mycket en social samvaro som ett arbete.
FOTO: Bertil Olsson

När det gäller diskningen - har de prövat såväl en modern diskmaskin av restaurangtyp med kontinuerlig matning och stor kapacitet som handdisk-

ning i ordinära diskhoar i kombination med lösa baljor med upptappat vatten. Båda sätten fungerar bra och kräver i stort sett samma bemanning och tidsåtgång. Genom att grovdisken (kastruller, kärl och plåtar som inte kan diskas maskinellt) utgör en ganska stor del av disken blir arbets- och tidsbesparingen med maskinell utrustning obetydlig. Maskinell utrustning är alltså inte självklart att föredra, inte ens om kostnaderna inte är något problem. Diskmaskiner är till exempel bullriga och det gör arbetet tråkigt. Även när man diskar för hand kan man ordna diskhanteringen rationellt så att man kan arbeta snabbt och utan tunga lyft. Många som diskar i mathållningen i familjehotellet skulle nog föredra att fortsätta diska för hand om de fick välja eftersom det är betydligt trevligare än att arbeta vid en maskin. Genom att två diskbänkar är placerade mot varandra och genom att det praktiskt taget alltid är två personer som diskar tillsammans kan de prata medan de arbetar. Diskjobbet blir lika mycket en social samvaro som ett arbete.

Organisation

Innehållsmässigt motsvarar arbetet med den kollektiva mathållningen i allt väsentligt ett yrkesmässigt bedrivet restaurangarbete. Organisationsrisk är skillnaden däremot stor. Till skillnad från yrkesmässig verksamhet, baserad på vanligt lönearbete, innebär organisationen av arbetet med mathållningen att några få "ordinära" arbeten har delats upp i många "deltidsarbeten". Ungefär 80 personer delar på de fyra halvtidsarbeten som skulle krävas om arbetet utfördes som vanliga lönearbeten. Det betyder att var och en i kollektivet arbetar i genomsnitt 15 minuter per dag med matinköp, matlagning och disk för middagsmålet - en tidsvinst om mer än en timme per dag för var och en.

Arbetslag

Arbetet i matsalen är organiserat enligt ett system som slogs fast år 1979. Det bygger på att alla vuxna, friska personer som äter i matsalen, också ska delta i arbetet med att hålla den igång. Undantagna är barn, pensionärer och vuxna med ett eller annat handikapp. Däremot **får** personer ur dessa grupper gärna delta i arbetet, men beslutet är deras.

Utgångspunkten är att alla delar på arbetet lika; det vill säga även om man bara äter i matsalen en gång per vecka eller ännu mer sporadiskt, arbetar man lika ofta som den som äter varje dag. Arbetet är alltså obligatoriskt för den som går in i matkollektivet, men inte ätandet.

Den fasta arbetstyrkan på 80 personer är indelad i arbetslag om sex till sju personer inklusive matlagare samt ett antal arbetslag eller enstaka personer som sköter olika "kring"-uppgifter som inköp, bokföring, matsejdelplanering, städning och tvätt. Därtill kommer ett tiotal personer, så kallade "löpare", som inte kan arbeta regelbundet, men som utgör reserver. De ska rycka in när någon i ett arbetslag får förhinder och inte kan byta arbetspass med någon i de andra fasta lagen. Arbetslagen arbetar en bestämd veckodag, de som arbetar måndag-torsdag varannan **vecka**, de som arbetar på fredagar **var tredje vecka**. Fredagslagen är dessutom utökade med en person jämfört med övriga arbetslag eftersom det oftast är fler ätande på fredagar och lite mer komplicerad och tidskrävande matlagning. Längre var det svårare att få ihop arbetslag till fredagar än till övriga veckodagar. De flesta vill vara lediga då och koppla av efter en arbetsvecka, sitta och prata och kanske dricka vin. På senare tid verkar det dock som om fredagspassen blivit de populäraste. Det är mycket folk i

Figur 4.13 Den fasta arbetsstyrkan är indelad i arbetslag på fyra till fem personer.
FOTO: Ragnhild Haarstad

matsalen och stämningen är hög. Maten är påkostad och tacksam att tillaga. Dessutom "behöver" man bara arbeta var tredje vecka. Vad som är förklaringen till populariteten är svårt att säga, kanske är det en kombination av flera faktorer.

Inom arbetslagen får respektive medlemmar fördela det arbete som ska göras, bortsett från matlagningen som börjar tidigare och har sina fasta matlagare. Övriga i arbetslaget delar på funktionerna som kassör, serverare och diskare. I en del arbetslag har alla fasta funktioner, samma person är till exempel alltid kassör. I andra arbetslag cirkulerar personerna mellan uppgifterna. Serveraren och kassören måste vara i matsalen när den öppnar klockan 17.30, diskarna kan komma lite senare. I de flesta arbetslagen stannar alla kvar tills allt arbete är slutfört. Arbetet ska vara roligt och det är inte roligt att stå ensam kvar med en massa disk. Ibland går det dock inte att undvika - en del kommer hem så sent från sina yrkesarbeten att deras arbetslag "sparar" deras del av arbetet och bara gör klart "sina" delar. Det är en nödlösning som ändå fungerar om alla i arbetslaget är överens om vad som ska sparas och om den som kommer sent står ut med att i stort sett få arbeta ensam.

Systemet bygger också på att alla som ingår i arbetslaget vill arbeta på ungefär samma sätt. En del grupper arbetar snabbt undan för att kunna gå hem tidigt - andra grupper sitter ner och pratar och äter och tar arbetet i långsam takt. Det spelar inte så stor roll **hur** gruppen väljer att arbeta, men det är viktigt att de är överens sinsemellan. Arbetet pågår från klockan 15 - 21 (ca), varav matlagarna arbetar från klockan 15 - 17.30. Resten av arbetslaget arbetar från klockan 17.30 tills de är klara (oftast mellan klockan 20 och 21). Medlemmarna i arbetslaget äter gratis den dag de arbetar. Städarna, som oftast arbetar på helgerna, äter ett gratismål påföljande vecka.

I arbetslaget har en person ansvaret för samordningen inom laget och med övriga arbetslag. Den "sammankallande" samlar in uppgifter från medlemmarna i laget inför schemalagningen. Den "sammankallande" ansvarar

också för att berörda i laget kallas till de möten om arbetet som anordnas vid behov. De ska också se till att informationen når fram om de ändringar i arbetsrutinerna som föreslås vid mötena. Uppgiften som "sammanställande" cirkulerar inom laget och löper normalt över en säsong.

Schemaläggning

Arbets schemat läggs upp varje höst när skolor och kurser börjar och de flesta vet hur de kan disponera sin tid. En person har ansvaret för schemaläggningen och upprättar arbets schemat på underlag av de uppgifter som de sammanställande i arbetslagen samlar in.

Sommarlag

Inför semesterperioden när många är bortresta och antalet ätande sjunker till ungefär hälften, det vill säga 30-40 personer per dag, görs ett särskilt sommarschema. Då ombildas de vanliga arbetslagen till sommarlag med bara tre personer. En sommarmatsedel komponeras med mat som är enklare att tillreda och som kräver mindre tid och arbetsinsatser.

Inläring och samordning

De dagliga arbetslagen kan i stor utsträckning organisera sitt arbete fritt inom vissa tidsramar. Behovet av samordning mellan de olika arbetslagen (så att till exempel den ekonomiska redovisningen blir enhetlig, arbetsredskap och matvaror finns på bestämda platser och restmat tas tillvara) medför dock att vissa rutiner måste följas. Någon systematisk "utbildning" för de olika arbetsuppgifterna har emellertid inte förekommit. Skälet är dels att det skulle bli tungrovt och tidskrävande (alla skulle behöva "utbildas" för alla arbetsuppgifter, eftersom cirkulationen mellan de olika uppgifterna är livlig), dels att arbetet förändras efterhand som man lär sig mer eller skaffar nya arbetsredskap. De begränsade försök som hittills gjorts med till exempel häften med arbetsinstruktioner och långtidsplanering av matsedlar, har inte varit särskilt framgångsrika. Det verkar som om det behövs ett utrymme för förändringar, improvisationer och oväntade situationer för att arbetet ska bli tillräckligt lustbetonat. Fördelarna med en formalisering (till exempel vinster i tid och pengar) upplevs som mindre betydelsefulla än nackdelarna i form av minskad frihet i ett dagligt kollektivt arbete som baseras på frivillighet.

Inläringen har i stället skett genom ett successivt utbyte av erfarenheter inom arbetslagen under arbetets gång och mellan lagen under samtalen vid middagsborden. Först när det visat sig att något speciellt problem inte kunnat lösas på detta informella vis, som till exempel i fråga om tillagningen av speciella rätter eller användningen och rengöringen av varmluftugnen har "samordningsgruppen" kallat berörda till möten med korta genomgångar av aktuella praktiska problem. "Samordningsgruppen", som består av fyra till sju personer, ska fungera som en förmedlande länk mellan arbetslagen, matsedelsplanerarna och inköparen och se till att arbetsförhållandena i kök och matsal är drägliga. För att förhindra att "samordningsgruppen" - vars ansvarsområde är lite oklart definierat - utvecklas till en isolerad "chefsgroup" utan direktkontakt med det praktiska arbetet, måste medlemmarna även ingå i ett arbetslag.

Instruktioner

När det gäller skötseln av spisar, kylar, frysar och el-system (som är hårt

belastat i förhållande till kapaciteten och därför kräver ständig passning) finns det kortfattade instruktioner på väggen intill respektive apparat. Utöver dessa anvisningar är matrecepten de enda skrivna instruktionerna för matsalsarbetet. De första åren användes recept ur tidningar eller kokböcker. Recepten var i allmänhet beräknade för fyra personer vilket innebar att både inköpare och matlagare måste räkna upp dem till 100 portioner varje gång de skulle användas. Numera räknas recepten om av matsedelsplaneraren, som samtidigt tar bort onödiga eller byter ut dyra ingredienser mot billigare. För de mindre rutinerade matlagarna kompletteras recepten ibland med en arbetsbeskrivning som utgår från kapaciteten på de spisar och ugnar som finns i köket.

Figur 4.14 65 personer kan äta samtidigt i den provisoriska matsalen.

FOTO: Bertil Olsson

Provisoriska lokaler

Sedan 1976 har mathållningen bedrivits i hyresgästernas regi. Matsalen är öppen måndag till fredag 17.30 - 19.30. Sedan år 1979 håller man till i provisoriska lokaler med utrustning som anskaffats och bekostats av hyresgästerna själva. Lokalerna består av en dagsljusbelyst "matsal" (tidigare foajé på omkring 85 m² och två fönsterlösa lokaler på tillsammans cirka 85 m². De fönsterlösa lokalerna används som kök respektive kombinerat disk/rökrum. Köket och disk/rökrummet åtskiljs från matsalen av huvudkorridoren som förbinder de olika delarna av familjehotellet med varandra. Det innebär att hanteringen av mat och disk blir både obekvämt och lite riskabel. Allt, såväl mat som disk måste transporteras över korridoren, där husets invånare passerar och där de mindre barnen med förkärlek håller till med bollspel, innebandy och andra mer eller mindre livliga lekar.

Matsal

Den provisoriska matsalen rymmer cirka 65 samtidigt ätande och är möblerad med sex av de 14 borden hopställda till ett par långbord för 10 - 20 personer. Övriga bord rymmer fyra till fem personer. Vid entrén finns

ett bord för kassören, omedelbart intill, utmed matsalens kortvägg finns ett tre meter långt serveringsbord med tallrikar, bestick och kokhållar för varmhållning av mat. I anslutning till serveringsbordet finns ytterligare cirka fyra meter bänklängd (delvis fönsterbänk) för glas, kaffekoppar, vattentillbringare, smör, bröd, ost och kaffebyggare.

Kök

Köket byggdes delvis om av hyresgästerna år 1982. Det innehåller nu en diskbänk, två ordinära lägenhetsspisar, två frysskåp, två kyl/svalskåp av lägenhetstyp, en varmluftugn av restaurangtyp, två fristående hyllor och ett separat torrförråd.

Förvaring

För förvaring av färskvaror finns cirka 350 liter kylvolym och cirka 650 liter frysvolym. För torra matvaror och för förbrukningsmaterial finns 20 hyllmeter på fristående hyllor och ett separat förrådsrum med hyllor på cirka 2 m². Hyllorna under arbetsbänkarna i köket används för förvaring av kastruller, grytor, stekpannor och plåtar. Mindre redskap ligger i lådor eller står i burkar på en hylla. Knivar hängs upp på magnetlist på väggen.

Köksredskap

Köksredskapen består till största delen av vanliga redskap för hushållsbruk. Dessutom finns ett antal rostfria slevar och salladstänger av sådana typer som förekommer på restauranger. En lökskärare/hackare av typ "släde" samt en handdriven maskin för potatisskalning är några av de mer användbara redskapen. En hushållsassistent, som är något kraftigare än vanliga hushållsmaskiner, används för att skära grönsaker med. Beredningsarbetet sker annars nästan enbart manuellt, trots att det visat sig svårt att hitta handredskap som är tillräckligt kraftiga för storhushållsbruk.

En nödvändig förutsättning för att matlagningen ska kunna klaras på den korta tid som står till buds är varmluftugnen. I den kan man både koka, steka och gratinera och den rymmer samtidigt sju rostfria formar med formatet cirka 40 x 40 x 5 cm. Varje dags middag klaras alltså med två omgångar plåtar och 30 - 40 minuters uppvärmning per omgång.

Disk/rökrum

Disk/rökrummet innehåller två diskbänkar som är placerade mot varandra den ena med två hoar, den andra med en stor ho för grovdisk, och en bänk med arbetsyta av rostfri plåt. Diskutrymmet är delvis avskilt från rökutrymmet av bokhyllor, som innehåller husets lånebibliotek. Rökutrymmet är möblerat med bord och stolar. Mellan köket och diskutrymmet har hyresgästerna sågat upp ett "fönster" i väggen för att förenkla hanteringen av grovdishen och för att matlagarna, serverarna och diskarna ska kunna ha kontakt med varandra utan onödigt spring.

Matplanering

Middagen består av varmrätt, sallad, bröd, smör, ost och kaffe. Måltidsdryck ingår inte, den tar man med sig om man inte nöjer sig med kallt

vatten. Några restriktioner beträffande alkoholhaltiga drycker tillämpas inte, det står var och en fritt att ta med sig öl, snaps eller vin.

Att göra en bra matsedel är svårt - kanske det svåraste och mest underskattade arbetet av alla arbeten i mathållningen. Många har synpunkter på maten, men få kommer med några konkreta förslag. Helst ska maten passa "alla" samtidigt som det inte får vara samma mat som barnen fått i skolan eller som de vuxna ätit till lunch på sina arbetsplatser. Matsedelsplaneraren ska dessutom försöka ta hänsyn till alla de olika - ofta oförenliga - önskemål som framställs från arbetslaget. Matlagarna vill "tycka om" den mat de ska laga, men den får inte vara svårlagad eller dra för mycket disk vid tillagningen.

Den som gör matsedeln bör äta regelbundet i matsalen. Det är viktigt att matsedelsplaneraren kontrollerar hur recepten fungerar i köket och hur maten uppskattas av de ätande. Tidvis har maten planerats av personer som inte kunnat delta så mycket i matsalen men som ändå velat dra sitt strå till stacken. De har suttit hemma och gjort recept som de sedan inte haft en aning om hur de fungerat. Numera görs matsedeln av en person och för två veckor i taget. Denna person har ett helhetsgrepp på hela mathållningen, gör inköpslistor till inköparen och försöker se till att man hushållar med maten och att ekonomin är under kontroll. En huvudprincip är att det varje vecka ska finnas minst en fiskrätt, helst en vegetarisk rätt samtidigt som barnen ska få sin rättmätiga del av spagetti med köttfärsås. Sallad på färska eller frysta grönsaker finns dagligen och väljs med hänsyn till pris och säsong.

Maten lagas från råvaror och halvfabrikat på samma sätt som i ett vanligt hushåll. Ingredienser som är dyra för säsongen utesluts eller byts mot billigare. Exklusiva ingredienser ersätts med enklare, torrmjök används till exempel i stället för vispgräddor till "gräddsåser".

En nylagad rätt serveras varje dag, men den kompletteras i regel med restmat från dagen innan. Mat som blir över fryses in. När frysarna är fyllda med restmat ordnas "restmatdagar" - om inte resterna har kunnat "smygas in" i den ordinarie matlagningen.

Inköp

Alla inköp av mat och förbrukningsartiklar görs hos grossist två gånger i veckan. Inköpen sker med bil på tider som passar den person som har uppgiften. Han packar också upp och sorterar in alla matvaror på sina platser. I den mån kyl- och frysutrymmen räcker till utnyttjas extrapriserbjudanden. På en griffeltavla i köket skriver man upp när en artikel tar slut - inköparen har sedan bara att stryka vartefter han handlar. Matinköparen äter gratis i matsalen alla dagar som ersättning för bilkostnaderna.

Ekonomisk planering

1982 bildades "Kollektivhuset Ormängen ekonomisk förening". Föreningen bildades bland annat för att hyresgästerna skulle kunna fortsätta köpa varor direkt från grossist (Dagab som de handlade hos hade ändrat sina regler, så att privatpersoner inte längre fick handla där). Föreningens huvuduppgift är att sköta den långsiktiga ekonomiska planeringen och redovisningen, föra statistik över antal ätande, sköta bokföringen över försäljningen av matkuponer och kontantbetalningar, göra utbetalningar för inköp till mathållningen och driva in kreditkulder. Den viktigaste uppgiften är att kontinuerligt kontrollera "likviditeten" och göra kostnadsberäkningar som underlag för prisändringar.

Figur 4.15 Varje dag lagar två personer mat till de 60-120 matgästerna.

FOTO: Bertil Olsson

Matlagning

"Det lider allt mot halv sex nu
och maten bränns nog vid snart.
Man borde nog springa sin väg nu
för här i röken är det allt bra svart!"

(Fritt från Fröding av matlagande hyresgäst).

Maten lagas i allmänhet av två personer. De börjar ungefär klockan 15 och ska ha maten klar tills matsalen öppnar kl 17.30. Matlagningstiden bestäms inte enbart av arbetsmängden, utan också av matlagarnas vana och kapaciteten på kokplattor och ugn. En rutinerad matlagare kan ensam klara matlagningen på drygt två timmar om tillagningen inte innehåller flera tidskrävande arbetsmoment, till exempel mycket skärande och hackande. På fredagarna, när maten är mer komplicerad, är det däremot svårt för två personer att få allt klart i tid. Några fredagsmatlagare föredrar därför att förbereda maten redan på torsdagskvällen, särskilt om de vet att de kommer att få svårt att gå från sina yrkesarbeten i god tid. Om fredagsmaten består av stek, är det nödvändigt att göra stekarna klara dagen innan eftersom varmluftugnen inte rymmer mer än ett par stekar åt gången.

Så gott det går anpassas matsedeln till respektive matlagares önskemål. De som anser sig vara mindre rutinerade slipper "svåra" rätter eller rätter med många tidskrävande arbetsmoment.

Att maten måste lagas på eftermiddagen innebär att rekryteringen till matlagarpassen är betydligt svårare än till de andra arbetspassen. De som kan ställa upp är deltidssamarbetande och de som har sådana förvärvsarbeten att de slutar tidigt vissa dagar eller kan ta ledigt ett par eftermiddagar i månaden och arbeta in tiden vid andra tillfällen. Lärare, barnlediga, egna företagare, studerande, tillfälligt arbetslösa och pensionärer är också grupper som kan ta matlagningsspass. Det tog fyra år innan matlagnings-

*Figur 4.16 All mat som ska serveras måste bäras ut från köket och tvärs över korridoren till matsalen.
FOTO: Bertil Olsson*

passen var fullständigt bemannade med personer som tog regelbundna arbetspass. Innan dess fick arbetet klaras med hjälp av improvisationer av olika slag. Till exempel genom att några lagade mat ensamma eller att beredningsarbetet gjordes kvällen före, så att matlagarna kunde komma senare till sina egentliga arbetspass.

Matlagarnas arbetspass innefattar, förutom själva matlagningen, att ställa fram en omgång mat för varmhållning på kokhällarna i matsalen,

att göra iordning och ställa fram sallad, dressing, bröd, smör, ost och vatten och att sätta på kaffe på de båda elbryggarna. Dessutom ska de instruera serveraren om hur maten ska passas och serveras under resten av kvällen.

Servering

Serveringen sköts av en person som går på sitt arbetspass klockan 17.30. Serveraren får då instruktioner av matlagarna om maten behöver någon särskild passning. Serverarens uppgift är att se till att mat, sallad, smör, bröd, ost, vatten och kaffe fylls på. Om maten inte verkar räcka är det serveraren som ska se till att rester från frysarna tas fram i tid och värms upp. Serveraren ska också hålla snyggt på serveringsbordet och vid behov fylla på med porslin, bestick, glas och servietter. Dessutom ska serveraren ta hand om överbliven mat, ställa in en del i kylarna att användas som alternativrätt nästa dag, förpacka resten i frysformar och ställa in i frysarna samt ställa in potatis och eventuell överbliven sallad i kylan till nästa dag. Slutligen hjälper serveraren diskarna att ställa i ordning i matsal och kök för påföljande dag.

Figur 4.17 För vuxna kostar en middag 15 kronor, för barn hälften.

FOTO: Bertil Olsson

Kassa

Kassan sköts av en person. Maten betalas antingen kontant eller med kuponger som säljs i häften om 20 stycken. Kupongpriset är (1985) 15 kronor för vuxen och 7:50 för barn mellan fyra och tolv år. Barn under fyra år äter gratis. För fredagsmiddagen, som oftast innehåller dyrare råvaror, betalas ett tillägg. Tillägget betalas antingen med kuponger som säljs i häften om 10 stycken och kostar 5 kronor per kupong, eller kontant för 6 kronor. Personer som inte bor i familjehotellet betalar ett gästtillägg på 5 kronor. För att underlätta bokföringen har de olika kupongtyperna olika färger. Kupongtillverkningen sköts av en hyresgäst som har eget tryckeri.

Figur 4.18
TECKNING:
Kalle Schmidt

De som arbetar i mathållningen får äta ett begränsat antal middagar på kredit. Kreditsystemet har införts av praktiska skäl, framförallt för att förenkla för barnfamiljer där familjemedlemmarna kommer till matsalen vid olika tidpunkter. Kreditsystemet innebär också att man kan äta trots tillfälliga svackor i hushållskassan. Efter att tidigare ha tillåtit praktiskt taget obegränsad kredit finns det numera en gräns vid fem middagar och en eftersläpning på högst en månad. Tidigare kunde de utestående fordringarna uppgå till 3.000 - 5.000 kronor, vilket betydde att matsals-ekonomi blev hårt ansträngd. Under semesterperioden, när antalet ätande sjunker till ungefär hälften och kassareserven minskar i motsvarande grad, tillåts numera ingen kredit.

I kassörens uppgifter ingår att efter matsalens stängning räkna samman antal ätande och föra in det i dagboken, att bokföra försäljning av häften, kontantbetalningar och kvitton på inköp av matvaror och förbrukningsmaterial. Dessutom ska kassören driva in utestående krediter - en uppgift som inte alltid är populär. Att påminna om skulder uppfattas som obehagligt eftersom de som blir påmind ibland reagerar aggressivt.

Kassaskrin och bokföring överlämnas efter matsalens stängning till påföljande dags kassör. Innan den ekonomiska föreningen bildades, var det stora summor som på detta sätt vandrade runt utan någon större kontroll. En hyresgäst gjorde visserligen månatliga ekonomiska sammanställningar, men mycket gick också på vinst och förlust. Konstigt nog uppstod aldrig några större förluster, trots att det måste ha varit en stor frestelse för många att ha en väska stående hemma med kanske flera tusen kronor i. Sedan den ekonomiska föreningen bildades vandrar aldrig några större summor runt. Överskott tar föreningens kassör hand om och bokför direkt.

Disk

Matgästerna bär själva sin disk till diskutrymmet, skrapar av matrester i en upphängd avfallspåse, lägger besticken i en balja med varmt vatten och

Figur 4.19 Städning är inte ett populärt arbete- det är svårt att rekrytera folk till städlagen.

FOTO: Bertil Olsson

staplar glas och porslin på en arbetsbänk i anslutning till diskbänkarna. Diskningen sker numera helt manuellt med hjälp av två diskbänkar samt en liten och två stora lösa plastbaljor. En enkel rutin har efterhand utarbetats som innebär att disken kan klaras av på cirka två timmar av två personer. Allt diskas i upptappat vatten med vanligt diskmedel. För att åtgången på diskmedel, som köps i fyralitersdunkar, inte ska bli orimlig, har någon hittat en pump, avsedd för ketchupdunkar, som skruvas fast i diskmedeldunkens lock och portionerar ut diskmedlet i små doser. Tallrikar, glas och koppar försköljs under rinnande vatten. Kastruller, grytor, plåtar och redskap grovdiskas och gnuggas med stålull i upptappat vatten för sig. Allt diskgoods lufttorkas. Tallrikarna ställs i vanliga diskställ, besticken i enkla, perforerade plastlådor och glasen och kopparna i trådbackar av restaurangtyp.

I diskarnas arbetsuppgifter ingår att ställa i ordning i kök och matsal för nästa dag. De ska också se till att kastruller och redskap hamnar på sina bestämda platser i köket. De ska slutligen bära in glas, porslin och bestick i matsalen och tillsammans med serveraren torka av bord, arbets- och serveringsbänkar samt rengöra spisar och ugnar och slänga sopor. Köksavfall samlas i vanliga soppåsar för hushållsbruk och fördelas på några av sopnedkasten närmast köket, torrsopor som konservburkar. Kartonger och annat emballage slängs i närmaste torrsoprum.

Städning

Städning har aldrig varit något populärt arbete. Det har varit svårt att rekrytera folk till städlagen - trots att de har stor frihet jämfört med andra arbetslag; de kan lägga sina arbetspass på vilken dag och på vilken tid som helst, bara gruppen är överens. Många som säger sig ha svårt att ingå i ett vanligt arbetslag på grund av oregelbundna arbetstider tycker ändå inte att städlagen är något alternativ. Men liksom allt annat arbete kan också städning göras lustbetonat. Ett av städlagen har lyckats med det bland annat genom att avsluta arbetspasset med en gemensam festlig middag bestående av olika läckerheter ur frysarna.

Städningen sker numera nästan enbart på söndagar. Två städlag med fyra personer i vardera turas om med att städa varannan vecka. I städningen ingår dammsugning och avtorkning av golv, avtorkning av spisar och bänkar, rengöring av kylutrymmen och ugnar och ansning och vattning av krukväxterna i matsalen. Dessutom ska kaffebyggarna avkalkas. Arbetet tar två till tre timmar.

Storstädning

Storstädning görs en helg varje vår. Arbetet delas in i tvåtimmarspass med tre till fem personer på varje pass. Arbetschemat läggs ut i kassan i matsalen ett par veckor före, så alla kan skriva in sig på lämpligt arbetspass. Cirka en tredjedel av dem som äter i matsalen brukar ställa upp på storstädningarna, ambitionen är naturligtvis att alla som är arbetsföra ska göra det. Arbetsuppgifterna prickas av vartefter de avslutas, så att de olika "skiften" kan se vad som är avklarat när de går på sina arbetspass.

Ungdomar

Husets ungdomar väljer ofta att ingå i städlagen - det ger dem kvällarna fria för läxor eller uteliv. Men de tvingas inte delta i arbetet med

Figur 4.20 När ungdomarna blir kring 17 år brukar det vara dags för dem att ingå i något av arbetslagen.
FOTO: Bertil Olsson

mathållningen när de uppnått en viss ålder. I princip borde 17 år vara en lagom ålder för att ta ett vuxenansvar, men en del är mogna tidigt, andra senare, och det får inte kännas som ett "vuxenvärldens tvång" att delta, något som de vuxna betämmer att ungdomarna ska göra. Åter de fortfarande i matsalen vid 17-18 år brukar de bli tillfrågade - av någon annan än föräldrarna - om de kan tänka sig börja arbeta i matsalen. Alla ungdomar åter dock inte i matsalen, även om föräldrarna gör det. Det verkar som om det i tonåren ingår i frigörelsen från föräldrarna att vägra äta i matsalen. Kanske är det ett sätt att visa att man är vuxen, att man inte behöver gå i föräldrarnas ledband längre, dvs följa med till matsalen. Efter ett eller ett par år kommer några tillbaka igen, för att så småningom dras in i arbetet - nu som vuxna och självständiga individer.

Löpare

Om man får förhinder just den dagen man ska arbeta i matsalen finns det två alternativ: Antingen byter man med någon annan, företrädesvis med någon i ett arbetslag som arbetar samma veckodag som man själv. Går inte det finns det en lista på "löpare". Det är personer som av en eller annan anledning inte kan binda sig för en fast dag; de kan ha skiftarbete, besvärliga hemförhållanden, eller långt till arbete eller skola. En del personer har inte heller gått att få in i de ordinarie arbetslagen, de vill inte gå med på att schemalägga mer av sitt dagliga liv än de redan tvingats göra på grund av yrkesarbete och andra engagemang. Målsättningen är att löparlistan ska vara mycket kort, eller helst inte alls finnas - alla ska in i det ordinarie arbetet - men det har visat sig att den behövs som en tillfällig reträttplats för de flesta under vissa perioder. Däremot ska samma personer helst inte vara löpare år ut och år in. Det här är ett dilemma; de som arbetar aktivt vill inte "tappa bort" de personer som satt upp sig som löpare, vilket kanske skulle bli följderna om det absolut krävdes

att de gick in i ett arbetslag. En löpare som själv ser till att han eller hon verkligen fungerar som löpare, dvs arbetar i genomsnitt var fjortonde dag när andra inte kan, är naturligtvis värdefull, men hör till ovanligheterna.

Tvätt

En person sköter tvätt av förkläden, handdukar, grytlappar och dukar. Med ett tvättpass varannan vecka motsvarar arbetsuppgiften tidsmässigt ungefär arbetet i ett arbetslag. Gardinerna i matsalen och i disk/rökutrymmet tvättas endast i samband med storstädningen.

Matsedlar

En person skriver ut och trycker upp matsedlar för två veckor i taget. Matsedlarna sätts upp på anslagstavlor i entréerna till de olika delarna av huset. Matsedlarna trycks i cirka 40 exemplar, varav en bunt finns i matsalen för dem som vill ta hem ett eget exemplar.

Hässelby Familjehotell

MATSEDEL

Vecka 38

måndag 16/9	Fransk citronfisk, ris och rårivna morötter
tisdag 17/9	Sheperds paj, sallad
onsdag 18/9	Pasta alla Tonno, sallad
torsdag 19/9	Grönsaksfärs med kokta rödbetor, potatis
fredag 20/9	Skinkstek Milanese, ris, potatis och sallad

Vecka 39

måndag 23/9	Nousske, sallad
tisdag 24/9	Tre sorters strömming med goda såser, potatis
onsdag 25/9	Kokt frukostkorv med hemlagad potatissallad
torsdag 26/9	Ostgretinerade ägg på spenatbotten, ris och sallad
fredag 27/9	Revbenspaj, vitkålssallad och potatis

Figur 4.21 Matsedel i familjehotellet hösten 1985.

Nycklar

Matsalsnycklarna "vandrar runt" mellan matlagarna. De personer som är sist kvar i ett arbetslag lämnar över nyckeln till nästa dags matlagare - oftast läggs den i brevlådan framåt 21-tiden på kvällen. På anslagstavlan

i matsalen finns ett schema över hela terminens arbetsfördelning. Av de två matlagarna varje dag är det en som är ansvarig och som tar emot nyckeln. Det namnet står överst på schemat. På fredagarna lämnas nyckeln till en ansvarig i städlaget.

Underhåll, nyanskaffning och ombyggnad

De nuvarande kökslokalerna innehöll när de togs i bruk för mathållningen endast två rostfria diskbänkar. All övrig nödvändig utrustning som kokplattor, ugnar, kyl- och frys har hyresgästerna skaffat och kompletterat efterhand. Utrustningen var till en början skälig primitiv. Till matlagningen användes tre små kokhållar med två plattor på vardera. Kokhållar som tillvaratagits när fastighetsbolaget kastade bort dem i samband med upprustningen av en del kokskaflägenheter i huset.

För kylförvaring fanns under den första tiden endast ett kombinerat kyl/frys-skåp som en hyresgäst lånade ut. Redan efter ett par veckor kompletterades det med ett rumshögt kyl/svalskåp och ett lika stort frysskåp. Efter ett par månader köptes en modern varmluftugn och ett par sektioner rumshöga förvaringshyllor. Med den utrustningen klarades mathållningen i nära tre år, från sommaren 1979 till våren 1982.

Som följd av en anonym anmälan kom hälsovårdsnämnden på besök år 1982. De påpekade vissa brister när det gällde lokalerna och hanteringen av maten. Hyresgästerna beslöt att byta ut större delen av köksutrustningen och disponera om utrymmena så att de kunde skilja matlagningen och disken åt i enlighet med hälsovårdsnämndens förslag. Diskhanteringen flytades ur köket till intilliggande rum, där en samlad diskavdelning ordnades i den del av rummet där det redan fanns en liten diskbänk uppställd bakom en kakelklädd skärmvägg. Skärmväggen revs ner till normal bänkhöjd och den befintliga diskbänken byggdes på med en bänkskiva för att få en användbar avställningsyta i anslutning till hoarna. En diskbänk med en stor ho för grovdisk installerades med den befintliga diskbänken och en rostfri arbetsbänk placerades i anslutning till dessa båda för att användas som avställningsyta.

I köket byttes alla provisoriska arbetsbänkar ut mot en enhetlig bänkinredning med massiva bänkskivor i bok på lämplig arbetshöjd monterade på hyllunderreden. Alla förvaringshyllor byttes ut mot enhetliga hyllor i såväl kök som intilliggande förrådsrum. Inredningen inköptes i delar från IKEA och modifierades något för att passa in. De tre kokhållarna byttes ut mot två lägenhetsspisar med vardera fyra plattor (ugnarna används för varmhållning som komplement till varmluftugnen). En hushållsassistent inköptes och en del restaurangutrustning som tallrikshållare, trädbackar för glas, rostfria tänger och slevar. Delar av elinstallationen drogs om med hänsyn till den nya placeringen av spisar, kylar och frysar.

Med undantag av varmluftugnen och bänk- och hyllinredningen har all utrustning köpts begagnad från restauranger som lagts ner eller per annons, för 10 - 25 procent av nypriset. Inklusivt ombyggnaden av köksavdelningen 1982 uppgår utgifterna hittills sammanlagt till cirka 13.000 kronor. Med undantag för installationen av varmluftugnen, har allt arbete gjorts av hyresgäster. De i tabell 4.1 redovisade kostnaderna motsvarar kostnadsutläggen för inköpen av själva utrustningen.

Tabell 4.1 Kostnad för inköp av köksutrustning

<u>Utrustning</u>	<u>Kostnad</u>
Kyl/frys	500
Kyl/frys	50
Frysskåp	600
Frysbox	1.000
Varmluftugn	5.000
Spis	350
Spis	200
Kokhällar (5)	-
Bänk- och hyllinredning	3.200
Rostfri grovdiskbänk och avlastningsbänk	1.100
Diverse restaurangutrustning	<u>600</u>
	12.600

Denna kostnad kan jämföras med kostnaden (1980) för köksutrustningen i kollektivhuset Stacken i Göteborg (med 34 lägenheter och 77 boende) som uppgick till 120.000 kronor, det vill säga nästan tio gånger så hög kostnad för ett kök som betjänar hälften så många ätande.

Utöver denna utrustning har hyresgästerna skaffat möbler till matsalen och rökutrymmet - bord, stolar och bänkar. Tre stora bord och cirka 20 stolar bekostades dock av fastighetsbolaget i samband med inredningen av kaffestugan 1973 (nuvarande kök). De övriga matborden med tillhörande 65 stolar har köpts begagnade för 1.200 kronor. I samband med ombyggnaden köptes också tyg till nya gardiner och dukar i matsalen för cirka 300 kronor.

1984 beslutade fastighetsbolaget att gå med på att foajén/matsalen fräschades upp - allt efter förslag och ritningar som lämnats in av en arbetsgrupp som tillsatts vid ett husmöte. En ny linoleummatta fick ersätta den gamla ohygieniska heltäckningsmattan och en del av en "trappa" som löpte utmed matsalens hela längd revs så att golvet utrymmet blev större. Ny vägg- och takarmatur inköptes och sattes upp.

Finansiering

Finansiering av inköp av inventarier sker från två kassor; matsalskassan och den så kallade kriskassan. Matsalskassan utgörs av överskott på de medel som flyter in genom försäljning av middagsportioner. Förbrukningsartiklar som glas, porslin, bestick, dukar och handdukar bekostas av matsalskassan och tas alltså ut över måltidspriset.

Kriskassan kom till i samband med att hyresgästerna avhystes från familjehotellens restaurang 1979. Medlen flöt in från två loppmarknader

anordnade av hyresgästerna, en mindre del betalades in på ett särskilt konto av sympatisörer. Kriskassan ska finansiera olika verksamheter som bidrar till att familjehotellet lever vidare som kollektivhus. Totalt har kriskassan uppgått till cirka 15.000 kronor. All inredning och utrustning i kök och matsal har bekostats ur kriskassan, till gardinerna erhöles dock ett bidrag från hyresgästföreningen.

Energiförbrukning

El-energin för spisar, ugnar, kylar och frysar levereras på ett särskilt abonnemang (som alltså är fristående från abonnemanget för belysningsströmmen i de gemensamma lokalerna) och betalas över måltidspriset. Genom att el-förbrukningen för matlagning och kylförvaring alltså mäts separat, är det möjligt att beräkna den genomsnittliga el-energiförbrukningen per middagsportion.

Under en period på 16 veckor våren 1984 (dvs under normalsäsong) uppmättes en förbrukning på cirka 2.200 KWh, vilket motsvarar en förbrukning på cirka 0,4 KWh per portion vid i genomsnitt 70 ätande per dag. Under semesterperioden, när antalet ätande sjunker till ungefär hälften, blev motsvarande förbrukning 0,5 KWh per portion. Dessa siffror ska jämföras med motsvarande förbrukning när middagsmålet lagas i en lägenhet, cirka 0,5 - 1,0 KWh per portion. El-energibesparingen vid själva matlagningen blir alltså maximalt 0,5 KWh per portion vid kollektiv mathållning i jämförelse med hushållsvis mathållning.

Förbrukningen av varmvatten i matlagning och disk är svårare att mäta. Varmvattenåtgången i själva matlagningen är antagligen försumbar i det här sammanhanget - diskningen förbrukar många gånger mer varmvatten. Diskning och sköljning sker i huvudsak i upptappat vatten, försköljning av porslin och kokkärl görs dock under rinnande vatten. Försköljningen av porslin går till på samma sätt som när man gör det i köket hemma i bostaden och förbrukar därför lika mycket varmvatten per ätande. Själva diskningen och eftersköljningen sker i upptappat vatten i två 30-litersbaljor och en 50-liters diskho för i genomsnitt 60 ätande, det vill säga två liter per portion. Om man diskar på samma sparsamma sätt - det vill säga i upptappat vatten i bostaden - skulle motsvarande varmvattenförbrukning i ett fyrapersonershushåll bli 20 liter eller fem liter per portion. Grovt uppskattat uppgår alltså varmvattenbesparingen vid kollektiv-, i jämförelse med hushållsvis, mathållning till tre liter per portion. Energi-besparingen blir cirka 1 KWh per portion. Om man räknar samman energibesparingen för både matlagning och disk blir den cirka 1,5 KWh per portion.

Mycket grovt räknat kan man alltså spara upp till 50 % energi på att laga mat kollektivt.

Mat till många

Hur många personer har egentligen ätit i matsalen under åren i egen regi? Från att det precis vid starten hösten 1976 var närmare 100 personer som åt varje dag, sjönk antalet under en åttaveckorsperiod före jul till i genomsnitt 81 personer per dag. Samma 81 personer åt inte varje dag. En del åt till exempel bara på fredagar, andra när andan föll på och återigen andra var eller varannan dag. Av husets cirka 550 personer åt totalt cirka 250 personer i matsalen mer eller mindre regelbundet.

Efter ett år, hösten 1977, hade antalet ätande under motsvarande

åttaveckorsperiod, sjunkit till 78 och 1978 var genomsnittet 75 personer per dag. Ganska snart hade de försvunnit som tänkt sig att det gällde att rycka in under en kortare krisperiod tills "allt ordnade upp sig". Huvudskälet till att antalet ätande sjönk var kanske ändå den sviktande arbetsorganisationen.

Hösten 1979 gick antalet ätande ner till i genomsnitt 67 per dag. På sommaren hade polisen stängt och plomberat matsalen och hyresgästerna fick flytta ner i den trånga foajén. En förändring som ytterligare klargjorde att hyresgästernas verksamhet var hotad och foajén ett provisorium. Ett provisorium som hotade att bli permanent. Det var något som inte alla orkade med.

Så småningom stabiliserades verksamheten i foajén och den arbetsorganisation som lagts upp i matsalen visade sig fungera bra även under mer pressade förhållanden. Kurvan över antal ätande vände och 1982 åt i genomsnitt 74 personer varje dag. Totalt var gruppen ätande på cirka 120 (mot 250 vid starten). I sin helhet hade gruppen minskat med cirka hälften medan däremot antal ätande per dag endast minskat med cirka tio procent. Till största delen berodde det på att en grupp börjat äta mycket regelbundet. Det var en stor och stabil grupp och de åt så gott som varje dag. De få gånger denna grupp inte åt i matsalen berodde det till exempel på att de inte hann hem från sina yrkesarbeten för att de arbetade över eller stannade i stan för att träffa vänner eller gå på bio och teater.

1983, sju år efter starten, var läget något förändrat. Antalet ätande gick ner till i genomsnitt 62 per dag. Totalt hade gruppen ätande dock **ökat** till cirka 157. År 1984 hade gruppen ökat till 184 personer. Det betydde att fler personer i huset gick till matsalen någon gång medan den grupp som tidigare åt så gott som varje dag, minskat. Det var inte längre någonting som de gjorde absolut varje dag. Den stadiga gruppen "ätare" var till stor del lika med de personer som var med redan från starten.

Åldersmässigt var gruppen ganska homogen, mellan 30 och 45 år. Barnen i dessa familjer hade vuxit upp, de yngsta var i nedre tonåren och vägrade gå till matsalen under långa perioder. Föräldrarna valde då ofta att äta hemma ett par dagar i veckan och i matsalen övriga dagar. Andra barn hade blivit vuxna, gjorde sin värnplikt eller hade flyttat hemifrån. Föräldrarna hade fått en ny "frihet" och stannade oftare i stan för att gå på bio, träffa vänner etc. Matsalen var inte längre den naturliga samlingspunkten för de olika familjemedlemmarna. Samma gällde för dem som gått igenom en skilsmässa - de hade svårt för att finna ett naturligt och vardagligt sätt att umgås på i matsalen.

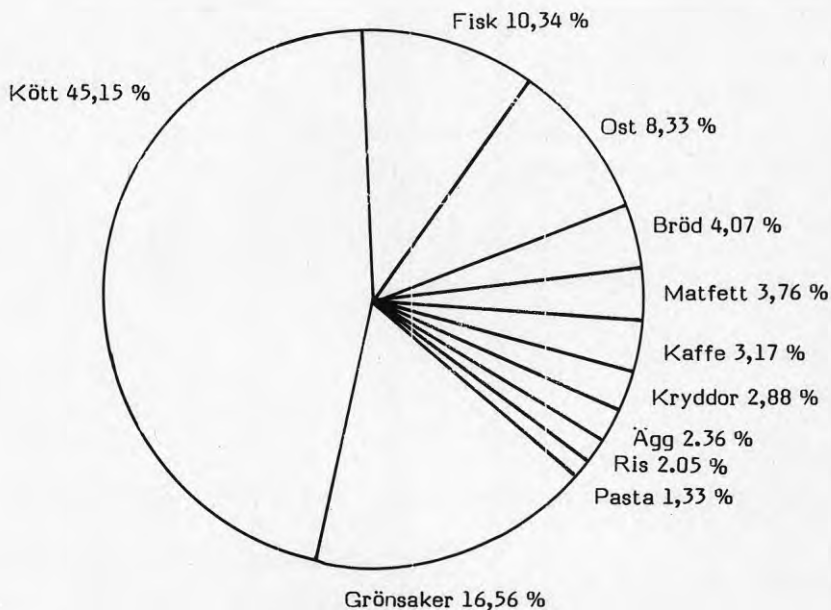
Allting verkar numera (1985) ganska stabilt. Inga större förändringar har skett, inga hot har känts riktigt farliga på senare år. Även om matsalens existens hela tiden är hotad, är det ett hot som nästan blivit överkligt. Verksamheten har blivit rutin. För en del är själva rutinen ett hot, något man inte vet hur man ska klara av. Ingen akut fara hotar utifrån, och vardagen blir slentrian. För andra är rutinen en utmaning, en chans att göra vardagen spännande utan draghjälp av en gemensam, yttre fiende.

Matpriser

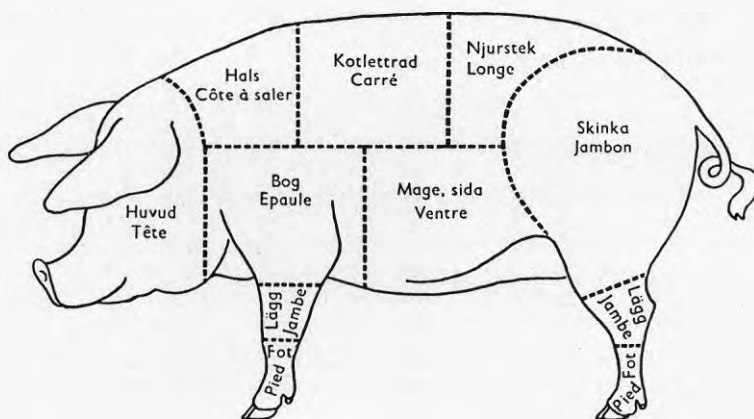
1976 tog fastighetsbolaget ut 14 kronor per vuxen ätande. När hyresgästerna tog över verksamheten blev priset 10 kronor per vuxen.

1985 kostar det 15 kronor per vuxen per måltid och hälften för barn. Av dessa 15 kronor är 1:47 fasta kostnader, det vill säga inköp av kyl, frys

och spis samt el, telefon och försäkringar. Även personalkostnader (det vill säga cirka sex "gratisätande" per dag) ingår här. De rörliga kostnaderna uppgår till 13:53 per vuxen per måltid. Då ingår, förutom råvarukostnaderna, även servietter, ljus, tvätt- och diskmedel, glödlampor etc. Att pressa matpriserna ytterligare bedöms som svårt; råvaror och restmat utnyttjas maximalt. Ett sätt skulle vara att minska **antalet** köttmåltider, ett annat att minska **andelen** kött i en måltid. Procentuellt tar nämligen kostnaden för kött närmare hälften av råvarukostnaderna.

Figur 4.22 Kostcirkel för middagsmålet under 28 veckor 1984.
KÄLLA: Marguerite Schürer, opublicerad stencil

Populär mat

Fisk eller helt kött, det är vad som oftast står på matsedeln. Sällsyntast är pytt i panna. Under 28 veckor 1984 såg matplaneringen ut enligt tabell 4.2.

Tabell 4.2 Matplanering under 28 veckor 1984

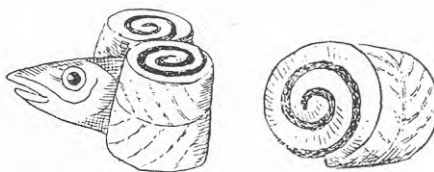
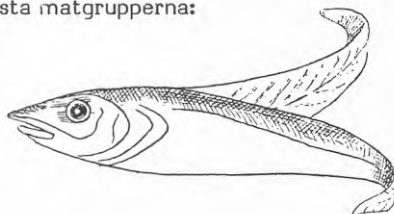
Maträtt	Antal gånger
Fiskrätter (inkl sillbord)	27
Helt kött (inkl kyckling)	27
Pastarätter (inkl vad som helst)	21
Grönsaksrätter (inkl blomkål med skinksås t ex)	13
Hackat kött (köttbullar, köttfärs, köttfärssås)	12
Korv (i alla de former)	11
Risrätter (risotto, Nasi Goreng)	9
Äggrätter (rena äggrätter och gratänger)	9
Soppa	7
Pytt i panna	4
	140

Här följer några recept, beräknade för ca 100 personer, på några av de populärare rätterna ur de tre översta matgrupperna:

KOKT FISK MED ÄGGSÅS
för 80 personer

10 kg fisk (torskfilé t.ex)
2 l fiskbuljong

5 g: rumsvarmt margarin
7 dl vetemjöl
6 l fiskbuljong
2 l mjölk
30-40 hårdkokta ägg
9 dl persilja

0. Ta ut fisken ur frysen
1. Koka äggen och spola kallt. Skala och hacka. Hacka persiljan.
2. Värm 8 l fiskbuljong. Ta undan 2 l för kokningen av fisken. Blanda margarin och mjöl och vispa ned blandningen i den kokande buljongen. Låt puttra 10-15 minuter. Häll i mjölken och låt koka upp. Vid serveringsdags lägg i de hackade äggen och persiljan.
3. Fördela fisken på ca 10 formar. Häll på buljong så att det täcker. Koka på svag ugnsvärme 120° i 15 minuter om fisken är tinad, 20-30 om den är halvtinad.

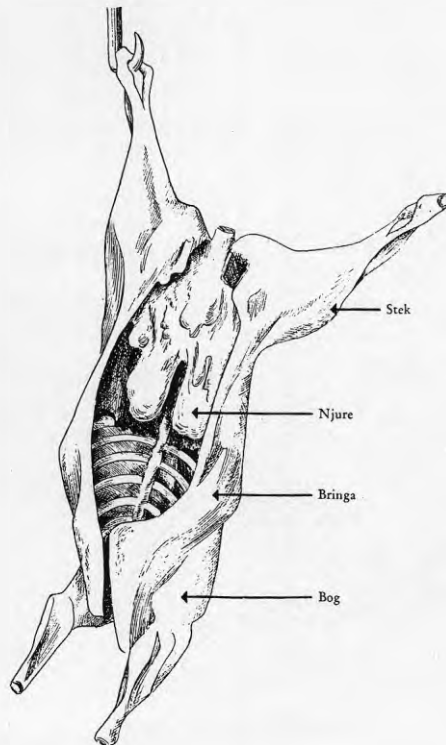
Servera med potatis och rårivna morötter med citrondressing.

ANTILOPSTEK
för 110 personer

25 kg antilopstek
½-1 kg margarin
Salt, peppar, enbär
3-4 l buljong

0. Blanda margarin, salt och peppar, gnid in i köttet och sätt in i heta ugnen, 175°. Beräknad stektid 1 tim/kilo.
1. Koka en kanna **starkt** kaffe. Krossa drygt 2 dl enbär och blanda till 3-4 l buljong. Blanda ihop och häll i formarna när stekarna fått färg. Ös ofta!
2. När stekarna är klara, lägg över dem i emaljerade ugnformar och täck med folie. Sila av skyn i en stor kastrull.
3. Såsen: Späd skyn till minst 10 liter sammanlagt. Red av med vetemjöl utrört i vatten, smaka eventuellt av med mer buljongpulver och/eller enbär.
4. Blanda 2 liter torrmjök till "mjölkkonsistens" och häll i såsen. Ha i mer torrmjök om såsen inte är tillräckligt gräddig.

Servera med potatis, sallad och gelé.

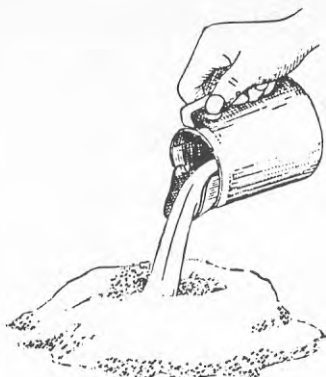

GRÖN LASAGNE
för 80 personer

20 paket frysta hela spenatblad (5 kg)
6 kg kesö
5 l lagrad rivna ost (3 pkt)
Rivna muskot, salt, vitpeppar
150-180 förkokta lasagneplattor

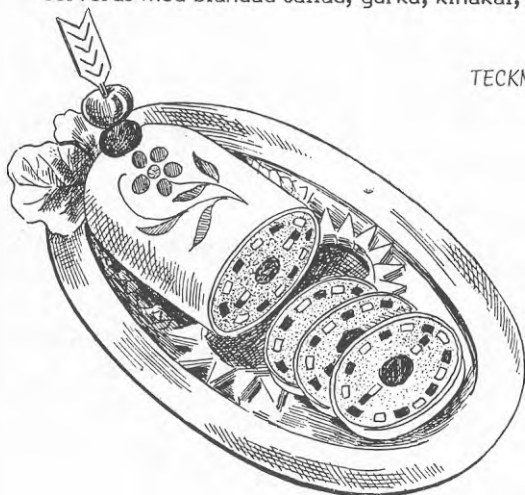
20 gula lökar
20 finhackade vitlöksklyftor
8 kg tomater, krossade (3 burkar)
1 dl basilika (eller oregano)

5 l mjölk (vatten + mjölkpulver)

0. Ta ut spenaten ur frysen.
1. Hacka lök och vitlök och fräs i lite olja i en järngryta. Häll efter några minuter i burktomaterna med sitt späd och smaksätt med salt, peppar och söndersmulad basilika. Koka utan lock i 15-20 minuter så att en del vätska dunstar bort.
2. Hacka den halvtinade spenaten och låt den tina av väl i ett durkslag. Blanda med keson och ungefär hälften av den färskrivna osten. Smaksätt med salt, lite peppar och rivna muskotnöt.
3. Smörj 10-12 formar. Varva ost/spenatblandningen med torra lasagneplattor och tomatsås - allra överst tomatsås. Slå mjölken runt formens kanter och strö över resten av den rivna osten.
4. Grädda i 225° i 35-45 min. Grädda helst plåtarna så att allt är klart kl. 17.30. Lasagnen behöver då bara värmas av serverarna.

Serveras med blandad sallad; gurka, kinakål, tomater...

TECKNINGAR: Karl Erik Lagerberg,
ur Restaurangkökets ABC,
Wezäta Förlag 1951

Figur 4.23 FOTO:
Lennart Nygren
(nästa sida)

Familjehotellets restaurang
 Hyresgäster och Konsum försäker men värdarna kan stoppa projektet igen

ASTORHOT Utsänds den 20 december 1972

Vem ska driva restaurangen?
 Vem ska driva restaurangen i Hässelby familjehotellet? Det är frågan som diskuteras i dagens möte.

Boende i familjehotellet: Vi ger oss inte!

Margareta Johanson, Boona Johanson, Pella Wietan, Hässelby, skapar ett provokativt middagsgärd.

Hyresgästerna i Hässelby familjehotellet fortsätter att försöka få tillbaka sin rätt till boendet. De har tagit till sig av polisens åtgärder mot dem.

Många av oss är fortfarande mycket chockade. Vi har ju använt matsalen i tre år lid. Och plötsligt kommer polisen...

Förhandlingar
 Hyresgästerna ska också diskutera om matsalen...

Fortsatt strid om familjehotellet
 Polisen ska ställa sin rätt till boendet. Men hyresgästerna vill fortsätta bo där.

'Försvinner matsalen - dör vårt kollektivhus'
 Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Ska hyresvärdarna enväldigt härska över kolektivhusen?

Andras inte
 Den 30 januari detta år tog fastighetsnämnden på förslag av P-O Hansson (p) och Bengt Hjalberg (p) ett beslut om att skilja från ett kontrakt värdarna som säger att det ska finnas restaurang i huset inte längre...

Handräddning
 Den 18 juli överklagades yrkandet som pengat till kronofogden i Hässelby. När kronofogden hade beslutat om att skilja från ett kontrakt...

Hyresgästernas märkliga kamp
 Den kamp som pågår i Hässelby familjehotellet är en kamp om att behålla matsalen och därmed boendet.

RÄDDA MATSALEN

på Hässelby familjehotellet
Det kräver i dag Mats Hult
 Mats Hult kräver att matsalen ska behållas i familjehotellet.

Hässelby familjehotellet

Hyresgäster vräks ur matsal

Eget arbete. Mats Hult kräver att matsalen ska behållas i familjehotellet.

Aktionsgrupp straffas

Tog eget initiativ

Den som är ägare till ett hus i Sverige där det bor många människor har rätten på sin sida, aldrig utjämnas av händer. Den sanningen har uppenbarats för hyresgästerna till och åter igen, hyresvärdarna och hyresgästerna till och åter igen, i Hässelby Familjehotellet, som haft fräckheten att tvära i sitt hus och med den servicen de har inkränt i kontraktet.

De har tagit beslut, bildat aktionsgrupp för kollektivt uttryckande och gjort en utvärdering av boendets situation. De har tagit beslut om att göra en demonstration och göra en demonstration som har varit en demonstration som har varit en demonstration...

Med tiden kommer det nog att bli många som i hässelby vill ha tillbaka matsalen. Det är ett krav som måste tas tillvara. Det är ett krav som måste tas tillvara. Det är ett krav som måste tas tillvara...

Förhandlingar
 Hyresgästerna ska också diskutera om matsalen...

Fortsatt strid om familjehotellet

Polisen ska ställa sin rätt till boendet. Men hyresgästerna vill fortsätta bo där. De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

'Försvinner matsalen - dör vårt kollektivhus'
 Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästernas märkliga kamp

Den kamp som pågår i Hässelby familjehotellet är en kamp om att behålla matsalen och därmed boendet.

Hyresgäster vräks ur matsal

Hyresgästerna i Hässelby familjehotellet fortsätter att försöka få tillbaka sin rätt till boendet.

Många av oss är fortfarande mycket chockade. Vi har ju använt matsalen i tre år lid. Och plötsligt kommer polisen...

Förhandlingar
 Hyresgästerna ska också diskutera om matsalen...

Fortsatt strid om familjehotellet
 Polisen ska ställa sin rätt till boendet. Men hyresgästerna vill fortsätta bo där.

'Försvinner matsalen - dör vårt kollektivhus'
 Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

Hyresgästerna vill ha tillbaka matsalen
 De vill ha tillbaka matsalen för att kunna bo kvar i familjehotellet.

5. Från patriarkat till kooperativ

Det här kapitlet handlar om utvecklingen mot ett demokratiskt hyresgäst-samarbete i Hässelby familjehotell under 25 år.

Serviceidén

Samhällsplaneringen under efterkrigstiden arbetade vidare med funktionalismens idéer om funktionsuppdelning, arbetsdelning och stordrift. Det var en planering för ett konsumtionssamhälle där individens insatser som producent skulle specialiseras och hänvisas till förvärvsarbetslivet. Varor, tjänster och kultur skulle produceras genom lönearbete för marknader som skulle vara stora för att bli ekonomiskt effektiva. På boendeområdet prövades planerings-filosofin till en början på de förorter i Stockholm som byggdes ut i slutet på fyrtioalet. Tillämpad på boendemiljön innebar den att alla de verksamheter som skulle komplettera själva boendet skulle drivas som stora enheter - serviceinstitutioner. Kommersiell, social och kulturell service, som skulle vara organiserad och arbeta ungefär som företagen inom industrin, planerades in i stadsdelarna, samlad i stadsdelscentra. Servicen skulle göras tillgänglig för alla, men eftersom bara en viss andel av dem som fick tillgång till den skulle komma att använda den, skulle servicen, för att bli ekonomiskt bärkraftig, ha ett underlag om flera tusen människor, som inte behövde ha något annat gemensamt än att de bodde inom ett visst avstånd från servicen. All service behandlades som lika viktig och planerades fullt utbyggd från början, utan utrymme för någon självständig utveckling eller några större förändringar. Den kommersiella servicen skulle drivas enligt företagsekonomiska principer av de stora detaljhandelskedjorna. Den sociala och kulturella servicen skulle drivas av kommun och landsting och finansieras med skattemedel. I planeringen argumenterade man som om denna områdesservice skulle bli rationell och effektiv ur konsumenternas - det vill säga de boendes - synpunkt. I själva verket var områdesservicen rationell för handeln, institutionerna och bostadsförvaltarna, men knappast för majoriteten av hushållen, som fick långa avstånd till den.

Kollektivhusidén

Kollektivhusidén byggde på den motsatta principen när det gällde lösningen av boendeservicefrågan. Eftersom det mest ansträngande hemarbetet för hushållen - i praktiken kvinnorna - bestod i transporter av olika slag - till exempel att känka med barn till och från daghemmen och släpa

matkassar från snabbköpen - skulle servicen i första hand avlasta hushållen den största delen av detta tunga och dryga dagliga arbete. Servicen skulle koncentreras till mathållningen och barn tillsynen och förutom transportarbetet också eliminera så mycket som möjligt av det tidspressade rutinartade hemarbetet när det gällde mathållningen, hela kedjan planering-inköp-matlagning-disk. Beträffande barnen också sådana triviala moment som att klä på och av dem när de skulle lämnas och hämtas på daghemmet. Servicen skulle därför finnas bekvämt tillgänglig, i samma hus som bostäderna, och ordnad så att man kunde nå den inomhus. Det var alltså inte mångfalden utan kvalitén på servicen som var det väsentliga.

Servicen i dessa "kollektivhus" skulle betjäna bara dem som bodde där, det vill säga ett relativt litet antal människor med likartade behov, som skulle utnyttja den effektivt och därför själva skulle kunna betala för den.

Olle Engkvist räknade inte med att det fanns ekonomiska förutsättningar för någon service utöver mathållningen, barn tillsynen och en begränsad städ- och tvättservice och kanske en liten dagligvarubutik med de viktigaste basvarorna i kollektivhusen. Men han ansåg att också andra komplement till boendet borde vara lika lättillgängliga och han trodde att i den sociala situation som skulle uppstå i kollektivhusen på grund av den slutna gruppen, den begränsade storleken och det dagliga umgänget, skulle de boende själva kunna bygga på en basservice med sådana sociala och kulturella verksamheter som de ansåg vara angelägna. I Hässelby familjehotell lät han därför ställa i ordning några lokaler som hyresgästerna skulle ta hand om och ge innehåll - dels tre källarlokalerna för kontinuerliga verksamheter, dels en samlingslokal för mer tillfälliga arrangemang.

Att hyresgästerna fick "egna" lokaler som de skulle använda och sköta tillsammans var ett helt nytt inslag i boendet på femtiotalet. Olle Engkvist uppfattade antagligen inte lokalerna och hyresgästförvaltningen av dem som någon stor sak - och ytligt sett kunde det verka vara en bagatell - några källarlokalerna som inte var mycket större än cykelrummen och ett rum i korridorplanet på omkring 80 kvadratmeter, som bortåt tusen personer skulle samsas om. Men de innebar att ett första försiktigt steg hade tagits mot ett hyresgästinflytande och medansvar över förvaltningen och det skulle få oanade konsekvenser. Det betydde nämligen att hyresgästerna hade fått uppgifter som de måste klara av tillsammans. De måste komma överens om hur lokalerna skulle användas, organisera och hålla igång verksamheter och finna former för ett nödvändigt samarbete med fastighetsägaren. De "egna" gemensamma lokalerna kom att sätta igång en hyresgästaktivitet långt utöver det vanliga i Hässelby familjehotell.

De första åren

De etablerade tar initiativet. Samarbetet med Olle Engkvist.

Det var antagligen inga hyresgäster som hade tänkt sig att de skulle behöva ta på sig något arbete i familjehotellet när de bestämde sig för att flytta dit. En del av dem som ursprungligen hade sökt sig till huset hade gjort det för att det verkade bekvämt och trivsamt, som ett högklassigt men ändå inte särskilt dyrt pensionat. Denna lilla grupp väletablerade familjer i övre medelklassen hade fått uppfattningen att huset var avsett för människor av just deras sort. Männerna var tjänstemän med höga inkomster, kvinnorna var i allmänhet hemarbetande, barnen i skolåldern eller tonåren. De hade ordnade förhållanden och tid över till också annat än den egna familjen. En grupp småbarnsfamiljer med föräldrar som höll på att utbilda sig ingick också bland dem som flyttat till familjehotellet för servicens skull. De var heller inte många och hade inte mycket tid

över för att engagera sig i husets angelägenheter eller delta i ett socialt liv. Den stora gruppen, de hushåll som flyttat till familjehotellet enbart för att de behövde en bostad, hade i allmänhet en oklar uppfattning om vad det var för slags hus de flyttade till. Flertalet av dem upplevde redan från början den kollektiva mathållningen som ett tvång och en ekonomisk börda och såg helst att den avvecklades. De markerade sin inställning genom att inte alls engagera sig i huset utan göra sig så osynliga som möjligt; de höll sig undan från matsalen och utnyttjade ofta möjligheten att ta hem mat och äta den i det egna köket.

Föreningen för Nytt och Nöje

Av de tre grupperna blev det de "etablerade" som kom att sätta sin prägel på livet i huset de första åren. De trivdes i familjehotellet och kunde tänka sig att hjälpa till med att utveckla det vidare som ett servicehus för den kategori människor som de själva tillhörde. Vad de kunde bidra med var till att börja med att ange tonen för umgänget i matsalen. De klädde om innan de gick ner till middagen, de hade sina bestämda bord i matsalen och hjälpte föreståndarinnan att hålla ordning på de livligare barnen. Olle Engkvists tilltag att lämna över lokaler för fritidsverksamheter uppfattades som en generös gest som också antydde en önskan om samarbete, som de insåg att de måste gå till mötes om de skulle kunna påverka utvecklingen i familjehotellet. Det var också några av dessa hyresgäster som en kort tid efter inflyttningen utlyste ett allmänt möte där den intresseförening bildades, som skulle försöka samordna hyresgästernas önskemål och sköta kontakterna med Olle Engkvist. Styrelsen för föreningen, som fick namnet "Nytt och Nöje" rekryterades också från dessa stadgade familjer, och den kom att bestå av nästan enbart män, flera av dem höga tjänstemän. I de första styrelseprotokollen antecknades ledamöterna med sina titlar, och där hittar man till exempel en kommandör, en överstelöjtnant och en direktör. Det var alltså myndiga personer som var vana att bestämma och som kunde umgås på jämställd fot med Olle Engkvist. Föreningens uppgift verkade relativt okontroversiell: att samla in och förmedla det till en början ganska lilla antalet intresserade hyresgästers önskemål och att arbeta för samförståndslösningar.

Det visade sig att Olle Engkvist var intresserad av ett samarbete, och föreningsstyrelsen kunde ganska snart visa upp påtagliga resultat av kontakterna med honom när det gällde önskemål om servicen och lokalerna. Efter några månader hade verksamheter satts igång i hobbylokalerna. I och med detta hade de första stegen tagits mot ett gemensamt agerande och ett hyresgästsamarbete som skulle komma att byggas på under de följande åren.

Den gemensamma nämnan

Men situationen i familjehotellet var minst sagt komplicerad det första året och förutsättningarna för en lugn utveckling inte särskilt gynnsamma. Den blandade befolkningen innebar både ett hinder och en stimulans för hyresgästsarbetet. De hyresgäster som sympatiserade med Olle Engkvists idéer märkte snart att de utgjorde en minoritet i familjehotellet. För majoriteten hyresgäster var det andra frågor än servicens utformning och fritidsverksamheterna som var angelägna. De var oroliga över hyrorna och matkupongpriserna.

Hyrorna i familjehotellet var höga efter dåtidens förhållanden, och de var fortfarande preliminära ett år efter husets färdigställande. Olle Engkvist hade dessutom aviserat ytterligare höjningar inför fastställandet av hyrorna. Vid den här tiden fastställdes hyrorna ännu av myndigheterna enligt hyresregleringslagen. De så kallade förstagångshyrorna, som bestämdes utifrån en skälighetsbedömning av fastighetsägarens redovisade kostnader, blev avgörande för hyresnivån "för all framtid" - de blev den basnivå som de årliga schablonmässiga hyreshöjningarna utgick från. Eftersom familjehotellet med sina korridorer och gemensamma lokaler var helt annorlunda än de hyreshus som bostadsmyndigheterna annars kom i kontakt med, trodde många av hyresgästerna inte att deras intressen när det gällde hyressättningen skulle bevakas tillräckligt väl, särskilt inte när det blev känt att en hög hyresnivå hade fastställts för Nockeby familjehotell, som Olle Engkvist också hade byggt och som hade blivit färdigt ett par år tidigare. En del hyresgäster ville få till stånd direkta förhandlingar med Olle Engkvist eller krävde att det åtminstone gjordes rejäla påtryckningar på myndigheterna inför fastställandet av förstagångshyrorna och de fick stöd av den stora gruppen hyresgäster som hade en pressad ekonomi. På husföreningens möten började hyresfrågan dyka upp utanför dagordningen, och en grupp hyresgäster började studera underlaget till hyreskraven från Olle Engkvist för att försöka göra en egen bedömning. Kravet att föreningen skulle ta sig an hyresfrågan visade sig motsvara en stark opinion bland hyresgästerna, och det var svårt för föreningen att negligera den. Många tyckte att när det fanns en intresseorganisation för husets invånare som redan förhandlat kompetent och framgångsrikt för hyresgästkollektivet, var den självskrivna som förhandlare också i hyresfrågorna. Men den föreningsstyrelse som så bemödat sig om att skapa goda relationer med Olle Engkvist ville inte förhandla med honom i frågor där man uppenbart befann sig på kollisionskurs. Styrelsemedlemmarnas motiv för att engagera sig i föreningen hade ju aldrig varit att ena den brokiga skaran hyresgäster; de ville ordna för den egna familjens trivsel och bekvämlighet med hjälp av servicen och lokalerna. När hyresfrågan hade diskuterats på flera hetsiga möten verkade det som om föreningen skulle komma att upplösas. Att det ändå inte hände berodde på att de som arbetade med hobbyverksamheterna trots allt inte ville offra dem samtidigt som de insåg att föreningen då också måste ta sig an hyresfrågan för att undvika starka motsättningar i huset.

Konflikten ett faktum

Husföreningen fortsatte alltså att vara den samlande organisationen för hyresgästerna i familjehotellet men den hade hamnat i en besvärlig ställning som både samarbetspart och motpart till Olle Engkvist. Flera i styrelsen ansåg att de båda rollerna var omöjliga att förena, men efter en kort, kaotisk period med flera avhopp från ordförandeposten och i styrelsen stabiliserades föreningen - åtminstone på ytan. De föreningsstyrelser som nu följde accepterade rollen som förhandlare för hela hyresgästkollektivet i alla frågor som gällde boendet i familjehotellet. Samtidigt minskade föreningens möjligheter att vidareutveckla hyresgästarbetet. Diskussionerna i hyresfrågan, som hade lett till att föreningsstyrelsen fullföljt utredningen om hyressättningen och skickat in den till bostadsstyrelsen, fick nämligen som väntat till följd att relationerna till Olle Engkvist försämrades drastiskt: han svarade med att lägga över kontakterna med husföreningen på fastighetsbolagets tjänstemän och jurister, och avstod i fortsättningen från att delta själv. Olle Engkvist hade skäl att var missnöjd. Hans största och mest ambitiösa kollektivhusexperiment hade saboterats från alla håll - först utifrån, av myndigheterna som hade tvingat honom att upplåta större delen av lägenheterna till

hyresgäster som inte ville ha service. Sedan inifrån, av husföreningen, som stödde samma hyresgäster när de vägrade att acceptera kostnaderna. Genom att avbryta de personliga kontakterna med husföreningen markerade Olle Engkvist att han inte längre trodde på samarbetsidén, och han lämnade i fortsättningen inga öppningar för någon vidareutveckling av hyresgästinflytandet eller verksamheterna i familjehotellet. De få ytterligare kontakter per brev som han tog med föreningen gällde alla inskränkningar av olika slag. Ett handlade om att ta tillbaka källarlokalerna och innebar att den så kallade ungdomslokalen bomrades igen och husets ungdomar blev husvilla. I de fortsatta kontakterna poängterade bolagets representanter fastighetsägarens juridiska rätt att oinskränkt bestämma i alla förvaltningsfrågor. Några egentliga förhandlingar var det alltså inte längre tal om. De inskränkningar i matservicen som bolaget efter en tid aviserade uppfattades av hyresgästerna som en bekräftelse på att Olle Engkvist ville avveckla Hässelby familjehotell som kollektivhus. Eftersom matservicen hade visat sig vara den centrala funktionen i kollektivhuset, som alla andra verksamheter byggde på, kom bevarandet av den att bli huvuduppgiften i föreningens fortsatta verksamhet.

Specialisterna tar över

Från att ha startat som ett informellt skött "familjeföretag" hade husföreningen efter lite mer än ett års verksamhet under omständigheternas tryck förvandlats till en organisation, som styrdes enligt den representativa demokratins principer. Förändringen berodde dels på att antalet medlemmar hade ökat kraftigt på grund av hyresfrågan, dels på att föreningens arbete sedan allt samarbete med värden upphört, i huvudsak måste ägnas åt taktiska frågor och skötas professionellt. En grupp hyresgäster, som hade juridisk utbildning och erfarenhet av förhandlingsarbete argumenterade för att man skulle kunna vända utvecklingen i familjehotellet genom rättsliga sanktioner och få Olle Engkvist att ändra sin inställning till hyresgästarbetet och familjehotellets framtid genom att bygga upp en stark opinion i huset. I de diskussionerna, som med nödvändighet blev ganska abstrakta och tekniska, kunde de flesta bara delta som åhörare, och föreningen kom från och med nu och för lång tid framöver att domineras av de få som verkade behärska detta taktiska spel. Trots den optimism och kampanda som de lyckades förmedla och väcka vid husmötena verkade familjehotellets fortsatta existens som kollektivhus nu mycket osäker och helt beroende av hur det taktiska spelet lyckades, och det föreföll kunna bli en utdragen historia. I den otrygga situationen stagnerade hobby- och fritidsverksamheterna i familjehotellet. Efter en tid började de familjer som deltagit i uppbyggnaden av dem att ge upp och flytta från huset.

Kollektivhus i motvind

Att försöka utveckla kollektivhusboendet var ett arbete i motvind under hela sextiotalet. Både de befintliga kollektivhusen och byggandet av nya motverkades av den allmänna samhällsutvecklingen och motarbetades aktivt eller passivt av politiker och myndigheter, av planerare, utredare, byggherrar och fastighetsförvaltare. Serviceutredningen, som tillkommit 1972 för att precisera den framtida boendeservicens innehåll och organisation, var helt inriktad på att områdesservicen skulle vidareutvecklas utifrån samma utgångspunkter som tidigare. De subventionerade luncherna, som blev allt vanligare på arbetsplatserna, blev ett attraktivt och konfliktfritt alternativ till kollektivhusets matservice för hushållen med dubelarbetande makar, när barnen åt sitt huvudmål i skolan. De tilltagande ungdomsproblemen i samhället blev särskilt påträngande i kollektivhus-

en som med sina halvvoffentliga utrymnen - korridorerna och gemensamhetslokaler - drog till sig ungdomar som på grund av spritmissbruk eller knark blev utestängda från ungdomsgårdarna och utkastade ur tunnelbanestationer och andra offentliga lokaler och som istället vandaliserade och ofredade de boende i kollektivhusen. Hyresgästernas ansträngningar att bevara och utveckla Hässelby familjehotell som kollektivhus blev både defensiva och offensiva. Defensiva för att de hade svårt att förklara och hantera ungdomsproblemen samtidigt som de försökte tona ner ryktena om nedläggning av servicen. De offensiva försöken syftade till att redovisa för omvärlden och de oengagerade av dem som bodde i huset vad kollektivhusboendet kunde innebära. Den så kallade "aktionsgruppen för kollektivhus" som bildades för det ändamålet i familjehotellet 1968 ville blåsa nytt liv i debatten om kollektivboende (som legat nere sen trettiotalet) genom att konkretisera argumenten om boendeformens förutsättningar för jämlikhet mellan könen och gemenskap mellan människor, som kollektivhusteoretikerna en gång formulerat i ganska abstrakta termer. Gruppen spred information och propaganda om kollektivhusboendet sett från familjehotellens utsiktspunkt genom debattartiklar, diskussionsmöten och utställningar. Man argumenterade framför allt för boendefornens sociala värde för alla åldersgrupper. Inom familjehotellet försökte husföreningen med olika medel stärka sammanhållningen, aktivera fler hyresgäster och förbättra kontakten mellan dem.

Vändpunkten

Den omsvängning i samhällsutvecklingen som började märkas under de första åren på sjuttioalet skulle komma att påverka också utvecklingen i familjehotellet. De negativa sociala effekterna av miljonprogrammet, som höll på att fullföljas, började väcka uppmärksamhet, och de principer som legat till grund för planeringen började ifrågasättas först utanför, men så småningom också inom fackkretsarna. De praktiska olägenheterna för invånarna i de nya bostadsområdena, med sin ofta torftiga miljö och sin centraliserade service, där den billöse kunde få känka kilometervis med tvätten till en ur förvaltningssynpunkt vällokaliserad tvättstuga och ännu längre med matkassarna från glest utspridda Konsum- eller ICA-hallar, var uppenbara för vem som helst. De tilltagande sociala problemen i de nya områdena som bland annat berodde på att anonymiteten som präglade såväl utformningen som organisationen av förvaltning och service motverkade utvecklingen av fungerande sociala strukturer, började också uppmärksammas av alltfler. Områdesservicetanken hade inte visat sig hållbar i verkligheten. I Sollentuna servicehus - det projekt som skulle bli startpunkten till en vidareutveckling av kollektivhusen och områdesservicen genom att kombinera deras viktigaste egenskaper - det rikliga utbudet av service, det stora upptagningsområdet och inomhusförbindelserna mellan servicen och ett stort bostadskomplex - uppstod samma sociala problem som i de flesta andra nya flerbostadshusområden. Men misslyckandet att lösa bostadsfrågan genom en ensidig satsning på kvantitet och stordrift i flerbostadsbyggande ledde inte till någon omprövning av förutsättningarna för planeringen, utan till ett fortsatt byggande enligt samma planeringsfilosofi, men med småhus i stället för flerbostadshus. Eftersom småhuset knappast kunde bli en lösning för småhushållen - unga hushållen, enförälderfamiljerna eller pensionärerna vare sig ur ekonomisk eller social synpunkt - verkade kollektivhuset nu åter kunna få aktualitet som en boendeform för stora grupper. I Hässelby familjehotell kunde effekterna av både miljonprogrammet och uppsvinget i småhusbyggandet avläsas genom en ökande utflyttning och inflyttning och en tydlig "generationsväxling" bland hyresgästerna.

Den nya generationen kollektivhusbor

Det hade varit stor omsättning på hyresgäster i familjehotellet ända sedan huset blev färdigt, och det berodde framför allt på att många av dem som inte ville ha eller inte hade råd med matservicen flyttade vidare. Eftersom bostadsförmedlingen fortfarande inte gjorde några ansatser att registrera intresset för kollektivhusboende bland de bostadssökande eller att hjälpa dem som ville byta till sig lägenheter i de få existerande kollektivhusen, var den övervägande delen av dem som flyttade in fortfarande vanliga bostadssökande. Men en ny generation kollektivhusintresserade ingick ändå som en liten rännil bland dem som flyttade in i familjehotellet vid mitten av sextiotalet.

En del hamnade där närmast av en slump, andra tog sig in med hjälp av komplicerade byteskedjor. De flesta var unga småbarnsfamiljer som flyttade till familjehotellet i första hand för daghemmets skull, men de var också intresserade av boendeformens sociala möjligheter. Även en del unga och medelålders ensamföräldrar och enpersonhushåll sökte sig dit vid samma tid.

När det i början på tjuvotialet blev lättare att få lägenhet i Stockholmsregionen uppstod en ny flyttningsväg och många flyttade från familjehotellet till de nya bostadsområdena. Så småningom började också en utflyttning av familjer som sökte sig till de nya småhusområdena. De efterhand skärpta kontraktsvillkoren för vissa lägenhetsstorlekar när det gällde antalet matkuponger och de snabba prishöjningarna ledde till att det blev förhållandevis lätt att få lägenhet i familjehotellet, och inflyttningen av kollektivhusintresserade ökade nu märkbart. Många av dem hade tidigare bott i studenthus. Eftersom de redan hade erfarenhet av kollektivt boende hade de en annan inställning till boendeformen än människor i allmänhet. De hade valt kollektivt boende som det klart bästa av de boendeanternativ de hade att välja mellan när de skulle etablera sig på bostadsmarknaden. De hade lärt sig en hel del om kollektivboendets möjligheter och begränsningar och var inte rädda för de krav som skulle kunna komma att ställas på dem; de var i allmänhet inte särskilt auktoritetsbundna utan vana att ta egna initiativ.

"Utbrytargrupporna"

För småbarnsfamiljerna var matservicens överlevnad ingen hjärtesak, det var daghemmet som var det viktiga. Småbarnsföräldrarna hade visserligen ganska snart upptäckt att matsalen var en bekvämlighet och centrum för ett lätttsamt umgänge och utbyte av tjänster, som de inte ville avstå från utan vidare. Men de uppfattade inte hotet om stängning av matsalen som särskilt överhängande. Hushållen med ensamma vuxna var däremot mer beroende av matsalen som social kontaktpunkt.

Denna andra generation hyresgäster hade inte upplevt sammanbrottet i kontakterna med Olle Engkvist utan var i stället entusiastiska över de möjligheter som familjehotellet verkade rymma; de hade hittat en boendeform som de var beredda att satsa på, de hade oförbrukade krafter och en vilja att sätta ny fart på det nästan avstannade hyresgästarbetet - som de ville ge en delvis annan inriktning än det haft tidigare. I stället för rena fritidssysselsättningar ägnade de sig åt "sociala" verksamheter och koncentrerade sig på sådant som man kunde påverka mer direkt och som fastighetsbolaget inte hade något inflytande över. Till exempel förhållandena på daghemmet, tonårsproblemen i korridorerna, och sådant som hade med den allmänna trevnaden att göra, till exempel fester i samband med

de stora helgerna. De här aktiviteterna ledde efterhand till att olika grupper bildades som arbetade självständigt i förhållande till husföreningen och varandra.

Husföreningens nya roll

När husföreningen 1970 hade lyckats få matservicefrågan rättsligt prövad med positivt resultat och restaurangens fortbestånd - som det verkade - var garanterad, föreföll framtidsutsikterna för hyresgästarbetet och familjehotellet ljusna på allvar. Denna första verkliga framgång i "förhandlingarna", som efterhand hade utvecklats till en ren maktkamp mellan hyresgäster och fastighetsägare, innebar att husföreningen äntligen hade fått en förhandlingsposition. En våg av aktiviteter startade i familjehotellet. Efter att under hela sextiotalet ha ägnat det mesta av sina krafter åt förhandlingarna om matservicen kunde styrelsen nu delegera det fortsatta förhandlingsarbetet till en fristående grupp och återgå till föreningens ursprungliga uppgift, som bestod i att hjälpa till att sätta igång och samordna verksamheter i huset. Föreningens arbete inriktades nu på att på bred front inventera hyresgästernas önskemål och intressen. Erfarenheterna hade visat att initiativen måste komma "underifrån", men att de ofta behövde hjälpas fram. För att det skulle bli möjligt behövde kontaktnäten i huset byggas ut. Föreningens möten, som samlade många deltagare, utnyttjades visserligen till att informera om pågående och nya projekt som olika arbetsgrupper höll på med. Som diskussionsforum fungerade husmötena emellertid inte särskilt bra. De var formella tillställningar där bara ett fåtal vågade yttra sig. Hustidningen, som föreningen gav ut några nummer av om året, och där det informerades om alla viktiga händelser i huset nådde visserligen alla, men den fungerade inte heller som något effektivt diskussionsforum för hyresgästkollektivet. Nu ville man försäkra sig om att alla hyresgästerna kom till tals. Familjehotellet delades in trapphusvis och personer letades upp som var beredda att fungera som kontaktombud för en grupp hyresgäster som de kände åtminstone till utseendet. Genom kontaktombudens förmedling genomfördes en enkätundersökning om hyresgästernas inställning till familjehotellets service, lokalernas användning och aktiviteterna. Tack vare kontaktombudens medverkan kunde enkätundersökningen bli nästan heltäckande, och den visade att intresset för bevarande och vidareutveckling av familjehotellet som kollektivhus faktiskt var stort hos en överväldigande majoritet av hyresgästerna. Det var alltså inte något önsketänkande av en liten grupp "aktivister" som fastighetsbolaget brukade hävda. Inom loppet av 15 år hade alltså familjehotellet - trots att det från början till stor del befolkats med människor som var ointresserade av boendeförnyelse, och trots att starka krafter verkat för att stjälpa det - fått en befolkning som nära nog enstämmigt önskade att huset bevarades som kollektivhus.

Inflytande åt fler

Som en följd av föreningens uppsökande verksamhet bildades nu grupper som ville försöka genomföra de förslag som kommit fram och ta nya kontakter med fastighetsbolaget. Ett av projekten gällde att få till stånd en ombyggnad av daghemsgården, som hade varit en dammig grusplan alltsedan huset byggdes. Ett annat gick ut på att starta en kaffeservering genom att rusta upp och skaffa möbler till en tom lokal i matsalsbyggnaden. Ett tredje projekt gick ut på att bygga om en av hobbylokalerna till en gemensam bastu, ett fjärde att inreda det nerlagda sjukvårdsrummet till fotolaboratorium. Dessa projekt, som alla genomfördes framgångsrikt

inom loppet av ett år, engagerade praktiskt inriktade människor som tidigare inte hade kunnat utnyttja sina speciella talanger för kollektivet, och som nu visade på en ny resurs i huset. Arbetet med att hålla igång kaffeserveringen och verksamheterna som startades där - till exempel filmklubben - gav erfarenheter i att organisera löpande, praktiskt arbete i kollektiva former. Erfarenheter som skulle visa sig värdefulla längre fram.

Husmötet hade ända sedan husföreningens tillkomst utgjort beslutsforum i alla frågor som gällde lokalerna, servicen och fritidsverksamheterna. Husmötet bestämde också vad som skulle tas upp i förhandlingarna med fastighetsbolaget och hur de skulle drivas. Förhandlargruppen var formellt jämställd med de andra grupperna i huset men fick på grund av matservicens betydelse i praktiken en överordnad ställning. Eftersom det ganska snart hade visat sig att utslaget i tingsrätten 1970 inte gav de garantier för matservicens fortbestånd som man hade hoppats, förblev gruppens ställning orubbad. De som genom engagemang, kunnande, förhandlingsvana och skicklighet i att argumentera - kvalificerat sig som förhandlare dominerade husmötena - inte bara när det gällde frågor om matservicen - och de lyckades för det mesta driva igenom sina förslag. Genom att "manipulera" församlingen lyckades de ofta till och med vända en stark opinion. De flesta insåg i och för sig att det var nödvändigt med starka och kunniga "ledare" eftersom frågorna var mycket komplicerade. Men många upplevde deras självklara dominans som påfrestande, särskilt de som kände sig osäkra och inte vågade yttra sig i stora församlingar.

Förhandlargruppen kom genom sina direkta kontakter med fastighetsbolaget också att få ett "informationsmonopol", som gruppens medlemmar naturligtvis utnyttjade i diskussionerna på husmötena. Mötena kunde ofta upplösas i en oförlöst stämning även om de flesta var nöjda med besluten. Det brukade bildas grupper i korridorerna efteråt där diskussionen kunde fortsätta ett bra tag och där nya synpunkter kom fram som kanske inte skulle ha förändrat besluten, men som ändå kunde ha behövt vädras.

Tillkomsten av kaffestugan innebar en positiv förändring. I kaffestugan kunde de som inte vågade framför sina synpunkter på husmötena ha mer informella diskussioner sinsemellan och med förhandlarna, och där kunde också förhandlarna sprida förhandsinformation, så att frågorna kunde diskuteras i mindre grupper före de stora mötena. Husmötena blev på så sätt bättre förberedda och förslagen som las fram där bättre förankrade. Kaffestugan kom att få betydelse för den fortsatta utvecklingen också av ett annat skäl. Den innebar ett första steg mot hyresgästernas övertagande av kontrollen över servicefunktionerna - hyresgästerna drev här genom eget arbete en kontinuerlig verksamhet som man kunde anpassa helt efter egna önskemål. Att kaffeserveringen i sig var en ganska blygsam anordning och lokalen liten, innebar snarast fördelar. Där träffades man utan någon formell anledning och ingen behövde vara orolig för att inte klara av arbetet med att hålla igång den. Lokalen var för liten för att man där skulle kunna hålla sig inom de gruppbildningar som utvecklats i restaurangen. I stället uppstod nya grupper jämsides med de gamla kring de verksamheter som föddes under samtalen vid kaffeborden, och gränserna mellan de tidigare ganska fasta grupperingarna kom efterhand att luckras upp. I kaffestugan organiserades bland annat den maskningsaktion beträffande matkuponginlösningen i samband med en av de sista kraftiga prishöjningarna, som ledde till att förhandlingsgruppen för första gången fick insyn i restaurangens ekonomi. Arbetet med och omgåendet i kaffestugan ledde också till att gruppen som arbetade med de mer långsiktiga lösningarna för husets överlevnad så småningom växte. Kaffestugan visade på betydelsen av en plats för kontinuerlig diskussion och effektiviteten i att arbeta i små grupper.

Hyresgästerna tar över matservicen

Genom att alla de förslag till en lösning av matservicefrågan som hyresgästerna arbetat fram avvisats av fastighetsbolaget fanns det ingen beredskap bland hyresgästerna för något konkret handlingsalternativ när fastighetsbolaget meddelade sitt beslut att lägga ner restaurangdriften hösten 1976. Men när husföreningen lyckades utverka att restauranglokalerna fick disponeras av hyresgästerna när fastighetsbolaget upphörde med driften, utlöste det omedelbart en intensiv aktivitet för att få igång en kollektiv mathållning på nytt.

I och med att bolaget upphörde att driva restaurangen löstes hyresgästerna från skyldigheten att köpa matkuponger. Att försöka klara matservicen under villkor som var avsevärt sämre än de fastighetsbolaget hade arbetat under och som bolaget hade hävdats var nästan omöjliga, upplevdes som en utmaning av hyresgästerna. I arbetet med matservicen kunde alla göra en direkt insats för hyresgästkollektivet på ett helt annat sätt än tidigare. Varje arbetsinsats var betydelsefull och alla hade samma "dåliga" förutsättningar att klara av arbetsuppgifterna. Men det fanns flera andra starka skäl att engagera sig i arbetet med matservicen. Hyresgästerna hade genom åren satsat så mycket av engagemang och arbete som de inte var beredda att låta gå förlorat, och de hade fått igång en social utveckling som var deras eget verk och som de ansåg att fastighetsbolaget inte hade rätt att rasera. Tron på den egna förmågan och på en framtid för kollektivhuset hade under lång tid bekräftats och vuxit. Efter många års ansträngningar hade hyresgästerna till slut faktiskt lyckats uppnå vad de strävat efter - att få kontroll över mathållningen - även om fastighetsbolaget antagligen bedömde situationen annorlunda, och ansåg att man gett matservicen dräpslaget trots att man "överlämnat" lokalerna. I Nockebyhov familjehotell, där hyresgästerna ett år tidigare övertagit och arrenderat ut restaurangen, hade de nämligen tvingats stänga på grund av att antalet ätande blev för litet redan efter en månad. I Hässelby familjehotell hade man en mer realistisk uppfattning om förutsättningarna för att driva matservicen, framför allt hade man klart för sig att det inte gick att bygga den på anställd personal och utomstående ansvariga. Osäkerheten om förmågan att klara mathållningen var naturligtvis ändå stor, men balanserades av flera positiva faktorer. Stämningen var optimistisk och beslutsamheten stor tack vare de mångåriga erfarenheterna av gemensamt arbete. Nu hade man praktiska möjligheter att genomföra de idéer som man argumenterat för så länge - att rationalisera arbetet, att anpassa maten efter de egna önskemålen och att arbeta med den ekonomiska planeringen. Nu skulle de tidigare erfarenheterna av att samarbeta under besvärliga förhållanden testas i stor skala.

Organisatörerna - de nya ledarna

Matsalsarbetet skilde sig från det dittills bedrivna arbetet i huset genom att det förutsatte ganska stora, regelbundna praktiska arbetsinsatser. När hyresgästkollektivet bestämde sig för att själva fortsätta mathållningen betydde det att alla som tog ställning för den också måste ta på sig ett ansvar för det praktiska arbetet. Arbetsorganisationen, som till en början helt byggde på individuellt ansvar, var antagligen den enda möjliga under den första tiden när det var nödvändigt att utnyttja alla tillgängliga resurser och snabbt demonstrera förmågan att få igång matservicen. Den förutsatte emellertid att varje medlem i kollektivet tog ansvar för i stort sett hela planeringen, eller i varje fall för att arbetsstyrkan var fulltalig varje dag. Många orkade inte med en sådan ansvarsbörda och press i längden. Inte heller den grupp "organisatörer" som så småningom tog på

sig att se till att arbetspassen var bemannade från dag till dag lyckades få den lösliga organisationen att fungera. Allt färre fick göra en allt större del av arbetet. Organisatörernas uppgift blev allt otacksammare - de fick fungera som arbetsledare för arbetskollektivet i sin helhet utan att de i praktiken hade något annat mandat än det egna engagemanget.

När det krävande matsalsarbetet ledde till att det blev omöjligt att hålla igång kaffestugan upphörde i stort sett också den kontinuerliga diskussion som hade pågått där. I den stora matsalen återuppstod de relativt slutna grupper av likasinnade som funnits där sedan gammalt. Stormötet blev åter det enda forumet för diskussioner och beslut, men mötesinstitutionens svaghet visade sig nu tydligare än någonsin. Nu inskränkte sig de "överkörda" möjligheter inte bara till att vädra sitt missnöje över att man inte påverkat besluten. Eftersom besluten gällde det gemensamma arbetet kunde de nu också visa missnöjet genom att avstå från att hjälpa till med att genomföra beslut som de inte gillade eller genom att diskret sabotera dem. Missnöjet gällde inte arbetet i sig utan oklarheten om hur planering och arbetsledning skulle förenas med kraven på flexibilitet och på inflytande från den enskilde medlemmen.

De allt större svårigheterna att bemanna matsalsarbetet visade sig omöjliga att reda upp inom ramen för den lösliga organisationen. Samtidigt verkade en ny organisationsform omöjlig att få till stånd med stormötet som diskussions- och beslutsforum. Trots att matsalen hölls igång i samma omfattning som vid starten och trots att flera förbättringar hade gjorts var missnöjet med arbetsförhållandena i mathållningen utbredd. Risken för en upplösning av arbetskollektivet var uppenbar.

Samordnarna

Det var nödvändigt att få alla som deltog i matsalsarbetet att ta ställning till de alternativ som fanns för att få en fungerande organisation. Organisatörerna insåg - mot bakgrund av tidigare erfarenheter - att den enda möjligheten att uppnå detta var genom diskussioner i små grupper. De diskussioner om en omorganisation som de därför initierade, kunde inte ena arbetskollektivet kring någon lösning, därtill hade stämningen mellan dem som ville "leda och fördela" och dem som bara ville "arbeta", blivit alltför infekterad. Den nya grupp som valdes för att jämka samman de skenbart motstridiga önskemålen om både en fastare organisation och en större frihet när det gällde deltagandet i matsalsarbetet, bestod av personer som uppfattade sin roll mer som medlare än organisatörer och arbetsledare. Gruppens arbete ledde till att en ny organisationsform utkristalliserades som i stället för individuellt ansvar byggde på gruppsvar. Fasta arbetslag där medlemmarna hade ett gemensamt men klart avgränsat ansvar skulle utgöra basen för den nya arbetsformen. På det sättet skulle både kraven på en fast organisation och kraven på större frihet för den enskilde kunna tillgodoses, menade gruppen.

En del var tveksamma till den nya organisationen. Några var rädda för att fasta arbetslag skulle förstärka de tendenser till kotterbildning som redan fanns och som tidigare lett till svårlösta konflikter inom kollektivet. I sämsta fall skulle arbetsstyrkan komma att bestå av två kategorier: dels väl sammanfoga grupper, dels slumpmässigt och löst sammanfogade grupper. Det fanns också en risk för att de som av någon anledning inte riktigt passade in i arbetslagen skulle stötas ut ur arbetskollektivet. Andra tvivlade på att det skulle bli möjligt att få ihop tillräckligt många som skulle kunna - eller skulle gå med på - att inordna sig i ett så strikt schema (ett arbetspass en bestämd veckodag varannan vecka). I praktiken

fanns det inget val. Den organisationsform som prövats i mer än två år fungerade bara med konstgjord andning och det fanns inget alternativ till förslaget med fasta arbetslag. Man enades till slut om att pröva det.

Arbetet med omorganisationen av matsalsarbetet hade åter visat på att en öppen och allmän diskussion var förutsättningen för att en fungerande arbetsorganisation skulle kunna komma till stånd. Det var samma erfarenheter som tidigare hade gjorts när det gällde husföreningens förhållande till olika fristående arbetsgrupper, som nu upprepades i arbetskollektivet för matservicen. Ledarna/organisatörerna fick träda tillbaka för personer som såg organisationsarbetet enbart som en punktinsats för att samordna de olika intressena, inte som en uppmaning att ta på sig några permanenta "chefsroller".

De självstyrande grupperna

Övergången till den nya organisationen kunde göras snabbt eftersom alla vid det här laget visste att det skulle gå att förändra den igen relativt snabbt om den inte fungerade bra. De två årens arbete med mathållningen hade visat att det gick att klara tillfälliga kriser med improvisationer. Den nya organisationen visade sig fungera över förväntan. Förberedelserna till schemalaggningsen, som bestod i att var och en fick ange vilka veckodagar och tider de kunde arbeta, tvingade fram ett personligt ställningstagande till mathållningen från var och en och visade att det fanns en stark opinion för att fortsätta. Den visade också den faktiska storleken på arbetsstyrkan som arbetet skulle fördelas på. Arbetslagens sammansättning kom att bestämmas av de veckodagar och tider som medlemmarna kunde disponera med hänsyn till förvärvsarbete och andra "fasta" åtaganden. De blev därför slumpmässigt sammansatta - möjligheterna att bilda arbetslag av de kottier som uppstått kring speciella intressen eller känslorrelationer visade sig vara nästan obefintliga. Arbetslagen innebar att den tidigare "lösa" organisationens förtjänster kunde behållas samtidigt som man blev av med bristerna. Möjligheten att "välja fritt" när man ville göra sitt arbetspass begränsades visserligen av kravet att alla skulle göra ett arbetspass under en fjortondagarsperiod, och att den som uteblev från sitt arbetspass själv måste ordna en ersättare. Men schemat gjorde det samtidigt lättare att hitta någon att byta arbetspass med. Schemalaggningsen gav också garantier för att ett fungerande arbetslag fanns på plats varje dag.

Med fasta arbetslag kunde organisationen och fördelningen av arbetet bestämmas internt inom varje enskilt lag. Arbetslagen behövde alltså inte arbeta på precis samma sätt, utan kunde anpassa arbetet när det gällde tider och fördelningen av arbetsuppgifterna inom ganska vida gränser, som de själva tyckte var bäst.

Arbetslagen fungerade inte helt problemfritt, men det blev betydligt lättare att lokalisera och lösa konflikter i den lilla gruppen. Genom att lagen själva måste ta ansvaret för att interna problem klarades upp och inte kunde vänta sig att någon utanförstående skulle ingripa, tog man också för det mesta itu med dem ganska snabbt. Den klara ansvarsfördelningen fick också den naturliga följderna att förändringar i arbetsförhållandena eller arbetslokaler mer och mer kom att beslutas av dem som direkt skulle beröras av förändringarna i stället för, som tidigare, av dem som ansågs vara experter på planering. Arbetslagen bildade också naturliga basgrupper för den kontinuerliga diskussion som behövdes för att bereda frågor som berörde kollektivet i sin helhet.

Att anpassa beslutsprocesser efter omständigheternas krav

Den gemensamma mathållningen i hyresgästernas egen regi har nu (1985) varit igång i nio år. Den nuvarande organisationen med s k självstyrande grupper har fungerat i mer än sex år utan att några större förändringar har behövt göras. Organisationen innebär inte någon strävan efter att ansvar och arbete ska fördelas absolut jämnt. Ett relativt stort utrymme finns för individuella och gruppvisa initiativ, vilket visat sig nödvändigt för en fortsatt utveckling. I praktiken har den nuvarande organisationen av matservicen och de övriga verksamheterna i huset inslag av alla de genom åren prövade arbets- och beslutsformerna där husmöten, arbetsgrupper, experter, hantverkskunniga, förhandlare, organisatörer, samordnare och andra "ledare" arbetar enskilt eller i olika kombinationer beroende på omständigheterna, och där idéer, engagemang, arbetsvillighet och kunskaper får utlopp.

Den modell för organisation av hyresgästarbete som utvecklats i Hässelby familjehotell innebär att ansvaret för verksamheterna sprids och läggs på en nivå som ligger så nära det praktiska arbetet som möjligt, och att arbetet organiseras så att det kan utföras av små grupper. På det sättet undviks dels den tröghet och byråkratisering som organisationer med flera beslutsnivåer lätt leder till, dels de tidskrävande och ofta resultatlösa diskussioner som stormötesformen kan leda till. De effektivitetsvinster som det decentraliserade beslutsfattandet har gett har frigjort resurser som kan användas för andra verksamheter än de rent praktiska och produktiva.

6. Leva i gemenskap

"Det gäller att dramatisera sitt liv, allt hänger ihop; sorg, hat och glädje. Livet uppenbaras för oss en liten bit i taget, därför gäller det att hela tiden vara med och vara nyfiken. Livet är ett drama som händer nu. Missa inte det."

Jerzy Kosinsky

Det här kapitlet handlar främst om dem som valt att leva kollektivt i familjehotellet. Eftersom matsalen är centrum för det kollektiva livet, kretsar många av resonemangen just kring matsalen och gruppens förhållande till den - och till varandra.

Dagligt umgänge

I matsalen, där startar allt i huset. För oinsatta kan det låta lite befängt att det där med att äta ihop ska vara så märkvärdigt. Många undrar om det egentligen är nödvändigt att äta ihop jämt, skulle det inte räcka med att man gör det ibland, menar de, eftersom man ändå gör så mycket tillsammans - ser på film, gymnastiserar, väver, sjunger, spelar teater, går på kurs...Men det räcker faktiskt inte. För det är i det dagliga umgänget i matsalen och i det kontinuerliga arbetet med att hålla den igång, som man möts, diskuterar, gör upp planer för framtiden och lär känna varandra "till vardags". Om man inte sågs varje dag skulle heller inte alla aktiviteter som nu finns, existera. Många planer måste få tid på sig för att växa fram. Till exempel sådana saker som att några har pratat ihop sig om att odla grönsaker på Bertils kolonilott. Andra ska hyra en lokal i huset där de ska spela musik, måla olja och vårda gamla saker. Ett par ungdomar som trycker tyger ska slå sig ihop med ett par som har en separat arbetslägenhet i huset. Allt det här diskuteras fram under matsalsmiddagarna. Där kan man prata om sina mer eller mindre realistiska drömmar, som tillsammans med andras drömmar kan bli verklighet.

Varje dag ses ungefär samma människor vid ungefär samma tid. Och, förr eller senare, "tvingas" alla som äter i matsalen att också ingå i matsalsarbetet. Det blir därför inget speciellt urval av människor som det kan bli till andra "frivilliga" aktiviteter. Det är med andra ord inte en verksamhet man ägnar sig åt för att vara kulturell, bättra på spänsten eller bli gångbar på arbetsmarknaden till exempel. Men varför ägnar man sig då åt den? Förklaringarna kan säkert vara många och olika. En del har kanske "hamnat" i matsalen mest av en slump eller drivits dit av praktiska och/eller ekonomiska skäl. För andra bygger matsalsengagemanget på en ideologisk eller politisk övertygelse om att alla människor inte nödvändigtvis måste äga allt själva, utan att man kan dela på mycket. Oavsett hur den personliga övertygelsen ser ut går alla till

Figur 6.1 Det är i det dagliga umgänget i matsalen som man möts, diskuterar, gör upp planer för framtiden och lär känna varandra "till vardags."

FOTO:Åsa Franck

matsalen för att äta, för att se människor, för att umgås och för att få en pratstund eller en stunds gemenskap.

Mycket få säger att de söker sig till matsalen enbart för att få mat eller för att maten är god.

"(Jag går till matsalen) mest för att träffa människor. Och något lite för att jag är hungrig."

"(Jag går till matsalen) bara för att jag tycker om att äta där. Jag tycker om dom som äter samtidigt som jag och jag tycker om själva idén. Jag bor här för den sakens skull."

"(Jag går till matsalen) därför jag tycker det är roligt att se andra människor omkring mej. Sitta här ensam och äta är inte så roligt, jag tycker man behöver omväxling. Dessutom är det lite jobbigt att laga mat. Och så är det roligt att träffa människor."

Betyder det att maten är betydelselös, att man skulle kunna träffas varje dag ändå utan att äta ihop eller att maten kan få se ut ungefär hur som helst, smaka hur som helst eller kosta vad som helst? Nej, det vore omöjligt att tänka sig att hundra, sinsemellan mycket olika, personer varje dag skulle samlas en viss tid på en viss plats utan att det fanns en naturlig eller meningsfull anledning att ses. Det vore också otänkbart att i längden servera mat som inte såg trevlig och aptitlig ut och inte smakade gott. Priset måste också vara så pass lågt att det konkurrerar med alternativet att handla, laga och äta privat, hemma i lägenheten. Det är alltså viktigt att verksamheten är meningsfull och konkurrens-

kraftig på flera plan. Även om en förklaring till att de som äter ihop i familjehotellet vill umgås, är det viktigt att det inte är en pseudoverksamhet. Umgänget bygger på en nödvändighet: att varje dag förse sig med ett mål mat till ett rimligt pris.

Men vad får de ut av det hela, vad blir den "slutliga vinsten" förutom den ekonomiska och praktiska samt tryggheten av att se samma människor varje dag. Svaret blir nog att det är beroendet av andra människor - det ömsesidiga beroendet - som är den slutliga "vinsten". I det beroendet ingår vetskapen om att andra människor vet vem man är. Man kan knappast välja att framstå som enbart trevlig, intelligent, lustigkurre eller charmtroll som man kan göra i förhållande till de människor man har en ytligare kontakt med eller bara ser ibland. I matsalen vet alla att man också kan vara både sur, tråkig och otrevlig till vardags. Man framstår som den människa man är och det är - oftast - skönt.

Men ibland är det inte skönt, utan tvärtom arbetsamt, att vara "genomskådad". Då känns det lockande att träffa människor som bara ser fasaden, då känns det skönt att vila i den trygga förvissningen om att andra tycker man är just precis så intelligent eller trevlig som man för tillfället vill visa upp. Ibland vill man hålla ett väl inövat "intelligent" resonemang - och bli beundrad för det. Det skulle aldrig gå i matsalen, det vet man. Då söker man sig kanske utanför huset och matsalen och umgås på det sättet ett tag.

Det blir inte heller tråkigt att umgås jämt med ungefär samma människor, som en del tycks tro. Eftersom människor förändras, ser man nya sidor hos varandra som man inte sett förut. Ibland finner personer varandra efter att ha umgåtts i varandras periferi i årtal. Grupper bildas, upplöses och ombildas.

Möjligheter till gemenskap

Alla dessa fenomen och känslor kan sägas ingå i det som med ett ord brukar kallas **gemenskap**. Men ordet gemenskap är så missbrukat och använt i de mest skilda sammanhang, allt ifrån "Gemenskap i kyrkan" till "Gemenskapsjul i det stora varuhuset", att det är svårt att skilja ut vad som egentligen menas med det. I familjehotellet känner många sig lite skeptiska till uttrycket och är numera ganska försiktiga med att använda det utåt. I början av sjuttioalet gjordes utställnings-skärmar som visade hur det var att bo i kollektivhus. Där talades varmt om "Gemenskapen i Hässelby familjehotell". År 1981 var det dags för en ny utställning (Kommunstyrelsens kollektivhusutredning ordnade tävling och utställning i Kulturhuset) och de gamla skärmarna togs fram. Men nu var de som förberedde utställningen ense om att de inte kunde gå ut och tala om gemenskap som en särskild kvalitet, som något man fick till skänks om man bodde kollektivt. Först var de tvungna att tala om vad de menade med uttrycket och vilka **möjligheter** till gemenskap som ett kollektivt boende gav. Men det blev för svårt, de kunde inte riktigt definiera vad de menade med begreppet gemenskap. Så "gemenskaps-skärmen" fick utgå och ersättas av andra skärmar. Bland annat tog man med texter där man beskrev lite av de konflikter som kan uppstå i kollektivboende. Ett tema som antagligen varit otänkbart att ta upp på sjuttioalet.

När vi i projektgruppen nu försöker definiera vad som kan menas med uttrycket gemenskap, utgår vi från ett resonemang som Karl-Olov Arnstberg för i boken "Tio år efteråt". Han menar där att det är viktigt att skilja mellan målinriktad samvaro (planerad gemenskap) och oplane-

rad samvaro (oplanerad gemenskap). Visserligen kan man säga att många människor lider brist på bådadera, men den målinriktade, planerade gemenskapen är det lättare att göra något åt. Man kan till exempel gå med i olika organisationer, gå på kurser eller till och med se samvaron som mål i sig genom att ordna fester. Värre är det med den oplanerade gemenskapen. Det faller sig inte naturligt att planera "oplanerad gemenskap", säger författaren och tar upp ett exempel på vad han menar med begreppet oplanerad gemenskap. Det var i ett hyreshus på Södermalm där det hade gjorts trevande försök bland grannarna att lära känna varandra. Därvid kom en gryta, som en familj rådde om, att spela en viss roll. "Det var en stor gryta, praktisk att låna när man skulle ha fest, koka julskinka eller liknande. När vi behövde den hände det att vi fick jaga den i huset. Vi kunde börja hos ägaren, som lånat den till Johanssons, som lånat den till Karlssons. Till slut fick man tag på den och kom tillbaka efter någon timmes snick-snack, en öl och en kopp kaffe extra i magen och kanske med några fler gäster inbjudna till festen. Efter festen behöll man grytan tills någon annan behövde den...Av exemplet kan man lära att **gemenskap, när den inte är planerad, är en slags diffus spin-off-effekt av andra processer.**"

Planera för gemenskap

Man kan alltså inte planera oplanerad gemenskap, men väl planera för oplanerad gemenskap. Det vill säga, man kan skapa sådana förutsättningar att den oplanerade gemenskapen kan uppstå. Och den oplanerade gemenskapen uppstår i praktiken oftast kring något som ägs eller brukas gemensamt. Detta är erfarenheter som nästan alla människor gjort någon gång i olika intresseföreningar, till exempel vägföreningar, koloniområden och båtklubbar. Men den oplanerade gemenskapen lever då mest på undantag. Det är så pass sällan, och så pass slumpmässigt, man möts kring det "gemensamma" - ofta är det dessutom uppbyggt kring något som är säsongbundet - att det inte räcker till. Och då blir man tvungen att **planera** för sin gemenskap.

I ett kollektivhus har man däremot byggt in möjligheter för den oplanerade gemenskapen att finnas jämt. Man ses varje dag, har barn på samma daghem, fritidshem, i samma klass. Man arbetar tillsammans i matsalen, äter ihop, ordnar fester, utflykter, pratar och umgås. Det finns gott om möjligheter för den oplanerade gemenskapen att uppstå.

Däremot uppstår det inte **alltid** gemenskap bara för att man umgås. Det kan vara dagar när allt känns meningslöst, det kan vara perioder till synes fyllda av tomhet eller irritation. Så en dag vänder stämningen och gemenskapen känns intensivare.

Med begreppet oplanerad gemenskap menas inte att gemenskap alltid finns, men förutsättningarna för den finns alltid. Detta betyder inte att planerad gemenskap är av ondo och oplanerad av godo. Båda tillstånden finns och det kan vara bra att reda ut begreppen något. Bräckligast och mest hotad är den oplanerade gemenskapen. Det kommer till stor del att hänga på vilket sorts samhälle vi har om den oplanerade gemenskapen ska få plats där. I ett långt drivet datasamhälle kan man föreställa sig att många av de möjligheter som finns till just oplanerad gemenskap undanröjts. Till och med den enkla, oplanerade gemenskap som brukar uppstå i en grupp som "tvingats" agera festkommitté (och där förberedelserna - den oplanerade gemenskapen - brukar vara roligare än själva festen - den planerade gemenskapen) kan komma att försvinna.

Viktiga ingredienser

Vad ingår i den oplanerade gemenskapen? Ja, där finns åtminstone fyra viktiga ingredienser (fördelar). Den oplanerade gemenskapen

* förvandlar främlingslandet, det som ligger utanför den egna lägenheten, till en del av ens eget revir. Det blir inte genant att möta grannar, man behöver inte stirra in i hissväggen eller gå förbi varandra i korridoren och låtsas att man inte ser varandra. Man vet att man ska hälsa och säga några ord. Även om man inte umgås erkänner man varandras existens;

"I ett vanligt hus är man ensam. Även om man inte umgås, **hälsar** man här, det är en av de viktigaste sakerna".

"Jag träffade Gudrun häromdagen, som bor i Marieberg, (fd kollektivhus, där matservicen lades ner samtidigt som i Hässelby) och hon berättade om 'det döda huset'. Om hur tyst det är nu. Det **finns** korridorer, och folk går i dom, men möter dom en människa så morsar dom inte. Folk som man hälsade på förr har slutat hälsa, det har dött bort alltihopa".

* skapar ömsesidiga förpliktelser och ansvar. Det finns en social kontroll - påfrestande ibland när man helst vill smyga obemärkt fram - som innebär att man vet vilka som kommer och går i huset, att man blir mer uppmärksam på vem som behöver hjälp eller vem som mår dåligt. Den sociala kontrollen gör att alla känner sig medansvariga i barnens och ungdomarnas uppväxt. Tonåringar har svårare att slinka igenom det sociala kontrollnät som är en garanti för att de en dag inte "plötsligt" ska avslöjas som till exempel kriminella eller missbrukare av något slag;

* skapar samhörighet och verklighetskänsla. Grannar förvandlas från störande inslag till medmänniskor. Grannarnas vardagsljud blir en del av ens eget liv. Man vänjer sig vid varandras rörelser och ljud och registrerar omedvetet om någon är hemma eller borta. Omvänt gäller också, blir man verkligen störd, faller det sig naturligare att ringa på dörren och tala om att det inte går att sova när stereon spelar på högsta ljudnivå istället för att i första hand ringa värden eller polisen;

* är en latent resurs. Att dölja för arbetskamrater att man börjar dricka för mycket, det brukar gå bra alldeles för länge. Eller så kanske arbetskamraterna föredrar att inte "se" det. I ett kollektivt boende - i en oplanerad gemenskap - går det i längden vare sig att dölja eller låta bli att se och ta ansvar.

Gemenskap på flera nivåer

Men vad betyder **ordet** gemenskap? Under de intervjuer projektgruppen gjort visar det sig att de flesta använder det ordet åtminstone någon gång. De säger att de bor i familjehotellet för gemenskapens skull till exempel. Med gemenskap kan de då mena: att man äter i matsalen, att man varje dag tar sig en promenad genom korridorerna och hälsar på dem man möter, att man vet att man är omgiven av folk som märker om man är hemma eller ej, att man vet att ens barn har flera vakande ögon över sig eller att man har någon att tillbringa en ensam kväll med. Gemenskap finns med andra ord i många former och på många nivåer. Även för dem i familjehotellet som inte alls deltar aktivt i något kollektivt arrange-

mang, för dem som deltar ibland eller för dem som har deltagit, för dem erbjuder huset många möjligheter till gemenskap. Det finns en gemenskap som fungerar väl på flera nivåer. Ibland är det också just precis den nivå och den grad av gemenskap som en individ orkar med. Vilket kan innebära att man inte orkar ge så mycket av sig själv, men att man ändå inte utestängs från alla former av mänsklig gemenskap.

"Jag känner rätt många i huset även om vi inte umgås direkt. Det händer ofta att jag stannar och pratar med någon... Om det behövs finns det alltid någon som kan vattna blommor eller passa barn."

"Jag vet att folk på jobbet som bor i vanliga hus, dom vet inte vem som bor i dörren bredvid och vågar inte öppna om det ringer. Det tycker jag är ruskigt, så är det inte här."

"Dom som äter här lär ju känna varann, men dom som inte gör det måste få möjlighet att lära känna folk nån annanstans. Som bridge, tvättstuga, bokcirkel...det är just det där vardagliga som är viktigt."

"Andra ställen där jag bott har ingen brytt sej om, men här gör man det. Man hälsar på varann här i huset. Det betyder mycket för mej att jag träffar folk och pratar bara lite utanför dörren."

För dem som aktivt deltar i det kollektiva livet i huset har ordet gemenskap ytterligare en dimension: det gemensamma arbetet och det ömsesidiga beroendet av varandra.

"Gemenskap kan aldrig vila på idealistisk grund. Hyresgäströrelsen har ju försökt vitalisera bostadsområden genom att måla om cykelkällarna, ställa upp ett bord och bjuda på kaffe och trott att utifrån det skulle det bli en gemenskap mellan människor.. Men gemenskapen kommer ju bara när det uppstår ett beroende av varandra, att man gemensamt gör ett arbete - som i vårt fall att vi lagar mat ihop. Den grunden, den materiella grunden, det är den som leder till gemenskap och utveckling."

Lust och olust

För att man ska arbeta ihop på sin fritid, för att man frivilligt ska ägna tid och intresse åt ett arbete som man inte får betalt för, måste arbetet i sig också vara lockande. Det räcker inte med att man egentligen vet att det är en praktisk arbetsdelning där man bara behöver arbeta var fjortonde dag (i stället för varje dag om man äter hemma). Det räcker inte med att veta att det kan uppstå en gemenskap och det räcker inte med att veta att man kanske finner vänner. Vilka föreställningar eller förhoppningar man än har om vad det hela kan innebära så måste arbetet kännas lustfyllt. Lusten måste vara större än olusten. Det är därför en balansgång mellan hur pass hård arbetsdisciplinen behöver vara och det utrymme som måste finnas för att leklusten ska finnas kvar.

"Det måste vara jättehögt i tak, det är ett villkor. Annars tycker inte folk att det är roligt. Och allt bygger på lust."

"Det som är nödvändigt är arbete, att göra så mycket som möjligt tillsammans. Man kan ju tro att det här är ett rationellt sätt att leva, men mest är det utvecklande och glädjefyllt."

"Det är det kollektiva arbetet som är det roliga. Jag har aldrig upplevt att man kunnat arbeta kollektivt till vardags tidigare."

"Ny" och "gammal" i huset

Att komma som ny till huset, det kan innebära allt från att man tänker sig att bo i familjehotellet på precis samma sätt som i ett vanligt hyreshus, utan något umgänge med grannarna, till förväntningar på att bli en del av en gemenskap. Kanske finns det till och med förhoppningar om att en dålig självkänsla ska kunna repareras eller att en känslomässig knutenhet ska lossa.

Tänker man sig att bo i familjehotellet på samma sätt som i vilket hus som helst, går det numera bra. Fastighetsbolaget upplyser inte om att det finns en kollektiv grupp kvar i huset. Den kollektiva gruppen upptäcker så småningom att nya flyttat in och får då besluta om de ska försöka få den nyinflyttade intresserade av verksamheten. Sedan flera år tillbaka bjuds nyinflyttade på en gratismiddag i matsalen. Ibland har de bjudits in genom ett upprop i Hus-Nytt, på senare år har det stått på matsedlarna på husets anslagstavlor, att de är välkomna till matsalen och att de bjuds på första middagen. Det varaktiga resultatet av inbjudningarna är magert. Ytterligt få hörsammar inbjudan, ännu färre har blivit kvarstående medlemmar av kollektivet.

Periodvis har Nyttä och Nöje haft speciella kontaktpersoner i de olika trappuppgångarna. Kontaktpersonerna ska bland annat ta hand om nyinflyttade. Tidvis har det fungerat bra, långa perioder mindre bra. Så här såg en inbjudan till nyinflyttade ut i Hus-Nytt 1983:

NYINFLYTTADE! Föreningen Nyttä och Nöje bjuder er på middag i foajén måndagen den 13 april eller onsdagen den 22 april. (Middagen serveras 17.30 - 19.30).

Även om du inte är nyinflyttad i huset är du välkommen till en av gratismiddagarna - om du ännu inte prövat maten i foajén eller om det gått en tid sedan du ätit middag där.

Två av Föreningen Nyttä och Nöjes styrelsemedlemmar kommer att visa dig tillrätta och berätta om hur huset och matsalen fungerar.

Om du inte har möjlighet att utnyttja det här erbjudandet någon av dagarna, är du välkommen vilken annan dag som helst. Säg i så fall till i kassan att du ska äta gratis!

Det gäller till exempel för varje kontaktperson att hålla reda på vilka som flyttar in och sedan orka, såväl psykiskt som fysiskt, ta kontakt och berätta om huset och helst visa runt. Ett enda kontakttillfälle räcker sällan, åtminstone inte om det faktum att huset också innehåller en kollektivdel är en nyhet. Då kommer det att behövas många kontakter,

mycket prat och mycket tid innan det eventuellt blir dags för ett matsalsbesök. Det här är en viktig fråga, ja avgörande, för den kollektiva gruppen i huset som hela tiden måste få tillskott av nya kollektivintresserade personer. Både för att ersätta dem som flyttar men också för att "hålla högt i tak".

"Det är svårt, men på något sätt måste man försöka suga upp de nyinflyttade. Det har varit dåligt med det, nästan inget alls. Om jag inte tagit egna initiativ, då kanske det inte blivit nåt alls av det hela. Klart bokcirkellappen kom hem i brevlådan - men det måste finnas mer information. Det finns väl kontaktpersoner i varje hus, dom skulle vara mer aktiva mot dom nyinflyttade. Det finns visst såna, men ingen tog iallafall kontakt med mej."

Hittills har det oftast varit slumpen som avgjort om en nyinflyttad "hittat" till matsalen eller ej.

"Det kändes konstigt att vara ny, man kände sej helt utanför. Som ny förväntar man sej liksom att andra ska ta kontakt med en. Jag saknade att nån skulle visa mej runt och visa lokalerna."

En förklaring till att den kollektiva gruppen kanske inte satsat helhjärtat på att få med nya, är förstås att den kollektiva verksamheten i huset är osäker. De kan bli utkastade från matsalen/foajén i morgon dag. En andra förklaring är att det är ont om plats. Som det ser ut nu (1985) och med nuvarande organisation, går det knappast att vara fler än nuvarande 60-120 ätande per dag. En tredje förklaring är att det är arbetsamt och att alla inte riktigt orkar. Det är arbetsamt att "fånga upp" nya, det kräver både styrka och uthållighet.

De flesta ser mycket väl när en ny kommer in i matsalen. De kanske just har satt sig med sin familj eller bland andra människor de vill prata med. Maten ligger upplagd på tallriken, själva står de framme vid serveringsbordet och breder sig en smörgås. Dagens stress löper fortfarande längs ryggraden. Före kvällens möte (eller kurs eller Hem och Skola eller Nyttan och Nöje...) har de kanske en timme på sig för att gå ned i varv, äta, prata med barnen och umgås. Då kommer en ny in i matsalen. Alla ser det. En del noterar det rätt lugnt utan att tycka att det behövs någon personlig insats från deras sida, andra är så pass blyga eller reserverade att det känns näst intill oöverkomligt att gå direkt fram till en okänd och säga hej och välkommen.

"Jag brukar titta hjälpsökande på Gertrud eller Stina. Blir jag direkt "antastad" svarar jag på tilltal."

"Jag kollar om det är nån annan som tagit hand om den nya. Jag känner mej själv väldigt blyg för att ta den där första kontakten faktiskt."

Terapeuter och sakkunniga

För de flesta är det så att de ser den nya, samtidigt som de fruktar att behöva axla rollen av värd eller - i värsta fall - terapeut. I det längsta hoppas de på att någon annan ska gå fram och ta hand om personen ifråga.

"Det fordras en hel del av nya för att de ska komma in i gemenskapen. Det tar tid. Folk som tror att de ska bli omhändertagna av några så kallade sakkunniga blir säkert besvikna. Vi har det ju inte som yrke. Ibland känner vi oss gemensamma, ibland inte."

Oftast, men inte alltid, tar någon hand om den nya till slut, men det verkar som om det är ungefär samma personer som lägger på sig det ansvaret från gång till gång. Och det vet naturligtvis alla andra.

"När jag ser några nya, jag har tyckt att ingen liksom bryr sej om dom. Dom står där framme i kön och tittar och försöker se ut som om...Jag tycker man ska gå fram och hälsa."

Den som gått den nya till mötes ser sin mat kallna på tallriken och familjen och vännerna fortsätta det påbörjade samtalet. De vet att nu blir det en timmes kallprat kring kollektiv, regler, organisation, vad gör du, vad gör jag osv. Det som gör att det hela känns tungt är också att de vet att för den nya räcker det inte med den introduktionen. Nästa gång i matsalen behöver den nya ännu mer stöd. Men då kanske ingen av de "gamla" tycker att de behöver komma till undsättning och den nya känner sig ännu mer utsatt än vid första matsalsbesöket. Den svåraste perioden för en ny i huset är **efter** första besöket i matsalen och fram till dess att han eller hon känner att det går att slå sig ner var som helst samtidigt som ingen tar **för** stor notis om att de kommer in i matsalen.

"Det är lite jobbigt att sätta sej vid ett bord där det är många obekanta. Ju nyare man är desto oftare sätter man sej ensam. Nu sätter jag mej lättare vid det långa bordet, där kan alla sätta sej utan att man behöver känna varann så väl. Har jag bråttom sätter jag mej vid ett ensamt bord."

Figur 6.2 TECKNING:Kalle Schmidt

"Jag pratade med Märit, en tjej som flyttade in samtidigt som vi, och de har aldrig ätit i matsalen. Märit frågade om vi vågade äta, hur det fungerar,

om det var bra osv. Jag berättade vilka fördelar jag tyckte det var och rekommenderade henne att gå ner. Den familjen vill nog gärna komma ner, men det gäller att komma över blygheten - det är en tröskel som hindrar dom. Dom behöver ett stöd. Kanske skulle vi ha ett faddersystem som introducerar och äter med dom så att man inte vänder dom ryggen så snart man fått ner dom i matsalen."

Det fordras en stor uthållighet av de nya. De som bara kommer till matsalen ibland uppfattas inte som seriösa. Får de "redan etablerade" dessutom misstanken att det bara är en viss sorts mat som passar, då kommer de nya aldrig att bli annat än just nya. Till de outtalade reglerna hör nämligen att man äter den mat som serveras vare sig den hör till den dyrare eller billigare varianten. Det är förstås inte detsamma som att man ska äta och hålla käften - det är den kollektiva gruppen som planerar, köper och lagar maten. Därför bestämmer de också hur de vill ha den.

"Kommer man ner nån gång, får jag känslan att: kom inte hit och tyck saker när du inte är här i vanliga fall, för det har du ingen rätt att göra."

När nya personer dyker upp och visar att de verkligen vill vara med "hotar" de den bestående ordningen. Det utbryter en oro, vem ska den nya slå sig ihop med? Till vilken grupp kommer han eller hon att dras? Det testas under en "introduktionstid" på några månader. De olika grupperingarna gör framstötningar och lockar med just sin grupps särart. Där finns "sportgruppen" (mest män som idrottar lite, springer i skogen osv), "utbrytartejgruppen" (kvinnor i uppror eller uppbrott), "rökarna" (blandad fredagslångsittarrökargrupp), "etablerade gruppen" (som finns i matsalen nästan jämt), "familjegruppen" (småbarnsfamiljerna) osv. Gränserna mellan grupperna är inte absoluta, de flesta gästspelar i flera grupper, men de flesta hör **mest** till en bestämd grupp. Är den nya en man så formerar sig kvinnorna: är han ensam, skild, änklings? Är han något att hoppas på som en eventuell framtida partner? Utan att ett ord sägs i saken rycker de olika kvinnogrupperna fram. De gifta, de ogifta, de yngre, de äldre, de rustika, de fladdriga...Och testar den ovetande nye mannen. Hela det här spelet är subtilt, med outtalade regler och en hel del ängslan för att bli över, eller för att en dag inte höra hemma i någon grupp alls.

Uttalade och outtalade regler

En extra osäkerhet för dem som kommer nya till matsalen är naturligtvis att inte veta vilka regler som gäller, både uttalade och outtalade. De rent praktiska reglerna går det ganska lätt att få reda på, som till exempel vad det kostar, hur mycket mat man får ta och om man dukar av själv. Men de outtalade reglerna är det svårare att få kläm på.

"(I början) försökte jag få reda på vilka regler som gällde. Det är ett av problemen man upplever som nyinflyttad... Det är först när man ständigt konfronterats med (olika) situationer som man får veta att här är det stopp, man måste nog gå åt höger här...som i en labyrint, det är sällan man får klart veta att **så här** är det."

Det är inte heller säkert att de outtalade reglerna ser exakt lika ut för

alla eller att de ens finns på ett medvetet plan. Men finns gör de. En ny får till exempel inte vara för tvärsäker på hur det är att bo kollektivt (ingen vill bli undervisad i något han tycker han kan en hel del om), en ny får inte vara berusad, en ny får inte mucka gräl, en ny får inte vara en "tillfällig" besökare, en som kanske bara tänker komma till matsalen när det serveras helt kött till exempel. Kort sagt, en ny får finna sig i att bli granskad och vägd ifråga om sin vilja att leva kollektivt.

"Det är väldigt svårt att komma med och bli accepterad om man inte ställer upp i alla dom aktiviteter som det krävs att man ska göra...Egentligen är det inte särskilt mycket engagemang som behövs, om det är en gång var fjortonde dag man ska jobba. Men det är den där tröskeln att komma över. Att komma över den, det är det som är det jobbiga."

Svikare

På samma sätt som medlemmarna i kollektivet blir oroade när nya dyker upp så blir de oroade när gamla ska flytta. Det uppstår frågor som de inte alltid vågar ställa. Till exempel varför de som ska flytta **egentligen** flyttar? Många skulle vilja fråga om de är besvikna på kollektivet? Egentligen känner sig de flesta fruktansvärt svikna när några helt lugnt meddelar att de ska flytta. Det känns som ett svek och förklaringarna tror man inte alltid på. Är det viktigare att få en större lägenhet än att bo kvar? Att bo närmare jobbet, kan det väga tyngre än att bo kvar? I stället för att tala om att man känner sig sviken, uppstår ofta aggressioner och den som skall flytta anklagas för att vara en "svikare".

"Det var jobbigt (att flytta), jag kände mej som en förrädare ungefär. Det var några som sa det rakt ut också: du ska väl inte flytta - är det här inte bra? Man får väl se det positiva i det, de ville väl ha mej kvar...men det var jobbigt ändå."

"Jag tror nog att folk reagerade. Jag hade ju bott länge i huset...och varit med länge i arbetet. Så visst reagerade folk. Men inte så att...inte negativt. Ja, folk sa kanske svikare då, men mera på skoj. **Tror** jag i alla fall."

Svårt för många är också att förstå förklaringen, som flera flyttande personer haft, att de bott i familjehotellet i 10 eller 15 år och att det "räcker". Vad är det som räcker? Att ha behövt umgås med samma personer så länge? Eller är det ett behov av att få börja om livet på nytt, anonymt, på ett ställe där ingen känner till en. Kanske är det en förälskelse de vill ha ifred? Kanske vill de glömma saker som varit och som medlemmarna i kollektivet inte tillåter dem att glömma?

För dem som flyttar är det säkert inte något lätt steg att ta. För de förälskade är det ofta den ena partnern som vill, ja till och med kräver, att få börja på nytt någon annanstans.

"Flyttar vi är det för att lägenheten är för liten. Jag är mer tänd på att bo kvar här i huset än min man. Han vill flytta, eller snarare, han skulle inte ha något emot att flytta. För honom är det viktigare att få större. Jag däremot, vill gärna bo kvar och kan bo lite trångt för att kunna stanna."

"Jag har träffat Erik och vi tänker bo tillsammans. Han har ett hus som han vill att vi ska flytta till...men jag vet inte om jag vill det."

För andra är det kanske en besvikelse över att de aldrig blivit så populära de drömt om eller att de inte riktigt lyckats göra sig gällande i kollektivet. Kanske de anser att de inte blivit accepterade som de är. Andra har svåra minnen de helst vill komma ifrån. Och hur talar man om sådant? Återigen en annan grupp flyttar kanske för att de är besvikna på kollektivet. Av olika anledningar tycker de att den gemenskap som erbjudits inte "räckt till" och att människor inte ställt upp för varandra på det sätt de tänkt sig. Men det hela reduceras till en rationell fråga där det viktigaste blir lägenhetsstorleken eller avståndet till jobbet. (Naturligtvis finns det de som flyttar enbart av yttre tvingande skäl, men i ett kollektiv är den gruppen antagligen en minoritet).

"När jag levde ensam här - som kvinna - kände jag mej rädd, rädd för att bli uppäten av kollektivet. Då tänkte jag att jag måste flytta härifrån så fort barnen blev tillräckligt stora. För att kunna fungera som konstnär behöver jag vara ensam mycket. I kollektivhus kan man förlora sin identitet om man inte ser upp."

"Lägenheten är för liten och det finns inga chanser att få en större lägenhet här i huset verkar det som. Plus att Palle trivs faktiskt inte så särskilt bra här i huset emellanåt. Han tycker att han mår dåligt av att bo här helt enkelt, för han känner sej inte uppskattad."

"För mej blev det så under de sista åren när jag bodde i huset att dorn som styrde och ställde blev mer dominerande, som jag upplevde det. Jag tyckte inte det var tillfredsställande. När matserveringen stängde, lyckades vi aldrig smälta in i den nya situationen."

Och de som blir kvar, är de alltid starka, blir de aldrig besvikna? Vill inte de börja på nytt ibland? Naturligtvis vill de det. Och de är inte alltid starka och de blir besvikna på varandra med jämna mellanrum. Vissa tider, ibland månadsvis, kan de känna sig utanför och tycka det är påfrestande med alla människor omkring sig. De känner sig besvikna på andra, samtalen berör dem inte, folk verkar ytliga, ingen säger något väsentligt. Att gå till matsalen känns som en plikt. Att orka vara uthållig och så småningom komma över tomhetskänslan och den egna inre krisen - som det oftast handlar om - att känna att vännerna hela tiden funnits och finns där, stöttande och beredda, det är en del av det som för många gör livet värt att leva i ett kollektivhus.

"Här är det en fördel att vara uthållig. Jag tror man orkar vara uthållig för att det här är ett av de få ställena i samhället där det ger utdelning. Det gör det nästan ingen annanstans i vårt slit- och släng-samhälle."

Skvaller

Att bo i ett kollektiv så pass stort som familjehotellets innebär naturligtvis att det pratas eller skvallras en hel del. Är det inte obehagligt kan

man fråga sig? Många människor har dessutom fått lära sig att det är fullt att prata om andra. Men i familjehotellet gör man det - för fullt.

Det verkar vara bara några få personer som tycker att det skvallras för mycket eller att det förekommer elakt förtal. De flesta i familjehotellet är i stället accepterande eller till och med mycket positiva till skvaller. Oftast föredrar de förstås att kalla det för något annat - till exempel social kontroll, eftersom ordet skvaller är negativt laddat. Detta faktum tar effektivt död på alla gamla fördomar om att skvaller och förtal går hand i hand. Snarare är det så att skvaller går hand i hand med bry-sej-om.

"Jag tycker om skvaller. Det låter så negativt, men det pratas mycket och det tycker jag om. Det är inte elakt förtal utan bry-sej-om prat."

"Jag vill inte kalla det skvaller. När man talar om varandra så beror det mer på att man bryr sej om."

"Jag tycker det är kul med skvaller. Det finns inget skvaller som har skadat någon."

"Jag föredrar att bli skvallrad om i stället för att bli bortglömd."

Naturligtvis är skvallret inte alltid bara välment. Ibland liknar det mer rent skitprat. Det är inte ofta medlemmarna i kollektivet ägnar sig åt det, men när de gör det är det inte viskande, utan öppet och utan dåligt samvete. En dag i matsalen kom några personer in i en diskussion där de enades om att en viss person ofta uppförde sig egoistiskt. Det var ett befriande konstaterande som ingen i gruppen ansåg sig behöva mildra. Ingen ansåg sig heller behöva stå upp och säga att "den där personen har ju faktiskt andra fina sidor också" (vilket alla visste). Det var skönt att det var så absolut självklart att ingen behövde ta den hycklande rollen av försvarare (för att samtidigt ge alla andra dåligt samvete för att de pratade skit). Det är en stor trygghet, att kunna prata skit utan att någon sätter sig på någon annan genom att dra fram ädlare sidor hos sig själv eller den förtalade. Dessutom vet alla att det pratas och skvallras om alla - det hör till vardagen.

"Vi pratar om varann, om icke närvarande personer, spekulerar i varför nån inte syns till och kommer då in på den människans högst privata liv. Men jag tycker inte det är något att förfasa sej över. Även om det inte alltid är så snälla spekulationer, är det ett sätt att bry sej om."

Utveckling

I kollektivet finns en förvisning om att man duger, och denna förvisning gör att det blir lättare att pröva sig fram, att våga ta nya steg. Man ser sig inte heller som så ensam, utan erkänner att alla människor är beroende av varandra - och beroendet gör en stark.

"Jag trivs så djävla bra... Vill man inte smila upp sej och känna sej som Dean Martin behöver man inte det. Man känner sej hemma."

Många vågar göra saker som annars kanske skulle stannat vid drömmar.

Att varje dag se och höra människor omkring sig, som vågar ta steg man själv aldrig vågat eller som gör saker man själv aldrig gjort - det sporrar en att följa efter. Särskilt som man vet att ingen människa i kollektivet är "märkvärdigare" än någon annan, alla är "avslöjade" och alla har ungefär lika möjligheter.

De flesta i kollektivet tycker att de utvecklats som människor, att de fått en tolerantare människosyn. Människor de vet med sig att de aldrig skulle ödsla tid på om de mötte dem i andra sammanhang, har visat sig vara annorlunda än de trott. "Fula" människor eller människor som de tycker "inte passar in" blir "vackra" och "passande" när de lär känna dem.

"Jag tror man lär sej acceptera att folk är olika - att inte sluta sej inför människor som ser olika ut."

"Jag har blivit öppnare, mindre rädd för att göra bort mej. Jag har också blivit mindre rädd för att åtaga mej saker i kollektiva sammanhang. Idag har jag en helt annan förtröstan, jag förlitar mej på mina medmänniskor."

"Jag har nog fått en vidgad syn, mera tolerans och större förståelse, för människors behov av att vara tillsammans."

"Människor som verkar rädda brukar jag akta mej för. Men de som verkar rädda kan visa sej vara de allra modigaste. Att upptäcka sådant kräver tid - och den tiden har man här."

"Vi har kommit långt i att acceptera udda människor. Det finns en allmän tolerans, att begära av var och en efter förmåga..."

Brokig skara

Generellt sett är det vanligaste umgängessättet ute i samhället antagligen att man umgås med vissa människor i vissa kretsar. Man träffas i någon fritidsklubb, genom arbetet eller genom ett politiskt engagemang och inom de ramarna söker man sina gelikar. De som bor kollektivt i familjehotellet har hamnat ihop, de har inte sökt varandra, och ofta har de inte heller aktivt sökt sig till ett kollektivhus. Det betyder att det är en ganska brokig skara som har mycket att ge varandra av olika livserfarenheter.

"I mitt jobb har jag träffat mycket människor av samma sort...samma kategori. En viss sorts människor. I huset möter jag människor som har helt andra sorters yrken. Och plötsligt, när man sitter och pratar, kan man få en glimt in i en annan värld. Det är något oerhört väsentligt i livet..."

Barn kan vara givande

Att upptäcka att man kan ha något att ge - och få - av människor som hör till en annan generation, har varit förlösande för många i kollektivet. Ett väl segregerat samhälle ser annars nogsamt till att medborgarna inte

behöver råka ut för något sådant.

"Jag har förändrat min syn på människor. När jag flyttade hit tyckte jag att barn var jobbiga, men nu har jag upptäckt att det kan vara givande med barn. Det gäller också motsatsen - äldre människor. För några år sedan tyckte jag det skulle vara omöjligt att sitta och prata med människor i 60-årsåldern. Det känns märkligt att ha något gemensamt med människor i ungefär samma ålder som ens föräldrar."

Figur 6.3 "När jag flyttade hit tyckte jag barn var jobbiga, nu har jag upptäckt att det kan vara givande med barn."

Dom här sista åren...arbetet tillsammans med alla yngre - dom har varit betydelsefulla, tycker jag. Det är något av det finaste jag har upplevt i mitt liv...att vi har kunnat föra detta vidare. Det hjälper både Gustav och mej att hålla oss levande. När man är tillsammans med aktiva människor i olika åldrar tänker man inte på åldern."

Att upptäcka glädjen av att **göra** saker tillsammans, att arbeta ihop - inte för att få lön, vinna prestige eller vad det nu kan vara, utan för att det är roligt - det har varit en revolutionerande upptäckt.

"Jag kom till ett servicehus, var människoskygg och tog inget ansvar för något av det gemensamma. På den punkten har jag förändrats."

Arbete och fritid

Kollektivets uppfattning om vad arbete respektive fritid är för något har förändrats. Från att arbete har varit lika med lönearbete och fritid lika med ledigt från lönearbetet har arbete och fritid blivit ett. Medlemmarna har sina lönearbeten, men när de är lediga därifrån arbetar de ofta i huset. Arbetet är ett sätt att umgås på. Det kan till och med vara roligare att arbeta ihop än att festa ihop - och större chans till att den oplanerade gemenskapen ger utdelning i form av känslor av närhet eller själarnas sympati.

Kollektivets sätt att leva och arbeta i familjehotellet har medlemmarna också fört med sig till sina lönearbeten. Många har försökt föra in ett kollektivt arbetssätt inom sina yrkesområden. En del har också direkt kunnat arbeta för att det ska byggas fler kollektivhus.

"Det har helt styrt vilket ämnesområde jag valt att arbeta med inom mitt yrke. Mitt liv här (i familjehotellet) och mitt arbete vävs ihop så att det blir svårt att skilja dom åt."

"Det har så småningom ganska direkt påverkat mina arbetsuppgifter. När den första kollektivhusutredningen tillsattes 1977 fanns det ingen på kontoret som kunde något eller var intresserad. Trots att jag inte hade jobbat med bostadsfrågor utsågs jag till kontorets representant och har fortsatt med det. Det har också påverkat mitt arbete allmänt som samhällsplanerare."

Yrkesmässigt har det betydligt särskilt mycket för kvinnorna att de bott kollektivt. De har sporrats att arbeta och studera vidare samtidigt som de praktiska förutsättningarna för det har funnits.

"Jag tror aldrig jag skulle vågat läsa på universitetet om jag inte hade bott här. Med mina dåliga skolbetyg hade jag en väldig respekt för akademiker. Nu har alla dom där komplexen försvunnit."

"Tack vare att jag flyttade hit kunde jag gå på utbildning två kvällar i veckan. Jag visste att min dotter hade mat, att hon kunde vara hos kompisar tills jag kom hem."

"Jag tror att det har varit en dialog mellan mitt arbete och mitt sätt att bo och leva, där resultatet har blivit en väldigt starkt integrerad känsla av meningen med tillvaron. Meningen med att leva, tycker jag att jag har kommit på."

Manligt och kvinnligt

I debatten om kollektivboende ingår alltid könsrollsfrågan som något som hör ihop med kollektivboende. Man menar att med avlastning från daglig omsorg om små barn och matlagning får kvinnorna (som brukar stå för dessa bestyr) större möjligheter att gå ut i förvärvslivet.

Egentligen har det aldrig diskuterats könsroller i familjehotellet på något seriöst sätt. Även när det här projektet planerades var det ett avsnitt

som höll på att glömmas bort. Under arbetets gång har vi i projektgruppen haft kontakt med andra kollektivforskare och av dem förstått att det är ett avsnitt som de bedömt som primärt. Men i familjehotellet betar folk sig alltså som om de en gång för alla har löst den frågan. Ytligt sett har de också det. Alla - såväl män som kvinnor - arbetar på samma sätt och med samma saker i matsalen.

"Jag tror mansgrisarna här i huset är djävligt noga med att hålla hustru och barn borta från matsalen. För i matsalen måste man dela arbetet på lika villkor. Där kan man inte sitta och bli uppassad som man kanske är van vid hemma. Därför tror jag att det i första hand är männen här i huset som är motståndare till kollektivhusidéerna."

Långt kvar

Det har inte varit fråga om manligt eller kvinnligt när det gällt att dela upp arbetet i matsalen. Det har heller inte funnits några tydliga tendenser till att män skulle föredra det ena arbetspasset framför det andra (eller vice versa), utan man är diskare, matlagare, städare, serverare osv alltefter som det går att kombinera med ens övriga liv. De vanligaste barriärerna finns inte kvar, arbetet delas lika och de värsta groparna faller man inte i - men ändå, riktigt jämlika är medlemmarna i kollektivet inte med varandra. Det är inte heller särskilt realistiskt att föreställa sig att de som bor kollektivt skulle lyckas med att frigöra sig från uppfostran och från samhället i övrigt och bli absolut jämlika på hemmaplan. När folk (och kollektivforskare) pratar om kollektivboende som ett sätt att befria människor från deras vanligaste könsbundna uppgifter och fördomar, så vet man i familjehotellet alltså att det går bra rätt långt - men att det också är rätt långt kvar till ett absolut jämlikt förhållande.

Könsbeteenden

Under årens lopp har man kunnat notera vissa könsbeteenden som kollektivet verkar ha svårt att komma ur. Till exempel alla möten. Oftast är det en man som ordförande och oftast är en kvinna sekreterare. Vad beror det på? Till en del kanske på att män ofta har större sammanträdesvana och gärna formaliserar mötena. Det är ett sätt att prata och fungera på som känns främmande för många kvinnor. Det, i sin tur, gör att kvinnorna känner sig osäkra på om de ska våga åta sig rollen som ordförande. Männen å sin sida kan bli osäkra på kvinnornas till synes irrationella sätt att fungera på.

En gång när en kvinna satt ordförande på ett möte hade hon modet att sköta ordförandeskapet på ett mer otraditionellt sätt. Som vanligt bänkade sig alla på lite avstånd från ordföranden och när hon började tala hördes det inte vad hon sa. "Tala högre, vi hör inte", ropades det från flera håll. "Nej, det tänker jag inte göra, jag vill hålla en normal samtalston, annars klarar jag inte det här", svarade ordföranden. "Ni får flytta närmre om ni vill höra", lade hon till. Alla flyttade ihop i en ring och mötet fortsatte. Den kvinnliga ordföranden **samtalade** med dem som var där, hon använde sig av ett vardagsspråk utan att för den skull tappa greppet om mötet och låta det flyta ut i allmän anarki. Resultatet blev att fler än vanligt yttrade sig, fler kvinnor yttrade sig och - viktigast kanske - många, såväl män som kvinnor som inte hörde till den säkra

grupp av människor som alltid yttrar sig i officiella sammanhang, var med i diskussionen.

"Vi har försökt med rullande ordförandeskap vid mötena, det har gett ovana personer lite erfarenhet. Ju mindre proffsigt ledda mötena är (beträffande det formella) desto mindre skrämmande har dom blivit. Kvinnorna i huset har hjälpt till att avdrarnatisera våra möten...det har blivit mindre manlig dominans. Det är kanske till och med på väg att bli ett kvinnohus."

När det ska väljas folk som ska sköta förhandlingar om husets framtid - då är det oftast män som kommer ifråga. Kvinnorna har blivit både sura och besvikna och har så småningom också krånglat sig in i sådana sammanhang. När det sedan gäller att verkligen förhandla (med nästan bara män) om hur matsalsfrågan ska lösas till exempel, så har kvinnorna backat av ungefär samma anledning som när de backat från att ha förframtredande roller vid interna möten. Männerna har därför stått ganska ensamma - och det har krävts av dem att de ska klara av både förhandlingar och diskussioner i huset. Det har oftast varit ett påfrestande arbete - och många gånger ensamt. Å andra sidan har de blivit respekterade och ibland till och med beundrade för sitt arbete. De har fått makt och de har kunnat glänsa lite inför andra.

Kvinnor i grupp

Till utställningen på Kulturhuset 1981 om hur det var att bo i Hässelby familjehotell, var det så gott som bara kvinnor som drev det hela. Ett jättejobb drogs igång, skärmar fixades och en grupp klippte och sydde en stor textilapplikation över familjehotellet. Det arbetades mycket i grupp och det verkade irrationellt och rörigt, men resultatet blev färdigt i tid och det blev bra. Det verkar som om kvinnorna i huset föredrar att arbeta i grupp och heller inte lägger så stor vikt vid om arbetet ger någon utdelning i prestige. Männerna däremot arbetar gärna mer eller mindre ensamma och ofta med prestigefyllda arbeten.

"Det är påtagligt att anonyma grupparbeten oftast och mest utförs av kvinnor, till exempel utställningen på Kulturhuset. Det är uppenbart att det är svårare för oss män att ställa upp i anonyma sammanhang - att riskera att ge någon annan poäng för det man gjort. Könnsrollsfrågan är den mest aktuella frågan att jobba med nu."

Kvinnornas textilapplikation till utställningen på Kulturhuset

"Lucia och Kerstin träffades på lördagen och då förde Lucia fram idén att ha symbolen (trädet) från husaffischen med på applikationen.

Vi började med att diskutera hur man för över bilder till mönster på mönsterpapper och skisspapper. Vi hade samlat ihop tyger och Lena och Lisbeth klippte löv hela dagen. Hus och stam gjorde Maggan och Kerstin. Stammen hämtade Maggan hemma. Det var en säck som Rasmus hade släpat hem. På säcken stod det "TEMPO-GOD JUL". Hela trädet med gren-

Figur 6.4 Husaffisch av Lucia Briones

ar och allt klipptes i ett stycke. Vi fick en stor del av bilden uppnålad den söndagen; alla löv, husen, småträden och de flesta bokstäverna. Det enda vi hade köpt var tyget som var uppsänt på ramen - allt annat fanns i huset. Vilka resurser! Ingrids möster kom med tråd. Hon hade haft en gammal sybehörsaffär.

Tygerna bestod av gamla klänningar, skjortor och möbiltyger. Husen är gjorda av Agnetas jeans, Kerstins juldruk blev bokstäver. Gångstigen är en kjol som Maggan fick av sin mamma någon gång på femtiotalet. Terrasserna på hustaken gjordes av spetsar och muren syddes med knutar.

Ingalill hade kommit från en dag i matsalen med en klänning och sagt: "Ni kan väl se om ni kan använda den här, jag tror den skulle passa bra till fönster". Hon hade gått och tänkt på hur hon skulle kunna bidra, hon höll ju på och vävde i vävstugan samtidigt som vi höll på med applikationen.

Det har varit så skönt det här att när man är många

tillsammans så har det alltid funnits någon annan som har kunnat det man själv inte kan. Vi har alltid kunnat komplettera varandras kunskaper. Och så det här när man får stöd för en uppfattning när man själv är osäker. Det var en väldigt positiv anda hela tiden."

Figur 6.5 Kvinnorna i familjehotellet har gjort en textilapplikation som nu hänger i matsalen.

Kvinnor syr, män sågar

Att förändra traditionella mans- och kvinnoyrsslor verkar vara svårt även i ett kollektiv. När det ska sys nya gardiner till matsalen, är det kvinnorna som gör det. När köket fick nya arbetsbänkar var det männen som sågade och bar. I vävstugan väver kvinnorna (och en man), i hobbylokalen snickrar männen (och en kvinna). Så där är det rakt igenom.

Kvinnorna i huset pratar mycket med varandra och har byggt upp täta och djupa kontakter. I matsalen efter maten är det kvinnorna som sitter kvar i grupper och pratar (och en och annan man). I bokcirkeln är det nästan bara kvinnor med, och det är kvinnorna som diskuterar de nya böckerna. Vart går männen, när kvinnorna sitter kvar i matsalen och pratar? Hem och tar hand om barnen, ut och springer spåret med någon annan man i huset eller hem och ser på Rapport? Flera av männen i huset är avundsjuka på det sätt kvinnorna umgås på. Men det är ett ovant sätt att umgås på för dem - det faller sig inte naturligt för männen att sitta, bara sitta i lugn och ro och vänta och småprata och vänta på att samtalet eventuellt ska söka sig fram i givande banor. Sitter de med vill de gärna vara aktiva, styra samtalen och inte slösa tid på struntprat. För att förenkla det hela, män och kvinnor kan olika saker. Män kan vissa

Figur 6.6 Kvinnorna syr och männen sågar. Att förändra traditionella könsroller är svårt även i ett kollektiv.
FOTO: Bertil Olsson

saker som kvinnor inte kan. De kan tala offentligt, de kan fixa motorer, mäta saker och göra konstruktioner. Det sitter i ryggnärigen, sedan generationer tillbaka. Kvinnor kan saker som inte män kan. Det tydligaste är kanske att de kan "prata personligt" med varandra. Det personliga pratet, bry-sej-om pratet, det är något som kvinnorna i sin tur behärskar sedan generationer tillbaka. För männen är det nytt.

"Det dröjde jävligt länge innan jag fattade varför så många tjejer snedtände. Jag kunde inte fatta den här enorma ilskan...de tittade bort till och med när jag kom och gick. Det var en gåta för mej under en lång tid, men så småningom förstod jag att dom **tyckte om** mej, men jag besvarade inte dom känslorna... det var andra som betydde mer. Då kände dom sej avvisade på ett känslomässigt plan. Men dom tog inte strid på känslorna...utan det blev på andra frågor som matsalens organisation...eller att man inte passade tiden. Det kunde bli enorma reaktioner som jag inte fattade alls. Jag är ju man, vi killar är inte så sensitiva. Vi har inte så uppövade känslopröt för andras känslor som kvinnorna har. Dom har ju en helt annan uppsättning att fungera med. Vi bara går fram som murbräckor genom tillvaron."

Kanske har medlemmarna i familjehotellets kollektiv, genom att de vanligaste könsrollshindren har passerats, större möjligheter att **se** och **förändra** sig och sina barn på djupet. Kanske kan de uppfostra sina barn till jämlika människor. Kanske kan de samla kunskap och styrka för att gå vidare och ut i samhället. I så fall är mycket vunnet.

Beslutsprocesser

Under åren som hyresgästerna arbetat för att få behålla matsalen, samtidigt med att de skött det rent praktiska arbetet, har de lärt sig mycket om mötesteknik, ledarskap, organisation och solidaritet. Alla stora, principiellt viktiga beslut har fattats på öppet annonserade husmöten eller matsalsmöten. Rätt mycket har det röstats om, som till exempel den nuvarande matsalsorganisationen. Som helhet har det varit en demokratisk process där alla kunnat göra sig hörda.

"Dom enda beslut som överlevt är dom som haft anslutning hos majoriteten. Att kupa igenom någonting är knappast möjligt, inte heller att driva igenom någonting verkligt viktigt mot en tyst majoritet."

Figur 6.7 Alla viktiga beslut har fattats på öppet annonserade möten.

FOTO: Jane Melin

"Det är inga egennyttiga beslut (som fattas). Alla försöker hitta den bästa lösningen på det som ska göras. Det är ingen som har gjort någon vinst varken ekonomiskt eller tidsmässigt, utan det har bara varit för att få allt att fungera."

Det har ibland talats om att det mest är samma personer som yttrar sig på mötena. Från början var det också en relativt liten grupp som gjorde sig hörd, men med åren och kollektivets ökade kunskap om hur de fungerar, har det blivit en ändring på det. Mötena är mindre och mer informella - även om man håller fast vid den traditionella mötestekniken med en ordförande och en sekreterare. Mängden av möten har gjort att man vant sig vid det sättet att arbeta på. Med rullande ordförandeskap och konkreta arbetsuppgifter som ska utföras och avrapporteras har allt fler lärt sig tala även inför större grupper.

"Ju större spridning det är på konkreta arbetsuppgifter, desto fler yttrar sej. Med avrapporteringsplikt till exempel blir det osökt så att man inte behöver bestämma sej för att yttra sej - man måste."

"Det är faktiskt tyvärr samma sorts människor som yttrar sej. Med det undantaget att när det bränt till, när det varit jobbigt i huset, då har även dom blyga yttrat sej."

"För att få ett allmänt deltagande måste man ha ett engagerande ämne och en lämplig uppläggnig. Det går när det gäller alla frågor att göra en sådan uppläggnig."

Tysta på möten

Fortfarande finns det en del personer som så gott som aldrig yttrar sig på möten även om de är pratsamma både före och efter. Om ämnet är engagerande är det fler som yttrar sig, till exempel när matsedeln diskuteras eller tvättmaskinerna och tvättiderna. En liten grupp blir ändå kvar som mycket sällan säger någonting.

"Dessvärre så är det väl så, att det är några som säger mer än andra. Det är många som inte vågar, det är det ju faktiskt. Som deltar i övrigt rätt mycket och borde ha mycket att säga, men som inte törs och hellre säger det före och efter och vid andra tillfällen."

"Det är lite trist att några som varit med länge inte har yttrat sej. Men trots allt har det gått framåt, det har blivit mindre manlig dominans till exempel."

"Tyvärr törs jag inte yttra mej. Det har blivit bättre, men ännu vågar jag inte. Man kritiserar sej själv så hårt. Nutidens ungdom verkar så säker och jag tycker det är så skönt."

Demokrati

Tidvis har det funnits vissa grupper eller vissa personer som tagit mer initiativ än andra, som varit mer insatta i en fråga och mer drivande.

Ledare (eller vad man vill kalla dem) behövs dock anser de flesta. Det är nödvändigt att det finns personer eller grupper av personer som tar initiativ, orkar mer, vet mer, kan mer och gör mer - **under en viss tid.**

"Om man med ledare menar några som är mer aktiva än andra så behövs dom. Dom bär det hela så det inte dör ut."

"Utan ledare och samordnare går det inte, då fungerar ingen demokrati."

"Jag tycker det är bra (med ledare). Dom är entusiaster och det är bra att ha såna i en grupp, det är dom som håller ihop det hela."

Ledarna finns alltså under en förutsättning; att det inte alltid är samma ledare. Makten som följer med ledarskapet, får inte bli ett självändamål, utan ska användas för att driva gemensamma intressen vidare. En förutsättning för att samarbetet inom kollektivet ska fungera är att ledaren eller ledargruppen, är lyhörd för när det är dags att "ta ett steg tillbaka". Ledaren får inte få **för** mycket att säga till om och får inte börja uppträda som om övriga kollektivet vore en skock får som måste ledas.

"Det har varit negativt ibland när samma person varit ledare för länge eftersom det innebär att kunskap monopoliseras. Då har kollektivet nästan alltid reagerat med aggressivitet - och ledarna har reagerat genom att dra sej tillbaka. Dom har lyssnat på aggressiviteten utan att bry sej om det infantila i reaktionen. Dom som mer har lyssnat till kollektivets behov av ledare har i det långa loppet förbrukat sina möjligheter, blivit förbrända."

"Det finns en "hjärntrust" inom huset och den hjärntrusten har oftast förberett mötena, leder mötena och följer upp mötena. Och det är oftast samma människor. Det kan vara negativt, men oftast är det positivt. Det dynamiska samspelet inom huset fungerar så att det blir "tillrättavisningar" om hjärntrusten blir för stark. Det innebär att hjärntrusten för det mesta är lyhörd för yttringar inom det stora kollektivet. På så sätt blir besluten demokratiska."

"Det har blivit tydligare att huset inte accepterar diktatorer eller ens dominant ledare. Nu kan ingen bita sej fast i en maktposition under en längre tid som det gick tidigare, i Nyttä och Nöje till exempel."

Ibland har det verkat svårt, ja nästan omöjligt, att tvingas ersätta en eller flera dugliga och erfarna ledargestalter som suttit på nyckelposter. Det har då varit frestande både för ledarna och övriga i kollektivet att låta allt fortsätta i gamla banor. Den fällan har dock hittills undvikits och det har alltid gått att ersätta en ledare med en annan person som just då haft tid och lust och varit mogen för den uppgift som behövt lösas.

"Det finns olika typer av ledare. Det är inte någon som varit diktatorisk så det stört. Ledare måste finnas och de kan spela olika roller. Det har inte

funnits någon solklar ledare, det har mer liknat en ledningsgrupp. Och den har inte varit särskilt permanent, sammansättningen har skiftat."

Spel i kulisserna

Den som vill driva en fråga på ett särskilt sätt kan sätta sig in i den ordentligt, ta upp den till diskussion under matsalsmiddagarna och på så sätt bedriva lite "lobbying" och argumentera för sin sak. Är man tillräckligt drivande och tillräckligt kunnig kan det gå att få en liten stark grupp att driva igenom ett beslut där övriga inte är riktigt insatta eller inte riktigt tagit ställning. Så småningom har beslutet blivit väl förankrat hos en majoritet - men det kan ha gått åratals mellan den första diskussionen och tills beslutet omfattas av "alla".

"Många beslut har reellt fattats av en liten grupp och formellt av husmötet...Sådana som har kunnat göra det skickligt beträffande val av tidpunkt och tempo, har kunnat driva en fråga framgångsrikt...- Det finns exempel på frågor där den som skaffat sej dom bästa kunskaperna, kontakterna och insikterna, kunnat driva på mot ett gemensamt beslut som ligger tvärsen mot vad man trodde tidigare. Frågan om bostadsrätt till exempel, som kom upp år efter år, röstades ner för att den inte stöddes av dom som hade störst pondus."

"I många fall finns det vissa personer som är väl insatta i frågorna och då kan dom ibland tycka att argument som kommer från oss andra är av mindre värde. Det har kanske varit i sammanhang då vi har varit tvungna att fatta beslut i någon fråga och därför varit mer pressade. Då kan man ibland känna sej överkörd - det vet jag att jag gjort. Då glöms dom här demokratikraven."

Gardin

Fattas alla beslut på möten? Om någon till exempel vill starta en dramacirkel eller om några anser att snickarlokalen borde skötas på ett annat sätt. Hur går det till då? Eller om det behövs nya gardiner eller nya bestick till matsalen?

Ofta tas det beslut på något möte men det är inte alltid det händer något ändå. Som till exempel med gardinerna till matsalen/foajén. Beslut om nya gardiner togs både i Nyttä och Nöje och Kontaktkommittén. När det slutligen blev klart **var** frågan hörde hemma (Nyttä och Nöje eller Kontaktkommittén) och **vilka** som skulle ordna det hela uppstod det oklarheter om hur mycket tyg som skulle gå åt beroende på om trappan - som löpte utmed hela foajéns ena långsida - skulle bort eller ej. Om trappan togs bort skulle det bli lite extra utrymme för bord och stolar. Många personer drogs in i frågan, några ryckte loss en bit av trappan för att se om det vore görligt att ta bort hela. Andra talade med fastighetsbolaget för att höra om de gick med på att ta bort den. Till slut blev det så många inkopplade på ärendet att beskedet om hur man skulle göra gick stick i stäv mot varandra. Den ursprungliga "gardingruppen" visste varken ut eller in. Ytterligare läst blev situationen eftersom några

kvinnor hade föreslagit i Hus-Nytt att alla som ville skulle sy olikfärgade tyglappar och sedan sätta ihop dem till en enda stor gardin. När lapparna skulle samlas ihop visade det sig att bara ett par kvinnor tillverkat några -fler lappar dök heller aldrig upp. De som tagit initiativet i Hus-Nytt verkade ha tappat lusten och tillverkade inte heller några lappar. Kanske var projektet feltänkt redan från början? De få lappar som kom in till den nya gardinen låg sedan i ett skåp i matsalen. Att sedan sy ihop dem började verka övermäktigt - samtidigt som de lappar som fanns gav en del personer dåligt samvete för att det **borde** göras någonting åt det hela. När tillräckligt lång tid gått, "glömdes" lapparna bort och några kvinnor beslöt självsvalt att köpa in oblekt lakansväv istället.

Särskilt demokratiskt gick det hela inte till, men alla vara till slut ändå nöjda med resultatet. En grupp kvinnor hade då fått arbeta ganska mycket med att köpa, sy, stryka och hänga upp de nya gardinerna. Trappan blev kvar i ett par år men togs delvis bort år 1984, efter överenskommelse med fastighetsbolaget och i samband med att lokalen fick en liten "ansiktslyftning".

Delägare

I snickerilokalen har många olika verksamheter funnits under årens lopp. Ofta har där varit skräpigt och otrivsamt. En period byggdes det båtar i lokalen och övriga hyresgäster fick klämma in sig så gott det gick. En annan period höll husets ungdomar till där och mekade med sina motorcyklar. Ytterligare en period fungerade lokalen som repetitionslokal för en teatergrupp. Slutligen hade ingen någon riktig överblick över verksamheten och lokalen hotade att slumma igen. Då beslöt sig en hyresgäst för att höra efter om det fanns något intresse av att köpa in dyra snickerimaskiner - sådana som privatpersoner knappast har råd med - , dela på summan för dem och kalla det för en insats. Endast de som betalat insats skulle då få använda maskinerna - som för övrigt skulle vara låsta, delvis av säkerhetsskäl. Insatsen blev på cirka 2.000 kronor och gruppen på 12 personer blev alla delägare. Endast delägarna har nu nycklar, men lokalen får användas av alla. Men år måste man alltså först få låna en nyckel av någon delägare. Ett par av delägarna är också villiga att låta andra hyresgäster arbeta med maskinerna men under deras sakkunniga ledning.

Initiativet och beslutet retade flera i huset, och det framfördes en del klagomål på att det hade gått odemokratiskt till. Delägarna försvarade sig med att lokalen tidigare mest hade varit en slummig förvaringslokal som ingen riktigt brytt sig om, nu sköttes den åtminstone ordentligt.

Till matsalen har driftiga personer ibland köpt in spisar, kylskåp, porslin och bestick...Oftast har frågan diskuterats på något möte och alla har enats om att det skulle vara bra med ny spis etc. Men något beslut har inte alltid fattats. Eller så har beslut fattats utan att någon ansvarig person utsetts. När det sedan har kommit ett lämpligt tillfälle har det hänt att någon på eget bevåg gjort slag i saken. Det har kanske gällt att snabbt hänga på ett erbjudande för att få ett förmånligt pris. Klagomål har sedan framförts från dem som inte känt sig delaktiga i inköpet. Klagomålen kan ha gällt själva beslutsgången, priset, utseendet, modellen eller tidpunkten för inköpet.

Drama

Några kvinnor i huset har deltagit i en dramacirkel en gång varannan

vecka. Cirkeln kom igång av en slump - på husets "häxfest" var det en grupp kvinnor som uppförde en liten "häxteater". Ledare var en kvinna som yrkesmässigt arbetar med drama. Efter festen ville gruppen fortsätta att arbeta tillsammans med drama men då blev frågan: Kunde de göra det utan att öppna gruppen så att fler fick vara med? Skulle det inte verka provocerande annars? Å andra sidan ville de inte så gärna ha med fler - åtminstone inte vilka som helst. De hade redan blivit en liten grupp och nya medlemmar skulle kunna rubba balansen inom gruppen. Ett annat problem var att ett par kvinnor hade hamnat utanför den ursprungliga häxgruppen och de ville gärna vara med. Gruppen kunde acceptera dem, men skulle det inte verka konstigt gentemot andra som eventuellt också ville vara med? Ett upprop sattes in i Hus-Nytt där det stod att en dramacirkel skulle starta samt telefonnummer till en kontaktperson. Cirkeln blev "fulltecknad" omedelbart; förutom de två kvinnor som ursprungligen inte kommit med, fick ytterligare en kvinna plats.

Blotta existensen av cirkeln var en utmaning, det är alltid svårt när några personer i kollektivet håller på med något som resten står utanför. Spänningarna minskade drastiskt när det plötsligt startade ytterligare två teatercirklar. Ledare var en man och en kvinna; samma kvinna som även ledde dramagruppen. Alla som var intresserade fick plats. En del i dramacirkeln var också med i en av teatercirklarna och arbetet i dramacirkeln kom lite i skymundan. Dramacirkeln dog så småningom ut medan de båda teatergrupperna spelade upp sina pjäser i huset.

Varje verksamhet som startas i huset har sina problem; gemensamt är svårigheten att antingen få "alla" delaktiga, eller åtminstone få "alla" att inse att inte "alla" kan vara delaktiga. Gemensamt är också att det oftast är en eller ett par personer som tar initiativ, som sedan drar lasset ganska ensamma och som också får vara beredda på att ta emot en hel del kritik - likaväl som de ofta får ta emot uppskattning.

De flesta är överens om att det måste finnas ett visst utrymme för egna initiativ. Ändå är det en känslig balansgång mellan egna initiativ och gemensamma beslut - det får inte bli slagsida åt någondera hållet. Med för många egna initiativ kan verksamheten riskera att bli anarkistisk. Å andra sidan, med endast gemensamma beslut riskerar verksamheten att bli tungrodd och osmidig. Helst bör det nog finnas plats för egna initiativ, bland annat för att ta vara på lusten att få göra saker just när det känns roligt. Mycket av verksamheten i familjehotellet bygger just på lustprincipen - det ska vara roligt att göra saker tillsammans.

Likaväl som egna initiativ måste vara tillåtna måste det också vara tillåtet för övriga i kollektivet att få reagera och "tycka" i efterhand. Det kan uppfattas som gnäll av de initiativrika men är nog en nödvändig reaktion för att få det ursprungliga, egenmäktiga initiativet till något som alla känner sig delaktiga i.

Huset lever

"Ibland får man en känsla av att det finns ett humör i matsalen. Det går i vågor på något sätt."

Många pratar om matsalen och huset precis som om de var levande organismer. Matsalen "har ett humör" och "huset lever" eller "huset ställer upp". Tydligt är att den kollektiva gruppen inte bara känner för människorna som bor där, de känner också för huset och matsalen. Men vad är det de känner? Kan matsalen ha ett humör?

Ibland känns det irriterat eller meningslöst i matsalen, ibland känns det som om allt är lätt och roligt. Matsalens humör beror förstas på de människor som finns där. Känns stämningen irriterad beror det antagligen på att några personer är irriterade på varandra, eller på att det ligger mer eller mindre outtalade konflikter och pyr. Dessa personer undviker varandra, de vill inte sitta i närheten av varandra utan sprider ut sig och sitter i varsin ände av matsalen och läcker ut irritation. De andra, ovetande om dessa starka känslor, registrerar det som "matsalens humör". På samma sätt påverkas många antagligen när ett par börjar bli kära i varandra. Det hela sker oftast diskret, ingen är medveten om vad som håller på att hända, temperaturen stiger..."matsalens humör" är på topp.

När man pratar om huset som en levande organism och till exempel säger "Huset har kanske överbeskyddat mej, så att jag inte gett mej in i nåt äktenskap. Jag har skaffat mej ersättare hos andra människor" eller "Jag hade det jobbigt ett tag, efter jag skilde mej, första tiden efter separationen var Huset ett jättestöd - och det tycker jag är viktigt, det var ett fantastiskt stöd. Jag hade nog aldrig klarat mej igenom på det sättet jag gjorde utan att ha det här Huset", så är det människorna i huset som lever och utför något. Och det är människorna i just det hus som kallas familjehotellet. Förutsättningarna för att de reagerat som de gjort är att de bott just där. Människorna i familjehotellet är inte speciellare än någon annanstans, inte varmare, inte generösare eller mer medmänskliga än någon annanstans. Men huset, och de möjligheter som finns där, ger människorna i det tillfälle att utveckla dessa sidor tillsammans. Alla känner att de behövs.

"Det tycker jag Huset är ganska bra på - att man känner att man behövs."

Eftersom huset är en förutsättning för människornas beteende där, för möjligheten att alltid finnas nära varandra, talar de flesta helt följdriktigt inte om människorna i första hand utan om Huset. Man vet att huset inte lever eller att huset inte hjälper någon att leva, men man vet också att utan huset och de människor som lever däri, så hade livet blivit annorlunda.

Kärlek och vänskap

Umgänget inom huset är intensivt. Först när man flyttat in och börjat äta i matsalen fortsätter man att leva ungefär som förut. Vardagskvällarna viks för familj, kurser eller hobbyverksamheter och helgerna kanske för umgänge med vänner.

Att gå till matsalen känns motigt, folk känner varandra väl och det är mycket prat kors och tvärs. Matsalen får mest fungera som en tidsbesparing och avlastning från de praktiska bestyren med att handla, laga mat och diska. Vännerna utanför är fortfarande den fasta punkten.

Så småningom dras man kanske med i någon diskussion, blir ombedd att delta i en arbetsgrupp, hamnar i en grupp som ska gå på bio, följer med någon hem på fika, promenerar upp till Bertils kolonistuga, går ner till lekparken och spelar boule eller har picknick i kvällssolen på garagetaket. Möjligheterna är många, och umgänget tidvis intensivt. Arbete och fritid flyter ihop, vännerna utanför hinns inte med eller börjar kännas alltmer avlägsna. Men det är inte så att bara för att man flyttat in i ett kollektivhus så befinner man sig mitt i en gemenskap. Att inleda, upprätthålla och avveckla sociala relationer är ett arbete som tar tid och

som kräver både fysisk och psykisk ansträngning. Denna process tar olika lång tid, bland annat beroende på hur pass seriöst den nyinflyttade satsar på huset, det vill säga hur ofta han eller hon går till matsalen. Från någon månad upp till ett halvår tar det oftast innan umgänget mellan den nyinflyttade och de "gamla" känns någorlunda naturligt. Sedan är det en fråga om år innan vänskapen till olika personer och grupper inom huset utvecklas, fördjupas, förändras, förtröttas, börjar om på nytt eller löses upp. Det är en kontinuerlig process som periodvis upptar största delen av den tid man inte yrkesarbetar.

Dåligt samvete

Umgänget i huset suger mer och mer upp dem som deltar i det. Många får dåligt samvete för att de inte hinner med vänner utanför. Man behöver helt enkelt inte vänner utifrån på samma sätt längre. De som lever kollektivt i huset utvecklas och stimuleras av varandra på ett sätt som det inte finns några praktiska möjligheter till i ett traditionellt umgängesliv eller i ett vanligt boende. De utvecklar ett gemensamt normsystem där var och en måste ta ställning till om man accepterar det eller ej. Det kan sluta med att man nästan känner sig tvungen att välja mellan vänner inom huset eller vänner utanför.

*Figur 6.8 Umgänget i huset suger mer och mer upp dem som deltar i det. Många får dåligt samvete för att de inte hinner med vänner utanför.
FOTO: Jane Melin*

"Vi har nog misskött annat umgänge utanför familjehotellet och somligt har vi utvecklats ifrån på grund av vårt liv här."

"(Mina vänner dom bor) i huset. Efter ett tag glömmar man bort dom vänner som bor utanför. På ett sätt blir man ganska asocial av att bo här."

Det livliga umgänget i huset, det naturliga och lätta sättet man kan träffas på, och de dagliga kontakterna gör så småningom att det känns obekvämt, onormalt och konstigt att ordna och arrangera speciella fester bara för att hålla ett umgänge och en vänskap igång. Att träffas varje dag utan speciella arrangemang blir i stället det som känns normalt. Det ger kontinuitet och en bra grund att basera vänskap på.

"Det täta umgänget, det normala umgänget, har jag här i huset."

"Mina äldsta vänner bor på annat håll och de vänner jag ser oftast bor här."

"Det är bekvämt att ha vännerna i huset...man släpper mer perifera vänner utanför och har bara kvar dom där riktiga vännerna. Man blir bortskämd."

Fester

Fester, traditionella fester, har många i kollektivet fått svårt för. Förr i tiden var det lätt, när huset fungerade med matsal och service. Då var festerna det enda alla hyresgäster samlades kring och ordnade själva. Det skulle planeras, arrangeras och diskuteras. Sedan kom själva festen med stor uppklädsel, spirituella tal och charmiga, lyckliga människor. Det sättet hyresgästerna då umgicks på, det vill säga den gemenskap de då tvingades planera, finns idag till vardags. Man behöver inte längre planera för att få den. Ändå fortsatte kollektivet länge med att arrangera fester som ofta blev ganska tråkiga. Antagligen berodde det på att man envisades med att ordna fester i en traditionell stil. Med mat, musik och dans. Och uppbjudning. Och så satt alla där på den planerade gemenskapsfesten och önskade att de var åter i den oplanerade gemenskapsvardagen. Det är ett sätt att umgås på som inte längre fungerar, ja som inte behövs för kollektivet. De har trevligare tillsammans när samtalen får löpa fritt fram och tillbaka och alla känner sig lika mycket värda. Så fort det blir fest, uppstår de gamla kraven och förväntningarna på att vara lyckad och att lyckas. Det tog flera år innan kollektivmedlemmarna upptäckte detta och kunde ta konsekvenserna av det. De har insett att festerna måste vara en aktivitet för alla och att de måste göra något ihop, spela teater, leka...Annars faller de in i det gamla fest- och könsrollsmönstret där vardagssolidariteten glöms bort och de gamla spelreglerna gäller.

De lyckade festerna, eller aktiviteterna, har därför varit de mer otraditionella. Till exempel luciakvällarna med högläsning ur gamla Blandarnummer, fackeltåg med pulkaåkning i kälkbacken, "grekisk afton" med utklädsel, teater och dans (det var männens fest för kvinnorna i huset) och "häxkväll" med häxförklädnad, riter och överraskningar (kvinnornas fest för männen). En traditionell fest som överlevt är den ärligen återkommande gårdsfesten - vilket kanske beror på att den redan från början egentligen var otraditionell i sin utformning.

Privata fester inom huset har blivit svårt att ordna. Man kan bjuda hem några personer utan att resten av kollektivet blir ledsna eller sårade och undrar vad det är för fel på dem. Men gränserna kan vara svåra att dra. Några i den hembjudna gruppen kan också vara nära vänner med några som inte bjudits - och som då känner sig bortglömda eller inte omtyckta.

Riktigt svårt blir det om någon ska ha en större fest. Hur gör man med ett kollektiv på 150 personer, kan man, och orkar man ta emot och

Figur 6.9 Husets egna förmågor "Bröderna Brothers" uppträder på en gårdsfest.
FOTO: Jane Melin

arrangera för så många? Att dra gränsen vid hälften ungefär gör att hälften blir sårade. Fler och fler har på senare tid börjat ordna öppet-hus-fester. Rädslan för att 150 personer ska infinna sig (om man bara har mat och plats för 50) är obefogad. Bara för att man har öppet-hus dräller inte alla in, det har visat sig ganska enkelt och naturligt att avgöra om man ska gå eller ej på en sådan fest. Och ingen har inför "öppen ridå" - som det blir i ett kollektiv - blivit klassificerad som önskad eller önskad.

Något som däremot är svårt är "helgdagsaftnarna". Ingen orkar direkt ta på sig ansvaret för att ordna en fest för alla (en sådan kväll när **allt** måste vara lyckat). Att välja ut något litet gäng och fira hemma är också svårt, särskilt svårt blir det när folk man inte bjudit börjar fråga vad man ska göra, eller om man ska slå sig ihop om något. För att avdramatisera det hela är det lättast - och fegast - att fly fältet och gå på bio, teater eller åka till landet om man har något.

Ganska parodiskt blev det en nyårsafton när nio personer plus ett antal barn träffades på knytkalas hemma hos ett par i huset. Hade de hamnat bredvid varandra i matsalen en vanlig dag hade chanserna att de skulle få det trevligt ihop varit stora. Då skulle det inte funnits några förväntningar och ingen särskild person skulle haft ansvar för hur umgänget skulle bli. Nu satt de i stället alla nio och skulle FIRA NYÅR. Men de hittade ingen form för det, inga samtal passade in och kvällen segade sig fram. När klockan slog sina tolv gick några ut på altanen och tittade

på fyrverkeri, andra stod kvar inne och tittade ut på dem som tittade på fyrverkeri. Alla stod som inneslutna i sig själva med ett porlande glas i handen att skåla i. Men inga höjde glasen - och så troppade de frusna tillbaka in och intog sina platser runt bordet. Tystnaden blev kompakt och alla kände sig verkligen sorgsna över att inte kunna nå varandra. Det som kändes sympatiskt mitt uppe i allt det sorgliga, var att de trots allt vägrade att spela upp att de var ett lyckat gäng människor på en lyckad fest. Mitt uppe i denna tystnad slås ytterdörren upp och in strömmar nyårsfirande, glasförsedda, skrattande grannar för att skåla. Kontrasten mellan deras glänmande prat och glada ansikten och den andra gruppens tystnad och stränga ansikten blev tydlig för alla och så besvärande att de glada firarna dröp av så fort de kunde.

Den nyårsfirande gruppen hade med andra ord försökt passa in sig i ett gammalt umgängessystem utan att använda några av de tricks som hör umgängeslivet till: att dricka så man blir lite lagom salongsberusad, att flirta eller att spela charmigt sällskapslejon. I den kollektiva gruppen är kunskapen alla har om varandra för stor för att någon ska kunna spela en roll, och lojaliteten för stor för att man ska kunna flirta. Samtidigt som det gör det hela svårt, känns det också positivt och ärligt. Krockarna kommer när man försöker passa in sättet att vara med varandra till vardags, sättet att umgås i en oplanerad gemenskap, i ett system som är upplagt för dem som måste planera sin gemenskap.

Kärlek

Det finns "två slags" förälskelser i huset: Förälskelser där båda kontrahenterna bor i huset och förälskelser där den ena bor i huset och den andra utanför. Att inleda och utveckla en förälskelse där båda bor inom kollektivet är påfrestande för de nykära. Att veta att många ser det som ännu nästan inte tål att ses, att veta att många undrar hur det ska gå, att veta att många ifrågasätter kontrahenternas val av varandra. Att vara iakttagen...allt sätter den nya kärleken på prov nästan innan den finns.

"Man står som på en öppen teaterscen, har kanske misslyckats tidigare, så man är rädd för att misslyckas igen. Om man varit ensamstående förut, som både Nils och jag varit här i huset, så plötsligt förändras allt. Även för andra. Först försvinner två tänkbara partners ur bilden för alltid. De erotiska spänningar som till exempel fanns mellan mej och ett antal killar här, försvann. Likadant med de erotiska spänningarna som fanns mellan Nils och ett antal kvinnor - dom försvann. Samtidigt är det förbannat skönt att ha Nils, att ha en djup relation. Att man äntligen kan koppla av efter alla dessa år av att ha känt att man inte räckt till, inte varit vacker nog.

Ett nybildat par behöver vara ifred för att bygga upp den nya relationen. Vi behöver sitta ihop med våra barn och för Nils är det viktigast att vi får vara en familj. Han är nöjd med att ha bara familjen - men jag är road av att diskutera problem, av att vrida och vända på saker. Så där är det en kollision mellan oss. Jag har också en oerhörd rädsla för att bli uppslukad som människa. Det tar mycket tid och energi att utveckla ett förhållande. Tid och energi som jag förut la på kollektivet.

Det skulle vara oerhört svårt om det tog slut mellan oss, då skulle en av oss vara tvungen att flytta."

För kollektivet är det också en osäker period. Ska kontrahenterna betraktas som ett par och får man låtsas om att man "ser"? Så småningom vänjer sig kollektivet och accepterar den nya konstellationen.

Om bara en av parterna i ett förälskat par bor och lever kollektivt i familjehotellet och den andra bor utanför, uppstår andra problem. För den som kommer utifrån är det svårt att smälta in i kollektivet och svårt att komma in i ett sammanhang där partnern är väletablerad. Eftersom det är en fråga om tid och om psykisk och fysisk styrka att ta sig in i ett kollektiv, måste den personen vara beredd på det och villig att göra de uppoffringar och de satsningar som måste göras. Det är alltid svårt, det är svårt för alla som ska ta sig in i ett kollektiv, men det kan vara särskilt svårt för den som kommer in som kärlekspartner till en redan etablerad person i kollektivet.

"När vi flyttade ihop då blev det lite tyst omkring oss. Det fanns en tolerant acceptans - men inget engagemang i någon större mening. Det låter negativt, men jag vet att man inte orkar engagera sej så mycket när det kommer en ny.

Det är ingen öppen färd när man kommer hit, man sugts inte in, utan man får puffa sej in. I början när jag inte kände någon, och Malin kände så många, då var det svårt. Men så fick vi barn tidigt och då drog vi oss undan båda två. Därför kändes inte gapet mellan oss så stort.

Sen påverkades jag av att Malin sagt att för att bli accepterad här borde man arbeta praktiskt. När vi sen diskuterade den ekonomiska föreningen en kväll, så sa jag några saker, men det togs inte riktigt emot tycker jag. Jag fick uppfattningen att man ska ligga lågt när man är ny.

Det tar helt enkelt tid att komma in. Mycket av det kommer när man sitter och äter och småpratar. Nu känner jag mer och mer att folk inte bara noterar mej utan också känner mej. Sen vi började göra matrecepten har det varit roligt, folk har vänt sej till mej lite mer. Nu känner jag mej mer integrerad."

För en del har situationen blivit så pass påfrestande att det har verkat som om en flyttning från huset skulle vara det bästa alternativet. Ibland har det gått så långt som till ett ultimatum: kollektivet eller kärleken! Oftast är det män som har ställt ultimatum medan kvinnorna helst har velat bo kvar i kollektivet. De har värderat huset och kollektivet så högt att de, trots svårigheter, velat utveckla det nya kärleksförhållandet inom huset. Ibland har kollisionen varit oundviklig och det har utvecklats ett triangeldrama mellan Mannen, Kvinnan och Huset.

"För sex år sen var jag med en kille från Göteborg, han kom upp hit och bodde här, vi kände varandra sen vi var små. Han sökte efter ett fast förhållande och han var främmande för mitt sätt att leva här, med folk som strömmade ut och in. Det att jag ansåg att jag hade förpliktelser i huset var han

oerhört främmande för. Jag tror också han kände sej besvärad av att känna sej så iakttagen. Det var som om hela släkten ställde upp och granskade honom. Och det är klart det är känsligt, helst sådär i början av ett förhållande som vi var då, när man inte vet vad det ska bli av det.

Jag kommer ihåg en midsommar...det var gårdsfest och vi hade gjort något i stan och jag var beredd att åka hem till gårdsfesten och sitta på garagetaket på en filt och ha trevligt. Men han var inte alls beredd på det. Han hade tänkt sej en helt annan samvaro. Vi gick där vid Slussen denna heta dag - och kunde inte enas om vad vi skulle göra. Så blev det så att vi åkte hem och gick en STOR omväg kring garagetaket och hem till lägenheten. Jag kände mej som en unge som blivit lurad på julafton: Jultomten kommer men istället för att alla är tillsammans så säger någon att nu ska vi ha det mysigt bara du och jag.

Jag vet inte om det är så att vi inte ger hela vårt jag i ett förhållande bara för att vi redan satsar så mycket av kärlek och omsorg här i huset. Det är så mycket känslökaptal som redan är in-tecknat när den här irrationella förälskelsen dyker upp. På nåt sätt är man vaccinerad.

Sedan har vi det här med semesterar. Jag gick med på hans villkor - vi for till Gotland och bodde där ensamma i en stuga. Det var fullkomligt vedervärdigt, ingenting klaffade. Jag hade flera vänner där och han gnatade och tjatade om att 'måste vi träffa dom'. Och jag behövde hela tiden dom andra, bara tanken att stå där i ett kök, vi två, gjorde mej panisk.

Vi skildes åt efter Gotland och han hittade en annan tjej som han flyttade ihop med. Därefter blev han mycket mer avspänd när han kom hit. Tidigare, när han kom hit, var han förälskad och ville ha mej för sej själv. Nu hade han en större beredskap att acceptera huset, han visste vad det var frågan om. Det blir antagligen för mycket när både Förälskelse och Hus störtar sej över en på en gång.

Jag var så bunden av huset, skulle jag gjort allvar av vår förbindelse skulle jag slutat jobbet och flyttat härifrån och ner till honom. Det var villkoret.

Jag kan ha en inbyggd rädsla med mej hemifrån, fast jag istället talar om det som om det var huset som gjort mej så här. Men ju mer jag bott här i huset, desto svårare har jag fått att gå in i något förhållande där en enda människa ställt **alla** sina förväntningar och förhoppningar på MEJ.

Framförallt är det så att killar har haft större krav på att värna om privatlivet. Större krav än vad jag haft. Dom har känt sej rädda för inblandning."

De förälskade paren oroar kollektivet, ordningen rubbas och det finns en outtalad rädsla för att de ska överge kollektivet för att istället satsa på kärnfamiljen. Risken är nog aldrig så stor som då; har de förälskade funnit varandra inom huset känns det - åtminstone i början - antagligen svårt att veta att alla vet "allt" om ens tidigare kärleksförhållanden. Det kan kännas lockande att få lämna allt bakom sig och börja ett nytt liv tillsammans. Det är antagligen också en stor frestelse för de förälskade att flytta. Kraven på att de ska dela med sig slipper de, människor som vet för mycket om dem kommer på avstånd. Och livet kan börja på nytt igen, från noll.

Även om de förälskade inte flyttar är det vanligt att de, under kortare eller längre tid, drar sig undan kollektivet. Plötsligt reduceras andra tidigare nödvändiga samtalspartners och vardagsvänner till människor som inte längre verkar vara så viktiga.

De som är kära äter bara med varandra; gärna vid eget bord, kommer bara sporadiskt till matsalen och isolerar sig från början. Det känns provocerande, även om alla förstår att parterna i ett nytt förhållande behöver ro under uppbyggnadsskedet. Särskilt provocerande blir det om kärleken tar slut och övriga i kollektivet återigen får fungera som vänner och samtalspartners. Det gör att de känner sig som något som får duga i väntan på det riktiga - på kärleken.

Orkar de förälskade stanna kvar i kollektivet, kan det faktum att många vet mycket om deras tidigare liv, bli en resurs och en trygghet. Så småningom accepteras de som ett par och att många vet mycket om dem gör att de kan bli förstärkta och inlemmade i samma trygghet som övriga i kollektivet.

Den stränga erotiken

Ibland förknippas kollektiv med sexuell frigjordhet, kanske till och med med promiskuitet. Ingenting kan vara mer fel, åtminstone när det gäller kollektivet i familjehotellet. Där är man sträng, ärlig och lojal mot varandra när det gäller kärlek och trohet. Man flirtar inte med varandras partners, man tar inte på varandras kroppar (utom kamratkramar) och man tittar inte varandra djupt i ögonen. Erotiken är förvisad till parförförhållandena, till jobbet, till semestern, till fester utanför huset...

Ingen rör någon annans parförförhållande, så ser den oskrivna lagen ut. Ensamma får söka ensamma. Ensamma får inte bryta in i något par; de som lever i en parrelation får inte söka sig till ensamma. Eftersom kvinnoöverskottet är markant blir marknaden ganska liten för kvinnorna, medan männen kanske känner sig klämda från flera håll.

Erotiken får inte finnas - och den finns inte heller. För de flesta är det naturligt att koppla av oron för vad ens man eller hustru egentligen vill med henne eller honom. Att vara säker på att även om ens partner åker till fjällen med en person av motsatt kön är det inte hotande och betyder ingenting annat än att de åker till fjällen för att de till exempel vill åka skidor och hellre gör det tillsammans än ensamma var för sig.

Nyinflyttade har inte alltid tillräckligt snabbt uppmärksammat dessa outtalade lagar. De har flirtat, inlett förhållanden eller på annat sätt överskridit de tillåtna gränserna. När de så småningom upptäckt sina "övertramp" har läget blivit svårt för dem. I något fall så svårt att en flyttning från huset varit enda utvägen. I andra fall har de inblandade behövt flera år på sig för att bli accepterade eller kunna acceptera varandra igen.

Den erotiska tryggheten och lojaliteten är kanske en förutsättning för den dagliga samvaron i ett kollektiv. Livet skulle bli för komplicerat om det inte fanns absoluta gränser för vad som är tillåtet eller ej. Å andra sidan, eftersom många faktiskt lever en stor del av sina liv inom huset, kan det kännas tråkigt att ha blivit så "averotiserade". Ett faktum är också att den puritanska livsstil kollektivet valt särskilt hårt drabbar dem som lever ensamma.

Den puritanska livsstilen gör att många i kollektivet, mer eller mindre omedvetet, avlagt sig en viktig dimension i livet. Måste de gå till jobbet bara för att få delta i ett erotiskt spel? Varför är så många så rädda för erotiken, finns det inte förutsättningar att klara av de komplikationer som skulle uppstå om den släpptes lös? Med det menas inte att alla i kollektivet ska inleda sexuella förhållanden med varandra - lössläppta erotiska känslor leder inte nödvändigtvis till det. Men det leder naturligtvis till att det kan uppstå oro, avundsjuka, svartsjuka, osärnja...

Den erotiska snålheten kan vara en av anledningarna till att det ofta är ganska tråkigt på de traditionella gemensamma festerna. För mycket av festers attraktion bygger på att det finns en dragningskraft mellan könen, det är det erotiska spelet som förlämnar festerna deras skimmer.

Figur 6.10 "Det finns ett oerhört behov av att få vara nära ihop, att hålla om varann, att få känna på varann... Och så finns det ingen, eller så är det inte tillåtet."

FOTO:Uffe Hylén

"Vi är på sätt och vis känslorädda här - vi håller på oss verkligen. Vi är så rädda för erotiken och pratar aldrig om den. Vi lägger band på oss, vänsterprassel är helt förbjudet. Vi lägger band på oss när det gäller erotiska utspel och antagligen lägger vi band på oss över huvud taget.

Det är svårt att klara ett sånt här mellanläge i boendet, vi försöker leva på ett nytt sätt, samtidigt som vi är så oerhört inkörda på det här med parförhållanden. Det blir så uppenbart när vi har fest, då är det alltid ett överskott av kvinnor. Det finns ett oerhört behov av att få vara nära ihop, att

hålla om varann, att få känna på varandra. Allt det där ligger i luften - alla behöver ha någon av motsatt kön, alla vill det. Och så finns det ingen, eller så är det inte tillåtet."

"Vad tar sej erotiken för uttryck här i huset? Kanske i behovet av att skapa en social ordning eller i ett handgripligt skapande som till exempel vävning eller utställningar. Kanske har vi en slags kreativitet i konsten att umgås? Jag tror vi har kompenserat de erotiska känslorna genom ett annat sätt att umgås på. Att det är så lustbetonat att till exempel bara gå genom korridoren. Eller att arbeta i matsalen...Jag har också känt en slags sinnlighet i kvinnogemenskapen här, en värme som strömmat emot mej. Det var den kärlek som fanns mellan oss kvinnor som gjorde att vi bildade en grupp 8 här i huset. Vi har ingen som visat sej vara lesbisk här, det kan hända att när man lever med så öppna visir som vi gör, så försvinner ytterligheterna."

Den "häxfest" som kvinnorna i huset ordnade för männen var hemlig, alla förberedelser hade skett i hemlighet och männen inbjöds av kvinnorna i personligt brev med anonyma avsändare. Svaret skulle de stoppa under en viss bestämd dörr ett visst bestämt datum vid midnatt. Männen ombads komma svartklädda till festen som gick i häxornas tecken. Alla kvinnor var utklädda till häxor, vackra häxor och fula häxor. Det var häxteater, häxdekorationer och häxmat. Festen blev lyckad, flera sa efteråt att det var en "erotisk fest". Erotisk på så sätt att många, kanske de flesta, vågade visa sig som människor med starka erotiska känslor. Den gången gick det att hantera, alla kände sig delaktiga i en stark gemensam känsla. Måste det vara en engångshändelse?

Skilsmässor

Att gå igenom en skilsmässa är svårt och uppslitande. Att göra det inför mängas blickar kan vara påfrestande samtidigt som det också är en trygghet - alltid finns det någon att prata med. För båda parter gäller det att hitta en ny identitet, och den identiteten måste de söka sig fram till iakttaga av alla andra. Att inte fly (flytta) i en sådan situation fordrar ett personligt mod och en tro på kollektivets lojalitet.

Kollektivets lojalitet sätts på prov, men provet är antagligen inte så stort som man skulle kunna tro. Eftersom kollektivet känner båda parter och sett dem i deras förhållande, blir det oftast inte frågan om att ta ställning för den ena eller andra. Man ser dem i stället som de komplicerade människor de är och får acceptera att de inte kan leva ihop längre. Att tala om skuld blir oviktigt.

Att bo i kollektivhus kan innebära att gifta par har lättare att klara av sina äktenskap, menar en del. Man är inte så absolut hänvisad bara till varandra, har man olika intressen finns det alltid någon i kollektivet som man kan dela sina intressen med, inte nödvändigtvis den egna partnern.

"Jag tror inte Magnus och jag hade varit gifta fortfarande om vi inte hade bott här. Vi har haft ett kämpigt äktenskap och flera svåra kriser. Det känns tillfredsställande att vi kunnat reda ut så mycket och att vi kunnat gå vidare tillsammans. Vi har

kunnat prata med vänner här när vi haft det akut besvärligt, men så är det också det att man ser andra människor hela tiden, att vi lever så pass nära varandra att vi får en inblick i andras samlevnadsproblem. Man får inte för sej att äktenskapet och livet ska vara bara enkelt och lyckligt, utan inser att det också är krångligt, komplicerat och svårt. Så är det för oss och så verkar det vara för andra, år ut och år in. Ändå står vi ju inte fast på samma nivå, vi utvecklas hela tiden och det är det som gör det hela spännande och roligt. Det känns aldrig tråkigt - och det har jag tänkt, börjar det göra det, då vill jag inte att vi ska fortsätta vara gifta längre. Sen är det det att jag tycker att vi utvecklats till två självständiga individer här. Vi är i första hand individer, i andra hand ett par. Och som fri individ kan jag till exempel prata med dom jag tycker om (vi måste inte alltid umgås och prata med samma människor). Och vi kan göra grejer ihop med andra människor, tillsammans eller var för sej. Livet känns roligt att leva här. Om vi två satt i ett litet hus eller i en vanlig lägenhet, tror jag förutsättningarna för att vi skulle vara gifta fortfarande och haft ett så pass rikt liv som vi har, varit små."

För andra har det faktum att man bor i familjehotellet känts som en av anledningarna till att man inte gjort slag i saken och skilts tidigare. I stället för att ta itu med det egna äktenskapets brister, har man kunnat fly till andra människor och andra aktiviteter som alltid funnits inom bekvämt räckhåll.

"Det är skönt att det inte har pratats om skuld eller vems felet var att vi skildes. Ibland när jag var jättearg på Jonas och tyckte att han var skitdum så pratade jag med någon om det. Då fick jag ofta höra 'men riktigt så är det väl inte, även om jag förstår att du tycker så om Jonas just nu.'

Först tyckte jag nog att jag inte blev förstörd när jag fick sådana svar. Sedan när jag kom hem och tänkte efter en stund kändes det bra. Det var skönt att jag fångades upp och att mitt prat nyanserades. Jag hatar ju inte Jonas även om det kändes så ibland. Därför var det så viktigt att vänner inte tog mej på orden direkt i en sådan upprörd situation utan förstod sammanhanget. Att dom klarade av detta beror nog på att dom också känner Jonas lika väl som mej.

Att vi valde att bo kvar båda två har varit jobbigt och svårt men nu känns det mest positivt. Jag kan återigen se Jonas' fina sidor. Det är annars så tragiskt när folk skiljs och flyttar isär just när dom avskyr varann som mest. Jag är rädd att många fastnar i den känslan och inte kommer vidare. Vi har sluppit att fastna i det, tycker jag, eftersom vi har varit tvungna att jobba vidare på vårt förhållande för att kunna fungera som föräldrar åt våra två barn och för att stå ut med att bo kvar i huset både han och jag. Visst har jag vid flera tillfällen tänkt flytta härifrån då det känts för svårt. Men jag har stått ut och det är jag glad för idag.

Att skiljas inför öppen ridå är naturligtvis arbetssamt. Det är så många som blandar sej i och har synpunkter. Men fördelen med det är att man blir tvungen att tänka över många, många gånger vad man håller på med egentligen. Det blir väl genomtänkta beslut som man fattar.

Nu så här efteråt är jag glad att folk reagerade så mycket. Jag tycker att jag klarade av det. Det kändes trots allt mest som ett stöd. Det hade varit mycket värre om ingen hade reagerat. Om vi hade bott på vanligt sätt tror jag vi hade skilt oss mycket tidigare. Här i huset kan man lättare stå ut med att ha det jobbigt hemma för det finns så mycket flyktmöjligheter - på gott och ont.

Det kändes som en befrielse första tiden efter vi hade flyttat isär. Det var så skönt att erkänna inför alla att det var så dåligt. Jag fick stå för att jag kände så och det kändes inte som att tappa masken. Det var skönt att få visa sej, jag har aldrig skämts för det eller känt mej dum. Det var naturligtvis sorgligt, men ingen hemlighet längre.

Det var jobbigt att ha så många **gemensamma** vänner. Jag kände av en konkurrens - vem skulle vännerna välja? Skulle jag bli bortvald? Jag fick se vad jag var värd själv som person och inte längre som en del i ett par.

Jag tänkte mycket på att inte duga när jag blev ensam, men egentligen även när vi var gifta. Det är nog så att man får sådana tankar och känslor livet igenom.

Många tjejer i huset var jättegulliga och kom till mej med blommor när jag hade flyttat till egen lägenhet. Jag uppvaktades mer än om jag fyllt år. Många hörde av sej och ville umgås med mej. Det fanns så många omkring mej rår jag som bäst behövde det. Det var jättefint. Jag som inte trodde jag hade några nära vänner här i huset egentligen.

Mina vänner har verkligen prövats. Och dom har klarat provet. Dom som jag hade bra kontakt med innan har jag fått en fördjupad kontakt med nu. Numera behöver inte Jonas och jag konkurrera så ofta om människor. Jag kan unna Jonas att vara med folk som också jag tycker om att träffa. Första tiden var det svårt att dela med sej. Det viktiga var då att känna vad som var mitt, bara mitt.

Nu har jag kommit på att jag faktiskt kan välja själv, det är inte bara andra som ska välja åt oss. Numera kan Jonas och jag också gå på samma fester och träffa våra vänner samtidigt utan att det känns konstigt. Det är ett stort framsteg som jag tror att det här huset och alla fina människor som bor här har hjälpt oss att ta. Jag funderar inte längre på att flytta härifrån."

Sanningen är väl den att inget dåligt äktenskap absolut räddas bara för att man bor och lever kollektivt. Men chanserna är kanske större att man, med andras hjälp och med andra omkring sig med liknande problem, tillsammans med den större rörelsefriheten, klarar sig igenom svåra år eller svåra perioder. För dem vars äktenskap inte gått att rätta, känns det som om det kollektiva livet, med möjligheter till aktivitet och engagemang, endast tjänat till att fördröja något som ändå varit oundvikligt. Men fördröjningen har kanske inte bara varit negativ. Under en lång tid har beslutet ändå prövats och fått mogna. Beslutet har växt fram långsamt och hindrat parterna från att bryta upp i ett tillstånd som kanske skulle gjort det svårt att fortsätta "samlevnaden". Den samlevnad man ändå måste ha om det finns gemensamma barn att ta hand om. Övriga i kollektivet har också blivit mer eller mindre delaktiga och skilsmässobeslutet kommer inte som en total överraskning för dem. I båda fallen har det kollektiva boendet antagligen inverkat och påverkat utgången av äktenskapet.

Kriser

Vid kriser, särskilt vid akuta kriser, finns det många i kollektivet som ställer upp. Det sprider sig snabbt om någon har det svårt. Folk finns till hands, beredda att stötta både fysiskt och psykiskt om det behövs. Vänliga ord, en kram, några rader på ett kort i brevlådan, en bok som smygs ner i korgen i matsalen... Det finns en stor kärleksberedskap i den kollektiva gruppen. Men lika lite som gemenskapen kommer flygande bara för att man bor kollektivt, kommer tröstare och stöttare självmant till undsättning vid kris. Man måste be om hjälp, eller kanske till och med skrika på hjälp. Huset erbjuder möjligheter men man måste själv ta tag i dem.

"Roland ringde efter jobbet och sa att han inte skulle komma hem - han hade träffat en tjej han ville vara med. Jag stod där med vårt barn Kalle - och för mej blev det här att jag ramlade rakt ner i barndomens alla avsked. Jag kände det som om jag stod i ett hus som bara rämnade, hela tillvaron rämnade.

Jag tog Kalle i handen och gick ner i matsalen som en zombie. Den första jag mötte var Mona och jag sa med en gång att Roland hade stuckit. Hon tog emot mej rakt av. - Det är det värsta som kan hända en, det vet jag...

Du kan komma hem till mej när du vill, sa hon sen.

Så satte jag mej bredvid Anni, som bor i samma hus, och sa att jag ville dö för Roland hade stuckit. Sen gick jag till Malin, en vän sedan 12-årsåldern som flyttat hit, och sa att det kändes som om jag ville dö. Jag fick sova där om jag ville, sa hon, men Kalle ville att vi skulle gå hem.

Sen ringde det på dörren och så kom Anni. Jag vet att Malin hade ringt henne och bett henne se till mej. Anni grät och höll om mej och sa att jag var så fin och att jag inte fick dö. Att hon inte ville det.

Sen kom Anders upp och satt och höll mej i handen - omedelbart fanns det en massa människor där.

Men jag vet att alla människor inte gör som jag, dom säger inget direkt, dom bara går omkring och mår dåligt. Men jag måste ha en annan människa att hålla i. Jag hade inte heller fått det stöd jag fick om jag inte visat min ångest - fast jag kunde inte låta bli, jag hade inget val.

Huset finns inte bara där och ställer upp, utan man måste skrika på hjälp. Och då får man den.

Efter en vecka kom Roland hem och gick ner i snickerlokalen till dom män som var där, och sa 'Hej, jag är hemma nu'. Han var hemma - fast han hade inte bestämt sej. Flera gånger då hade jag en hemsk ångest, jag trodde jag skulle gå i bitar. Då gick jag till Anni och Jonas en trappa ner och låg i deras soffa eller så stod jag bara i deras hall medan Anni kramade mej.

Jag hade huset och jag hade jobbet. Till jobbet fick jag skjuts av Anders varje dag. Det hemska var att åka T-banan hem. Då fick jag ångest, jag kommer ihåg en gång att jag fick se Malin på Fridhemsplan och kastade mej ut och bad att hon skulle hålla i mej.

Sen tycker jag att det är viktigt att säga att Roland, det var **ingen** som tog kontakt med honom. Han kanske inte har så lätt att **be** om hjälp, men han hade behövt prata med någon. Roland var ju boven.. men det var sorgligt. Han hade behövt det.

Vår kris utlöste kriser i andra familjer här, påskyndande det som redan var på gång, kanske. Jag tror att det som sker mellan människor och inom förhållanden även påverkar andra i matsalen.

Det här var tre år sen och jag tänker att tänk om detta hade hänt om jag bott i radhus eller i vanlig våning - jag vet inte vad som hänt. Jag hade väl flyttat hem till någon...då hade jag väl haft en eller två som ställt upp. Men dom hade inte klarat det enorma trycket från mej. Det blir för mycket för så få, man sliter ut dom. Här fick jag stöd av så många och därför orkade dom. Dom blev inte utslitna på det sättet. Jag ser inte att det alltid är ytligt att prata med många om det som är viktigt för en. Det kan vara nödvändigt att få prata och prata.

Jag mötte så många här som alla visste **precis** hur det var. För det mesta var det kvinnor, men även killar. Och dom visste vad det var frågan om, dom hade varit med om samma sak. Vilken djävla tur att jag inte bodde ensam!"

Konflikter

När det i den allmänna debatten talas om kollektivt boende, är det ofta gemenskapen man lyfter fram. Man menar att när kontakten mellan

människor ökar så ökar också gemenskapen. Men om de sociala relationerna intensifieras så ökar inte bara möjligheten till gemenskap utan också risken för konflikter.

Mellan medlemmarna i familjehotellets kollektiv har det förekommit våldsamma sammandrabbningar och konflikter. Under de första åren i egen regi gällde konflikterna ofta hur arbetet skulle organiseras. Man bråkade om **vem** som skulle arbeta, **när** man skulle arbeta och **hur** man skulle arbeta. Under bråken låg kanske politiska meningsskiljaktigheter och pyrde eller personer med olika syn på människan stred om vem som hade den "rätta" människosynen. Ordningsförespråkare kolliderade med flumförespråkare, frihetsförespråkare med tvångsförespråkare. Det var enorma bråk, där de olika grupperingarna formerade sig mot varandra. Folk blev ledsna, skällde, grät, surade eller slutade hälsa på varandra. En del konflikter och sammandrabbningar satte djupa spår och det tog i vissa fall flera år innan de värsta antagonisterna kunde börja prata så smått med varandra igen.

"Jag tycker att dom flesta grejerna (konflikterna) rett ut sej på ett eller annat sätt. Inte nödvändigtvis på så sätt att man pratat ut om det, utan det har lagt sej -man har börjat prata och hälsa igen efter ett tag. Det har varit jobbigt, men ändå utvecklande, tycker jag. Det har alltid fört nåt positivt med sej till slut, även om det tagit tid."

Långa perioder löper livet konfliktfritt inom huset - men det beror knappast på att det inte finns några konflikter. Snarare beror det på att många fortfarande är rädda för konflikter och att de föredrar att förtränga obehagliga saker och låtsas som om allt är bra. Det kan vara en av anledningarna till att det plötsligt kan "blåsa upp till storm" kring någon sak, eller något beslut som egentligen är ganska harmlöst. Alla dras med och det blir till slut svårt att komma ihåg vad bråket ursprungligen handlade om. Antagligen fyller sådana kollektiva urladdningar ändå en funktion. Mycket aggression kommer upp till ytan, dolda irritationer vädras - och allt kan så småningom återgå till en slags vardaglig lunk igen. Utan de spänningar som för många förträngda konflikter ger upphov till.

Det här är inte något **problem** som man kan lösa en gång för alla. Snarare är det så att konflikterna alltid finns - och man måste lära sig att de ingår i vardagen. **Måste** ingå, precis som till exempel sorg och glädje. Eftersom relationerna mellan kollektivets medlemmar efter många år ihop, ofta är invecklade, eftersom de är beroende av varandra, både praktiskt och känslomässigt, betyder det att risken för att det ska uppstå konflikter och bråk är stor. Men är det egentligen en risk, något man ska försöka undvika till varje pris? Kanske är konflikterna en förutsättning för gemenskap? Eller åtminstone en viktig ingrediens? Bråk och konflikter behöver inte vara destruktiva eller farliga. Dessutom måste de inte hållas inom familjen. Att kunna bråka ihop och sedan ha möjligheter att ordna upp det hela eller helt enkelt låta allt "rinna ut i sanden" är ett sätt att leva på som kollektivet så småningom lärt sig uppskatta.

"Det är mycket som är olöst ännu, det är det som för livet framåt. Jag tycker det är nödvändigt med konflikter, inte minst för att man ska lära sej argumentera för sin sak".

Arbetsgruppskonflikter

De större konflikterna handlar oftast om matsalen och arbetet där. Det kan till exempel bli så här: Det serverades korv Stroganoff i matsalen, ovanligt god och gräddig. Fyra personer delar på kvällsarbetet (matlagarna slutar ungefär kl 17.30). Det är två diskare, en serverare och en kassör. Alla arbetslag lägger upp arbetet olika, en del roterar från gång till gång, är man diskare en gång blir man serverare nästa gång osv. Andra arbetslag har inga bestämda uppgifter utan var och en rycker in där det behövs. Den tredje varianten är att alla har sina givna platser jämt. Samma person är alltid kassör, samma person är alltid serverare osv.

Just det arbetslag som arbetade denna gång använde sig av den sista varianten. Serveraren var försenad av någon anledning och kom inte förrän 18.30, det vill säga en timme för sent. Kassören var dock förvarnad. 18.45 tog maten slut. När serveraren ser att maten håller på att ta slut ska han eller hon ta fram frysta rester och värma upp. Det tar 45 minuter; alltså måste serveraren vara observant och lite av en chansare när han/hon bedömer om maten kommer att ta slut, och i så fall hur **många** till som kan komma för att äta. Eftersom medlemmarna i detta arbetslag hade sina fasta uppgifter, stod diskarna och diskade och kassören satt i kassan. Serveraren var försenad. Med andra ord, ingen i arbetslaget kände ansvar för maten. Förrän serveraren dök upp, tog mat till sig själv och upptäckte att den praktiskt taget var slut. Gick till Åke, som **handlar** maten men sedan inte har med matlagningen att göra, för att fråga vad som skulle göras. Gertrud, en av matgästerna, ryckte in för att kasta in fryst mat i ugnen - som knappt skulle hinna bli klar före 19.30 då matsalen stängs. Vilket serveraren lite syrligt påpekade. Irriterad stämning. Just då dök Maj upp med två tonåringar. Hon blev arg när maten var slut - "det är femte gången i rad", sa hon, "du får köpa mer mat och låt bli att snåla", kastade hon ur sig till Åke. Åke röt tillbaka att "jag kan inte ta på mitt ansvar att köpa för mycket mat när frysarna är så fulla". Kassören kröp ihop och låtsades inte höra, Gertrud försökte medla och bad Maj vänta medan restmaten värmdes upp. Den ville Maj inte ha, det skulle vara dagens rätt och inget annat. "Den som kommer senast från jobbet ska inte alltid behöva få uppvärmd mat", lade hon till.

Nya, sena matsalsbesökare dök upp, såg de tomma formarna och gick hem igen eftersom de inte ville vänta 45 minuter på uppvärmd mat. 19.30 var den uppvärmda maten klar - och fick slängas. Ingen hade orkat vänta på den. Irriterad stämning och upprörda samtal. Några tyckte att Maj visst hade rätt i sin kritik, men att hon inte skulle gått hem och surat utan försökt göra något åt situationen. Tagit reda på ordentligt vad det hela berodde på, vilka faktorer som bidrog till att allt gick snett. Andra tyckte att man måste ordna ett möte snarast "för många människor går omkring och är sura och missnöjda och behöver få lufta sina känslor". Ytterligare några tyckte att det mest var arbetslagets fel och att någon (vem?) borde prata med dem.

I varje arbetsgrupp är gruppmedlemmarna beroende av varandra. Det kommer förr eller senare till en sammandrabbning om en i gruppen ofta kommer för sent och lämnar åt de övriga att hinna med allt plus att de får ta eventuell skällning från matgästerna om att inget fungerar, att maten - eller såsen - är slut eller att det inte finns några rena tallrikar att äta på.

Provocerande blir det om en i arbetslaget alltid först sätter sig och äter i lugn och ro, röker, pratar och diskuterar medan övriga arbetslaget snor runt för att hinna. Det är ett vanligt problem men ett problem som varje arbetsgrupp själv måste reda ut. Det är dock inte alltid så lätt. Ibland

går det helt på sned som när en person i en arbetsgrupp tröttnade på att alltid bli utskäldd för att han kom för sent. "Da skiter jag i det här", sa han och försvann ur arbetslaget för gott. Och arbetslaget blev en man kort med allt vad det innebär av merarbete och irritation.

Andra gånger får en liknande sammandrabbning en lyckligare utgång - tack vare de inblandades envishet och uppriktiga önskan att ordna upp det; Vivian skällde ut Petter för att han, som hon tyckte, bara satt och slöade, pratade och rökte när det fanns så mycket att göra. Hon själv hade lagat mat och skulle egentligen bli avlöst, men det fanns ingen serverare att lämna över till. Petter blev vansinnigt arg. Han tyckte att han verkligen gjort sitt bästa, dessutom hade han lyckats skaffa ersättare för dem som var sjuka och han skulle verkligen inte behöva bli utskäldd för att han tog en paus. Pang! Petter sa att han var trött på allt och aldrig mer tänkte gå ner i matsalen. Och så strök han sitt namn på vartenda arbetspass under hela våren - och gick hem. Vems var felet? Vivian fick ånger, köpte en ros dagen därpå och gick upp till Petter och talade ut. **Därefter** upptäckte hon att Petter strukit sitt namn på arbetsschemat. Hon blev orolig när nästa arbetstillfälle närmade sig efter 14 dagar och undrade vad som skulle hända. Vivian bestämde sig för att ringa upp Petter och utgå från att allt var som vanligt och att de skulle ses på arbetspasset. Allt **var** som vanligt, de sågs på arbetspasset och Petter hade suddat ut strykningarna.

Andra gånger blir sammandrabbningarna hårdare, positionerna läses och de inblandade kommer i en situation som de inte lyckas reda upp. Vivian och Petter har känt varandra i många år, de har bott i huset länge och de hör båda till den kollektiva gruppen. När ilskan lagt sig var båda beredda att ta ett steg framåt mot en försoning. Deras privata konflikt fick inte äventyra det gemensamma.

Annat var det med den svåra konflikt som utbröt när Mary en sommardag beslöt sig för att gå till matsalen och köpa matkuponger. Mary hörde till den grupp i huset som deltagit i kollektivet lite vid sidan om. Tidvis hade hon engagerat sig för huset och matsalen och då ätit sporadiskt där. Då och då hade hon varit med på fester. Hon var intresserad samtidigt som hon var kritisk till mycket.

"Mitt gräl med Maj är det värsta grälet jag har haft här. Det var i matsalen när jag kom ner och ville äta men inte hade några pengar. Då frågade jag om jag kunde få skriva upp ett häfte och betala när barnbidraget kom - det var två, tre dar innan det skulle komma. Och hennes svar...jag fick ingen vettig förklaring till varför jag inte skulle kunna ta det på krita. Jag upplevde det som att det var just jag som inte fick göra det, av sättet hon svarade mej. Jag blev bara alldeles stum och jag brukar inte bli stum så väldigt lätt. Skitlessen gick jag hem och grinade och undrade vad fan det var frågan om. Sedan blev jag arg och gick tillbaka. Då satt det några dännere, så jag frågade vad det var frågan om, och då fick jag en bättre förklaring. Ekonomin var dålig under sommaren och man kunde inte göra så här då.

Det hela blev iallafall ett gräl. Jag tyckte att okey, jag kan acceptera fakta och hade varit tacksam om jag hade fått den förklaringen med en gång. Men att få den på det sättet hon svarade mej, gjorde mej så jädrans arg."

Mary försvann och blev "osynlig" i huset. Flera visste om den konflikt som uppstått och ville också försöka lösa den till synes omöjliga låsningen. Efter något år tillfrågades Mary om hon inte ville ställa upp som styrelsemedlem i en av husföreningarna. Det ville hon, och efter hand kom hon in mer och mer i den kollektiva gruppen och i alla de aktiviteter som finns.

Matlagarna har haft ett stort ansvar under åren som gått. Många har varit ovana vid att laga mat till så många och det är ofta snärjigt att hinna få maten klar i tid. Kanske gör det att matlagarna blivit särskilt känsliga för kritik.

"Sårad blir man ganska ofta. Till exempel om jag har lagat mat och någon kommer med krav på att jag ska diska efteråt, trots att jag lagar mat ofta och ensam."

"En gång när vi just hade börjat laga mat där nere (i foajén), då hade jag lagat och den brändes. Då var det en som kom och sa: Å, vad äckligt. Å, vad det luktar illa. Då blev jag sårad, för jag skulle själv aldrig säga det på ett så överdrivet sätt."

En källa till oro och en provokation blir de personer som äter i matsalen men som inte deltar i arbetet. Ambitionen - och den självklara förutsättningen för att allt ska fungera - är förstas att alla tar sin del av arbetet.

Några har ändå halkat ur systemet, andra har inte gått att få med. Övriga kollektivet, som trots upprepade försök inte lyckats övertyga dessa personer om att de ska ställa upp solidariskt, uppfattar deras avståndstagande som ett svek. De personer det gäller ser sig antagligen inte som svikare, utan anser att de har goda skäl för att ställa sig utanför. Skäl som övriga kollektivet ibland inte vet om och i andra fall inte accepterar. Detta gör att personerna ifråga mer och mer stöts ut eller möts med irritation eller nonchalans.

"En konflikt för mej är det med dom som äter regelbundet men inte ställer upp och jobbar. Men jag har inte rusat på dom och sagt vad jag tycker och det är lite fejt. Fast jag har ju inte heller befogenheter till det."

"Jag tycker att alla som äter ska arbeta utom dom som är för gamla och inte orkar. Det måste man acceptera. Några andra skäl som ibland framförs - att man har barn, att man har konstiga arbetstider - tycker inte jag är några riktiga skäl."

Popularitetskonflikter

Men det är inte bara kring maten och det gemensamma arbetet som konflikterna uppstår. Många gör saker tillsammans, både inom huset och utanför, och ofta handlar konflikterna om just de sakerna. Ju fler som är inblandade desto mer ökar risken för att det uppstår missförstånd eller att någon hamnar utanför. Om man vill gå på teater till exempel, då köper man inte bara biljetter till sig själv eller sin egen familj, utan kanske 20-30 stycken så att fler kan gå samtidigt. Sedan frågar man dem man tycker om, dem man vet oftast är intresserade och naturligtvis dem

som själva brukar göra så. Resten av biljetterna går åt till dem som råkar vara i matsalen när bokningslistan går runt. Det där låter enkelt, men har med tiden ändå börjat kännas ganska tungt för dem som stått för det hela. Hur de än gör så blir det alltid någon eller några som tycker att de ständigt hamnar utanför i alla sammanhang eller som tycker att de aldrig blir tillfrågade. Och det är kanske så? Det finns kanske en uppdelning i "populära", "halvpopulära" och "inte alls populära" människor eller grupper? Ett faktum som ingen isåfall någonsin pratar om inom kollektivet. Precis som i skolan vet medlemmarna nog egentligen både till vilken grupp de hör och till vilka grupper alla andra hör. Däremot verkar det inte vara så att det en gång för alla är givet till vilken grupp man hör. Det pågår hela tiden en stilla rörelse, en förskjutning i mönstret, som gör att man aldrig riktigt vet vad man kommer att höra till för grupp. Det är som att befinna sig i ett kaleidoskop, bitarna är desamma, men små rörelser förskjuter och förändrar det stora mönstret. En ständig rädsla finns antagligen hos alla -vem vill bli den som inte passar in, som "inte alls är populär"?

"Det var också det här med teaterbiljetter. Jag tyckte inte att jag blev tillfrågad när alla skulle gå tillsammans. Men igår (Gertrud hade bokat 30 biljetter till en revy och ringde ner till matsalen och sa att hon hade 15 kvar) såg jag ju hur det gick till. Biljetterna bara försvann, och Maj fick jag inte tag i för hon var inte hemma. Vad ska hon säga nu?"

"Mona sa (till mej) att hon aldrig blir tillfrågad när något är på gång. Svaret, när hon säger det, blir att hon inte var med när det bestämdes. Men att det konstigt nog sedan är människor som deltar som inte heller var med från början."

Lokalkonflikter

En sak som det bråkas ofta om är lokalerna och hur de ska användas. Vem har rätt att vara i en viss lokal en viss tid? Eftersom kollektivet är, och framförallt har varit, väldigt trångboddad, har det ofta blivit bråk om vem som så att säga haft första tjing. I stort sett har det bara funnits foajén (nuvarande matsal) och servicebutiken (nuvarande disk-biblioteks- och rökrum). I dessa lokaler ska kollektivet göra allt utöver att äta och diska. Det betyder att de ska se film där, ha fester, kurser, bridge, drama, målning och framförallt möten. Kollisioner är oundvikliga och med dem följer konflikterna. Att ha ett bokningsschema underlättar, men det kräver att alla fyller i det ordentligt. Svårast har det kanske varit för bridgegänget. Bridgen har funnits i huset ända sedan huset byggdes. Varje tisdag har en grupp människor (mest äldre) träffats i foajén för att spela bridge och dricka kaffe. Folk som flyttat från huset fortsätter att komma dit för att spela bridge. I lugn och ro har bridgevännerna träffats under alla år i foajén. Så 1979 när de boende blev utkörda från restauranglokalerna fick bridgevännerna plötsligt konkurser om foajén. Ett helt gäng började helt enkelt använda foajén till matsal. Istället för att komma till en fräsch lokal med rena bord som de direkt kunde börja spela vid, fick bridgespelarna nu finna sig i att lokalen luktade mat och att borden var kladdiga. Efter en del kontroverser kom bridgespelarna och matgästerna överens om att foajén ska utrymmas tidigare de dagar det är bridge, samt att borden ska vara avtorkade i god tid. Det är ett löfte matgästerna försöker hålla, men som det varje tisdag ändå blir lite si och så med. Det känns svårt att kasta i sig maten om man kommit sent och det är svårt att sluta ett samtal man just

kommit in i. För bridgespelarna känns det som ett intrång på deras mark och de har svårt att förstå att inte matgästerna ska kunna komma därifrån i god tid, utan ofta sitter kvar och skräpar när de ska börja spela.

Alkoholkonflikter

Om alkohol fördes det ganska häftiga diskussioner för några år sedan. Ibland gick det så långt som till direkta sammandrabbningar. Det dricks vin i matsalen - men mycket sällan starksprit. Det kan bli en nubbe till julsinkan eller till den första sommarsillen.

Figur 6.11 I matsalen blev det vanligare och vanligare med vin till maten.

FOTO: Birgitta Rydbeck

En kväll kom en man från huset in i matsalen och ville bjuda ur sin flaska med starksprit. Han var ganska nyinflyttad, men hade varit med på en husfest. Han brukade titta in i köket vid matlagingsdags och verka kontaktsökande. Ofta var han spritpåverkad.

När han nu tog upp flaskan och frågade om han fick bjuda, sa några personer ja tack. De kände igen honom och visste att det var hans sätt att närma sig på. Andra tyckte det var upprörande och att man inte skulle ha sprit i de gemensamma lokalerna. Framförallt inte på **det** sättet. De tyckte det var dålig stil att ta emot av den erbjudna alkoholen och att dessa personer verkligen borde haft vett att säga NEJ. Under det häftiga meningsutbytet slank den överförfriskade mannen ut - och har sedan inte synts till i matsalen något mer.

I matsalen serveras mat, sallad, bröd och ost. Men inget dricka. Alltså tar alla sin lilla korg med sig med eget dricka. Att dricka vin till maten är en sed som utvecklats mer och mer i Sverige under de senaste

decennierna. Kanske i takt med de allt vanligare resorna till sydligare länder.

I matsalen har det också blivit vanligare och vanligare med vin till maten. Plötsligt var det så att nästan alla drack på fredagarna. Då satt de länge och bara pratade - ibland sprang någon hem efter ytterligare en flaska. Så småningom utvidgades drickandet så att det också började bli vanligt med vin mitt i veckan.

En enveten diskussion började ta fart: borde man inte kunna låta bli att dricka alkohol, skulle man inte vara solidarisk mot dem av de vuxna som hade det svårt med spriten? Borde man inte försöka hjälpa till att förändra alkoholberoendet i samhället, borde man inte inse att husets ungdomar tog efter de vuxnas beteende? Drack de, skulle naturligtvis även ungdomarna börja dricka.

Dessa diskussioner - och ibland även sammandrabbningar - gjorde att det uppstod ett spänt förhållande till alkoholens vara eller inte vara. Tog någon med sig en flaska ner, kände vederbörande blickarna från dem som höll sig till vattenglasen. Vattendrickarna noterade med ogillande vilka som kom med en pava vin uppstickande ur korgarna. Plötsligt handlade det inte om att dricka alkohol eller ej, utan om vilka som tog sitt samhällseliga ansvar eller ej. Diskussionen gick så långt som till att det föreslogs att det skulle bli helt förbjudet med all slags alkoholförtäring i matsalen. Förslaget togs aldrig upp på något möte - och diskussionen rann så småningom ut i sanden. Kanske insåg de flesta att ett beslut i frågan hade varit mycket olyckligt -olyckligt på ungefär samma sätt som beslutet om lysande kattögon på alla cyklar, vare sig de framfördes på dagen eller natten.

Idag är antagligen de flesta glada för att det inte gick så långt som till ett förbud. Istället för irriterade eller misstänksamma blickar, kritik och negativ kontroll finns nu en positiv, social kontroll. Överlag har kollektivet minskat sin alkoholkonsumtion både på fredagar och i veckan. Det dricks sällan i veckan och man späder gärna ut vin med vatten. Alla vet hur mycket ungefär som var och en klämmer i sig, och man har ögonen på varandra när och om någon börjar visa tendenser till att dricka för mycket. Under alla de fester kollektivet haft sedan de själva tog över matsalsdriften har det aldrig hänt att någon blivit så berusad att han eller hon behövt hjälpas hem. Ingen har heller börjat slåss eller visat våldsamma tendenser - allt sådant som brukar höra till festers baksida.

Däremot händer det att någon börjar dricka oroväckande mycket och regelbundet under en längre tid. Men det är knappast tänkbart att den personen får hålla på med det utan att någon eller några bryr sig om och frågar varför. Denna positiva, sociala kontroll uppfattas av kollektivet som ett starkt stöd -och har också visat sig vara det.

F. Växa upp i familjehotellet

"Jag går till dagis på morgnonen. Sen när vi kommer dit brukar vi inte precis direkt ha samling utan vi brukar spela fotboll. Sen säger fröken till och då ställer man sej på sina platser och håller varann i händerna. Så säger fröken "armarna upp och höj, knäna böj" och så sätter man sej."

Hur har det varit att växa upp i Hässelby familjehotell? Har husets barn och ungdomar blivit tryggare än andra barn och ungdomar? Har det dagliga umgänget med människor i olika åldrar gett dem en säkerhet som andra saknar? Eller står kollektivlivet dem upp i halsen, längtar ungdomarna kanske mest av allt efter att få bo i fred i egna hus?

Daghemmet

Ett daghem har funnits i huset från början. Det har varit ovärderligt att kunna gå direkt till och från daghemmet utan att behöva byta på barnen kläder och ge sig ut på resor med buss eller tunnelbana. Det är också ovärderligt med den trygghet barnen får i och med att de har samma kamrater på daghemmet som hemma. Ytterligare en trygghet är att de barn som gått på daghemmet tillsammans följs åt när de börjar skolan och fritidshemmet.

"Jag gick på alla avdelningarna utom späd. Jag var två år gammal när vi flyttade in i familjehotellet. När man tänker tillbaka var det en luttjo tid, man hade mycket kul, man busade och sadår. Det var bra att dom flesta som var på dagis bodde i huset, det kändes tryggt, om man jämför med andra dagis där man inte träffar dom andra barnen efter dagis. Som jag har funnit är det en väldig trygghet att man har haft dagis och fritids i huset. Efter fritids har man kunnat komma överens om att träffas sen, man kunde äta tillsammans i matsalen och man kunde sen gå ner till gymnasalen om den var öppen. Det var viktigt för mej. Korridoren har också varit väldigt viktig. Det här huset är väldigt bra byggt på det viset. När man skulle till någon behövde man aldrig ta på sej ytterkläder på vintern, man sprang ut i strumplästen, nästan i bara kalsongerna. Det var inga avstånd".

Figur 7.1 Att ett daghem ska finnas i ett kollektivhus är en självklarhet.

FOTO: Birgitta Rydbeck

"Om jag skulle gå till nån som bodde utanför huset var morsan lite mer reserverad, tog reda på vad det var för nån jag skulle till. Här visste hon vilka jag var tillsammans med. Om jag sa: jag går över till Stefan, sa hon bara jaha, då kommer du hem då och då. Då var jag ändå hemma, även om jag var ute. Hon hade en viss koll på var jag var. Dörren var ju alltid öppen här. Man sprang in och ut, man sprang in till nån annan och man sprang i korridorerna. Så hon var inte så beroende av att man sa vart man skulle gå, hon visste ungefär ändå. I och med att man träffades så mycket - man träffades på dagis, man träffades i matsalen - då lärde föräldrarna verkligen känna varann så att dom visste vad det var för människor man sprang iväg till".

I arton år var Elsa Hagström föreståndarinna för familjehotellets daghem. Elsa bor fortfarande kvar i huset och här följer utdrag ur en lång intervju med henne:

"I fyra år hade jag lekskola. På den tiden var det bra arbetstider på lekskola. Mina barn bodde fortfarande hemma. Detta var i början på femtiotalet. Sedan hade jag direktör G:s barn på min lekskola och då frågade han mig om han kunde hjälpa mig på något sätt - om jag hade några önskningar. Ja, sa jag, jag skulle så gärna vilja ha ett daghem. På den tiden var det inte så lätt att få daghemsföreståndarinneplats, för det var inte så gott om dem. Då sa han, att vi ska ringa upp om vi hittar något som passar. En dag

Figur 7.2 Elsa Hagström, föreståndarinna för familjehotellets daghem under åren 1956 till 1974.
FOTO:Pelle Wistén

ringde han upp och sa att nu har jag hittat ett som passar - och det var det här (Hässelby familjehotell).

När jag kom hit första gången var det bara tegelmurarna uppe, så jag fick planera och börja göra allting. Det var ett väldigt roligt samarbete med Carl Axel Acking, arkitekten. Han var så intresserad - jag fick inte köpa ett tygstycke ens. Han ville se allting, mönster och färger. Och han stämde av daghemmet i pastellfärger. Jag fick ta mina tygstycken och gå upp till honom på Regeringsgatan, där han hade sitt kontor. Sedan sydde jag alla gardiner och gjorde allting själv.

Det var mycket studiebesök i början, nästan från alla länder: Filippiner, japaner, kineser och ryssar. Bland annat kom en mycket framstående läkare och tittade. Han gick runt i daghemmet och så sa han: "Här måste det bli mycket harmoniska barn med så mycket harmoniska färger." Och när jag tänker på hur starka färger man har nu så kanske det blir för mycket. Barnen behöver ro. Jag vet inte, men i alla fall ville han ha det så. Detta var ganska unikt och Olle (Engkvist) ville gärna visa upp det sociala Stockholm. De enda som inte sa någonting var ryssarna, men jag fick böcker av dem. En bok om Lenin bl a om hur mycket han tyckte om barn och fotografier på hur han lyfte upp barn. Men de tyckte nog att deras sätt att driva daghem var det rätta. Vi hade statsbesök också - Estelle Bernadotte. Borgmästaren i Paris var också här.

Olle Engkvist var mäkta stolt över detta daghem. Det fanns inte någonting som jag ville ha som jag inte fick. Han var väldigt snäll. När vi hade öppnat så hade han ofta stora middagar. Vi hade byggnadsstyrelsen och alla möjliga här i festvåningen. Och då skulle han alltid visa daghemmet. Han var mycket stolt och mycket lycklig över detta.

På koltavdelningen dukades det cocktail-bord, sedan gick de runt och tittade och så gick vi upp och åt middag i festvåningen. Han var väldigt vänlig och snäll och tog alltid med mig. Jag tyckte det var en fantastisk människa. På en av dessa middagar sitter jag och pratar med fru Engkvist och säger att jag är så bekymrad över var vi ska göra av barnen när de börjar skolan. Ska de gå i korridorerna här då eller hur ska vi ha det? Nej, men det måste vi prata med Olle om, och så ropade hon Olle till sig. "Kom med ett förslag", sa han. Så hittade jag lokalen i 63:ans källare, det var ju cykelstall. Det var ett WC mitt inne i rummet. Ja, men det flyttar vi på, var vill du ha det, sa Olle. Jag vill ha två WC:n, sa jag. Han gjorde allt vad han kunde. Och så fick vi det lilla fritidshemmet. Det var ju inte för mer än 15-20 barn, men det var dock något - och så var det ju så nära skolan. Det gick inte att ordna på annat sätt.

Sedan visade det sig att det blev för litet. Då ringde

jag: 'Vi klarar inte det här, vi spränger väggarna snart'. Då fick jag titta ut någon mer lokal och det fanns ju inte annat än källarlokal. Jag ville ha våningar egentligen men det gick inte. Man fick inte ta bostadslägenheter. Då blev det lokalerna i 61:ans källare.

När vi öppnade dagis hade vi fulltecknat från första dagen. 54 barn - alla bodde i huset! Sedan hade vi lite överinskrivningar så vi hade cirka 60 barn.

Jag flyttade in i huset samtidigt som jag började på dagis. Det var positivt att bo i huset när man jobbade på dagis. Min man knorrade lite i början. När barn var sjuka så kunde det ringa mitt i natten. Det hände väl inte så många gånger, men då var det lite problematiskt. Jag tyckte bara det var härligt att jag kunde hjälpa till. Nej, jag tyckte aldrig det var bevärligt. Jag hade väl lite av kuratorstjänst då, jag hade ju möjligheten att hjälpa till. Placera barn på somrar och första åren fanns t ex ingen social hemhjälpbyrå utan jag hade en egen byrå. Jag hade fem damer som jag ringde till och de kom hem och skötte barnen i hemmen och städade. 2:75/timmen kostade det. Fru B hette en, hon hjälpte till med allt möjligt, letade rätt på tvätt och sånt där. Mammorna var ju överlyckliga när de kom hem och såg att det var städat i huset. Men såna människor finns inte längre. Sedan kom ju sociala hemhjälpbyrån, och det var skönt.

När vi skulle köpa en TV till dagis gjorde barnen påsksaker, påskstång och blommor. Sedan hade vi påskbasar där barnen stod och sålde, så vi fick in pengar så vi kunde köpa en begagnad TV, svart/vit. Det tyckte barnen var roligt. De hade jobbat och sålt det de hade gjort, de fick se att de kunde hjälpa till. Jag minns att vi blev uppkallade till radiotjänst för att bli informerade om sändningstider. Där satt 10-15 föreståndarinnor och gnällde när de inte hade någon TV-apparat. Då fick ju barnavårdsnämnden nästan skämmas. Men vi hade en! Jag har förresten ett brev från Olle Engkvist som jag måste få läsa:

'Bästa fru Hagström.

Tack för den vänliga inbjudan till 5-års-festen den 3:e dennes. Jag och min maka skulle så gärna vilja komma och delta i glädjen, men är tyvärr förhindrade av många skäl att komma in till Stockholm. Fru Hagström har skött detta på ett så utomordentligt sätt att aldrig några friktioner förekommit. Det är verkligen roligt att förnimma hur en sådan trivsamt atmosfär, som den som råder i Edert barndaghem. Min förhoppning är att ni ska stanna kvar i evigheters evighet.

Med hälsningar Eder
Olle Engkvist'

Jag tyckte att huset förändrades i och med att Olle gick bort. Jag tyckte inte jag hade någon att gå till

längre. Men människorna förändrades inte. Jag tyckte nog att jag hade "samma" föräldrar hela tiden. Fantastiskt rara föräldrar och jag har fortfarande vänner ibland dem. Vi hade ett så stort gemensamt intresse - barnen.

De skulle ju lyfta ut mig från daghemmet. Jag älskade detta arbete så jag ville inte gå. Jag kunde ha gått vid 63 redan men de kunde ju inte köra iväg mig - men vid 65 skulle jag gå. Då fick jag be om ett år i sänder för att få stanna. Då skulle de undersöka mig, hur många frånvarodagar jag hade haft - då jag bara hade haft en dag borta kunde de inte neka mig. Men vid 67 var det ju dags. Det tog tid för mig att vänja mig vid att jag skulle sluta - det gjorde det. Tänk att känna sig lycklig varje morgon man går till jobbet - jag gick som på fjädrar.

När jag var på daghemmet fick jag sköta allt själv och när jag kom till barnavårdsnämnden så sa dom: hur har du det på ditt daghem? Man skötte det precis. Ekonomin, man köpte vad man ville, man to m anställde personal själv. Nu är det ju inte alls så. Och likadant med dessa avgifter som man skulle ta upp. Det var ett tillfälle till kontakt med föräldrarna. 150.000 kronor om året växladess över mitt skrivbord. De fick ju komma och betala när de hade tid. Jag hade inga såna här bestämda tider därför att då blev det köer, utan då kom mamman och så satt vi och pratade. Man fick ju inblick många gånger, så de som hade problem, tillfälliga problem, kunde få vänta någon månad så där. Det skulle inte kunna hända nu. Det var ingen som kollade - jo, det var det. Revisorn kom en gång och då var det en familj som hade haft det jobbigt. Då anmärkte han på att jag hade för litet i kassan. 'Men jag vet att jag får de här pengarna', sa jag. De har det jobbigt just nu, men vi hjälper dem med att vänta. 'Det är upp till dig', sa han, revisorn. 'Om du vet'. - 'Ja, jag vet', sa jag.

När min man och jag satt i matsalen så kom det små barn och vinkade och ropade. Men jag hade aldrig något besvär av det där. Jag tyckte det var roligt. Jag tycker inte att de störde. Var det så att vi ville vara ifred sa jag 'ja, vi har något att prata om förstär ni eller vi har gäster här'. Barn tar skäl om man bara säger ifrån. Man får inte bara säga 'gå' utan man måste tala om **varför** också. De har rätt att få ett skäl, det tycker jag.

Jag tror att det blev ett annat slags daghem för att det låg här i huset. Ja, definitivt - jag tror det. Därför att jag hade varit på andra daghem också. Det blev ett hem - ett annex till hemmet. Jag vet när mammorna var sjuka t ex så skulle inte barnen få vara på daghemmet - idiotiskt! Nej - då skulle mammorna ha barnen hemma. Nehej, sa jag. Vill de komma hit, så har mammorna det skönare när barnen är här. Så de fick ju komma ner. Men så hände det att mammorna var hemma och ville att barnen också skulle vara det - för att spara pengar. Så kom de och

stod där och tryckte. Får vi komma en liten stund och leka - det är klart de fick. Det var ett bevis på att de kände att här är en bit av hemmet. Det hände att personalen sa: 'Ska vi ta emot dem när de inte ska vara här'? - 'Nej de är bara här och hälsar på', sa jag. Jag tycker att sådana små saker är så naturliga - men det är det inte längre. Nu är det inskrivning och inrutat. Just känslan av att barnen kunde komma och gå när de ville. De behövde inte stå på busserna och frysa, behövde inte gå ut, utan gick bara hemifrån i sina morgontofflor. Kläderna hängde från måndag till lördag.

Många av barnen kom ensamma ner - eller också ringde föräldrarna: 'Har Pelle kommit'? Javisst. De ville gå ner själva. Och sen denna kamratskap i matsalen, kompisarna, de blev vänner. Jag undrar om det är många som är vänner än?

Jag upplever inte huset som annorlunda nu. Jag tyckte det var ljuvligt att se på gårdsfesten. Vad trevligt man har. Jag tror det är mera att unga familjer håller mera ihop nu än man gjorde då. Var och en stängde dörren om sig mera då än nu. Gemenskapen har blivit större...

Förr hälsade man på varann i matsalen, kanske en och annan följde med hem och drack en kopp kaffe. Sen tror jag det var lite, ska jag säga snobbigare. Det var servitriser i klänningar, dukade bord. Man klädde om när man gick ned och åt. Det har varit stil på det här huset - det har följt med sin tid. Och nu fungerar det på det sättet som passar för den här tiden.

Jag tror att man bryr sig mer om varann i det här huset - det tror jag. Vad som än skulle hända, så skulle man ställa upp. Innerst inne hör man ihop."

Elsa Hagström har slutat - men daghemmet finns kvar. Även om mycket har förändrats där fungerar det fortfarande som en integrerad del av huset. Och trots att förturen för husets barn tagits bort får de i första hand plats där eftersom daghemspaceringen sker efter "närhetsprincipen".

Barnen i matsalen

De barn vars föräldrar är "aktiva" i huset ses på kvällarna i matsalen. Daghemsliv, fritidshemsliv och skolliv blir inte avskiljda liv, utan knyts samman med hemmaliv och matsalsliv. Samma personer ser varandra i många roller och i många olika situationer.

En del föräldrar tycker att det, periodvis, är svårt att få småbarnen lugna i matsalen. Efter en hel dag på daghemmet är barnen "uppskruvade" eller trötta, och då behöver de lugn och ro i stället för att fortsätta leka medan de kastar i sig en eller annan tugga, anser de. Andra föräldrar tycker det går bra att gå till matsalen med de mindre barnen, men att det fordras av alla föräldrar att de "håller i" sina barn medan de äter och inte låter barnen springa mellan borden när de ätit klart och störa de som fortfarande äter. Äter andra föräldrar är själva så pass trötta eller sugna på vuxenkontakter att de gärna låter barnen springa omkring och leka med andra så att de får en stund för sig själva. De som inte har egna barn eller de som har vuxna barn har förstås också åsikter om hur husets barn bör

Figur 7.3 Det finns många åsikter om hur barnen ska uppföra sig i matsalen.

FOTO: Bertil Olsson

bete sig i matsalen. De äldre tycker oftast det är trevligt med småbarnen, men det blir tröttsamt för dem om matsalen är opraktisk eller för liten i förhållande till den höga ljudnivån.

"Problemet med matsalen är att det lätt blir en fortsättning på dagis, att man inte tar sej den tid som behövs för att uppfostra Jonas vid matbordet och att umgås med honom. Om man sätter sej för att täcka sina egna behov av kontakt och umgänge tror jag man missar mycket hos barnen.

Men matsalen har många bra sidor också - men det är stökigt. Det har funnits perioder då vi inte ätit därnere, det blev för stökigt med Jonas. Han sov dåligt och var stressad, dagarna blev för långa och han hade för mycket folk omkring sej.

Han ser andra barn springa omkring och tröttnar på att sitta i barnstolen. Då blir det en maktkamp: Antingen sitter han kvar mot sin vilja eller så får han gå ner mot vår vilja. Vi försöker göra det så lindrigt som möjligt genom att äta tidigt, innan det blir full fart där nere. Vi går ner så fort matsalen öppnar, då är det ganska lugnt. På fredagarna är det oftast för stökigt för att äta med honom.

Vi pratade om att vi kunde turas om att vakta barnen, att hålla dom nere i varv. Att man sätter sej ett lugnt hörn och äter och kommer tidigt. Att man konsekvent inte låter några barn gå från bordet förrän alla ätit klart - att de får vänta på varann. Att man turas om att hålla efter barnen utanför matsal-

en. Att man läser en saga eller vad som helst, att man bryr sej om dom. Jag tycker inte om tendensen att vi inte bryr oss om de springer därute i korridor- en. Det blir bara en fortsättning på skola, dagis och fritids. Vi borde ta oss mer tid med dom. Det är lite mycket de vuxnas egoistiska behov vi tillfredsställer med matsalen. Det är jag lite tveksam till."

Det finns många olika uppfattningar om hur barnen ska uppföra sig i matsalen. Man kan tycka att det skulle vara skäligen enkelt att sätta upp vissa gemensamma regler här. Men så är det inte, det har varit svårt att diskutera barnuppfostran. Ämnet är inflammerat och det är en av de saker kollektivet inte riktigt klarat upp. Vid ett par tillfällen har några föräldrar försökt komma fram till gemensamma regler - men det har stannat vid just försök. Antagligen skulle gemensamma regler underlätta tillvaron i matsalen både för barnen och de vuxna. En ändamålsenlig lokal skulle säkert också underlätta samvaron. Det viktigaste är kanske att de vuxna vågar sätta gränser för vad de tolererar, oavsett de är förälder eller ej. Att de både får och vågar säga till någon annans barn utan att bli betraktade som "barnhatare" och att alla står ut med att andra säger till ens eget barn utan att omedelbart komma i försvarsställning eller tro att de misslyckats som förälder.

Figur 7.4 TECKNING: Kalle Schmidt

"Jag tycker att alla vuxna ska säga ifrån om de blir störda eller irriterade, inte bara föräldrarna. Det är viktigt att man inte glider undan - barnen får då en

väldigt diffus uppfattning om andra vuxna. De får svårare att känna tryggheten av att greppa om vad andra människor tycker. Alla ska ta sitt ansvar när det gäller att uppfostra barnen, även om föräldrarna har huvudansvaret. Känner man som vuxen att man får säga ifrån, då tror jag också att man kan visa spontan glädje med andras barn. Det behöver inte vara inrutade regler för barnen i matsalen, utan snarare ett slags gränser".

"På fredagar (äter vi i matsalen). Inte annars, det är bara väldigt sällan. Jag tycker ungarna blir stökiga, de behöver lugnas ner när de varit på dagis och fritids. Helst ska de bara vara hemma men det är svårt för de vill leka en stund med kompisarna i korridoren och allt vad det är. Men jag tycker att de helst bör vara hemma för det blir för mycket för dem. Det funkar inte på det viset i matsalen att barnen äter med föräldrarna först och sen går hem. Utan de äter snabbt som attan och så lite som möjligt och sen vill de ut och leka med kompisarna - och det tycker inte jag är bra. Det är ingen matro heller.

Jag tror att det skulle kunna lösas bland föräldrarna om alla gör så att de äter med sina barn och barnen sitter med så länge föräldrarna äter. Dom barn som inte äter borde inte få gå in i matsalen och fråga och prata med kompisarna medan de äter och inte heller borde de få springa i matsalen. Då tror jag att en del av det där skulle lösas om man gör några såna där strikta överenskommelser. Men jag tror inte det går att åstadkomma en sån överenskommelse därför att även de vuxna är så hemskt trötta att de orkar inte fullfölja det hela. Barnen tar överhanden när föräldrarna är för trötta. Det beror inte på lokalerna för det var likadant i gamla matsalen där vi hade särskild barnmatsal."

De mellanstora barnen som inte kravlar omkring på golvet eller leker utanför matsalen, kan också tycka det är stöjigt i matsalen. De vill kanske egentligen ha lite uppmärksamhet och prata i lugn och ro med sina föräldrar, men kan ha svårt för att göra sig gällande bland alla dominerande och pratsugna vuxna.

"Ibland är det lite stökigt i matsalen också. En del barn brukar skrika. En del dagar är det så mycket prat också bland dom vuxna. Om alla pratar blir det liksom lite rörigt. Om det är samma mat hemma som i matsalen äter jag helst hemma. Ibland har jag bestämt själv att jag vill äta hemma - då har jag gjort det också, men mamma och pappa har gått ner. Ibland äter alla hemma också."

"Vi har börjart äta oftare hemma nu, för det är lugnare. Fast pappa vill äta i matsalen...Matsalen är bra, fast inte bullret. En del (vuxna) är så stränga, man får inte vara nånstans. Det vore bra om det fanns nåt rum där man kunde vara."

EN SKVÄT FIL

TEXT & BILD
PETER
WIKLUND

Figur 7.4 b Tecknad serie i Hus-Nytt ritad av Peter Wiklund, en av husets ungdomar

Skolan

När familjehotellets barn börjar i Loviselundsskolan, endast några meter från familjehotellet, har de oftast en fast förankring i en och samma kamratgrupp från familjehotellets daghem. Samtidigt som de börjar skolan börjar de oftast också på samma fritidshem. Naturligtvis blir denna barngrupp stark och kan kanske ibland uppfattas som dominerande. För några år sedan ansåg skolans ledning att det uppstod "problem" om för många familjehotellsbarn gick i samma klass. Man försökte därför sprida ut barnen på så många klasser som möjligt. Idag är det så "ont" om barn i Hässelby att det kan bli svårt att sprida ut dem. Familjehotellsbarnen hamnar alltså till stor del i samma klass och det verkar som om skolan har lätt för att anse att de barnen är orsak till om en klass blir orolig eller stöjig. De är högljudda och tuffa och inte rädda för vuxna. Familjehotellets barn är "svårare att hantera" för lärarna, åtminstone inom dagens skolsystem.

Figur 7.5 Loviselundsskolan ligger endast några meter från familjehotellet.

FOTO: Bertil Olsson

"Ungar som växer upp i större grupp med kontakt med många vuxna, har lättare att uttrycka sej och engagerar sej i saker och ting mera. Nackdelen är att dom är lite mer hänsynslösa i sitt sätt att gå fram mot andra människor."

Samma omdöme får i viss mån även dessa barns föräldrar. Efter flera - ofta aktiva - år som daghemsföräldrar är familjehotellsföräldrarna vana vid att agera tillsammans. Dessutom känner de varandra och varandras barn väl från flera sammanhang. Det gör att de är "orädda" och har lätt för att "lägga sig i" saker och ting. Det blir också naturligt för dem att engagera sig i Föreningen Hem och Skola. Ordförandeskapet i föreningen har till exempel innehavts av olika familjehotellsföräldrar ända sedan år 1976 fram till år 1984. Även på övriga styrelseposter har familjehotellsföräldrar dominerat. För skolan, det vill säga lärarna och eleverna, har detta antagligen varit positivt, eftersom det blivit en kontinuitet i föreningsarbetet samtidigt som styrelsemedlemmarna varit väl förtrogna

Figur 7.6 Det är lätt för barn och vuxna att få kontakt med varandra i ett kollektivhus.

FOTO:Håkan Elofsson

med skolans sätt att arbeta. Men vanan vid att ta upp besvärliga frågor till diskussion i stället för att släppa dem eller inte lägga sig i har gjort att familjehotellsföräldrarna ibland uppfattats som bråkiga och dominerande av andra föräldrar. Ett år tyckte en irriterad mamma i Hem och Skolas valberedning att det gick väl långt när nästan alla styrelseposter är ut och är in var besatta av föräldrar från familjehotellet. Hon försökte därför övertala andra föräldrar att engagera sig i föreningen. Några lyckades hon med, men det fordrades både arbete och en viss övertalningsförmåga för att motivera dem. Familjehotellets föräldrar var motiverade redan när deras barn började skolan.

Barn och vuxna

Det är lätt för barn och vuxna att få kontakt med varandra i ett kollektivhus. Det finns många kontaktvägar och beröringspunkter. Barn, ungdomar och vuxna kan umgås på ett sätt som blivit alltmer ovanligt i samhället. Ungdomar kan till och med gå på samma fest som sina föräldrar utan att "skämmas".

"Det har varit en viss trygghet att bo här. En väldig sammanhållning i huset. Man har sprungit i korridorerna och alltid haft kompisar. Är man ensam hemma och skraj är det bara att gå ner i korridoren eller hem till nån kompis. Dessutom kan man umgås med vuxna. Flera av mina kompisar kan inte prata med vuxna, dom blir alldeles stumma eller fnittrar. Men Malle och jag har alltid haft vuxna omkring oss så vi är vana att ha kontakt med dom på ett naturligt sätt."

"Jag tycker det har varit jättebra i familjehotellet just att man har haft kontakt med så mycket människor. Att man hela tiden har massor med folk omkring sej och massor med kompisar. Och att man lär känna vuxna på ett sätt man inte hade gjort annars."

"Man lär sej umgås med vuxna på ett mer naturligt sätt, man träffar andra än bara föräldrarna. Jag tror jag är mycket tryggare än många andra."

"Jag tycker att jag hade mycket mer kontakt med vuxna än vad mina kompisar hade. Och det tror jag är genomgående för alla här i huset, att man har kontakt med andra åldrar. Jag tänkte inte så mycket på det då, men nu efteråt tänker jag på det ofta. En vanlig familj i ett vanligt hyreshus har ofta ett ganska begränsat umgänge, man umgås med vissa människor. Föräldrarna har sina vänner och ungarna har sina kompisar. Men eftersom vi åt i matsalen så fanns inte dom här indelningarna, man hade alla omkring sej jämt. Fortfarande har jag mer kontakt med vuxna än andra i min egen ålder, tror jag."

Tonåringar

När barnen kommer upp i tonåren finns många vakande och vaktande ögon från vuxna i deras närhet. Antagligen känns den "uppvakningen" ganska irriterande för ungdomarna i en tid när de mest av allt vill hävda sin självständighet och sitt oberoende. Alltid finns det någon som ser och bevakar tendenser till snedsteg; haschrökning, skolk, "fel" kamrater eller langning. För föräldrarna är det tryggt att veta att ens ungdomar inte är anonyma samtidigt som det antagligen är påfrestande för dem som har tonåringar som halkar lite snett - i en omgivning där de flesta går ganska stadigt rakt fram. Den sociala kontrollen finns där hela tiden. Vad har den betytt för tonåringarna i huset? Har de glidit igenom tonåren utan problem? Nej, det har de inte och det vore antagligen inte heller önskvärt. Förhoppningsvis har de lärt sig att det finns gränser för varje människas handlande och att alla ens handlingar också får konsekvenser för andra.

Ett bevärande faktum är att de vuxna som bott i familjehotellet och varit aktiva under de år hyresgästerna själva skött matsalsdriften, haft så fullt

Figur 7.7 I trappor och korridorer sitter ungdomar och "kollar in läget".

upp med sig själva och organiserandet av allt arbete att de kanske inte riktigt "orkat med" sina ungdomar. Det är många föräldrar som haft dåligt samvete för det. Kanske är de eventuella dåliga samvetena ändå bara en rest av ett traditionellt tänkande. Under en period i familjehotellets historia, på sextioalet tog de vuxna hand om ungdomarna på ett annat sätt och ordnade speciella arrangemang för dem. Men det var ofta en segregerad värld, med skiljda aktiviteter för olika åldrar. Barn och ungdomar som växte upp i familjehotellet då hade antagligen ändå stora möjligheter jämfört med barn och ungdom utanför.

"Då fanns det också många aktiviteter för oss mindre, man hade flygklubben, man hade tillgång till gymnasalen till exempel. Där hade vi pingis vissa kvällar. Det var mycket som ordnades för dom mindre, som aldrig var på tanke i andra hus. Där bara bodde dom."

Under senare år har de vuxna i huset inte arrangerat saker för ungdomarna i samma utsträckning som tidigare. Ungdomarna har fått hänga med de vuxna eller fått ordna saker själva.

Barn och ungdomar i korridoren

Korridorerna har i alla år varit den mest älskade och den mest lockande platsen i huset för barnen och ungdomarna. För barnen har den gett möjligheter till att - oberoende av vädret - leka kurragömma och kull eller spela kula och fotboll. I korridoren har äventyret väntat. För ungdomarna har korridoren varit platsen där de kunnat sitta för att kolla in läget. De har inte behövt arrangera något, det har bara varit att sitta ner och prata och så har kompisarna stött till vartefter. (Egentligen använder de vuxna korridoren på precis samma sätt - det är bara det att de inte är hänvisade till den som ungdomarna oftast är).

Figur 7.8, 7.9, 7.10 Korridorerna har i alla år varit den mest älskade lekplatsen för husets alla barn.
FOTO: Stig Dederig, Lennart Nygren (undre bilden samt nästa sida)

"Vi var jämt i korridorerna på kvällarna, vi var nästan alltid där".

"Jag minns att man tyckte det var toppen att springa i korridorerna. I dagisåldern lekte vi cowboy mycket där. Vi spelade också mycket kula och bandy på gårdarna och i korridorerna. Sen blev det mer korridorsittande när man kom upp i tonåren."

"(Vi var i korridorerna) varje kväll. Vi lekte kull, åkte rullskridskor och sparkade fotboll. Vi gjorde allting som man kunde göra, som fick rum. På det viset hade vi det bättre än andra, vi kunde hålla på även när dom fick gå in för det blev för mörkt ute."

"(Vi) busade i korridorerna. Vi var naturligtvis ute också, men det var väldigt roligt att springa i korridorerna. Vi hittade på allt möjligt, vi lekte cowboy och indianer och hade uppgångarna som räddningsbås. Under trapporna var det väldigt bra att gömma sej. Det var idealiskt, det är det jag minns bäst. Det är hirnla bra att kunna gå överallt utan att vara orolig. När man var liten vågade man inte ge sej iväg så långt, då hade man kompisar i huset och behövde aldrig ge sej ut ensam. I korridorerna vågade man gå, det var ingen fara. Det sas att det var bråkigt i korridorerna ibland, men jag tyckte att busarna var ganska snälla busar, i alla fall när man var så där liten. Det satt ofta gäng i korridoren, dom kunde kanske vara skräniga, men jag var inte direkt rädd för dom."

"Vi lekte indian och cowboy och spelade bandy och hockey och annat som var allmänt förbjudet. Vi var i korridorerna rätt mycket, åtminstone på vintern när det var kallt ute. Dom som bodde runt omkring kom mest till huset. Det var en samlingspunkt. Där träffades man, vi satt och väntade på varann och spelade fotboll och innebandy som man inte fick. Vi hade ingen särskild lokal, alla korridorerna var vår lokal."

Under familjehotellets existens har det med jämna tioårsintervall uppstått "korridorproblem." Det vill säga, anhopningen av ungdomar i korridorerna har blivit så stor och okontrollerbar att hyresgästerna känt sig trängda och ibland hotade. Förstörelsen har varit stor. En sådan period inträffade i slutet av sextioalet nästa kom i slutet av sjuttioalet. Antagligen hänger fenomenet samman med hur många ungdomar som bor i huset i "rätt" ålder. De fungerar ungefär som "lockfåglar" för ungdomarna i det omgivande området. Det viktigaste är förstås hur det omgivande samhället ser ut. Erbjuder det ungdomarna en bra uppväxtmiljö? Finns det någon som bryr sig om dem? För otillfredsställda ungdomar kan familjehotellet framstå som både en lockelse och ett hot. De dras dit för ljuset, värmen, utrymmena, spänningen och gemenskapen. Men de står ohjälpligt utanför och deras närvaro provocerar dem som bor där.

"Korridorproblemen" i slutet av sjuttioalet var mycket besvärliga. Så gott som varje helg befolkades husets korridorer av tonårgång som drog omkring och rökte, drack, åt, kräktes, slogs, förstörde och skrämde husets invånare.

"Vi satt där (i korridoren) och hade rätt tråkigt. På helgerna brukade vi sitta där med säna som var utifrån. Många drack och andra satt där bara för det kanske var kallt ute på vintern. För det är rätt stort i och med korridorsystemet - och så är det varmt."

Det kunde vara ända upp till ett femtio-sextiotal ungdomar som blockerade korridorerna. Förstörelsen var omfattande med flera stora fönsterrutor sönderslagna och uppbrutna källarförråd varje helg. De flesta ungdomarna bodde inte i huset, men många kände husets tonårsföräldrar igen som gamla kamrater eller klasskompisar till deras egna ungdomar. Ungdomarna i huset kom i en svår situation. Vem skulle de vara lojala mot? Sina kompisar, sina föräldrar eller huset? Även om de inte gillade att deras kompisar satt i korridoren och drack öl, så kunde - eller ville - de inte ta avstånd från dem. Samtidigt blev det svårt för dem att se föräldrar och andra vuxna i huset bli mer och mer provocerade och kräva av dem att de skulle säga till sina kamrater att inte komma till familjehotellet utan att ha något ärende dit.

"Till en början (satt jag också i korridoren) men sen försökte jag få dom andra att sluta med det. Det var så jobbigt när man kände dom som kom och sa till. Sedan var man skraj att gå förbi något gäng som man inte kände. Men nu har jag slutat att sitta där och det är skönt."

"Jag satt ju där (i korridoren) minst av alla, men det gick inte helt att undgå att vara där. Dom flesta av kompisarna satt ju där. Det var oerhört jobbigt att se kompisarna sitta där och öla när folk man kände i huset gick förbi."

"Föräldrarna sa väl till oss att säga till dom som var i korridorerna att dom inte skulle vara där - men det gick inte så bra. (Jag) försökte undvika att vara där, ibland gick man hem till nån i stället för att vara i korridoren."

Korridorungdomarna delades omedvetet in i grupper av de vuxna iakttagarna. En grupp var de som var pålitliga och som man kunde prata med, en annan grupp var de som man inte riktigt visste var man hade. Ibland gick det att prata med dem och de förstod de vuxnas ståndpunkter och krav, en annan gång var de undflyende och oförstående.

Den svåraste gruppen var de som verkade helt onåbara. En del av dessa ungdomar uppträdde dessutom aggressivt och hotade hyresgästerna både med knivar och hagelgevär. Ett par gånger utbröt vilda slagsmål mellan denna grupp ungdomar och husets vuxna, när de misslyckades med att få ungdomarna att respektera att korridorerna inte var en allmän uppehållsplats där man kunde uppföra sig hur som helst.

Vilken grupp de än hörde till var det nog påfrestande för husets ungdomar. Under ett par års tid prövade husets vuxna flera olika metoder för att komma tillrätta med "korridorproblemen". Polisen tillkallades, fastighetsbolaget anställde väktare med hundar som patrullerade i korridorerna, några föräldrar ordnade en lokal i huset för prat och tedrickning tillsammans med ungdomarna, andra höll, på eget initiativ, pedagogiska samtal med enskilda ungdomar och försökte få dem att förstå situationen och "ta lite hänsyn." Ibland blev de vuxna så provocerade eller trötta att de helt opedagogiskt bara skjutsade, eller knuffade, ut ungdomarna från korridorerna. Och jagade ut dem när de försökte komma in igen. Inget hjälpte i

längden och huset och korridorerna började alltmer likna en förfallen T-banestation. Fredagskvällar var värst och på lördagsförmiddagarna fick husets folk vada fram genom alla lämningar; plastpåsar, ölburkar, chipspåsar, trasiga flaskor, spyor, klädtrasor och glassplitter. Det hela tycktes utan slut och huset förslummades allt mer. Husets folk frågade sig också om det egentligen var deras sak att få "hyfs" på Hässelbys "alla" ungdomar. Eller vems sak var det? Ett sätt att komma ur det hela vore förstås att flytta, sa sig en del. Men att flytta från problemen och lämna dem till andra - det vore att ge upp, ansåg andra. Allt tydligare blev också att ungdomarna pressade de vuxna mer och mer. De uppfattade det så att ungdomarna, på ett bakvänt sätt, bad om att någon skulle sätta stopp, att någon skulle hjälpa dem med att sätta en gräns för deras uppförande.

TILL ER UNGDOMAR SOM
BRUKAR HÅLLA TILL HÄR PÅ
KVÄLLARNA.

VI PÅ SOCIALFÖRVALTNINGEN HAR
FÅTT REDA PÅ ATT NI ÄRHÄR
PÅ KVÄLLARNA OCH STÖKAR
OCH FÖRSTÖR.

NI ÄR ETT PROBLEM FÖR FAMILJE
HOTELLET OCH VI VILL SNACKA
MED ER.

VI TRÄFFAR ER HÄR PÅ
FAMILJEHOTELLET ONSDAGEN
30/1 KL. 18⁰⁰

SEN GÅR VI TILL DAGCENTRALEN
PÅ APRIKOSGATAN 22 OCH
DRICKER KAFFE OCH PRATAR
OM PROBLEMET

Gillis, Svein, Annika, Karl Erik, Elisabet

Figur 7.11 "Korridorproblemen" i slutet av sjuttioalet var mycket besvärliga.

Upplösning

Till slut bestämde sig föräldrarna i familjehotellet för att göra ett sista allvarligt försök att få slut på det destruktiva förloppet. De kontaktade ungdomsgården i Hässelby och Vällingby samt fältassistenter i området. Dessa kände till många av ungdomarna som drog omkring i huset och tillsammans med husets föräldrar bestämdes det att de systematiskt skulle gå igenom huset under de oroligaste fredags- och lördagskvällarna. Namnen på alla som inte bodde i huset men som mer eller mindre bosatt sig i korridorerna, antecknades. Ungdomarna fick också veta att deras föräldrar skulle bli uppringda och tillfrågade om de visste var deras ungdomar höll hus på nätterna. Upptäcktes ungdomarna flera gånger i huset skulle polisen kontaktas. Så skedde också flera gånger utan annat resultat än att ungdomarna och polisen "lekte kurragömma" med varandra i husets källare och korridorer. Några vuxna i huset tröttnade på de meningslösa turerna fram och tillbaka. De började på eget initiativ, konsekvent låsa in ungdomarna i de källarlokalerna där de hittades och ringde direkt hem till ungdomarnas föräldrar oavsett om klockan var tre eller fyra på natten. Föräldrarna uppmanades att omedelbart hämta hem sina ungdomar.

Föräldrarna i familjehotellet ordnade också ett möte på ungdomsgården Glaslyktan för att diskutera igenom allt och skickade kallelser till ungdomarnas föräldrar. Övriga många föräldrar ställde upp. Dessutom delades husets ungdomar och föräldrar in i små grupper som träffades med jämna mellanrum för att diskutera aktuella frågor. Ett veckoslut åkte vuxna och ungdomar ut i skärgården tillsammans, lagade mat och umgicks. Det var nyttigt för alla att träffas under andra förhållanden än mitt i en akut konfliktsituation.

Oroligheterna ebbade ut. Troligen var det tack vare att så många gick samman för att gemensamt hjälpa ungdomarna ur den återvändsgränd de hamnat i. De blev faktiskt tvungna att tänka efter vad de egentligen höll på med. Ungdomsgård, polis, fältassistenter, föräldrar och andra vuxna i familjehotellet visste till slut vad alla tonåringar hette, var de bodde och vad de hade för sig. Ungdomarnas situation togs upp av alla på ett positivt sätt. Det visade sig att det gick att kräva vissa saker av dem och de blev tvungna att hålla de löften de gav.

"Det var att föräldrar och ungdomar samlades och pratade som gjorde att det blev effekt, det var det som gjorde att dom slutade. En del var rädda för att komma hit, eftersom dom hade blivit tillsagda att polisen skulle bli uppringd."

"Jag var inte inblandad. Men morsan var inblandad. Man tog kontakt med fritidsledare och lärare och diskuterade med dom och med ungdomarna. Och tog kontakt med ungdomarnas föräldrar. Det var nog det enda man kunde göra förutom att kalla på polis eller skaffa ett medborgargarde - och det tycker jag är dumt. Det var bra, det enda riktigt raka. Ifall ingen gjorde det skulle dom (ungdomarna i korridoren) inte gått ut. Då hade man fått ringa efter poliser och dom är så brutala."

Framtiden

För de mindre barnen och mellanbarnen är det inte aktuellt att flytta hemifrån men de funderar ibland över hur det skulle vara att bo någon

annanstans - särskilt om deras kamrater flyttat från huset. Men barn har inte mycket att säga till om. Vare sig de trivs eller ej där de bor, får de bo där föräldrarna bor och flytta med om föräldrarna bestämmer att de ska flytta. Föräldrarna anser kanske att barnens uppväxtvillkor blir bättre med större utrymme eller om de bor på en annan plats. Skiljer sig föräldrarna får barnen också oftast bryta upp från kamrater och en invand hem- och boendemiljö.

"Både min pojkbästis och min flickbästis har bott i familjehotellet men flyttat. Mia har bott granne med oss. Stefan bor i Räcksta och Mia bor i stan. Mia bor i villa, Stefan i hyreshus. Hans mamma och pappa har skiljt sej, så han bor lite var som helst. Stefan skulle gärna vilja flytta tillbaka, han har alla sina kompisar här. Mia skulle nog också vilja flytta tillbaka, men hon vet att det inte går".

Men hur vill familjehotellets ungdomar bo när det verkligen blir dags för dem att skaffa eget? Nästan ingen talar om att bryta upp från den miljö som deras föräldrar en gång valt. En som gör det är den här tonåringen som haft "stormiga" tonår och hört till det gäng som blivit utkört från korridorerna flera gånger. Många grannars ögon följde honom under flera år.

"(Jag skulle vilja bo) i en stor villa. Omgiven av en massa folk som jag tycker är trevliga. Med en fräsigg sportbil och swimmingpool på baksidan. Jag vill helst inte ha några grannar. Jag bor hellre i ett hyreshus än i ett radhus. Om jag skulle flytta nästans då skulle det vara för att slippa grannar, och det gör man inte i ett radhus."

Annars vill ungdomarna bo kollektivt och gärna i huset i en egen etta.

"Jag skulle vilja bo så här kollektivt, precis så här. Då behöver man inte vara ensam."

"Jag skulle vilja bo kvar här, åtminstone i Hässelby, i något slags kollektiv."

"Om man har bott här tillräckligt länge är allting knutet till häromkring. Jag trivs i huset och har svårt att flytta just för den sakens skull. Jag tycker det här är idealiskt. Jag vill inte flytta härifrån för jag tycker att här är hemma."

"Sista halvåret har jag tyckt att det börjar bli lite trångt. Jag skulle gärna vilja sköta en hel lägenhet själv och flytta hemifrån. Gärna till en etta i huset."

8. Vad man kan lära av Hässelby familjehotell

I det följande görs en återblick på utvecklingen i Hässelby familjehotell och redovisas de viktigaste erfarenheterna. Kapitlet tar upp frågor om utformning och förvaltning, hyresjuridiska frågor samt frågor som berör det dagliga livet i ett kollektivhus och vänder sig såväl till politiker, byggherrar och andra beslutsfattare som till planerare och människor som rent allmänt är intresserade av kollektivt boende.

Kollektivhuset som experiment

Den första generationen kollektivhus som byggdes i Sverige från mitten av 30-talet till mitten av 50-talet var experiment i olika riktningar. Några var kategorihus avsedda för barnlösa familjer eller ensamstående, andra var experiment med okonventionella lägenhetsutformningar där hushållning med yta var en viktig utgångspunkt. Flertalet var små anläggningar, som blev beroende av att ideologiskt engagerade personer höll i förvaltningen; när förvaltare som var inriktade på traditionell hyreshusförvaltning så småningom tog över husen uppfattades de kollektiva anordningarna mest som ett problem. Det samarbete mellan förvaltare och hyresgäster som var en förutsättning för en boendeform som var mer komplex till funktionen än vanliga hyreshus och som dessutom byggde på att de boende var aktiva människor - och därför rimligen också aktiva hyresgäster - upphörde eller kom aldrig igång.

Vid planeringen av Hässelby familjehotell, som blev det sista kollektivhuset i experimentgenerationen, tog byggmästare Olle Engkvist tillvara erfarenheterna från de tidigare husen. Hässelby familjehotell utformades därför för en blandad hushållssammansättning och med lägenheter som hade en traditionell utformning. Han tillförde också några nya inslag utöver den kollektiva mathållningen och barnomsorgen, bland annat lokaler för fritidsverksamhet som hyresgästerna själva skulle ta hand om. Dessutom tog han initiativ till ett samrådsförfarande med hyresgästerna när det gällde husets drift.

Genom att hyresgästerna fick ett medansvar i förvaltningen tvingades de att organisera ett nära samarbete och upptäckte snart de praktiska och sociala fördelarna med en nära grannkontakt. När förvaltningen förändrades efter Olle Engkvists död arbetade de därför vidare för att de kollektiva verksamheterna i huset skulle bibehållas och utvecklas.

Från "servicehus" till kooperativhus

Kollektivhusidén var en idé om att skapa förutsättningar för jämlikhet med boendet som utgångspunkt. Det utflyttade hemarbetet - servicen - skulle organiseras rationellt så att den blev billig att utnyttja. Den skulle bygga på anställd, yrkesutbildad personal, som med hjälp av maskinell utrustning och tillämpning av stordriftsprinciper skulle kunna hålla kostnaderna låga. Också familjer med små inkomster skulle kunna bo i kollektivhusen.

De första kollektivhusen fungerade länge i stort sett som planerat, det vill säga som ett slags servicehus, och dit flyttade hushåll med varierande sociala och ekonomiska förhållanden. Att servicen byggde på anställd personal skulle emellertid så småningom visa sig vara en allvarlig svaghet. Den kunde nämligen inte rationaliseras i den utsträckning man hade hoppats, utan blev i praktiken relativt personalkrävande och lönekostnaderna kom att utgöra en stor andel av servicekostnaderna. För att familjer med små inkomster skulle ha råd att bo i kollektivhusen blev tillgången till en annan låglönegrupp - som stod för arbetet med servicen - en nödvändig förutsättning.

När de yrkeskategorier som arbetade i mathållningen lyckades driva genom marknadsmässiga löner under 60-och 70-talet blev orimligheten i konstruktionen med en mathållning i kollektivhusen som baserades på lönearbete alltmer tydlig. Om kollektivhusidén skulle kunna fullföljas måste servicen uppenbarligen bygga på en annan grund. Den logiska lösningen blev en organisation av arbetet med servicen i kooperativ form, så att insatsen kunde bestå i tid i stället för pengar och på så sätt bli lika för alla som utnyttjade den, oberoende av deras ekonomiska situation. När Olle Engkvist Fastigheter AB i mitten av 70-talet lade ner restaurangdriften i sina fem kollektivhus hamnade hyresgästerna i Hässelby familjehotell i en situation där ett sådant kooperativt arbete var den enda möjliga lösningen för att den kollektiva mathållningen skulle kunna fortsätta och huset leva vidare med bibehållen funktion. Den kooperativa arbetsformen har nu (1985) praktiserats framgångsrikt i familjehotellet i snart tio år, och har också blivit en planeringsförutsättning för flertalet av de kollektivhus som byggts på senare år. I och med att det finns en allmängiltig lösning när det gäller organisationen av arbetet med servicen i kollektivhusen har kollektivhusidén till slut blivit en långsiktigt hållbar konstruktion. De ändringar i hyreslagstiftningen som trädde i kraft 1985 - och som var resultatet av bland annat hyresgästernas och hyresgästföreningens kamp i Hässelby familjehotell - ger hyresgäster ett visst besittningsskydd även för gemensamma lokaler. Därmed har kollektivhuset också juridiskt fått en stabilare grund.

Service eller gemenskap?

Argumenten för kollektivt boende har förändrats det senaste årtiondet från att tidigare framför allt handla om hur man på ett praktiskt sätt kan tillgodose yrkesarbetande människors behov av service, till att gälla boendeformens förutsättningar att motverka en ökande social isolering i samhället.

Men idéerna bakom de tidiga kollektivhusen - att avlasta familjerna hushållsarbete och ordna en bekvämt tillgänglig barnomsorg - är lika giltiga idag som för femtio år sedan. Samtidigt är naturligtvis dagens betoning av kollektivhuset som en grund för gemenskap viktig. Den ena

funktionen utesluter inte heller den andra - service och gemenskap är idag tvärtom varandras förutsättningar i kollektivhusen. Det grannsamarbete som en stor del av servicen numera måste bygga på kan utveckla en gemenskap som kan leda vidare till andra praktiskt och socialt värdefulla verksamheter. Erfarenheterna från Hässelby familjehotell visar att denna utgångspunkt för kollektivboendet står sig i verkligheten.

Kollektivhus för alla?

För den nya generation kollektivhus som byggts de senaste fem åren har särskilda kollektivhusköer upprättats på bostadsförmedlingarna. De som flyttar in i de nya husen har alltså själv sökt sig till boendeformen och kan därför antas ha mer positiva förväntningar på kollektivboendet än människor i allmänhet.

Till Hässelby familjehotell flyttar ett slumpmässigt urval människor. Hässelby familjehotell betraktas inte längre som kollektivhus av fastighetsägaren och därför inte heller av bostadsförmedlingen. Ställer man sig i bostadsförmedlingens kollektivhuskö hamnar man inte i familjehotellet, dit hänvisas - liksom tidigare - vanliga bostadssökande ur bostadskön. De som flyttar till familjehotellet känner därför i allmänhet inte till att det pågår kollektiva verksamheter i huset. Eftersom den kollektiva mathållningen numera är baserad på hyresgästernas arbete och på frivillig anslutning är det många av de boende i familjehotellet som inte deltar i mathållningen eller de andra kollektiva verksamheterna. I ett och samma hus bor en del människor kollektivt, andra som i ett vanligt hyreshus. I Hässelby familjehotell har alltså kollektivboendets attraktionsförmåga på vanliga bostadssökande prövats i verkligheten. Att varje år ett antal nyinflyttade hushåll ansluter sig till kollektivet - trots att förutsättningarna för att driva de kollektiva verksamheterna är långt ifrån idealiska - visar att kollektivhuset passar fler människor än som aktivt söker till boendeformen. När de på nära håll får se och uppleva fördelarna av att bo i ett kollektivhus blir många som tidigare varit ointresserade engagerade.

Hus för livets alla skeden

Kollektivhusets storlek

Antalet lägenheter i ett kollektivhus kan säkert variera inom ganska vida gränser. Ett stort hus med en varierad lägenhetssammansättning har dock vissa fördelar. Det blir lättare att flytta inom huset när behoven förändras, och möjligheterna att dra sig tillbaka från det kollektiva livet under olika perioder - till exempel när man har småbarn eller studerar eller om man bara vill vara för sig själv ett tag - blir också större. Ingen människa är alltid öppen för umgänge och gemenskap. Därför är det bra om kollektivet är tillräckligt stort för att medge deltagande på olika nivåer och under olika perioder så att verksamheterna inte står och faller med att alla alltid är mycket aktiva.

Lägenhetssammansättning

I ett kollektivhus ska det finnas alla vanliga lägenhetstyper, från ett till fem rum och kök eller större. Det är viktigt att alla slags hushåll kan hitta en lämplig bostad i huset. De hushåll som efterfrågar kollektivt

boende är i första hand barnfamiljer, framför allt enförälderhushåll, vars resurser när det gäller såväl pengar som tid är ansträngda. De har särskilt stor glädje av de möjligheter till hushållning i olika avseenden som kollektivboendet kan erbjuda, till exempel samarbete när det gäller barnpassning. Därför är det viktigt att en stor andel av lägenheterna i kollektivhus är lägenheter för barnfamiljer, det vill säga tre till fem rum och kök. Lägenhetstyperna bör blandas så att man undviker segregering.

Det är bra om det finns två typer av smålägenheter - dels normalstora ettor med kök, dels en betydligt mindre typ med kokskåp. Den mindre typen ska i första hand kunna användas av ungdomar som "förstälägenhet" under de år de studerar eller praktiserar och har ont om pengar men ändå vill kunna flytta hemifrån. Husets ungdomar bör ha förtur.

Lägenhetsutformning

I kollektivhussammanhang diskuterar man ofta minskningar av lägenhetsytorna på olika sätt med argumentet att de gemensamma lokalerna bör "bekostas" av en minskning av lägenheternas storlek, så att lägenhetshyran i kollektivhuset blir ungefär densamma som i vanliga flerfamiljshus. Ytbesparingar som föreslås är till exempel att köket och vardagsrummet slås samman till ett rum eller att matplatsen i köket slopas och i stället läggs i det intilliggande vardagsrummet.

Erfarenheterna från Hässelby familjehotell tyder på att ytminskningar som går ut över de vanliga funktionerna i lägenheterna inte kompenseras av tillgång till gemensamma lokaler. Lägenheterna i kollektivhuset bör alltså ha normal planlösning och utrustning men ytorna bör hållas små.

Gemensamma lokaler

De gemensamma lokalerna ska i första hand användas för kollektiva verksamheter och vara tillgängliga för alla boende. Det är viktigt att det finns lokaler för en kollektiv mathållning, det vill säga en matsal och ett kök som är så stort att flera kan arbeta tillsammans där. Matsalen bör medge att mellan en tredjedel och hälften av de boende kan äta samtidigt, men ska helst kunna utökas så att den klarar tillfälliga toppar. Det ska också finnas lokaler för andra kollektiva aktiviteter, till exempel föreningsammansamlingar, studiecirkel, teater, filmvisning och hobbyverksamheter.

Av flera skäl är det fördelaktigt om lokalerna inte skräddarsys för speciella verksamheter utan utformas så att de kan utnyttjas på flera sätt. Dels spar det yta, dels är det trevligt när det inte är skarpa gränser mellan olika verksamheter. Dessutom är det omöjligt att på förhand veta exakt hur olika lokaler ska användas. I varje kollektiv måste medlemmarna själva få resonera sig fram till och pröva hur lokalerna ska användas och det kan de inte förrän de fungerat tillsammans ett tag.

När det gäller placeringen av de gemensamma lokalerna talar en del för att ha dem samlade centralt i huset. Det blir rationellt och störningsfritt om alla aktiviteter är samlade i en särskild husdel, och det är trevligt att det finns ett centrum i huset där allting händer. I större kollektivhus finns det en risk att det då blir "dött" i övriga delar av huset. Där är det antagligen bra om - som i familjehotellet - några av lokalerna ligger

utspridda så att man rör sig i hela huset och inte bara mellan sin lägenhet och ett block centralt samlade lokaler.

Alla gemensamma lokaler ska kunna nås inomhus från lägenheterna. Förbindelseledarna - korridorer och trapphus - är kollektivhusets "gator" och bör vara utformade så att de inte bara är kommunikationsleder utan också umgängesutrymmen med till exempel "torg" och sittgrupper. De ska vara till för alla - även lekande barn. Korridorerna är lika viktiga som övriga gemensamma lokaler och bör därför - liksom matsalen - vara ljusa, vackra, trevligt inredda och helst ha bostadskaraktär.

Lokalytor

I Hässelby familjehotell disponerar hyresgästerna hösten 1985 cirka 400 kvm gemensamma lokaler, vilket motsvarar cirka 2 % av den totala lägenhetsytan eller 7 % av "matsalsgruppens" lägenhetsytor. Hyresgästerna har till förvaltaren framfört önskemål om att få tillgång till ytterligare cirka 300 kvm lokaler som står tomma, så att mathållning och andra verksamheter kan ordnas mer ändamålsenligt. Därmed skulle de gemensamma lokalerna uppgå till 3,5 % av den totala lägenhetsytan eller 10 % av de "aktiva" hushållens lägenhetsytor. Detta överensstämmer ganska väl med rekommendationerna från kollektivhuskommittén i Stockholm som räknar med att de gemensamma lokalerna i ett kollektivhus bör uppgå till mellan 5 och 10 % av lägenhetsytorna.

Förutsättningar för kontakt och samarbete

Mathållning

Tillgång till gemensamma lokaler ger i sig inga garantier för att kollektiva aktiviteter ska komma igång i ett kollektivhus. Det måste finnas en stabil verksamhet som grund att bygga de kollektiva verksamheterna på. Erfarenheterna från Hässelby familjehotell och andra kollektivhus tyder på att en gemensam mathållning är den kollektiva verksamhet som fungerar bäst som en grund för gemenskap - det är genom de vardagliga kontakterna i matsalen som andra aktiviteter kommer igång. Den kollektiva mathållningen garanterar kontinuitet i hyresgästsamarbetet - arbetet måste organiseras som ett lagarbete och bygga på regelbundna arbetsinsatser. Arbetet i en kollektiv mathållning ger också bra möjligheter att utveckla relationer till människor utanför den egna familjen i den form och i den takt man själv bestämmer.

Husförening

Det är viktigt att de boende bildar en husförening som håller i frågor som berör alla som bor i kollektivhuset oavsett hur mycket de engagerar sig i de kollektiva verksamheterna. Föreningen behövs också som en sambandscentral i planeringen av de kollektiva aktiviteterna. I föreningen kan ingå grupper som arbetar självständigt med löpande verksamheter eller tillfälliga projekt. Föreningen ska trygga en kontinuerlig och långsiktig verksamhet och fungera som husets kontakt utåt. Familjehotellets husförening är ansluten till kommunalens föreningsråd och kulturkommitté och har på så sätt möjlighet att utnyttja vissa kommunala resurser och påverka kulturverksamheten i området.

Boendeinflytandet

Även om husets utformning och boendekollektivets organisation är viktiga för att ett kollektivhus ska fungera gäller de viktigaste erfarenheterna från Hässelby familjehotell de boendes inflytande över lokaltillgång och lokalanvändning och över driften av de kollektiva funktionerna - framför allt mathållningen och daghemmet.

Dispositionsrätt och hyressättning beträffande gemensamma lokaler

Hyresvillkor och hyressättning för gemensamma lokaler måste bygga på samma principer som hyresavtalen för lägenheterna - lokalerna ska betraktas som en del av bostaden och besittningsrätten bör preciseras i hyresavtalen. Också en bestämd dispositionsrätt till de gemensamma lokalerna måste garanteras de boende i hyresavtalen. Dispositionsrätten bör vara likvärdig med den som hyresgäster i kommersiella lokaler normalt har - att inom vissa gränser få inreda, utrusta och förändra lokalerna efter egna behov utan att behöva förhandla särskilt med fastighetsförvaltaren. I avtalet om dispositionsrätten bör förvaltarens och hyresgästkollektivets ansvarsområden beträffande de gemensamma lokalerna preciseras.

När det gäller fördelningen av kostnaderna för de gemensamma lokalerna bör fasta kostnader som elabonnemangsavgifter och kostnader för fast utrustning och inredning liksom hyran betalas solidariskt av alla boende över lägenhetshyran.

Daghemmet

Ett daghem som nås inomhus och som de boende har förtur till är en av de viktigaste funktionerna i ett kollektivhus. Förturen för familjehotellets hyresgäster var en självklarhet från början men slopades 1976. Enligt socialförvaltningen i Stockholm tillämpas numera den så kallade närhetsprincipen, som ska innebära att barn får plats i det daghem som ligger närmast bostaden. Sådana centrala direktiv fungerar dock inte alltid ute på fältet - i familjehotellet bor till exempel ensamförälderhushåll med flera barn som tvingas utnyttja daghem utanför familjehotellet, medan barn utifrån går på familjehotellets daghem. För att kollektivhusen ska fungera bra krävs alltså att närhetsprincipen kan tillämpas med full behovstäckning för de boende eller att förturen till daghemmet återinförs.

Nio frågor och svar om kollektivt boende

De som bor i kollektivhus får ofta frågor om hur det är att bo kollektivt. Här tar vi upp några av de vanligaste frågorna och besvarar dem utifrån erfarenheterna i Hässelby familjehotell.

1. Är det inte bara en viss slags människor som passar för att bo kollektivt?

Nej, det är det inte. Men hittills har det funnits ganska få kollektivhus - därför har det också ansetts "exklusivt" att bo där.

Kanske är det också så att kollektivhuset lockat till sig människor som krävt något mer av sitt boende än vad vanliga flerfamiljshus kunnat erbjuda. 1980-talets bostadsproduktion tyder på att många av kollektivboendets idéer idag anammats i det traditionella bostadsbyggandet och att därmed nya grupper börjat intressera sig för kollektivhuset som boendeform. I Hässelby familjehotells kollektiv ingår människor med varierande bakgrund och de flesta kategorier ifråga om familjesammansättning, ålder, utbildning, yrken och inkomster finns representerade.

2. Kan man dra sig undan om man vill eller måste man alltid vara "social"?

Man lär sig med tiden att sätta gränser, att på olika sätt markera när man vill bli lämnad ifred. Till exempel genom att sätta sig för sig själv i matsalen, genom att gå hem direkt efter maten i stället för att sitta kvar och prata, eller genom att avstå från att äta i matsalen en tid. Det finns alltså möjligheter till både gemenskap och avskildhet.

3. Finns det riktiga kök i lägenheterna?

Även i ett kollektivhus behövs det kök i lägenheterna. Man måste kunna äta frukost hemma och dessutom måste man ha möjlighet att äta middag bekvämt hemma de dagar matsalen är stängd (dvs på veckoslut och helger) eller när man inte har lust att äta tillsammans med andra. Även om man utnyttjar matsalen maximalt måste man äta hemma minst 100 dagar om året. Lägenheterna ska därför ha normala kök med ordinär utrustning (utom "kokskåpsettorna") och plats för matbord som i vanliga lägenheter.

4. Hur mycket och hur ofta måste man arbeta i matsalen?

Mellan två och tre timmar ungefär varannan vecka. För att mathållningen ska fungera bra fordras en genomtänkt organisation och en ganska långt driven planering. En utgångspunkt bör vara att samma regler gäller för alla - arbetet delas lika, oavsett om man äter ofta eller sällan. Det är nödvändigt att alla blir överens om vissa regler så att arbetet blir någorlunda rättvist fördelat och inte onödigt tungrott. De boende i Hässelby familjehotell ägnar alltså i genomsnitt en kvart per vardag åt arbetet med middagsmålet - i den tiden ingår allt som behöver göras, från planering och inköp till och med disk och städning.

5. Är det inte svårt att laga mat till många?

Det är inte så svårt som det låter. Det är klart att det krävs ett visst mod för att laga mat till hundra personer första gången. Det är mycket som ska passas, grytor på spisen och plåtar i ugnen samtidigt som man kanske ska skära grönsaker till salladen. Det känns ovant i början men man lär sig ganska snart. Man behöver inte heller bekymra sig om planering och inköp, det sköts av andra. I familjeho-

tellet är det för det mesta två personer som lagar mat tillsammans, det underlättar betydligt och ansvaret känns mindre tungt när man delar på det. Dessutom är det roligare.

Arbetet blir naturligtvis lättare om man har tillgång till storköksutrustning som kokhållar och stekbord, men det går bra att laga mat till 100-150 personer med samma slags utrustning som finns i vanliga bostadskök.

6. Är det dyrt att bo och äta i kollektivhuset?

Det behöver inte vara dyrare än att bo i en vanlig lägenhet. Hyreskostnaden för de gemensamma lokalerna kan kompenseras av att lägenheterna görs något mindre än normalt. I Hässelby familjehotell, som byggdes på femtiotalet, är lägenheterna genomgående cirka 10 % mindre än de som byggs idag.

Priset på matkupongerna i familjehotellet är baserat på självkostnader för råvaror, elenergi och andra rörliga kostnader. Hösten 1985 kostar en måltid 15 kronor för vuxna, med ett tillägg på 5 kronor på fredagarna, då maten är lite extra påkostad. Barn mellan 4 och 12 år betalar halva priset, småbarn äter gratis. Om detta ska uppfattas som dyrt eller billigt beror på vad man jämför med. Motsvarande matstandard blir säkert dyrare i ett enskilt hushåll. Men man kan naturligtvis välja billigare kvällsmat som filmjök, blodpudding eller té och smörgås och spara pengar på det sättet. Det är också en fråga om när man väljer att äta sitt huvudmål - på dagen eller på kvällen.

7. Är det inte många regler och mycket bråk i ett kollektivhus?

Mestadels är det roligt och inte särskilt bråkigt. Men man måste undvika att sätta upp så många regler att de blir svåra att efterleva (inte röka, inte dricka, inte äta kött, inte tillåta krigsleksaker). Å andra sidan fungerar inte ett kollektiv utan några regler alls. Det är en balansgång var någonstans på skalan mellan kaos och militärisk ordning kollektivet ska lägga sig för att det ska vara roligt och lustfyllt att samarbeta. Börjar det ta emot måste det tas som en varningssignal: vad är fel, vad behöver ändras?

När många människor kommer samman uppstår inte bara möjligheter till gemenskap, utan även till konflikter. När det blir bråk i kollektivhuset är det oftast inte något tecken på att kollektivet håller på att sprängas i bitar och upplösas. Det är snarare ett stadium i en ständigt pågående process, den att lära känna varandra, bli arga, besvikna, acceptera varandra, börja om på nytt, och så vidare. På det sättet lär man sig hantera konflikterna och uppfatta dem som mindre hotande.

8. Hur är det med jämlikheten?

Det finns faktiskt möjligheter till en jämlikare vardag för kvinnor och män i ett kollektivhus. Tillgången till daghem och fritidshem gör att föräldrarna kan yrkesarbeta, och närheten till daghemmet gör

att det inte längre är självklart att det är kvinnan, som med sitt "mindre viktiga" yrkesarbete lämnar och hämtar barnen. I Hässelby familjehotell finns det också en jämlikhet mellan könen i det obligatoriska arbetet med mathållningen. När det gäller rena hobbyverksamheter har rollfördelningen förblivit den vanliga - män snickrar, kvinnor väver. I aktiviteter där rollfördelningen inte har lika starka traditioner har könsrollerna däremot blivit mindre låsta.

Ger man ordet jämlikhet en vidare innebörd ser bilden annorlunda ut. I ett kollektiv utvecklas ofta en respekt för varje människa som individ. Många tror att man förlorar sin integritet när man går in i ett boendekollektiv men så är det inte, snarare är det så att den egna personligheten stärks av det kollektiva livet. Genom att dagligen umgås och arbeta med människor som man också lever tillsammans med blir allas personligheter tydligare. Det är svårt att upprätthålla en fasad som man kan göra inför ytliga bekanta eller på en arbetsplats. Samtidigt som man blir tydlig för andra, blir man tydligare för sig själv. Respekten för det egna jaget ökar, respekten mellan människor ökar och var och en framstår som en egen individ. Med andra ord, man blir jämlik - men inte lik.

9. Är det sant att gemenskapen är särskilt stor i ett kollektivhus?

I ett kollektivt boende finns det alltid möjligheter till gemenskap. Men gemenskap betyder olika saker för olika människor. Det finns de som menar att gemenskap är den trygghet man känner när man ser samma människor varje dag, när man vet vilka som bor omkring en och när man hälsar och byter några ord när man ses. Andra menar att gemenskap uppstår när man arbetar tillsammans för något gemensamt.

Kollektivhuset erbjuder inte automatiskt gemenskap för någon av dessa grupper men det ger möjligheter till den. Att boendegemenskap inte är någon utopi bevisas av den långa och stabila utvecklingen i Hässelby familjehotell. Den levande boendegemenskap som funnits där i många år har visat sig ge mer än praktiskt och socialt utbyte för individen - för många har den också inneburit personlig utveckling mot större självständighet.

"Jag tänker på gemenskap. Hjälp med vardagssysslor, att underlätta för yrkesarbetande så att de får en drägligare tillvaro. Men framför allt gemenskapen, den tycker jag är så viktig. Jag känner ju många här i Tumba också, men det är mycket svårare att träffas här. Jag märker ju skillnaden nu. Jag får flänga som en galning; jag sköter handlandet, jag fixar maten, jag diskar, jag städar, barnpassning - allt det hade jag i Hässelby och ingenting har jag kvar. Hela fritiden går åt nu och tänk vad fritiden är mycket värd. Jag lämnar nu Kristoffer hos en privat dagmamma, i familjehotellet fanns det ju i samma hus, man behövde inte byta på och av varje dag. Så bra kommer jag aldrig att få det igen. Min mamma brukar säga: 'Nej, Maria, du har nog haft din bästa del av livet!'"

Sammanfattning

Kollektivhuset Hässelby familjehotell planerades för att boendekategorier som hade behov av olika tjänster i det dagliga livet - hushåll där båda makarna arbetade, studerande, pensionärer - skulle få bekväm tillgång till dessa tjänster i bostadens omedelbara närhet. Lokaler för daghem, fritidshem, matsal och servicebutik som skulle betjäna husets hyresgäster fanns därför inbyggda i huset. Där fanns också lokaler för fritidsaktiviteter och samvaro i olika former - gymnastiksal, hobbylokaler, festvåning och sällskapsrum samt en reception som kunde ta emot bud och varor. Dessutom kunde man få viss städservice. Servicekomplementen gjordes lättillgängliga genom att de kunde nås inomhus från lägenheterna via ett korridorsystem. Hyran för flertalet lokaler togs ut över lägenhetshyrorna och hyreskontrakten innehöll en klausul som innebar att hyresgästerna förband sig att betala för ett bestämt antal måltider i matsalen.

När familjehotellet stod färdigt 1956 präglades bostadsmarknaden av stor brist på bostäder, vilket ledde till att många av de hushåll som flyttade till familjehotellet inte tillhörde de kategorier som speciellt efterfrågade den service huset erbjöd. Eftersom bostadsbristen i Stockholmsregionen inte började lätta förrän i slutet av 60-talet, permanentades detta tillstånd för lång tid. Det resulterade bland annat i att servicen successivt måste avvecklas eller inskränkas. Städsvärdningen, receptionen och butiken upphörde, matservicen inskränktes i flera etapper, måltidspriserna höjdes kraftigt och kontraktsvillkoren beträffande matservicen skärptes.

När tillgången på bostäder ökade i början på 70-talet började de som inte kunde utnyttja eller inte hade behov av matservicen att söka sig andra bostäder. De som flyttade in i familjehotellet nu var i stället hushåll som efterfrågade matservicen, daghemmet och fritidshemmet men också de sociala kontakter som boendeformen gav möjligheter till. Familjehotellet verkade nu kunna börja fungera som det ursprungligen var tänkt.

Andra viktiga förutsättningar hade emellertid förändrats under tiden. Olle Engkvist, husets idégivare, byggmästare och förvaltare, hade dött och den nye förvaltaren, som var inriktad på förvaltning av traditionella bostäder, var inte särskilt intresserad av att föra kollektivhusidén vidare. I juli 1976 meddelade förvaltaren sitt beslut att lägga ner matservicen, vilket betydde att huset skulle förvandlas till ett vanligt hyreshus. I enlighet med dessa planer företogs också ändringar av hyreskontrakten.

De hyresgäster som flyttat in i familjehotellet för servicens och gemenskapens skull, och som var beroende av den, protesterade häftigt mot den planerade förändringen. När fastighetsbolaget ändå lade ner restaurangdriften i september 1976 lyckades hyresgästerna få fastighetsbolaget att gå med på att lokalerna fick disponeras temporärt för en mathållning som skulle organiseras och drivas av de boende tills en långsiktig lösning kunde skapas genom förhandlingar. Den temporära matsalsdriften skulle baseras på frivilliga arbetsinsatser av de hyresgäster som ville utnyttja matsalen. Den grupp på omkring 150 personer som slöt upp kring matsalsdriften stabiliserades snabbt och bildade mindre grupper för att klara det praktiska arbetet och den ekonomiska planeringen.

Sommaren 1979 avhystes de boende från matsalen och restaurangköket, som plomberades. Hyresgästerna fortsatte då att laga mat och äta tillsammans i lokaler som de fortfarande hade dispositionsrätt till. Sedan dess har den kooperativt organiserade mathållningen i familjehotellet serverat mat till mellan 60 och 120 personer varje vardagskväll. Mathållningen sköts av fasta arbetsgrupper på 6-7 personer som arbetar var fjortonde dag. Totalt deltar cirka 90 vuxna personer i matsalsarbetet. Men mathållningen är inte den enda kollektiva verksamheten, det finns också andra mer eller mindre fasta verksamheter som till exempel teatergrupper, studiecirkel, bokcirkel och bridgespel, klädbyardagar, filmvisningar, loppmarknader och fester. Alla i huset kan också använda gemensamma lokaler och utrustning enskilt, till exempel snickerilokalen, vävstugan, bastun och fotolabbet.

I familjehotellets 328 lägenheter bor människor som förhåller sig helt olika till det kollektiva livet i huset. En fjärdedel av hushållen (motsvarande en tredjedel av de boende) deltar i den kollektiva mathållningen, de utgör den s k matsalsgruppen. De utgör en stabil grupp som inte förändrats annat än marginellt över tiden. De flyttar en del inom huset för att skaffa lägenheter som bättre passar deras behov - men de bor kvar. I den grupp som inte deltar i arbetet med mathållningen flyttar däremot en del ut ur huset och ersätts av nya hyresgäster precis som i ett vanligt hyreshus. Vissa rörelser sker också över gränsen mellan de båda grupperna. Några ur "matsalsgruppen" lämnar huset och några av dem som flyttar in blir intresserade av matsalen och det som pågår där och börjar vara med. Det finns ändå en tydlig skiljelinje mellan de boende i Hässelby familjehotell - å ena sidan de som inte är intresserade av en nära gemenskap i boendet, å andra sidan de som uppfattar de praktiska och sociala vinsterna av en boendegemenskap som värda de insatser av arbete, engagemang och personligt ansvarstagande som en sådan gemenskap förutsätter. Detta gör det befogat att definiera Hässelby familjehotell som ett kollektivhus på arbetsgemenskapens grund i ett vanligt hyreshus.

Även bland dem i familjehotellet som inte kan kallas kollektivboende finns en högre grad av grannkontakt och gemenskap än vad som är vanligt i flerfamiljshus. Det kan ha olika orsaker - det kan bero på husets utformning med korridorerna som binder samman husets olika delar, där man möter sina grannar regelbundet och där det faller sig naturligt att hälsa och kanske stanna till och byta några ord. Det kan också bero på att daghemmet ligger inom familjehotellet och att föräldrarna lär känna varandra där. Husföreningen, som arrangerar fester och andra evenemang, men också står för delar av den kontinuerliga kollektiva verksamheten i huset, spelar också en roll här.

Kollektivhuset kan ses som en föregångare, en spjutspets in i samhället när det gäller boendeutvecklingen. Ur erfarenheterna från de nio år som hyresgästerna i Hässelby familjehotell haft ansvaret för de kollektiva verksamheterna kan man dra vissa slutsatser som i tillämpliga delar kan ses som viktiga målsättningar för boendepolitik i allmänhet och kollektivhusplanering i synnerhet:

- o Ett kollektivhus ska inte kunna läggas ner mot de boendes önskan. Därför ska gemensamma lokaler hyresjuridiskt betraktas som en del av bostaden, och samma principer beträffande hyresvillkor, dispositionsrätt och hyressättning som tillämpas för lägenheterna ska också tillämpas för de gemensamma lokalerna.
- o Det ska finnas lokaler för en gemensam mathållning, eftersom mathållning är den kollektiva verksamhet som fungerar bäst som grund för gemenskap. Lokalerna för mathållningen bör medge att mellan en tredjedel och hälften av de boende kan äta samtidigt. Det ska också finnas mångsidigt användbara lokaler för olika fritidsverksamheter. Totalt bör lokalytan uppgå till 5-10 % av den sammanlagda lägenhetsytan.
- o Det ska finnas daghem i huset som kan nås inomhus från alla lägenheter. De boende ska ha tillgång till daghemsplatser antingen genom närhetsprincipen och full behovstäckning eller genom förtur.
- o Alla vanliga lägenhetstyper - från ett till fem rum och kök eller större - ska finnas i ett kollektivhus, så att alla slags hushåll kan hitta en lämplig bostad där. Lägenheterna bör ha normal planlösning och standard, men kan ha mindre ytor än i nyproduktionen. Förutom ordinära "ettor" bör det finnas "kokskåpsettor" som kan fungera som "förstalägenhet" åt kollektivhusets ungdomar.

Så här har vi gjort

Undersökningen är huvudsakligen baserad på två typer av källor, dels befintligt material - skriftväxlingar och olika dokument som samlats genom åren om Hässelby familjehotell och hyresgästarbetet som pågått där - , dels nyinsamlat material i form av intervjuer med ett antal människor som bott eller bodde i huset samt dagboksanteckningar skrivna under kortare perioder av några boende.

Dessutom har statistiska uppgifter beträffande de boende i familjehotellet och olika jämförelseområden samlats in.

Dokument

Förutom från husföreningens arkiv har sammanträdesprotokoll, brev, skrivelser, stenciler, hustidningar och tidningsurklipp samlats in. Dokumenten består av:

- o Protokoll från möten, styrelse- eller sektionssammanträden i husföreningen Nyttä och Nöje
- o Protokoll från daghemsföreningens och föräldraföreningens möten
- o Protokoll från möten och styrelsesammanträden i hyresgästföreningens kontaktkommitté i Hässelby familjehotell
- o Protokoll från husmöten
- o Protokoll från aktionsgrupper för matsalen
- o Skriftväxling mellan husföreningen Nyttä och Nöje och Olle Engkvist eller Olle Engkvist Fastigheter AB
- o Meddelanden till hyresgästerna från Olle Engkvist Fastigheter AB
- o Artiklar och insändare i hustidningen
- o Matsalsjournaler och statistik från matsalen
- o Matsedlar, fakturor, kvittenser och kassaböcker
- o Arbetsbeskrivningar för matsalsarbetet

- o Meddelanden från arbetsgrupper i Hässelby familjehotell
- o Affischer, flygblad, informationsmaterial
- o Enkäter
- o Tidnings- och tidskriftsartiklar

Intervjuundersökning

Inför valet av intervjupersoner upprättades vintern 1980-81 en lista på alla hyresgäster i husets 328 lägenheter. De grupperades i förhållande till sitt deltagande i de kollektiva verksamheter som pågick i huset. Inom varje grupp valdes intervjupersoner som tillsammans gav en bred bild beträffande ålder, kön, civilstånd, barn, utbildning samt yrkeskategori. Valet kunde göras på grundval av projektgruppens kunskap om samtliga "aktiva" boende i huset. Dessa gruppers slutliga sammansättning redovisas nedan. För varje grupp anges hur många personer gruppen omfattade 1981 samt hur många intervjuer som utfördes inom gruppen.

Grupp 1: "Mycket aktiva i matsalen samt något mer". 41 personer, 9 intervjuer. Fyra i projektgruppen tillhör också denna grupp.

Gruppen omfattar personer som bodde i familjehotellet före 1976 och som genast tog del i och arbetade för att driva mathållningen vidare då fastighetsbolaget lade ner restaurangdriften. Dessa personer deltar också i andra delar av det kollektiva livet.

Grupp 2: "Aktiva inom matsalen men inget mer". 26 personer, 6 intervjuer.

Till denna grupp fördes de personer som bodde i huset före 1976 och som deltagit i arbetet med att driva matsalen. De deltar inte i någon annan kollektiv aktivitet i huset.

Grupp 3: "Nyaktiva". 20 personer, 8 intervjuer.

Denna grupp består av personer som började delta i mathållningsarbetet efter 1976 och som inte bodde i huset medan restaurangdriften i bolagets regi pågick. De flesta i gruppen började delta aktivt relativt snart efter inflyttningen.

Grupp 4: "Aktiva inom annat än matsalen". 19 personer, 6 intervjuer.

Här återfinns de personer som valt att inte delta i matsalsarbetet eller äta gemensamt, men som är med i någon av de övriga organiserade aktiviteterna i huset.

Grupp 5: "Före detta aktiva men nu ej aktiva". 25 personer, 8 intervjuer.

Detta är personer som under en tid deltagit i arbetet kring mathållningen, men som senare dragit sig ur.

Grupp 6: "Icke-aktiva". 216 hushåll, 7 respektive 13 intervjuer (a och b).

- a) av projektgruppen kända "icke-aktiva"
- b) av projektgruppen ej kända "icke-aktiva"

Gruppen omfattar dem som inte deltar i någon organiserad gemensam aktivitet i huset.

Grupp 7: "Flyttare". 14 intervjuer (a, b och c).

- a) "flyttade"
- b) "återflyttade"
- c) "på väg att flytta"

Grupp 7a består av personer/hushåll som varit "aktiva" i huset men som flyttat från huset av olika skäl. 7b är de som varit "aktiva" i huset, flyttat ut, återkommit och nu är "aktiva" igen. 7c är "aktiva" som 1981 förberedde flyttning från huset och som senare också flyttade. Intervjuerna med dem gjordes före flyttningen.

Grupp 8: "Uppväxta i huset, nu vuxna och aktiva". 6 personer, 5 intervjuer.

De flesta har bott i huset kontinuerligt sedan de var barn. De har flyttat från föräldrarnas bostad till egen bostad i huset. Någon har bott på annat håll under några år och sedan flyttat tillbaka till huset.

Grupp 9: "Uppväxta i huset, nu vuxna och icke aktiva". 8 personer, 6 intervjuer.

Även i denna grupp har de flesta bott i huset kontinuerligt sedan de var barn. De har flyttat från föräldrarnas bostad till egen bostad i huset.

Grupp 10: Barn i åldrarna 5-11 år. Cirka 30 personer, 5 intervjuer.

Grupp 11: Ungdomar i åldrarna 15-17 år. Cirka 10 personer, 5 intervjuer.

Grupp 12: Arbetsgrupper. Fyra matsalsarbetsgrupper (av 12) intervjuades.

Förutom dessa strukturerade intervjuer gjordes intervjuer med grupper som bildats inför speciella aktiviteter, till exempel en utställning i Kulturhuset i Stockholm.

Till grupp 6b, som definitionsmässigt bestod av personer som var okända för projektgruppen, valdes intervjupersonerna på ett annat sätt än beträffande de kända grupperna. Efter det att alla "kända" hushåll strukits från den ursprungliga listan valdes vart tionde hushåll ut, totalt 20.

Intervjuer

Intervjuerna skedde med utgångspunkt från fastställda frågelistor. Några frågor kunde besvaras med ett enkelt ja eller nej. Andra gav intervjupersonerna möjligheter att utveckla synpunkter och beskriva händelseförlopp. För intervjupersonerna i grupp 1-9 fanns dels gemensamma frågor, dels kompletterande frågor som skulle belysa gruppens speciella situation.

För grupp 10 och 11 (barn och ungdomar) fanns särskilda frågelistor. Även grupp 12 (arbetsgrupper) intervjuades enligt separat frågelista.

Totalt genomfördes 96 strukturerade och ett tiotal ostrukturerade intervjuer. Varje intervju tog en till tre timmar att genomföra. Efter utskrift

av intervjuerna fick intervjupersonerna läsa igenom dem och kunde därvid ändra, stryka eller lägga till ytterligare information. Intervjun undertecknades som bekräftelse på att den var godkänd. Projektgruppen fick därmed rätt att citera intervjuvaren utan angivande av namn.

Grupperingar

I rapporten har svaren från intervjupersonerna sammanställts och bearbetats så att de belyst tre olika förhållningssätt till huset. Enligt dessa benämns de som ingår i grupperna 1, 2, 3 och 8 samt delar av grupp 7 och ibland även grupp 5 "mycket aktiva". "Aktiva" benämns intervjupersonerna i grupp 4 samt delar av grupp 7 och 5. "Icke-aktiva" benämns de som ingår i grupp 6, delar av grupp 7 och - i vissa frågor eller avseenden - grupp 5.

Dagböcker

För att få en bild av livet i huset från dag till dag skrev två ur projektgruppen och två andra personer dagböcker under vissa perioder.

Statistiska uppgifter

För att belysa likheter och olikheter mellan den "aktiva" gruppen och den "icke aktiva" och mellan de båda grupperna och omvärlden har uppgifter om de boende i huset jämförts med motsvarande statistiska uppgifter för Hässelby, Stockholms kommun och riket som helhet.

Huvudansvar

Arbetet med framtagning, sammanställning och bearbetning av bakgrundsmaterial för rapporten, inklusive intervjuer, har hela projektgruppen deltagit i.

Huvudansvaret för rapportens olika delar har varit fördelat på projektgruppens medlemmar enligt följande:

Ingela Blomberg	Kapitel 3
Irene Goodridge	Research-arbete
Bertil Olsson	Kapitel 1, 2, 3 och 5
Gunilla Wiklund	Kapitel 4, 6 och 7
Pelle Wistén	Kapitel 2
Hela projektgruppen	Kapitel 8

Irene Goodridge har dessutom dokumenterat den polisaktion som utfördes mot hyresgästerna i Hässelby familjehotell år 1976 och det rättsliga efterspel den gav upphov till. Dokumentationen ingår ej i rapporten men kan erhållas separat.

Projektgruppen står gemensamt för innehållet i rapporten som helhet.

Litteratur

Acking, Carl Axel: Hässelby familjehotell, Byggnästaren nr A7, 1956

Arnstberg, Karl-Olov och Ekenborn, Lars: Tio år efteråt. Skärholmen, anteckningar och fotografier, Stockholm 1978.

Attityder och konflikter i kollektivhuset Hässelby familjehotell. Fältövningsrapport. Sociologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 1970.

Berg, Elly m fl: Det lilla kollektivhuset. Byggforskningsrådet, T14:1982, Stockholm 1982.

Bostadsstyrelsen: Kollektivhus. God bostad 5. Stockholm 1977.

Caldenby, Claes och Waldén, Åsa: Kollektivhuset Stacken. Bokförlaget Korpen, Göteborg 1984.

Engkvist, Olle: Olle Engkvist, byggmästare. Alb. Bonniers boktryckeri Stockholm 1949.

Engkvist, Olle: Så förfuskades en god idé. Hertha nr 1, Stockholm 1962.

Gromark, Sten: Boendegemenskap. Chalmers Tekniska Högskola. Byggnadsplanering 1983:2, Göteborg 1983.

Jussil, Ingrid och Vestbro, Dick Urban: Kollektivhus i Stockholm. Bo och bedöma. Byggforskningsinstitutet, Stockholm 1964.

Lauters, Gunilla: Kollektivets Bostad. Litteratur- och Föreningstjänst, Stockholm 1982.

Palm-Lindén, Karin: Att bo i storfamilj. Lunds Universitet, Byggnadsfunktionslära R:2 1982. Lund 1982.

Segerstedt, Bengt: Hässelby Familjehotell. Föreningen för Nyttä och Nöje, Stockholm 1978.

Sollbe, Barbro (red): Bo kollektivt. Statens Institut för Byggnadsforskning, Gävle 1982.

Dedering, Stig: Kollektivhuset Stacken utvärderat. Arkitektur nr 1, 1985.

Deiving, Bo: Debattinlägg. Dagens Nyheter, 20 oktober 1976.

Elg, Eva: Insändare. DN Nordväst, 3 mars 1977.

Elg, Marianne och Gunnar: Debattinlägg. Kritiska hyresgäster har ordet. Hertha nr 3, 1962.

Eriksson, Tom och Thörnblom, Ingvar: Om kollektivhusens samhällsnytta. Att bo nr 5, november 1979.

Glad, Kerstin: Ett livsvillkor. Arkitekttidningen nr 4, 1977.

Holmgren, Marica: I sju år har jag varit befriad från köket. Folket i Bild/Kulturfront nr 8, 1975.

Hyresgästföreningens kontaktkommitté i Hässelby familjehotell: Porslinet har vi redan betalt. DN Nordväst, 30 augusti 1979.

Jansson, Siv: Debattinlägg. DN Nordväst, 24 oktober 1968.

Jansson, Siv: Service-hus. Aftonbladet, 21 oktober 1969.

Jansson, Siv m fl: DN Debatt, 26 juli 1979.

Johansson, Agneta: Boendeservice på gott och ont. Att bo nr 5, 1973.

Johansson, Agneta: Utan inflytande inget kollektivhus. Att bo nr 1, 1974.

Lönnroth, Ami: Drömmen om kollektivhuset - när blir den verklighet? Hertha nr 2, april 1976.

Lönnroth, Ami: Jämlikhet eller beroende? Hertha nr 3, 1976.

Nordin, Vera: Lovsång till ett servicehus. Svenska Dagbladet. 23 februari 1966.

Nordin, Vera: Det odemokratiska familjehotellet. DN Nordväst, 24 oktober 1968.

Nordin, Vera: Debattinlägg. DN Nordväst, 7 november 1968.

Nordin, Vera: Vad hände med servicehusen? Femina nr 40, 1968.

Nordin, Vera: Dansk omsorg eller svensk service? Femina nr 50, december 1968.

Nordin, Vera: "Jag har lust att knacka i väggen som fångarna gör.." Femina nr 51, december 1968.

Nordin, Vera: Bo tillsammans. Arkitektur nr 7, juli 1970.

Nordin, Vera: Kors i taket - ett nytt kollektivhus! Hertha nr 5, 1978.

SOU 1954:3. Kollektivhus. Bostadskollektiva kommitténs betänkande II.

SOU 1965:32. Höjd bostadsstandard. Betänkande avgivet av bostadsbyggnadsutredningen.

Statistiska centralbyrån: Levnadsförhållanden. Rapport nr 44. Våra dagliga resor. Stockholm 1985.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Folk- och bostadsräkningen 1980. Rapport nr 4. Hushåll i Stockholms län del II.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Folk- och bostadsräkningen 1980. Rapport nr 5. Lägenheter i Stockholms län.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Inkomstutveckling för individer och familjer 1981.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Befolkning och familjer 1982 samt inkomster 1981 i socialdistriktet.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Vällingbyområdet planer och fakta. Stockholm 1982.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Områdesbeskrivningar för Stockholm 1985. Statistik. Stockholm 1985.

Stockholms kommun, utrednings- och statistikkontoret: Områdesbeskrivningar för Stockholm 1985. Vällingby-Hässelby. Stockholm 1985.

Therborn, Göran: Zenit nr 2, 1972.

Artiklar och insändare skrivna av boende i Hässelby familjehotell

Asplund, Margareta m fl: Brev till Idag-sidan. Svenska Dagbladet, 25 september 1976.

Bolinder, Birgitta: Debattinlägg. DN Nordväst, 24 oktober 1968.

Bolinder, Birgitta: Läsarnas DN, 5 augusti 1979.

Dedering, Stig och Wiklund, Tage: Rädda kollektivhuset. Dagens Nyheter, 7 november 1976.

Dedering, Stig och Wiklund, Tage: För ett kollektivt boende. Att bo nr 1, februari 1977.

Dedering, Stig: Varför avvecklas de enda kollektivhusen? Frihetlig Socialistisk Tidskrift nr 22, februari 1977.

Dedering, Stig m fl: Fel om familjehotell. Svenska Dagbladet, 24 augusti 1979.

Schürer, Marguerite: DN Nordväst, 2 augusti 1979.

Schürer, Marguerite: Lokalpolitiskt debattforum. Västerort
8 augusti 1979.

Thörnblom, Ingvar: Den mänskliga rationaliteten. Arkitekt-
tidningen nr 4, 1976.

Thörnblom, Ingvar: Nya kollektivhus blir som Hässelby.
Dagens Nyheter, 13 augusti 1979.

Thörnblom, Ingvar och Wiklund, Tage: En boendeform för
Sverige - i tiden. Plan nr 2, 1975.

Torne, Lehna: Rädda kollektivhusboendet. Dagens Nyheter,
7 september 1976.

Ullén, Sigge: Dabattinlägg. DN Nordväst, 7 oktober 1976.

Wiklund, Tage: Kampen om Hässelby Familjehotell. Klara
Papper nr 11, 1978.

Wiklund, Tage: På kollektivhusfronten intet nytt? Hertha nr
1, februari 1980.

Wiklund, Tage och Altvall, Helena: Kollektivhusplanering.
Arkitektur nr 1, januari/februari 1985.

Wiklund, Tage, Altvall, Helena och Belfrage, Sven: Kol-
lektivboende - omöjlig utopi eller nödvändig förnyelse.
Stockholms-tidningen 10 juli 1984.

Wilson, Annika: Fortsatt strid om familjehotellet. Västerort,
27 juni 1979.

Wilson, Berit: Kollektivhusen - ger mer än service. Dagens
Nyheter, 12 maj 1966.

Öppet brev från hyresgästerna. Norrskensflamman, 28 juni
1979.

Vi

som arbetat med projektet "Att leva, bo och arbeta i Hässelby familjehotell" och skrivit den här rapporten är:

Ingela Blomberg, arkitekt och forskare vid Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm. Hon är dessutom medlem i arbetsgruppen "Bo i gemenskap" som bl a arbetat fram en modell för ett litet kollektivhus på arbetsgemenskapens grund (publicerad av BFR, rapport T 14-1982, "Det lilla kollektivhuset"). Ingela bor med en dotter i en tvåa på Södermalm i Stockholm.

Irene Goodridge, fil kand och översättare. Hon bor i en fyrrumslägenhet i familjehotellet dit hon flyttade med sina två söner sommaren 1976. Numera bor hon där med man och en av sönerna.

Bertil Olsson, arkitekt och byrådirektör på Bostadsstyrelsen, flyttade till familjehotellet 1971. Han bor ensam i en tvåa.

Gunilla Wiklund, fil kand och avdelningsdirektör på Brottsförebyggande rådet. År 1967 flyttade Gunilla med man och två barn in i en fyrrummare i familjehotellet, där de fortfarande bor kvar, numera utan barn.

Pelle Wistén, orderchef på en agenturfirma. Pelle kom till familjehotellet som 11-åring 1958. 1967 lämnade han huset och återvände 1973 tillsammans med hustru och ett barn. De flyttade in i en tvåa som de sedan bytt mot en fyra inom huset.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 800369-9
från Statens råd för byggnadsforskning till Hyresgäst-
föreningen i Stor-Stockholm, Stockholm.**

R19: 1986

ISBN 91-540-4536-3

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm'

Art.nr: 6706019

**Abonnemangsgrupp:
Y. Byggnadsfunktion**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 55 kr exkl moms